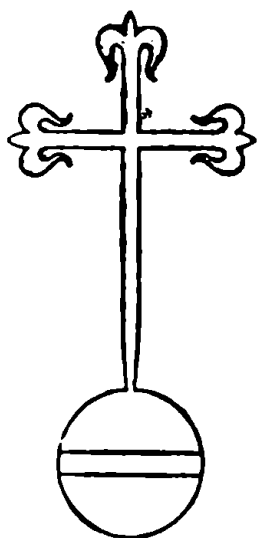

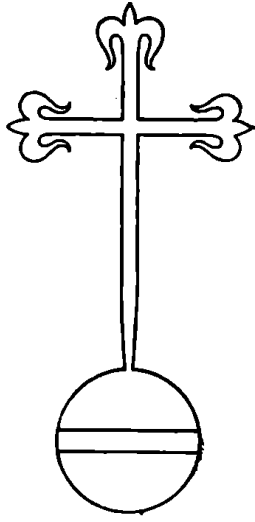
O Josefu Pekařovi

Příspěvky k životopisu a dílu

REDIGOVAL RUDOLF HOLINKA

VYDAL ŘÁD V PRAZE R. 1937

O Josefu Pekařovi

Jaroslav Seifert - Jan Zahradníček - Václav
Renč - František Lazecký - František Křelina
Rudolf Holinka - Josef Vašica - Jan Vilikov-
ský - Zdeněk Kalista - František Kutnar - Jan
Hertl - Victor L. Tapié - Karel Schwarzenberg
Eduard Winter - Josef Kliment - Josef Klik
Josef Hobzek

O Josefu Pekařovi

Příspěvky k životopisu a dílu - Redigoval Rudolf Holinka

VYDAL ŘÁD V PRAZE MCMXXXVII

Místo úvodního slova

Myšlenka sborníku Pekařova, který má čtenář v rukou, vznikla v neurčitých rysech mezi přáteli a známými ve smutných chvílích Pekařova pohřbu. Složení a uspořádání této pocty Josefu Pekařovi bylo nejdříve jen improvisováno, ale hned od začátku bylo myšleno a pevně stanoveno, že sborník ten bude souborem statí autorů mladší a nejmladší generace. Přihlásili se pak brzo nejen historikové, nýbrž i básníci, a tak již bylo zřejmo, že proponovaný sborník může býti jen mixtum compositum, nikoliv sborník charakteru čistě vědního. Dílo mělo vyjíti brzy po smrti Pekařově, a uskutku články byly v podstatě připraveny již v měsících dubnu a květnu. Do té doby počet dobrovolných příspěvků dostoupil maxima, za které jsme již nemohli jíti. Začalo se ihned s tiskem a byla naděje, že sborník vyjde v ohlášeném čase, t. j. nejpozději do konce května. Do toho však zasáhlo rušivě moje zaneprázdnění a konečně i choroba oddalovala mne příliš dlouho od definitivní redakce mého článku, který v hlavních rysech byl hotov již koncem května.

To uvádím proto, aby odběratelé, kteří se včas přihlásili, dověděli se pravé příčiny nedodržení lhůty a zároveň, aby bylo jasně prohlášeno, že ostatní spolupracovníci nemají na něm viny.

Redakční práce a ostatní starosti se mnou sdílel přítel dr. Jan Hertl.

Vylíčením historie sborníku se, tuším, vyjasnila povaha i účel jeho. Není zde žádné „skupiny“; ze statí sborníku se uvidí, že duch jejich autorů není ničím usměrněn a že je jedině spojuje společná úcta k vědeckému dílu Pekařovu a láska k osobnosti velikého syna národa.

Kéž duch Josefa Pekaře najde zalíbení v tomto prostém květu smutečném!

Na den Dušiček 1937.

R. H.

I.

Návrat

Jaroslav Seifert

Semtínská lípo, právě dnes by měla
v každém tvém květu zabzučeti včela,
dnes, právě dnes, by měli zpívat ptáci
na černých větvích ve tvé koruně
a jeden básník, prsty na struně,
pomýšlet měl by na kasaci.

A právě dnes v hospodu pod Kostí
měla by přijít z kraje mládež všecka
a nejlepší kapela sobotecká.
I starý šenkýř, než je pohostí,
než počne tanec, než se ozvou plechy,
vyvěsit měl by prapor se své střechy
a řeč si schystat k téhle slavnosti.

Ať všechna okna v celém kraji hoří
a fanfáru ať někdo zvesela
dnes večer chutě spustí na nádvoří,
beztak už tady dávno nezněla.

Pan profesor se vrací k svému kraji
opásán šerpou - smrt mu utkala ji.
Však ještě dnes ho nutno uvítati,
dnes naposled a dřív, než půjde spát
pod stromy milené a v poklid vesnický,
neb právě slíbil lidem rukoudáním
i svému kraji, lesům, hradům, stráním,
že tentokrát zůstane navždycky.

Rekviem

Jan Zahradníček

Buď zdráva s hrozbou trosek na lesnaté římse,
ó, země má, já k tobě jdu a nebojím se,
má hvězdo žalářnice, tvůj budoucí prach
s mlčením uzavřel již smlouvu na márách.

Už spočítán mých výdechů a vdechů počet sudý,
s tím posledním já vznesu se nad dny a nad osudy,
mé tělo tuhnoucí a křížem s rukama,
v nebeské dvorstvo krásné míří cesta má.

Ó, země, zdráva buď, klíč kostí zamkl smysly,
bych prudce prozřel s tebou jsa i s nesmírnými čísly
všech mrtvých přede mnou i těch, co přijdou pak,
tma slovo přerůstá, já zírám v světla znak.

Kde nejsem již, dál, řeko, zniš, hodiny odbíjejí,
dál minulosti přibývá a roste věno její,
v dravosti krve bohatnouc o každý dech,
o každé početí, kruh každý ve stromech.

Jíl tvůj snad, země, nestačí, až všichni přijdeme si
pro kosti své za zvuku trub, jímž národy se zděsí,
však v praskotu hvězd *můj* pod prapor sestoupit se nech
knížete svatého a svatých jeho všech,

k nimž obrácen já svědectví jsem vydal nepokrytě,
čta dychtivě z knih smolných pohrom tvých a cítě
tvou sílu zlatě tryskající z lánů, skal a lip -
hvozd dějin proniknuv já přinesl ti slib.

Pekařovy Čechy

Václav Renč

Mé Čechy královské, jak bdělá zvěř
ležící nad prameny řek, nad vlášením moří,
jak srdce živíce žilobití zlatých řek,
ukrytých před hněvem bouří, uchovávajících
ostrážitě pod kořáním olší
křišťálová, větrná i ocelová slova výšek
a druhdy i písek zlatý, řeč země
hojnou jako zpěv a jako píseň, tak ryzí.

Řekami těmi vyneseny zdola
a hlasem zvonů vystavěny vzhůru
a směrem k Bohu košaté, okraji k nebi se pnouce
a v samém středu peň svatovítských věží.
Pevné jak skála, kol níž se sunou národové,
kráčejíce za hlasy svými, co hlas váš
usedl na cimbuří zahrádek a sadů s pěnkavami
a o sklo azuru se tříští v chvále skřivaní a čeká v tichosti,
až bude uslyšen.

Na hřbitovech tisíckrát zvrstvených,
v naději věrně shromážděných
na malé pídi u paty Otcova domu, ve znamení
Václavů a Janů,
se hluboce tratí v šumu zádumčivých tisů
o polednách, kdy se hroby chvějí
modlitbou neslyšnou, jen lípou u rezavých vrat
střeženy u věčném orodování.

Jak žhavé musí býti vody vaše,

že věčně žízníte, mé Čechy jabloňové
a v dolovišti žízně své bloudíte přečasto,
se srdcem zalykajícím se vroucností,
vydechnutým na oslnivé, jásající rty třešňovek
a štěpnic při Labi.
Se srdcem zmučeným a čistým.

Mé Čechy,
oheň, jímž byl ukut pancíř vašich hor,
je ještě živý a válí se v oblacích bouří hluboko pod korou,
duní a zvony nedělní jej přibližují.
Po cestách bílých, vinutých mezi mateřidouškou,
po ptačích stezkách na lukách při kraji potoků,
znamenanych bosou nohou žneček a zbožných tuláků
se blíží
hlas ohně toho, výzva, poslání
a koruny lesů temnější pod tíží jitřenky, jež vyzývá ty spící.

Ach, Čechy mé, střežící bděle písně pramenů,
jak huňatá a svěží, sladká zvěř, odpírající, čistá kořist Pána.
Neodešli ještě všichni vidoucí, kdo otvírají zahrady
minulosti vaší,
všichni, kdo bdí nad bdělostí vaší, zdvihající vysoko
přílbu Václavovu i drátěnou košili jeho.

Byli tu, jsou tu zcela blízko s vámi,
svědkové budoucí té chvíle,
až huňatá a svěží, sladká zvěř
pod břemenem oblohy procitne a najde obraz její
ve vodách, jež střeží, pod kořáním olší.

I vrhne k nebi strašný jásot procitnutí svého
a jako váží moře v jejich pramenech, tak ovoce národů
zváží
a zdaleka, zdaleka vyvede dílo věrnosti své.

A prameny vod budou prameny vína,
jež rozlije se po zemích, sám Václav je štípil a lisoval
a v bojích stáčel. -

Mé Čechy, za pokřiku smeček spící už jen lehce
jako za jitra před procitnutím.

Stavitel dějin

František Lazecký

Hle ducha knížecího, jenž naslouchá hlasům, váží a neodvrhuje
slovo, kámen základní,
jemuž ani nejmenší událost není smetím, ale vše zůstává písmem
v mramoru rytým pro příští dny,
dřevem, kvádry a vápnem k stavbě nesené mocným klenutím,
jejíž všechny sloupy se chvějí rozehrané světlem a ducha vanutím.
Kamení živé, ó zdivo listnaté sledující pohyb slunce a hvězd,
harfo ranní, jitřenko díků, tebou noc k pádu pracující souzena jest
jak mečem statečné Judith, když zářivá kráčí z tábora nepřátel-
ského
vstříc východu, odkud na oblohu ještě zbarvenou rudě vyjíždí
zlatá archa z bran úmluvy věčné,
harfo zbrocená krví světců, která za ochranu noci a dne nastá-
vajícího rozehráváš plachtoví písně vděčné,
a vy, trubky poledne, na oslavu vítězství před trůnem ještě
zastřeným zněte
z každého srdce, jež pro sadaře česajícího plody věčné zúrodnilo
své hlíny žíznivé
plamenem lásky, jazykem břitkým světlo a temnoty rozdělujícím
v hluboké řeči křesťanské,
loutno večerní, jež napodobuješ kroky lidí jdoucích s polí, kde
nepřítel nezanechal víc než pouhé tři klásky,
loutno večerní, obraze anděla i symbole lásky
věčné, v níž má země v krvi se obrozuje znova z únavy v spánku
noci nadcházející,
i vy, cimbály temnot, odněkud ze středu země zlověstně hřmící,
když kraje dokola křídlem obrovským stíní Lucifer v celé své slávě,
mějte si všechnu hudbu nebes i vůni, chvalte si chaos pekel
i zmar,

přec v jeho slově královské váhy mezi všemi tě poznávám,
země má,
jak minci z českého stříbra, jež v mincovnách Kutných Hor za
panování knížat a králů ještě je ražena.
A poznávám tě z řeči, v které zní cvrkot cikády v duze paprsků
hrajících v rose po ranní trávě,
z řeči, již kuly bolest a hněv, ale z níž voní puškyvorec, maří list,
jabloň a růže,
tam slyším tvé listoví zvonit, keři drsný a trpký, jenž křesťanstvím
znovu a znovu je roubován,
a slyším tě z věty, v které zní lyra a vlní se pšeničný lán,
v jeho slově tě vidím, rode můj, rozložený v táboře Božím pod
modří nebeské přílbice,
tak jako modlitbou a písní všechnu hořkost i lásku té země vážím
v jejím jazyce.

V mém slově povstaňte, zjevení z kosti a masa, mrtví odplulí lodí
v purpuru slunce na sklonku dne,
vladaři mocní a slavní nyní před trůnem slávy se chvící, též vy,
ztracenci hanby odění do roucha zrady,
ryk bitev, které jste svedli, vše co jste tvořili vně srdce svého jak
zlatá pára pomine,
ale já z kvádrů a křišťálů slov opět vystavím a veselím rozhlaholím
vaše města i hrady,
kolem nichž od roku k roku potem a krví zem vysvěcují pro zrno
hospodáři,
slyšte v nich vysoko skřivana zpívat a mezi plody svítícími
v řidnoucích korunách září
hlas flétny neodolatelný, jenž tolik duší k odjezdu pozývá v ten
průzračný čas,
kdy na cesty padá temnotné zlato a daleký kraj se odívá barvami
ohnivé růže,
k níž růžové mračno jak vůně nejlíbeznější se zvedá v stopách procesí
a chorál zvonů od kláštera vítajícího se vzdouvá a korouhve
purpurové povívají modrými nebesy.

Hle, inkvizitor laskavý vaši tvář obhlíží se všech stran a tolik otázek dává,
neboť ví, že ještě tajemství máte, k němuž má klíč jedině Bůh
a proto Jemu vás rozsoudit ponechává
v den dovršení, kdy tvář všech věcí se obnoví a stavba věčná
se dokoná.

To muž moudrý ví, a proto v díle svém v úctě a opatrnosti slovo
k slovu klade jak cihly zákona.

Tam k slovu volá slovo a věta větu vyvolává,
kořen kmeni, větvi větev a list květu svou mízu odevzdává,
neb všechno k plodu pracuje, který nám svítí v koruně.
Hle, dílo vzrůstající z pohledu v lásce stále a stále obnovovaného
jak větve z jednoho pně!

To k stavbě zvolna se rýsující jako hmota mu fakta jsou dána,
jako básníku slova, z nichž po zákonu věcí tká píseň pro chválu Pána.

Dokola od hradu k hradu všechny nás vyzývá rohu stříbrný hlas,
pozev laskavý a vroucí stádo vrchů obkličující, jenž náhle zmlkne
a potom kovem zaznívá zas

dědinou k dědině, kde mrtví odešli v náruč Boží na jeho pokyn
opět vstávají z hlíny,

nám dosud oslňujícím rouchem smrti zastření, ale kolem nás tu
na stráži bdíce,

stádo shromážděné kolem pastýře, kostelíka se zvonící bílou
a rudou osvětlující krajinu jak planoucí svíce,

řetěz živých i mrtvých, kteří jak v zrcadlech mnohonásobně se
zjevují a hýbou slovem tvým

ve věrnosti nejvěrnější, v lásce i zradě oddáni budoucím.

Tak hvězda k hvězdě, propast k propasti a k rodu volá rod,
strom v slunci a v temnotách země pracuje, světlo, vodu a živiny
celý rok schrání, by sladký vydal plod,

hora s horou, klas klasu a struna k struně hovoří,

horstvo se v lesy a roviny tká, řeka splétá se s řekou až lyru či
harfu vytvoří.

Tak všechno věcem přátelským korunu tvoří, křídla, i sladké okovy,

tak radost bolesti jak skřivan s nebe zemi odpoví.
Tok větě a písni volá slovo, zrno k obilí, však duše k Bohu svému!
Ó nebesa, jež v poli hojnost vod jste vydala, teď v klasu zářit
dopřejte semeni žíznivému!

Sestrojovači textů Božích, stránek temných i řádků, z nichž
oslepuje spravedlnost a řád,
za boha vědy ani filosofie ses nevydával, jež nelze vzbudit,
dokud spí na shnilém trůně,
ale za člověka omylného, který se k domovu vrací a jež Otec
má rád,
neboť tvá skromnost a prostota nyní dvojnásob k nebi stoupá
jak z růže líbezná vůně.
Blažený, koho smrt jak dítě za ruku nazpět přivádí k Bohu,
kdo olejem svěceným v roucho zářící od kněze oděn na cestu
vykročil osvětlenou nesčíslným počtem svícňů postavených
na oblohu,
blažený neuhasínající oheň věčný ve svém srdci, kde Bohu
samotnému radostno je dlít,
ó nejblaženější, jenž Jemu srdce celičké jak dítě doved otevřít.

Tak nyní v řadě rodu svého a v rodné hlíně pohřben jest,
tváří k svatostánku obrácen pod věží kostela, kde od kněze vzal křest,
a slunci kráčí vstříc prost pouta tělesného, které nás ještě svazuje.
Již úděl pozemský za úděl věčný vyměněn a zlatem lemována
v temné průzračnosti nebe se holubice zjevuje,
jíž jako dým lodi odjíždějící prchá vše, co bolesti a světem kdys bylo.
Ejhle, vše, co v Bohu umírá, k němu odchází, by znovu a jasněji
vzplálo!

Však my tvou duši smířenou pro její jasnost už nevidíme, jen
v temnotách a pod závojem ji zahlédáme skrze tvé dílo,
jež v srdcích básníků zpívá lánem zlaté pšenice,
jak lípa, růže a jabloň i hluboko zrytá vinice,
kolem níž květen růžový kráčí a slavík otvírá zobák v tu stranu,
odkud přichází vítr,

rozehrávaje harfu v paprscích slunce zavěšenou,
český ráj, harfu té země, zářící jarem jak granát ohnivý na
hrdle Evropy.

Bože můj, Pane nás všech jediný, jenž nesmrtelnými učinil jsi nás,
a znovu světlem oslňujícím na věky rozsvěcuješ knot, který
světu zhas,

ó Pane světů spravedlivý a láskyplný, jeho duši buď milostiv
a poutníka kráčejičího po vodách svćených zas přijmi jak dítě
přijals dřív,

a vínem napoj duši žíznivou v království věčném, kde zlatem
planou nebeské stánky tvé,

před nimiž za něho svatý Václav s Ludmilou a s Janem oroduje.

Co životem svým psal teď nebe naplňuje

čtenáři zlomků dějin, jenž čísti knihy přejasné nyní byl povolán
psané dechem vše pronikajícím a všechny plody shrnujícím
do nesmírné plachty režné,

dechem, v němž zlatem a purpurem nás odívá mocné a ohňové,
ale nade vše milosrdné Amen.

Krajina zaslíbená

František Křelina

Na tomto světě žádná jiná - mohl bych opakovat o této krajině,
již věřím . . . *Z dopisu Josefa Pekaře městu Turnovu 1920*

Staré lípy rohozecké, které zobrazil ve svém dřevorytu Karel Vik a od nichž počal Josef Pekař svou obhlídku po dějinách středního Pojizeří, když psal k Vikovu Českému ráji studii na výsost syntetickou, dočkaly se poslední pouti mrtvého těla velkého historika a věrného syna *Josefa Pekaře*, putujícího z Daliměřic na hřbitov jenišovický, a vzdaly mu čest pozdravem svých korun, jak o nich v závěru uvedené studie napsala ruka tenkrát ještě jistá a pevná.

Sotva někde v jiném kraji bychom častěji mohli slyšeti vyznání lásky tak vroucí, jako učinil na nejednom místě a při nejedné příležitosti zvěčnělý křisitel české minulosti; sotva by se v jiném kraji vědec, jehož vášeň pro původní skutečnost dějinnou byla jednou z nejmocnějších vlastností jeho osobnosti vsutku mohutné, dal proniknouti tak vřelým citem rodácké přichylnosti, jako činil Josef Pekař, jehož osamělý věk mužný i kmetský zalidňoval hlavně kraj a jeho společenství: Český ráj, zaslíbená krajina Pekařova, určila sama skrze synovskou lásku podobu této své větve, jejíž svérázná vrstevnatost vzešla z rodné země, k níž se přikláněl citem i vůlí. Dovedl slyšeti jako nikdo druhý její hlas, opíral se o moudrost její tradice, již nalézal i tvořil, dobíral se jejích jistot dřív, než je sám přesně vyslovil. Ke své *Knize o Kostí* přišel „ze světa modliteb a zázraků našich duchovních počátků mezi hory a lesy, na záspí vesnických statků.“ Na výpravách ke své „milence Kostí“ četl se zvláštní pozorností prosebný nápis na soše sv. Václava pod hradem: „Svatý Václave, od panování kacírů vysvobod' nás!“ Povšiml si ho tak, že jej dal vysaditi ve své knize původním písmem a v původní úpravě — sotva jen ná-

hodně. Ačkoliv nikdy nepostrádal statečnosti, když se měl postavit proti míněním ustáleným, přece ještě po letech opakuje ve zmíněné studii tento téměř anonymní hlas země obrácené, jako by se o něj měl opřít, jako by jemu samému měl dosvědčiti správnost jeho názoru. Stanul před ním v plném věku mužném, a přece tenkrát teprv nacházel a budoval svou velkou, a lze-li tak říci, odbojnou koncepci dějinnou, která uviděla v barokní době české nikoli pouze násilí, ale také řád, nikoli pouze dobu zatemnělou, ale také náboženskou zvroucňelost, kdy se kraj zase jako v době gotické pozdvihuje svými horami k Bohu. — A podobně také pro svůj soud o husitství našel oporu v dějinách svého rodného kraje, „jímž a skrze nějž učíme se milovati celou vlast“ (a já si nemohu odříci, abych nepoukázal na tu krásnou Pekařovu předložku *skrze* z r. 1909, kdy ji ještě brusiči vymítali): nejenom v tom, že střední Pojizeří stálo dlouho proti husitskému odboji, ale také v tom, že všechny tři pamětihodné muže, kteří se v jeho kraji přiklonili k straně podobojí a stali se budovateli politiky strany mírnější, pana Čeňka z Vartenberka i pány Hynka a Haška z Valdštejna, spojuje podle Pekařova soudu „jedna politicky zralá myšlenka: smířit věc kalicha jak s ostatním křesťanstvím, tak s obnovením pokoje a právního řádu v zemi,“ hněvy a obavy všech tří se obracejí proti anarchii a tyranii tábořské. Nuže, není toto vlastně ve zkratce i názor Pekařův? Nevychází jeho kritika tábořské revoluce z téže věrnosti řádu, jehož popření znamená rozvrat, jako obavy tří husitských pánů z pojizerského kmene Markvarticů? Nepromlouvá tu do zduchovělé a odzemštělé blouznivosti jižních Čech zemitější i střízlivější hlas severočeského lidu, jehož mluvčím se stává na počátku věku dvacátého historik z kořene selského, Josef Pekař? Nestaví se k bouřím, jejichž sláva hrozila udávit Čechy, i proti pojetí Palackého právě s tím smyslem pro skutečnost a pro řád, jako to činili představitelé jeho kraje už před pěti stoletími?

Není žádné tajnosti v Pekařově lásce k jeho krajině zaslíbené. Vyznal se z ní kolikrát přímo i mužně i slovem vzrušeným, které by ctílo básníka. Ale on v ní tkví nikoli pouze láskou, skrze jeho

ústa mluví sám duch této požehnané krajiny, sama její moudrost — a patří jen k Pekařově rodácké věrnosti, že — podobně jako ona, která dávala drahokamy a první kamenáře — dovedl pro ně nalézt formu právě tak přesnou jako líbeznou. „Osvícenství milovalo topoly. Dnes po nich není stopy, snad i proto, že Český ráj celou povahou svou vzpírá se osvícenskému lineálu,“ praví o ní v uvedené studii se vší jadrností, která je dána jen slovu předmětně živému, a my bychom mohli dodat, že také jeho rozumové a přece citově vřelé bytosti není vzdáleno nic tak, jako racionalistické osvícenství, jehož kriticizm ochuzoval národ již dost zchudlý. Ale nepřál na druhé straně ani jihočeské blouznivosti, která jej svou zarputilou věrností pravdě poznané obrátila téměř v niveč. Byl i v tom syn svého kraje, který se zdvíhá od roviny k podhůří, toho se dotklo novověké duchařské blouznění pouze v nejsevernějších oblastech, které líčil Antal Stašek — kraje, jehož hranice splývají s hranicí národnostní a kde tedy odjakživa cítili živěji než ve středu země nebezpečí odnárodnění; právě toto vědomí mu jistě oddalovalo německé luteránství ještě dřív, než se jím začal obírat vědecky. Český ráj je kraj romanticky krásný, ale tu romantičnost uvidí spíš poutník než sedlák, který obdělává jeho pole. A Josef Pekař jej miluje především jako syn selského rodu (po smrti, která se dotkla jeho rodiny dřív, než si také vybrala jeho, upínaly se jeho myšlenky hlavně k tomu, aby se jeho větev zelenala dál na půdě zděděné), odmítá blouznivost, odmítá rozumářství, odmítá anarchii s rozvratem v dějinách i v přítomnosti a drží se země a skutečnosti, které se dovede podívat až na kořen, je v tom kus selského šlechtictví, nikterak vzácného v této zemi skoro bez rodové šlechty. Také on obhlíží úrodu zemskou, aby zkvétala, vznášeje ve chvílích posvěcení oči k nebesům.

Našel by se snad historik, který by napsal první díl *Knihy o Kosti*, i kdyby tak neučinil s takovým darem básnického pohledu, jako jej psal on. Ale lze zrovna hmatat, jak ho to táhne z panského sídla do poddanských vsí. „Jan Jindřich Hoberk z Hendrštorfu... držel dvůr ve Ktové pod Troskami (hlavní díl jeho drží dnes má

sestra, z druhé třetiny pocházel můj děd Černý),“ píše Josef Pekař v druhém dílu *Knihy o Kosti* a sám klade tu poznámku do závorek, ač jí jen jeho skromnost příkládá význam tak nepatrný. Nuže, tuto historii nepíše jen vědec, kterého zaujal předmět jeho zkoumání, tuto historii píše vlastní potomek těch rodů, jejichž bídu i svízele i nezmarnou životnost líčí, a přesvědčení i ušlechtilá zaujatost, s níž tak činí, má přízvuk až osobní. Ale všimněte si: ani tady nepíše velké věty o útlaku, kronika se mu mění ve zkoumání hospodářských podmínek, trpělivě probírá nejdřív fakta, lány a půllány, korce, desátky, kontribuce, berně, až teprv od nich se vzpíná ke konečnému soudu, který má platnost obecnou. Dovedu si představit, že by sotva jinak činil dnešní kostecký sedlák (na ně Josef Pekař myslel především, s nimi tam právě polemizuje), také on by se stejnou důkladností a se stejným smyslem pro skutečnost zkoumal velikost gruntů a míru jejich zatížení, také on by dřív obešel hranice katastrů — jako historik Josef Pekař obešel hranice Kosteckého dominia, ač by snad nebyl tak výmluvný při líčení krajinných krás, oni oba věří hlavně tomu, co poznali na vlastní oči a co ohmatali vlastní rukou. Právě tato selská důkladnost a solidnost, jak ji milují v tomto koutu země, stala se mu pravou jistotou, z níž vyšel: skrze ně poznává nevydatnost robotní práce i míru zatížení selského gruntu. — Bylo by bláhové tvrditi nebo věřiti, že při velkém historiku Josefu Pekaři nestálo nic než tyto vlastnosti po výtce selské; bylo by bláhové prisuzovati mu jen tuto přizemnost, jejíž šťastná košatost se napájí z věrnosti kraji a rodu. V této jeho krajině „žádné jiné“ ožila v minulém věku také tradice táborů na vrších — jimi po třetí v dějinách vystupuje český člověk na vrcholy svých kopců, tentokrát nikoli proto, aby se přibližoval Bohu, jako činil za husitského chiliasmu, nebo aby na nich stavěl barokní kaple i sochy svých světců, nýbrž proto, aby dal výraz své touze po svém vlastním určení státním. Ani tato tradice nebyla cizí Pekařovu rodu — a také vyvolený historik Josef Pekař se zdvíhá a povznáší nad tuto skutečnost, již obhlédl s důkladností takřka selskou, aby dal svým očím viděti a svému

hlasu zazníti, kdykoli má promluvit muž. Ale jeho vidění je potom bohatší a jeho hlas je potom mocnější — ptáte se, proč? ptáte se, kde nabral té síly? Ach, proč! Protože již nemluví sám, protože v jeho hlasu zaznívá také hlas země, již miloval.

Josefe Pekaři, historiku osudem a věrný synu země rodem, tvé ostatky tělesné spočinuly již na jenišovickém hřbitově podle tvého přání, buď ti jeho země lehká. Tvůj hlas však nevytizí nikdy z jejího chorálu, jímž se ona včleňuje do symfonie naší vlasti, myslils i mluvils jejím jazykem a uváděls ve skutek její poslání v něm. Nechť tvůj příklad sílí i nás, kteří jsme zůstali osiřelí v tvé krajině zaslíbené, velký a věrný krajane, Josefe Pekaři.

II.

Dílo Josefa Pekaře

Rudolf Holinka

... nesmím a nedovedu chtít nic jiného, než hledat a poznávat, jak věci vskutku byly, zastávat pravdu, „padni komu padni“...

J. Pekař, Tři kapitoly z boje o sv. Jana Nepomuckého, str. 32.

I. *Původ. - Počátky. - Léta učení.*

Josef Pekař pocházel z turnovského kraje, kde byla domovina předků jeho od mnoha pokolení. Žili zde tvrdě a čestně na zděděné půdě ve stínu panských sídel i hradů šlechty starožitné a umírali v souladu s příkazy církve. Tento strohý řád věcí lidských byl zladěn citovým a estetickým obsahem malebného baroka prostonárodního, které ve svých prvcích nejvíce dojmajících bylo vytvářeno úsilím prosté víry i svěží obraznosti lidu, zmírňujícím v skladebné tendenci protiklady a napětí výbojného baroka politicko-církevního; tenkrát národ, podle slov Pekařových, až do poslední chatrče, do posledního vzorku krajky a do poslední melodie lidové písně naplnil se životní radostí „barokové kultury pronikající, tvořící, budující novou společnost, nový národ, týž národ, z něhož vyšlo naše obrození, z něhož vyšly naše generace“. Prameny inspirace i básnického rytmu z tohoto nezasutého zřídla vyvěrající, prolínají rozličně díla básníků skutečně tvůrčích a národních, jako byl Mách a Němcová.

Na Turnovsku se zachovaly, v kraji i lidu, jasné stopy toho uměleckého a duchovního zaměření a nezahladila jich ani vlna osvícenství, které v různých zjevech kulturního vývoje národa vidělo jen duchamorné přežitky středověku, Voltairovu „la nuit profonde“. Na této historické půdě, zbrázděné běhy dějin od počátků kolonizace německé, kde se stýkal v klidném sousedství živel německý s českým, odrazilo se vše, co bylo vyzývavě proti-

tradiční a novotářsky vypjaté, stlumeno záhadným mlčením kamenných svědků pohnuté minulosti české a vyhraněným smyslem selského lidu pro spravedlivost a úměrnost, jenž se dovedl vzbouřiti proti svým legitimním pánům, když kladli naň břemena, o nichž nebylo slýcháno od předků.

V tomto kraji se narodil Pekař. Země a její přírodní ráz jest zrcadlem, v němž se obráží svědomitému pozorovateli první záchvěvy duší jejích obyvatel.

Neboť, má-li pravdu onen lidský zeměpis, hlásaný dávno křesťanskými spiritualisty, a který se tedy nesluší ztotožňovat s naturalistickými konstrukcemi Tainovými o „milieu“ nebo docela s novotnými naukami materialistické provenience o „krevi a půdě“, pak existuje tajemný, ale bezpečný vztah mezi půdou a člověkem, jehož vlastnosti jsou v odvozeném smyslu právě tak výsledkem rodné půdy, jako její plody. Tento zjev, intuitivně vychycený a nástroji dnešní vědy neřešitelný, byl by jedním z důsledků života hlubokých a pevných kořenů, dědictvím, které živým odkazují generace dávno byvší prostřednictvím země, což vyjádřil Barrès krásným alexandrinem: *Nous sommes les instants d'une chose immortelle.*

To by zajisté také vysvětlovalo některé vlastnosti Pekaře člověka i historika, jenž zůstal v nejkrásnějším slova smyslu „glebae adstrictus“. Jest však nesporno, že to byl právě rodný kraj s jeho hrady a jinými památkami, který zvidavému oku mladého Pekaře odhaloval roušku tajuplné historie vlasti. A tato česká minulost, tragická a přitahující zároveň, jak se projevovala rodným krajem, vyvolávala v Pekařovi od mládí neodolatelnou touhu porozuměti jejímu hlasu a jejím příkazům.

Není tedy divu, že se již na střední škole zabývá horlivě místní historií, vypisuje si z Heberova díla o hradech českých a docela se seznamuje i s materiálem archivním. Jsou to jen vlastivědné pokusy, jimiž romantická dychtivost mládí odpovídá po svém na volání domoviny. Ale počátek byl učiněn. Ideový opar slovanství, jenž se vznáší nad ranými náběhy Pekařovými, dává tušit, že si libuje v zajetí orientace východní, snad vlivem svého strýce

Hrubá Skála

~~minění~~

bylo uvolněno bez dvou

úseků a také bez dvou

Príspevek k historické topografii a ku sporu
o Rukopis Královský.

napisal J. Pekař.

V posledním sporu

V posledním sporu ^{bylo uvolněno} ~~vyřkylo~~ se mínění, že
místojis Rukopisu Královského podporuje
pravost jeho „primo skále“¹⁾ že ^{trá: nepřímá} ~~minění~~ toto jest
klásem, dovedil již p. prof. Dr. Goll ve svém „histo-
rickém rozboru básni RK“, poukázav zejména na
to, že původce názvu „Žhodelské dřevné hory“
sluší hledati v Pubičkovi²⁾ a obrátiv tak klamný
důkaz pravosti v důkaz nepravosti RK. Žhodelské
dřevné hory nejsou však jediným názvem RK, proho
jeho pravosti lze činiti nám. Pkz. V této básni
čleme je ^{nižší} ~~nižší~~ Hrubá Skála (verš 34, v lese pod
Hrubá Skála), jmeno, již jak ~~siže~~ ~~ukázeme~~ v tomto
člásku chceme ukázati, podporuje první opak
mínění jiné přechovaz světců. hlasitě proti
Rukopisu Královskému.

1) Viz Hlas národa, 1886, č. 133, prohlášení p. p. l. Třečka.

2) Dr. Goll, Historický rozbor, str. 60 (v poznámce).

Černého, a že v široké basi kultury slovanské, v jejíž jednotu věří, hledá oporu svému kořennému češství. „Rusko“ je tehdy pro Pekaře pojmem sugestivním, čte i překládá spisovatele ruské a polské. Ale to vše dokresluje počátky snažení Pekařova, které se zdvíhá mocnou vlnou romantického cítění a nazírání, jakožto principu synthesy a síly.

Co jest historická věda — věc osudného dosahu u Pekaře — poznává ovšem až na universitě z výkladů Gollových, jenž první u nás učil positivisticke metodě dějzpytné. Byla to v podstatě nauka o vědecké kritice a exegesi pramenů historických, tedy o první a hlavní fázi dějepisné práce.

Zásada „ad fontes“ byla ovšem známa od časů Baroniových, ale každá doba hledala k ní cestu rozličně, až teprve německá věda, zmocníc se zkušeností starších epoch a nesená jarým pathosem vlastenecké romantiky — nelze nevzpomenouti, že společnost pro vydávání pramenů historických (*Monumenta Germaniae Historica*) měla heslem: *sanctus amor patriae dat intellectum* — dospěla průběhem první poloviny XIX. století k vypracování metody historické, která slibovala největší možnou objektivnost vědecké práce. Počátky této nové nauky jsou v romantismu, na její dovršení v podobě definitivní mají vliv myšlenky pozitivismu, ale v německé vědě znaky svého původu neztratila nikdy.

Goll byl velikým mistrem tohoto směru historického a svého učitele Waitze předčil bohatou složitostí uměleckého ducha. Německou nauku o pramenech rozvinul v umění historické kritiky, nikoliv bez osobního přízvuku. Nesporný půvab této gollovské metody oslňoval jeho žáky a u Pekaře znamenal učitelský vliv Gollův, vedle dokonalého proniknutí do techniky historické práce a do ducha této vědy, především úrodnou reakci kontrolujícího intelektu, jenž nabývá tak brzy vrchu nad bouřlivým vířením sil imaginativních, aniž je potlačil v nezdravé míře.

Neméně důležitá pro Pekařovo vědecké uvědomění byla Gollova zásada, kterou s úspěchem prokázal ve svých pracích a jež tenkrát měla u nás přízvuk takřka revoluční, že totiž dějinný vývoj žádné země není autonomní (tedy ani českých zemí) a že

k správnému chápání a vyložení podstatných složek starého státu českého i hybných sil kultury národní jest nutno bedlivě sledovati souvislosti s cizinou a vlivy její. Čechy odedávna svou polohou a hlavně jako úd svaté říše římské německého národa byly bytostně zaklíněny do světa západního a jejich dějiny se často redukují na obecné faktory jeho vývoje. Z východního prostředí slovanského přijímaly země české v pozdním středověku málo, spíše lze mluvit o působení jejich na východ. Závažností tohoto faktu rozptýlila se brzo apriorní osnova Pekařova slovanského romantismu a nastává v jeho vývoji období kriticizmu, které uspíší Pekařův obrat k orientaci západní: k sledování souvislostí světa latinského a germánského s institucemi domácími.

Neboť přímým důsledkem učení Gollova byl požadavek revise Palackého pojetí českých dějin, v němž rousseauovsko-herderovské myšlenky, shodující se s přirozenoprávním stanoviskem dějepisce a utvrzující jeho víru v původnost staroslovanských řádů se vzpjaly v nádherný obraz samobytného života dávných Čechů, svobodných a demokratických, jimž — podobně jako Rousseauova člověka, od přírody dobrého, kazí společnost — feudální vlivy nesvobodné soustavy germánské připravily pád.

Obojí názor Gollův si Pekař osvojil a tak celé jeho úsilí směřovalo k překonání Palackého koncepce českých dějin vybudováním nové základny realistického výkladu faktů, nikoliv snad ze vzpupnosti a dobyvačnosti učenecké, nýbrž z puzení vědeckého svědomí a pro lepší informaci obce národní.

Ale Gollova skeptická ostražitost historického kritika, směřující netajeně k pěstování vědy pro vědu, a jeho rezervovanost před dotekem politické přítomnosti národa, namnoze neladné, nespokojily ráznou a činorodou povahu Pekařovu — takovým byl vždy — neboť cítil, že minulost poznaná v pravdě její má sloužiti národnímu životu; ovšem v tom omezení, že dějepisec má zkoumati stěžejní otázky národní přítomnosti v jejich historických kořenech a přispívati tak k porozumění problému v celém dosahu a tedy i k jeho řešení. Pekař zajisté již tehdy soudil, že názor, jako by se z minulosti nikdo nemohl poučiti, je mylný veskrze.

V tom rozličně utvrzoval Pekaře příklad a vliv jeho druhého učitele Antonína Rezka. Tento paměťihodný muž vykládal s řečnickým zápalem a se vzrušenou účastí o význačných epochách dějin zvláště novodobých, zdůrazňoval potřebu úsilného bádání o otázkách ústavních, hospodářských a finančních, a — také tím se lišil od Golla — studoval odvážně minulost ve světle politických zápasů a tužeb přítomnosti. Pekař, jemuž Rezek imponoval i svými názory politickými, o čemž bude ještě řeč, brzo a šťastně rozpoznal, kam až možno jíti s Rezkem užitečně a bez nebezpečí, že bude překročena rozhraničující čára mezi vědou historickou a derivátem historie aplikované ad usum.

Na rozdíl od Rezka, dějepisce mocného a jadrného stylu, třebaš někdy řečnický rozvlátého, byl dějezpytec Goll, básník a překladatel Baudelaira, také analytikem po stránce formální — jeho věta byla pointovaná, sličná, ale křehká a poněkud jednostrunná a jednobarevná. Nepřekvapuje tedy, že i v umění psáti dějiny, jak se zmocniti látky v její plnosti a mnohosměrnosti (principium formans práce historické) byl syntetik Rezek Pekařovi bližší, ale lze pozorovati i jinou příbuznost duševní mezi nimi. Rezkova aktualizující a dramatická koncepce dějin v jejich podstatných obdobích odpovídala uměleckoepickému zření Pekařovu, vytríbenému četbou klasických vypravěčů starých i moderních, a otvírala mu volnější perspektivy historického dějstva v hlavních jeho souvislostech.

Tohoto odvážného rozmachu tvůrčího nebylo v duchaplných výkladech Gollových, který se jen se značnou skepsí odpoutával od kritického komentování pramene a jak také svědčí jeho práce, spokojoval se namnoze s pozitivně prokázanými liniemi historického dění.

A tak hned v prvním velkém spisu Pekařově vidíme přednosti obou jeho učitelů mistrovsky sloučeny, s lehkou samozřejmostí; nikoliv tedy mechanickou cestou adaptační učenlivých epigonů, nýbrž s elánem kypící tvořivosti. Základem ovšem zůstává kritika pramenů, gollovsky orientovaná — pouze jí a skrze ni jest historie vědou — ale kombinační nadstavbu souvislostí děje, které nejsou „in actis“, a bez níž byla by historie jen rozborem a

popisem faktů, dovršuje Pekař svou typicky konkrétní jasno-
zřivostí, usměrněnou kázní intelektu. Tímto převzácným darem
ducha, potřebným skutečnému historikovi nanejvýš, vyhnul se
plytkosti nebo kombinační ukvapenosti, již by méně nadaný žák
Rezkův neunikl.

To vše jest dokladem, jak Pekařův vrozený smysl historický
vítězně překonal obtíže, když jeho bohatá invence se srazila
s disciplinou školy, a jak i jeho stylistické umění se rozvinulo
v letech učení u Golla a Rezka.

Také již na universitě hledí se Pekař orientovati v kulturních
a politických otázkách národní přítomnosti. Souhlasil tehdy
s realismem prof. Masaryka, vítal jeho zásadu „jít na kloub
věci“, byl pro rozumný pokrok a šel proti heslovitému vlasten-
čení. Bylo mu to tím přijatelnější, že některé požadavky realismu
byly jen praktické a populární odvozeniny vědeckého myšlení
vůbec, jemuž se učil Pekař v Gollově škole především. Co bylo
nad to — a bylo toho více — Pekař odmítal. Vliv realismu Masa-
rykova nebyl u Pekaře ani hluboký ani trvalý. Viděti to nejlépe
z faktu, který dosvědčuje sám Pekař, že daleko mocněji a od
počátku působil na jeho rozpoznávání a hodnocení politické
skutečnosti Rezek. Sice i Rezek do jisté míry souhlasil s realismem
— vítal každý pohyb a vůli k opravám — ale příčinu společenské
a politické neujasněnosti a malátnosti národní viděl jinde než
realismus a také navrhoval jiné prostředky k reformě, proti nimž
by se realismus Masarykův stavěl zcela rozhodně. Rezek si liboval
v některých autoritativních zásadách současné státovědecké
nauky německé a proniknut realismem Macchiavelliho doktriny
o moci panovníčích, v obavách o budoucnost národa roztržitého
v strany „byl vždy vyznavačem státní moci proti radikalismu a
poblouznění stran“ a měl malé mínění o demokraciích, ovládaných
redaktory a lidovými řečníky. K tomu dodává ještě Pekař vý-
znamně, že v tom vyznavačství státní moci byl i „projev Rezka
realismu a jistý druh jeho positivismu — v tom byl Rezek mo-
derní zjev a v tom, tuším, duševně na nás působil“. Pochopí se,
že tento Rezkův realismus rozličně čelil snažení Masarykovu,

které, jak se zdálo, zhoršovalo neutěšený stav národa zaséváním rozbrojů v lidu, ujasňoval Pekařovi důležitost a praktickou cenu, jakou má sjednocování národních sil na výboj státněpolitický a nabádal ho k přemýšlení o hierarchii mocenských hodnot v dějinách. [Studijní cesta, kterou po dokonání universitního školení podnikl Pekař do Německa, byla především vědecká, ale měla i jiný význam. Zde se setkal s třetím „realismem“, byl to realismus moci, nejen na papíře a v přednáškách, nýbrž ve skutečnosti — moc sama — v celém životě velikého národa, jenž spěl rázně k jednotě, k integrálnímu německému pruskému přízvuku, jako nutnému předpokladu německé hegemonie v Evropě. Německá věda historická, ve svých uznávaných představitelích, razila cestu této expansi. Treitschkeův žák, berlínský profesor Max Lenz, jehož největším zjevením byl „veliký rok“ (1870—71), naplnil se zcela vírou v evangelium státu, moci a německému. Byl to ostatně dějepisec výtečný a své posluchače unášel jasností výkladu i pádnou argumentací. Neméně von Bezold v Erlankách, který sice byl duch odstíněnější, neboť utkvělo v něm mnoho z humanismu, jehož obdobími se houževnatě prodíral, ale konečný účín byl stejný; ani on, tuším, nepochyboval o kulturním poslání německého výboje.

{ Není nutno dokládati, že Pekař v sugestivním ovzduší takových učitelů srovnával německou a českou přítomnost } a ohlížel se po vlasti se steskem a obavami. } Jistě, že pobyt v Německu zanechal stopy v duševním rozvoji Pekařově, výsledky německé vědy historické sledoval od té doby s největší pozorností, ale novotnému učení německé historiografie o moci a vůli nepodleh, třebaš nebylo bez vlivu na jeho střízlivost v posuzování hmotných a ideálních sil minulosti } — jedním slovem: na rozvíjení jeho historického realismu, což bude dokázáno později.

[Avšak Pekařova kulturní a politická orientace se tříbí pomalu studiem českých dějin. Pekař je především historik, v historii pravdivě poznané hledá odpověď na znepokojující otázky dneška.] K tomu se však pojí problém historické noetiky a záhada pravdy vůbec. Začíná se trnitá cesta...

II. Valdštejn. Dílo průbojného mládí.

[Již v semináři Rezkově, který své žáky dovedl nadchnouti pro thema, pomýšlel Pekař na zpracování obsáhlého úkolu: „Česká otázka ve válce třicetileté“. Není divu, že thema za daných podmínek mohlo býti dovedeno ke konci jen zčásti, ale i to byl výkon zcela mimořádný. A tak pětadvacetiletý odchovanec university překvapil učenou veřejnost, která ho dosud znala jen z menších studií („Hrubá Skála“, 1890, cenný příspěvek k padělanému rukopisu Královédvorskému a „Kandidatury Přemysla Otakara II.“, bystrá práce v duchu Gollově o zahraniční politice velkého krále] 500stránkovým spisem akademického formátu: „Dějiny valdštejnského spiknutí (1630—1634). Kritický pokus.“ (Praha, 1895). Vědecké provedení i formální stránka knihy byly oceněny nahoře. Sám Pekař na sklonku života nemohl utajiti podiv nad takovým výkonem. [V knize, zabývající se těžkou a často diskutovanou otázkou o povaze zrady Valdštejnovy, Pekař zpracoval veliké množství pramenů i literatury a zvládl nesnadný materiál se skutečným mistrovstvím.] Stav otázky před studií Lenzovou byl s hlediska německého příznivý pro pohnutky jednání Valdštejnova. Chtěl prý — a předním hlasatelem této these byl sám Ranke — z důvodů především politických spravedlivému míru, politika jeho byla uvědoměle německá, byla to politika říšského knížete; a že k plánům, které měly především prospěti říši, jen připojoval své osobní naděje. Ještě Lenz, vycházející z pojetí Rankova, dokazoval vlastně totéž, ale jeho studie vnesla do problému nový důležitý moment. Došel totiž k názoru, že Valdštejn nebyl původcem plánů o zjevný převrat pomocí švédskou a francouzskou, nýbrž byl prý k nim pouze naváděn českou emigrací. Zde zasáhl [Pekař], ale v dispozici thematicu následoval Rezka, který na rozdíl od Lenze, sunoucího do popředí Valdštejnovu jednání se Sasy a Branibory, [zdůrazňoval] právem druhou stránku konspirační akce [Valdštejnovy], totiž jeho [plány] na spolek se Švédy a Francií k protihabsburskému odboji.] Hlavním problémem sporu byla otázka spolehlivosti relace Jaroslava

Sezimy Rašina o zrádných plánech Valdštejnových. A tu Pekař s velikým důmyslem dokazuje proti Lenzovi, že Rašín je svědkem hodnověrným a že jistě v nejdůležitější věci mluví pravdu, když totiž tvrdí, že podnět k jednání o protihabsburskou revoluci dal Valdštejn sám, z čehož plyne, že nebyl pouhou obětí intrik české emigrace, jak tomu chtěl Lenz. [Pekař dále,] a to jest velice cenné v jeho knize, ukazuje, že v plánech Valdštejnových byly také obsaženy politické požadavky vůdců emigrace. Avšak zavražděním Valdštejna se rozptýlily naděje protestantské Čechie a nad mrtvolou vévody friedlantského „zdvihá se a roste do daleka drama úchvatnější, tragedie celého národa“. Svou prací zařadil Pekař valdštejnskou konspiraci pevně a organicky v oblast dějin národních, jako přirozenou fázi jejich vývoje. To jest hlavní výsledek zkoumání Pekařova, ale nikoliv jediný. V průvodních partiích thes^e přinesl řadu nových poznatků, důležitých také pro dějiny obecně. Myslím tím zvláště na jeho osvětlení španělské a bavorské politiky v otázce valdštejnské. Vyložil také dále politickou akci rodiny Trčkovy a Kinského, plány emigrantů Thurna a Bubny s Valdštejnem a snažil se postihnouti záhadnou osobnost J. J. z Arnimu, jehož neproniknutelnost v tragické hře byla Valdštejnovi osudná nanejvýš. [Především však osvětlil postavu svého muže, Valdštejna.] Není to kníže podle srdce Rankeova a Lenzova. [Podstatný rys jeho povahy jest nerozpačité kořistnictví, jež mu dovolilo vytvořiti z rozvratu Čech po Bílé hoře ohromné panství, a bezmezná ctižádost, která měla oporu v jeho talentech vojenských.] Když byl zbaven generálátu, probudila v něm uražená ješitnost staré české rebelantství a vášnivou nenávist vůči císaři — tenkrát sblížil se potají s nepřáteli Habsburků, s českou emigrací a Švédy, aby utišil svou pomstu uraženého kavalíra a restituoval své výsostné postavení. Než v této dvojaké a nebezpečné hře, chorý a nerozhodný ctižádostivec, ztratil přehled situace a tím i život. Tehdy konfiskací valdštejnského knížetství i statků ostatních konspirátorů dostala se velká většina české půdy v ^{DO AUFBL}plen Němců a Vlachů a začíná se poněmčování Čech. Krvavý den v Chebu byl pro Čechy větší kata-

Polho K. (1861)

strofou hospodářskou s nebezpečnějšími důsledky národnostními než Bílá hora.)

V knize Pekařově bylo tedy mnoho nového a překvapujícího poučení, jež posunulo vpřed české bádání o válce třicetileté.

Idealistní nadšení mladého autora a jeho skvělá básnický procítěná výmluvnost, uchvacují v této knize, psané s vrcholnou akribií a kritikou, že se čte jako vyvážené dílo umělecké dramatického spádu až ke konečné scéně, kde v pláči Betty Kinské doznívá hoře evangelické Čechie, že vše bylo marno a že císař hrozně zvítězil po druhé...

Zde i na jiných místech se zaskvěla Pekařova tvůrčí fantasie a jasně rozezvučela romantická struna jeho osobnosti. Lze pozorovati, že vliv pozitivismu a historického kriticizmu školy Gollovy nebyl na štěstí u Pekaře tak mocný, aby vysušil prameny tvořivé činnosti historické, jež podle romantické zásady nutně směřuje k omezení a učlenění atomistického kriticizmu nazíravou fantasií. Ale tento Pekařův romantismus tvůrčího rozmachu není pozdní a zúženou formou jeho, zkřivující fakta i myšlenky, poněvadž se jí protiví šedá robota a skutečnost v ostrém světle; sloučen bytostně s idealistní dělnou láskou k objektivitě, jest zároveň hybnou silou nezkrotného tíhnutí po pravdě i vlastním zdrojem realistického poznání lidí i věcí.

Ukázek tohoto historického realismu jest v knize Pekařově mnoho. Jen tak na př. mohl vytesati postavu Valdštejnovu, jež se tyčí před námi v celé své hrozivé pravdě.

III. *Úvahy o české reformaci.*

Knihou o Valdštejnovi se Pekař habilitoval na rakouské dějiny (1897), suploval stolicí Rezkovu až do r. 1901, kdy se stal profesorem mimořádným. [Po čtyřech letech byl jmenován řádným profesorem rakouských dějin.] První léta docentská vyplnil přípravami k přednáškám a pochopil se, že při suplenture přednášek i seminárních cvičení (byl také od r. 1898 v redakci Českého

časopisu historického) [zbývalo mu na vědeckou práci málo času. Ale i v této době napsal řadu menších studií a článků, z nichž některé sluší se uvést aspoň jménem.] Byly vyvolány namnoze okamžitou potřebou a je zajímavé, že týkají se vesměs husitství a české reformace. [Ve stati „Bílá Hora“ (r. 1895) odmítl Řezníčkovu knihu téhož názvu jako vědecky nedostačující a ideově zmatenou. Ujal se odbojných stavů českých, které Řezníček napadal z motivů stranických, a varoval před neumělým a neodpovědným zasahováním do této obtížné a stále živé otázky, jež „jest nejhroznějším a nejdůležitějším kusem našich dějin“.] Kritika tato byla psána proti nevědeckému a tendenčnímu živlu, který se vplížil do knihy Řezníčkovy; tím však, že Pekař hájí podle pravdy odbojné stavy, ještě své kredo o Bílé hoře nevyšlo. V patheticky vržené odpovědi na protičeský útok velkého historika Mommsena „Čechové jako apoštolové barbarství“ (1897) vyjádřil Pekař, „syn katolického národa“, svůj názor na dobu husitskou. Husitství jest „první revoluční hnutí duševní v Evropě, jemuž náš národ obětoval vše.“ Myšlenkově i mravním zápatem předběhli jsme Němce ^{nebo} před reformací Lutherovou byla reforma česká. Národ český takřka vykřvácel, protože zachytil ránu namířenou na celý svět evangelický.

3 [V těchto a podobných myšlenkách Pekařových lze sledovati vliv Palackého] po případě Masarykovu filosofickou aplikaci ideí Palackého. [Ale již ve svých člancích o Palackém („Franz Palacký“ v časopise „Politik“ z r. 1898—1899)] které přinášejí bohaté poučení o díle Palackého a dosud z velké části nejsou překonány ani studií samého Pekaře, jež vyšla v Ottově Slovníku naučném (1902) a samostatně poněkud opravena v „Světové knihovně“ (1912) hodnotí husitství jinak. Vrací se k původnímu učení Palackého, podle něhož hlavní příčinou revoluce husitské jest odpor proti germanisaci. Pekař však nepodceňuje dynamiku české ideje křesťanského života v hnutí husitském i v tom jest ostatně moment národní, český; nechce vyvozovati tak složitý proces jen z motivů náboženských, nebo jen z motivů národních, ale zcela rozhodně se protiví definitivní koncepci Palackého,

podle níž teprve hnutí náboženské probudilo k životu princip národní a projevilo se odporem proti Němcům: Naopak, podle Pekaře moment národnostní je již v samých počátcích hnutí zřetelný a v kulminačním bodě české energie, „v záři kalicha“, přímo triumfuje.

[V pozdějších přednáškách „O době husitské“ (r. 1900) a „Jan Hus“ (1902) kombinuje Pekař volně názory Palackého s Bezoldovými, ale má zření i k Höflerovi, Ant. Lenzovi, Loserthovi a j.] Pozoruhodný jest však způsob, jak tyto různorodé náhledy spojit v synthesi. Dobu husitskou cení vysoko, jako nejvýznamnější epochu českých dějin. Ale zase na rozdíl od Palackého a Golla, kteří v husitství vyzdvihovali jeho stránku náboženskou, zdůrazňuje především funkci principu národnostního v celé šíři a ukazuje také zajímavě na působení faktorů sociálních a hospodářských, které silně podbarvují veliký konflikt národněnáboženský. Co se týče světodějného významu Husova, tu má za to, souhlasně s Lenzem a Loserthem, že je ideově zcela závislý na Viklefovi, věří však, že v Husově boji za myšlenku Viklefovu je také motiv český — myslí tím patrně specificky český důraz na praxi křesťanskou — že vystoupení Husovo jest první velkou „etapou“ nové doby, směřující proti slepé poslušnosti autority a k emancipaci lidského rozumu. Zdá se tedy, že Pekař v těchto výrociích přijímá v podstatě Palackého hodnocení husitství, jako důležitého faktora v evoluci lidství k větší svobodě a k větší dokonalosti, že i Pekařovi jest to epocha, která učinila průlom do středověkého světového názoru. Ale Pekař zřejmě nepokládá za nutné vyvoditi z této stěžejní formulace důsledky pro národní přítomnost. Naopak varuje před zbytečným rozněcováním beznadějných svárů náboženských v národě, jenž potřebuje „sebrání sil a myšlenkové jednoty“. Vidí se, jak v projevech Pekařových se mísí rozličně obdiv k husitství, v němž s podivem nad rozpětím české síly vytyčuje myšlenku národní, a obava z přítomnosti a budoucnosti národní, když by se agitace s oslavami Husovými ztotožnila s tehdejším heslem politickocírkevním „Los von Rom“.

Podobně vyznívá jeho pozdější slavnostní stať „In memoriam“ (r. 1903), i zde mluví o revoluci husitské („žádný národ křesťanský nemá podobné doby ve svých dějinách“), je pyšný, že je to hnutí české, že byl Hus jedním z hrdinů tisíciletého zápasu našeho o zachování a svobodný vývoj individuality národní, ale soudí, že v učení Husově je mnoho středověkého, naprosto nepřijatelného našemu rozumu a svědomí, a docela má za to, že jediný trvalý odkaz Husův národu je v mravní a pokrokové snaze jeho. Pekařova liberalisticky orientovaná aplikace vymožeností husitství v přítomnosti, s důrazem na ethickou a národní stránku hnutí, byla podmíněna dobou a hlavně českými poměry; diktovalo ji vědecké přesvědčení i upřímná obava z „dvojího lidu“ v národě a snaha národovce přispěti pod zorným úhlem pokroku a národní jednoty k rozumnému smíru mezi přízraky minulosti a vřením přítomnosti. Spíše než tyto politické a výchovné exkursy zajímají nás názory Pekařovy v oblasti vědeckého poznání.

Pekař naznačuje — záblesky podobných myšlenek lze postihnouti již v jeho starších projevech husitských — že husitství je v podstatě hnutí dobře středověké, poněvadž jeho teorie i obecná představa husitská o původu, složení a funkci společnosti nevybočuje nijak z mezí tradiční koncepce gotického středověku. V počátcích hnutí lze sice sledovati náběhy ke křesťanskému komunismu, ale tyto dočasné a neujasněné touhy menšiny podlehly brzy reakci starých forem společenského řádu, jež husitství neodmítlo. Proto bitva u Lipan není hrobem české demokracie, neboť táborství jí neznalo. Konečně husitství neemancipovalo českého sedláka, naopak, poměry selského stavu se po válkách husitských zhoršily.

Husitství je tedy podle Pekaře stále největší epocha v našich dějinách, avšak již uzavřená, byvší. Cesura mezi husitstvím a přítomností není sice úplná, ale z myšlenkového odkazu ob stojí dnes jen to, co není středověké a co ostatně není jen husitské: mravní a pokroková snaha a, v neposlední řadě, nadšení pro věc národní. Ideu národní suně Pekař energicky v popředí velikého zápolení o reformu Husovu. Tyto své názory, s nimiž

nebyl zcela srozuměn ani Goll, myšlenku Palackého o náboženském rázu hnutí husitského pouze modifikující, hájil Pekař energicky proti Masarykovi, s kterým se zde utkává po prvé. Masaryk, vycházející z koncepce Palackého, odmítal mimo jiné zvláště Pekařovo zdůrazňování národnostního faktoru v husitství. V tomto prvním sporu, který zatím utichl, ukazují se již známky dvou zcela odlišných pohledů na minulost a přítomnost národní. Bylo lze předvídat, že jednou vypukne znovu.

Teprve později bude mít Pekař příležitost rozvésti a brániti tyto „kacířské“ myšlenky, k nimž dospěl již ve svém mládí studiem Palackého, aby se obrátil proti hlavní thési Palackého pojetí doby husitské. Rozchod s Palackým začíná již zde, ale teprve Pekařovo vlastní zkoumání husitské revoluce rozvine tento problém v celém rozsahu.

Z ostatních prací Pekařových tohoto období zasluhuje pozornosti stať „Dějepisectví“ v jubilejním Památku české akademie (1898). Zde kreslí bystře, s vyspělým uměním zachytiti rysy podstatné, portrety předních historiků českých, počínaje Palackým, jemuž ovšem věnuje místa nejvíce. Neméně zdařile píše o Tomkovi, Gindelym, Kalouskovi, Emlerovi, Gollovi a Rezkovi. Pekař ve vývoji českého dějepisectví nesleduje souvislostí a vlivů obecné historiografie XIX. století, k čemuž se mu patrně nedostávalo času — ostatně odpovídalo více Pekařovu založení studovati representační osobnosti syntheticky, v hlavních liniích, třeba s nebezpečím isolace, než sháněti kdejakou, často tenkou a nejistou nit druhotných vlivů a motivů. Není však pochyby, že by tyto vynikající portrety získaly v rámci základních rysů vývoje německé vědy historické.

Palackým obírá se Pekař skoro současně v důkladné studii, o níž jsme se zmínili nahoře. To třeba zdůrazniti, aby vysvitlo, jak se snažil mladý Pekař dokonale proniknouti dílo Palackého. Vrací se k němu znova, po celý život. Čím více se vzdaluje názorů Palackého, tím intensivněji se vmýšlí v jeho sekulární práci, aby vše dobře pochopil a spravedlivě uvážil. Pro badatele rázu Pekařova se to rozumělo samo sebou.

IV. *Studie dějin hospodářských a ústavních. - Historický realismus Pekařův.*

V těchto letech zabral se také Pekař do hospodářských a ústavních dějin českých starší doby. Za jakýsi metodický úvod k oněm studiím lze pokládati jeho článek „Spor o individualismus a kolektivismus v dějepisectví“ (v Českém časopisu historickém, III, 1897), v němž Pekař geneticky líčí boje o Lamprechta a názorně vykládá, jak se v Lamprechtově nauce definují a řadí základní pojmy historické noetiky a koncepce dějinné: individualismus a kolektivismus, účel a příčina, svoboda a nutnost. Vytyčuje hlavní myšlenku Lamprechtovu, že „výkony individuální jsou povždy spoutány mezemi hnutí kolektivistických, že největší dějinné nutnosti jsou mocnější než vůle třeba největší dějinné osobnosti.“ Složkou, která podle Lamprechta jednotlivé zjevy mocně určuje a vysvětluje, jest sociálně-psychický stav určité doby, jenž jest tedy základní podmínkou hospodářského, společenského a právního vývoje od stavů primitivních (animismu) až k stavům individuálním a subjektivním. V žádném bodě tohoto pochodu řetězovitě usměrněného vývoje neuniká ani jednotlivec nejsilnější tlaku sociálněpsychického stavu své doby, který vytváří podstatně jeho životní styl, jeho náboženské přesvědčení, jeho já. Pekař myslí, že metodické požadavky Lamprechtovy, jak dolíčiti sociálněpsychické stadium oněch fundamentálních pochodů, nejsou proti zásadám, dříve obecně uznaným a respektovaným v moderním dějepisectví genetickém, v rozdílu principálním, nýbrž toliko graduálním. Ukazuje, že dějepis, jak si jej představuje Lamprecht, není přece výhradně kolektivistický, neboť Lamprecht v určitých mezích uznává svobodnou vůli a připouští výklad teleologický. Dějepis musí se jen snažiti, aby historické zjevy spojoval ve vztahy příčinné, pokud lze, a při tom zůstane svobodě, kterou ovšem Lamprecht chápe jako nedokazatelnou, nebo aspoň na ten čas nedokazatelnou kausalitu, dosti místa. Z toho vyvozuje Pekař, že i v učení Lamprechtově starý dualismus zůstává a že

„výhradně kolektivistického dějepisu nikdy býti nemůže“. Jinak oceňuje v Lamprechtových Dějinách německých „vysoké stanovisko“, rozsáhlé užití živel kulturněhistorického a jiné přednosti. Celkem však soudí, že Lamprecht historik zůstal daleko za Lamprechtem filosofem. Je však důležité, že Pekař po všech kritických výhradách k původnosti a dosahu teorií Lamprechtových, po odmítnutí jeho iluze o historii kolektivní jako „čiré vědě“, souhlasí do jisté míry s koncepcí Lamprechtovou, třebaž její některé zásady byly omylem, jen když to byl omyl ve správném směru. Je to viděti z toho, že Pekař schvaluje v podstatě přednášku Rudolfa von Scala (o téže věci), kde se praví, že „postupujeme od přirozených faktorů, jež byly v starších dobách dějinného badání nad míru a cenu váženy, a od faktorů individuálních, jichž nelze ani pro budoucnost opomíjeti, k faktorům sociálněpsychickým, pro obecné vědomí nejdůležitějším...“ Souhlasí zvláště s tím, co praví Scala o ideové stránce nauky Lamprechtovy: „Ukázati sociálněpsychologickou pospolitost, spojení svobodnou individualitu vyšších tříd s citem pospolitosti tříd nižších, mírniti tvrdosti společenského diferencování a nedopustiti, aby nižší vrstvy lidu byly nám otráveny — to není jenom hospodářský řád, ale životní ideál. Přiblížiti mysl k němu bude úlohou královského umění Platonova, jež chce vzájemné prostoupení všech vrstev národa, ne jejich atomistické rozptýlení. To nevede k mechanisování života, ale k vyššímu výkladu, plnícímu srdce nadšením a vroucností. A jen tak lze dosti učiniti nejvyššímu úkolu dějepisectví, t. j. umělecky oživiti vědecky probádanou minulost.“ To bylo přesvědčení Pekařovo tehdy i později. Tak chápal životní ideál historika a úkol dějepisectví: Umělecky oživiti vědecky probádanou minulost — nelze krásněji a stručněji vystihnouti myšlenku a dílo Pekařovo!

Ovšem, tehdy Pekařovy úvahy o hospodářských a ústavních dějinách měly skromnější cíle, ale pro rozvoj české vědy byly ziskem. Ne snad, že by nebylo tenkrát u nás prací a zájmu o hospodářské dějiny české. Pracovalo se však, hlavně v starších dějinách, nejasně, nebylo ani terminologie, ani vyspělejší

metody. Srovnávací zřetel byl cizí. Lze říci, že nebylo dosud moderní vědecké základny pro taková zkoumání. Hledání této základny jest vlastní smysl tehdejších studií Pekařových. Ale nejen potřeba české vědy, již sám sklon selského syna pudil Pekaře k pozitivnímu zkoumání dějin a právních poměrů rodné hroudy. Je přirozené, že na mladého badatele, když obrátil svůj zřetel k studiu zanedbávané discipliny, působily vzory pokročilejší vědy cizí, zvláště německé. V Německu i noeticky bylo koncem století mnoho vykonáno v historické vědě. Boj o Lamprechta přispěl k objasnění základních elementů historického poznání a pokrok ten se projevil rozličně i v metodě vyšetřování jevů hospodářských a sociálních v minulosti. Bylo jen přirozené, že v téže souvislosti se vynořil znovu spor o vlivu marxismu, to jest materialistického pojmání dějin jako všeobecné teorie dějin na vývoj historických studií hospodářských, i jeho noetické hodnoty ve vědě historické vůbec, a že současně se zdvihla reakce realistů individualistického ražení, kteří, jako Below, popírali přímé působení marxismu na historiografii německou, a podle nich všestrannější nová metoda zkoumání hospodářských dějin mohla míti a skutečně měla kořeny v starších pracích odborných historiků. Dovožovali dále, že rozvoj těchto studií souvisí zcela logicky s rozmachem vědy a vědeckého myšlení v II. polovině XIX. století a že další pokrok vědy historické bude se dít jen vylučováním hypothes, které, jako historický materialismus, svými domnělými aprioristickými zákonitostmi mohou poškoditi vědecké poznávání minula. Toto poněkud jednostranné hledisko, neboť vliv marxismu byl v hospodářském bádání historickém vzpruhou nemalou, třebas často nepřímou a mnohdy i negativně, znamenalo odmítnutí každého zásahu sociologických teorií v poznávání ve výkladu minulosti. Novorankovci i později bojovali proti „naturalismu“, každému biologickému osvětlování vývoje států a národů, podle něhož lze historicky doloženým příčinám nadřaditi vyšší, za nimi se kryjící kausalitu, a tvrdili, podporováni úvahami Windelbandovými a Rickertovými o logice vědy historické, že právě

faktory dějin a motivy dějetvorného konání se nemohou uplatnit v žádném naturalismu, nevyjímajíc ani ekonomický materialismus. Uznávali dále jen značně relativní význam Hegelovy filosofie dějin, užití „ideje“ jako prostředku uspořádání historické látky; třebaš proti racionalistickému pojmání dějin a proti vyhledávání náhodných kausalit byla myšlenka Hegelova vysvětlovati dějiny vývojem určité ideje pokrokem, historické zkoumání se nemůže s ní spokojiti, neboť Hegel nedovede vyložiti iracionální momenty lidského zásahu do dějin a pestrou změt faktorů jiných. Proti novotnému tvrzení, že historie musí líčiti především myšlení a snažení kolektiva, hnutí mas, dovozovali, že hromadné zjevy tvoří sice předpoklad, ale nikterak obsah historického poznání. Hnutí davu jest jev typický, nikoliv individuální, avšak dějinný vývoj nemůže se díti ve formě typického, neboť jen v oblasti sil individuálních razí si historický pokrok dráhu. Proti kulturní historii kosmopolitní, bez překážek státních a národních, jak ji chápali a propagovali počínaje Voltairem všichni osvícenci, racionalisté, positivisté a škola Lamprechtova, hlásali návrat k politickodějinné koncepci Rankeově, v níž bylo dost místa pro široké uplatnění reální kultury: stát jako směrodatná organizace národa jest nejmocnější záštitou kultury, podporovatelem jejím. Zdůrazňovali základní význam státu, politické dějiny byly jim dějinami par excellence. Podle nich ústavní a správní dějiny, jakož i většinou dějiny hospodářské jsou naveskrz podstatnými částmi politických dějin — jejich jádrem.

Pekařovi byl blízký onen směr novorankovského realismu historického, co do metody i co do obsahu, jehož intimní souvislost s mocnými podněty staré romantické vědy jest nesporná, a lze říci, že nejlépe odpovídal jeho duchovní konstituci. Než vlivem Gollovy školy a v souladu se snažením mladé české vědy, jež právě vybředala ze zajetí romantického vlastenectví a působením Masarykovým vzhlížela k obzorům evropským, usiloval Pekař svým způsobem o syntesu, jež by aplikací směru empiricko-kritického, s jeho zjišťováním souvislostí kulturních a

s jeho určitým sklonem k některým postulátům kolektivistického chápání dějin, překonala nebezpečí národní historie a jejího vyhraněného individualismu. Příkladem toho může býti Pekařův referát o teoriích Lamprechtových i jeho názory o šíření hmotné kultury v českých zemích, jak je vyslovil zvláště v kritice slovansky romantické nauky Jasinského o původu a charakteru agrárního zřízení v Čechách, o čemž bude ještě řeč. Avšak již tenkrát empirismus a kriticismus Pekařův nebyl jednostranný; jeho vždy vítězně prorážející realistické chápání dějinného procesu, nesené produktivní fantasií a synthetickým viděním umělce, vyhnulo se neplodným úskalím obou směrů.

Historická věda — tak ji rozuměl Pekař od počátku — není ani racionalistická, ani theologicky spekulativní konstrukce, ani traktát politickoetický. Historie nevymýšlí, nýbrž chce viděti, nazírati totalitu lidského vývoje, t. j. aktivní život lidské společnosti ve všech jeho duchovních i hmotných poutech. Ovšem „čiré nazírání“ není na neštěstí v lidských schopnostech a také z pouhého pozorování nelze se dobrati posledního spojujícího článku dějstva, tedy článku hlavního. Proto historik přesně zjištěné události dějinné upíná k hodnotám, v jejichž objektivní platnost věří. Ovšem každé konkrétní hodnocení obsahuje subjektivní jádro. Jest však předpokládati, má-li být historie vědou, že jest možné dosáhnouti stále vybranějšími zbraněmi lidského ducha pokroku v obecnějším poznávání a fixování hodnot, v jejichž objektivní platnost věříme. Jasně a stále kontrolované uvědomování subjektivní podmíněnosti našich hodnotících měřítek a úsilí o pokrok v poznávání objektivních kulturních hodnot jest nám zárukou pro objektivitu historického líčení a již důkazem, že subjektivní živel není vedoucím motivem ve výkladu. Objektivitu historického vypravování nezaručujeme nikterak tím, že se zdržujeme co nejvíce svého úsudku, nýbrž stálým vědomím podmíněnosti našeho soudu a snahou po jeho zobjektivisování. Avšak, aby historik mohl viděti jasně, k tomu je třeba bezpečných svědectví, co nejširší zkušenosti a kritiky. Nemůže nabýti pravdy o nějaké události nebo instituci, neza-

nechala-li poučení o sobě! Neboť není nějakých obecně platných zákonů, které by vykládaly beze zbytku mnohotvárnost a mnoho-
směrnost vývoje lidské společnosti, neexistují, poněvadž teprve
dějezpyt, jako prius každé historicky poznávací práce, zjišťuje
jednotlivé úseky dějinného procesu a teprve jeho výsledky může
zpracovávat sociologie ve své poznatky. Není-li tedy o určité
události nebo instituci přímých nebo nepřímých dokladů po-
vahy historické a není-li ani zřejmých souvislostí s jinou událostí
nebo institucí historicky již dobře ověřenou, jsou sice možné
různé dohady a teorie; snad docela i o sobě pravděpodobné a
pragmaticky užitečné, ale není to věda historická.

— Avšak německá věda historická ke konci XIX. století vyko-
nala daleko více na poli dějezpytném než v teorii historické
noetiky. Přispěla také mezi jiným k správnějšímu chápání
sociálního a hospodářského stavu národů germánských v raném
středověku. Starší pojetí těchto otázek, jak je rozváděli Eichhorn,
Jakub Grimm a Waitz bylo velmi blízké Palackého učení o staro-
slovanské demokracii a humanitě. Podle toho byli by Němci
v pravěku a raném středověku národem svobodných sedláků,
kde otroci (cizí zajatci) a šlechta neměli velkého významu.
Tato doktrína byla rozličně upravována badateli v národním
hospodářství, jejichž zásluhou byla vybavena po stránce agrární
techniky (konová ústava, trojstranné hospodářství, systém stej-
ných selských gruntů, hufe, markgenossenschaft a p.); i podle
nich největší část národa byla složena z těchto svobodných
zemědělců, držitelů namnoze stejných gruntů. Idea svobody a
rovnosti, dědictví osvícensko-romantické doby tedy zůstává
i v této koncepci, kterou v podstatě přijali badatelé nejzvučněj-
ších jmen, jako Meitzen, Schröder, Brunner, Lamprecht a j.
Proti tomuto výkladu vystoupil první W. Wittich r. 1896 spisem
„Die Grundherrschaft in Nordwestdeutschland“. Dokazuje, že
svobodní Germáni od doby Tacitovy byli gruntovními statkáři
a žili z dávek a prací sedláků na nich závislých. Byli národem
svobodných mužů s velmi četnými otroky: tedy základní
vrstvy dvě, panující menšina a otročící většina. Třída vládnoucí

byla ovšem postupně doplňována propuštěnci, kteří stávající se tak polosvobodnými vyvázli z nesvobody a někteří konečně dostali svobodu plnou, tím, že se ujali gruntu, a stali se tedy plně svobodnými, liberi.

Vývoj society germánské na úsvitě dějin dál se tedy od otroctví k svobodě a předpokládaná demokratická rovnost svobodných zemědělců byla ilusí, v níž politické postuláty doby měly podíl nejvýznačnější.

Teorie Wittichova byla ovšem odmítána vládnoucím míněním a kolem ní se rozvířil boj velice užitečný, poněvadž dal popud k četným pracím z dějin hospodářských, ústavních a příbuzných odborů. Výsledky tohoto vědeckého rašení koncem XIX. a počátkem XX. století prospěly ovšem i české vědě historické.

Pekař v těchto letech studoval, jak již řečeno, velmi intensivně německou literaturu o hospodářských a ústavních dějinách a s výtěžky jejími seznamoval českou obec historickou v referátech, které mu namnoze pod rukou vyrostly, po způsobu Gollově, v obsáhlé úvahy, přinášející často nové postřehy. Tím si připravoval půdu k samostatnému studiu českých poměrů hospodářských a ústavních v minulosti. Již před Pekařem zabýval se těmito otázkami modernějším způsobem J. Peisker a skoro současně s Pekařem J. Šusta. Kdežto Peisker pod vlivem sociologické nauky Gumplowiczovy postupně budoval geniálně jednostranný obraz otrockého dávnověku slovanského, Pekař a Šusta, jenž s mimořádným rozhledem komentoval literaturu západoevropskou, zvláště francouzskou, odmítali pomáhati si ve výkladu dějin apriorními teoriemi a vycházeli z bezpečných poznatků historické vědy evropské, aby kritickým užitím jejich osvětlovali temná zákoutí domácích dějin.

Pekař tedy, v duchu Gollovy školy, studoval poměry sousední ciziny, a poněvadž byl přesvědčen o migraci ideí a institucí z evropského západu na východ ve středověku, nepochyboval o vlivech ciziny na poměry domácí a doporučoval srovnávací studium, zvláště v otázkách ústavních a sociálních.

Jak si tento postup představoval — není zajisté tak jednoduchý a bez nebezpečí, jak se zdá — vysvítá z různých jeho výroků.

R. 1901 pojednává Pekař o hospodářských a ústavních státech Georga von Below (Territorium und Stadt). Podle Pekaře kniha Belowova „razí nové dráhy a vede ke skutečnému poznání minulosti“ — z dalšího je zřejmé, že Pekařovi imponoval tento nebezpečný odpůrce teorií Lamprechtových a sociologie vůbec, kterou posměšně nazýval „novou metodou“, a že plně souhlasí s jeho postupem i noetickými zásadami, jak studovat otázky hospodářské a ústavní v minulosti. Referuje hlavně o první stati, v níž se líčí vznik a právní povaha dvou jednotek hospodářských a správních, tak zv. Gutsherrschaft (na východě Německa a také v našich zemích) a Grundherrschaft. Pekař razil pro tyto pojmy české termíny: panské území (dominium) a gruntovní panství, a dovedl, že hlavní výsledky stati Belowovy platí také pro poměry české. V Čechách totiž v době kolonizační vznikala veliká panství gruntovní, ježto však tato panství byla již od počátku teritoriálními celky, byla tím dána hlavní podmínka pro vývoj panského území (Gutsherrschaft) z panství gruntovního. Z dalších vývodů Pekařových vysvítá jeho přesvědčení, že tyto a podobné instituce (ústavy stavovské, zřízení patrimoniální, formy agrární a p.) byly mezinárodní a že „vnitřní historie nic není, není-li srovnávací“ — ovšem řádné srovnávací studium předpokládá také dokonalou znalost specifických faktorů domácího vývoje. Pekařovo zdůrazňování vlivů sousední ciziny, metodicky nepochybně správné, vystupuje jako zdravá reakce proti oblíbeným tendencím viděti vývoj českých poměrů jen autonomně slovansky v kritice spisu Jasinského (Očerki i izslédovanija), z téhož roku, která se mu rozrostla na celou studii, namnoze přímo na pramenech založenou; zde zvláště problémy agrárního zřízení i právních poměrů vsí starých (ius bohemicale) i na německém právě vysazených jsou zkoumány samostatně a proti Jasinskému, jenž chtěl vyvoditi agrární poměry na českém venkově v době kolonizační buď nutnou evolucí nebo přímo ze starších podmínek domácích a odmítal vlivy

německého práva, Pekař dovozuje, že „formy vývoje hospodářského a právního v hlavních liniích jsou totožny ve Francii, v Německu, v Čechách, v Polsku, v Uhrách a do jisté míry ještě i na Rusi, že ve vývoji tom daleko větší roli hrálo přejímání institucí od souseda k sousedu, stěhování jejich od západu k východu a od jihu k severu, usnadněné jednotící mocí vládní a kulturní říše franské, než to, nač Jasinskij tak jednostranný důraz klade, samostatný vývoj domácí.“ Ovšem podle Pekaře německé vlivy v hospodářském životě českém, zvláště vymoženost práva zákupního, nelze vykládati a redukovati na rozdíly mravní a intelektuální, nýbrž přirozeně se vysvětlují z naší polohy geografické a z ní plynoucího opoždění našeho „v dobrodiních pokročilejší kultury, nikoliv vypracované jedinými Němci, ale ze staré klasické vzdělanosti, šířící se od západu k východu, nám Němci jen zprostředkované.“ V této význačné zkratce vystihl svým osobním přízvukem, k němuž mu dávalo právo vlastní studium, orientaci Gollovy školy, podle níž vývoj kultury a institucí žádné země není autonomní. Pekař ovšem, jak je patrné z hořejšího, nepodceňuje zcela domácí složky a faktory v ústavním a hospodářském vývoji českých zemí, ale myslí, že jejich funkce je druhotná a jaksi jen dodatečně uvedena v život úsilím a vzory ciziny. Námitky, které proti tomuto pojetí bylo by možné zdvihnouti, se oslabují, pozorujeme-li jaký postup navrhuje Pekař při zkoumání sociálněpolitického vývoje našeho národa. Podle něho nesmíme studium založiti na otázce „je to vývoj samostatně český, nebo dál se v závislostech od poměrů německých?“ Nevylučuje sice tento postup a takové otázky z dějinného studia, ale soudí, že k nim můžeme „přistoupiti tehdy, když vývoj v Čechách i vývoj v Němcích dobře známe... dřív musíme věděti, jaký je vývoj tu i tam, abychom v něm mohli hledati to, co je české a co je cizí.“

Tyto kritické zásady aplikoval Pekař již v starším článku „K sporu o zádruhu staroslovanskou“ (1900). V instruktivním přehledu literatury o této složité otázce ukazuje Pekař úvodem, jak asi vznikla představa o zádruze v padělaném Rukopisu Zele-

nohorském a jak tato fikce působila dále ve vědecké literatuře domácí (Palacký, Wocel, H. Jireček) i cizí. Pak se zabývá Peiskerovou studií „Záduha na Práchensku“ a Meitzenovou příslušnou partií o Hauskommunion u severních Slovanů v jeho spisu „Siedelung und Agrarwesen“ a uznává, že důkazy těchto badatelů a jejich epigonů, jimiž se snaží dovodit existenci „záduhy“ staroslovanské, nepřesvědčují. Hlavně se však obírá prací K. Kadlece „Rodinný nedíl čili záduha v právu slovanském“ a Peiskerovou kritikou tohoto spisu. Rozbor Pekařův je metodicky velmi cenný. Pekař především nesouhlasí s postupem, jak Kadlec dochází k svým základním tesisům, jejichž důvodová base je v tvrzení, že nynější obyčejové řády ruský a jihoslovanské jsou zbytkem z oněch prastarých dob, kdy všichni Slované tvořili jedno společné plemeno. Výsledkem kritického šetření Pekařova, v němž dává za pravdu leckdy námitkám Peiskerovým, ač jeho názor o původu jihoslovanské záduhy zamítá, jest, že kniha Kadlecova vychází „od oddané víry“ v to, co by měla teprve dokázati, že totiž „na počátku byla záduha“. Celkem soudí Pekař, že o slovanské, speciálně staroslovanské záduze nevíme nic jistého. Ale nepochybujeme o jednom: Hauskommunion, podobná dnešní záduze, byla nesporně obecná u Slovanů severozápadních v prvních dobách jejich historického života, ale není práce, která by dostatečně vědecky její existenci dokazovala. Co se týče rodinného nedílu, shoduje se s Peiskerem, že jest to instituce rozdílná od záduhy — pravý opak tvrdil Kadlec — ale v otázce po původu šlechtického rodinného nedílu kloní se Pekař vlivem německého učence Schrödera, jenž vykládá v právu staroněmeckém vývoj rodinného nedílu ze starého spolku rodinného, k názoru Kadlecovu, že jest to zbytek staršího obyčeje žítí v rodinných svazcích širších, a že jej pozdější právo odúmrtí jen znovu utužilo — nikoliv způsobilo, jak chce Peisker. Pekař ovšem netvrdí, že mezi německým a českým právem není vůbec rozdílu, myslí však, že studium rodinného nedílu a původní záduhy nemožno omeziti na práva slovanská, nýbrž že musí býti přihlíženo také a snad především k právu německému. Tuto

zásadu prokázal svým rozbořením knihy Kadlecovy zcela bezpečně; zde i všude jinde potírá Pekař „slovanskou“ koncepci oněch badatelů, kteří přes svou kritičnost a vědeckou snahu nedovedli se vyprostiti z romanticko-slovanského nazírání starší práce dějepisné. Proti takovým a jiným podobným iluzím, které obětovaly vědeckou pravdu, nebo aspoň zdržovaly pokrok vědní, vystupoval Pekař napořád, stavěl proti nim svůj jadrný realismus, úsilí viděti věci jak jsou a v plném světle, s úctou k pravdě a s pevnou vírou v možnosti lidského rozumu.

Metodicky varuje před generalisováním, kterého se tak často užívalo pro vnitřní historii starých Slovanů, odmítá také zpětné soudy ze stadií pozdějších na stavy primitivní. Proto nabádá (r. 1901), aby se u nás začalo se studiem dějin agrárních XIII. až XVIII. století, kde je dostatek materiálu, než stavěti hypotézy o počátcích dějin hospodářských, pro něž bezpečné zprávy takřka chybí. Šíři Pekařova zájmu o tyto otázky ukazují četné jeho studie a referáty, v nichž seznamoval českého čtenáře s novými problémy a poznatky vědy německé a ukazoval, jaký prospěch z toho kyne české historii.

Nebyla to ovšem vždy práce původní, ale praktický význam měly i zprávy méně náročné. Po prvé u nás psal (r. 1900) o tak zv. mapách základních (Grundkarten), vysvětloval jejich podstatu a význam jako pomůcky při studiích z dějin ústavních, právních a hospodářských. Právem pochybuje o velikých nadějích, které do nich kladli někteří němečtí badatelé (Ermisch a Kötzschke), ale má za to, že by pro nejstarší české dějiny správní i politické (hranice krajské, hranice poprav) mohly býti s užitkem. Spolu s třeboňským archivářem Theod. Antlem sbírá (r. 1901) materiály k dějinám jihočeské obce Kojákovice, při čemž seznamuje se bezprostředně s prameny k hospodářským a poddanským dějinám XVII.—XVIII. století, s urbáři, rollí komise revisitační z r. 1679, josefinským katastrem a jiným materiálem z archivu zemského a místodržitelského, čehož všeho užil později tak vynikajícím způsobem ve svých dílech o agrární historii české. Referuje (r. 1901) o Teznerově spisu

„Technik und Geist des ständisch-monarchischen Staatsrechts“ a vedle četných výtek neznalosti a nedostatku materiálu obrací se hlavně proti Teznerově nepříznivé kvalifikaci stavovství a stavovských práv a v duchu F. Rachfahla, jehož práci o organizaci státní správy slezské nazývá výbornou, brojí proti nehistorickému srovnávání instituce státu stavovského s institucí národního státu konstitučního — není bez zajímavosti, že tato invektiva jest do jisté míry obhajobou české ústavy stavovské, která přiměřeně své době a ve své době byla výborná. Všude zde vidíme, jak i z recensí Pekařových proniká jeho osobnost, nebojící se zaujmouti stanovisko k otázkám přítomnosti, jimž normální typ bezkrevného referenta uhýbá. Toto sympatické mentorování Pekařovo melancholicky uzavírá velmi příznivou recensí Zychova spisu (*Das böhmische Bergrecht*), v níž na autorovi chválí také ducha, který dílem proniká, na rozdíl od ostatních autorů českoněmeckých, totiž onen státně geografický český patriotismus, který již vymírá a „pro nějž nemáme pomalu jména“.

Ze zvláštní zálibou rozebíral práce německých badatelů o kolonizačních a hospodářských dějinách v Německu. Tak především práce žáků Lamprechtových H. Lea a O. Hötzsche. Zajímal ho problém kolonisace jako zjevu sociálního a hospodářského vůbec, její postup a jednotlivé fáse, vše vzhledem k německé kolonizaci v českých zemích.

Z ostatních referátů sluší vzpomenouti o Červinkově práci „Děvín a Velehrad“ (souhlasí s Brandlem), ostré odmítnutí fantastického spisu Schreuerova o ústavních dějinách české doby báječné, zvláště však (r. 1902) recensi Lippertovy studie o měšťanech, držících svobodné statky zemské XIV. století (*Bürgerlicher Landbesitz*), v které Pekař ukazuje, že zdánlivě tak překvapující výsledky stati Lippertovy nejsou nové, a že Tomkův obraz statku městského na venkově je mnohem úplnější a v jednotlivostech správnější, ovšem Tomek si neujasní sociologický fakt z toho plynoucí, totiž pronikání městského živlu, původně německého, do české obce šlechtické. Jestliže však

tvrdí Lippert, že stará šlechta česká není ryze českého původu a že nebylo v XIV. stol. příkré protivy společenské mezi šlechtou a měšťanstvem, míní Pekař, že otázka tato pro velkou sociální a právní rozmanitost poměrů je mnohem složitější, než tuší Lippert, a že budoucí práce patrně opraví jeho přímočaré a jednoduché soudy.

V. Rehabilitace legendy Kristiánovy. - Nový výklad o počátcích křesťanské kultury v Čechách.

Všechny tyto Pekařovy kritické úvahy, u nichž jsme se pozdrželi déle, abychom na nich demonstrovali již nyní jeho pojetí historie jako vědy, které v podstatě nezměnil ani později, slibovaly, že zpracuje moderním způsobem ústavní i hospodářské poměry českého středověku. Náhoda však odvedla Pekaře od úkolu, k němuž, jak se zdá, skutečně směřoval. Při studiu kroniky Kosmovy učinil totiž překvapující objev, že tak zv. Kristiánova legenda není falsem. Aby tento fakt, který intuitivně vycítil a byl mu zcela samozřejmý, též dovodil historicky, zabral se hluboko do studia českých legend. Tušil, že zkoumání chaotické spleti legendárních tradic může přinést pokrok i v objasnění českých dějin starší doby, především století X., kde chudoba a neurčitost pramenů bránila vyvésti určitější rysy historického obrazu. Tedy legendy jako takové nebyly účelem Pekařova studia, nýbrž snaha ukázat, pokud jsou pramenem historickým a pokud jejich data, zbavena legendárního přísvitů, mohou prospěti lepšímu poznání naší minulosti. Východiskem k tomu, a především k důkazu o pravosti Kristiánovy legendy, bylo Pekařovi studium legend o sv. Václavu a Ludmile. V hodnocení jejich byla ku podivu dosud směrodatná analýza Dobrovského, jenž se jediný zabýval problémem od základu a sestavil filiaci legend podle rukopisů mu známých. Byl to výkon na svou dobu veliký. V Dobrovského způsobu kritické exegese textu doznívají metody první novotářské generace Bollandistů, jejichž

tradice „v studiu“ nezanikly ani pádem Řádu a dočasným přerušením jejich činnosti. Ale hyperkritické ingenium Dobrovského v „očišťování“ starších dějin českých od rozličných bludů zašlo příliš daleko. Osvícenská skepse k hagiografickým výrobkům středověkým zabránila mu proniknouti hlouběji do ducha těchto pramenů historických sui generis. Nehistorický racionalismus, neznalost úplného materiálu a nadto apriorní nedůvěra, že by kdy v Čechách slovanská liturgie a kultura vůbec měla větší význam, vedly Dobrovského k dokazování, že legenda Kristiánova, hlásící se jinak do doby sv. Vojtěcha, jest po pravdě padělkem kompilátora ze XIV. století. Proti tomu Pekař ukazuje, že Dobrovský se stal „obětí velikého kritického omylu“. Legenda Kristiánova není padělkem z XIV. století, nýbrž původní domácí dílo ze století X. a jím se počíná česká práce literární. Není to jen legenda, která vypravuje stereotypním způsobem o svatém životě a zázracích nad těly našich prvních mučedníků, jak to dovedli líčiti podle legendárních formulářů staří hagiografové — legenda Kristiánova je důležitým pramenem historickým, který vypravuje o českých dějinách od dob báječných až k smrti svatého Václava; zmiňuje se také dosti zřetelně o působení Cyrila a Methoda v našich zemích. Jest to tedy podle Pekaře „nejstarší kronika česká“, daleko starší než Kosmas. Kristián jest první český spisovatel a vynikající i po stránce formální.

Všechna tato tvrzení dokazuje Pekař v řadě studií v Českém časopisu historickém (1902—1905), jež pak vyšly jednak v samostatné práci „*Nejstarší kronika česká*“ (1903), jednak upraveny a doplněny vzhledem k cizí obci vědecké v německém spisu „*Die Wenzels- u. Ludmila-Legenden und die Echtheit Christians*“ (1906). Shromážděný materiál legend, k nimž přibral i legendy staroslovanské a svatoprokopské, podrobil především kritice vnitřní, srovnáváním údajů legend mezi sebou i s jinými prameny jako kronikou Kosmovou a pod. Je pravda, že měl zření i k rukopisnému dochování legend a přihlížel ke všem rukopisům, které mu byly přístupny, ale vlastní kritice

vnější, která by osvětlila celou rukopisnou tradici a způsob dochování těchto pramenů s plnějším zřetelem k výhledům pomocných věd historických nevěnoval příliš místa. Nedostatek ten překonal podivuhodně bystrou osnovou práce a svým nenapodobitelným uměním vyzdvihnout pravé souvislosti a udeřit na to, co je podstatné v problému. Tímto svérázným způsobem, v němž se zračí skutečné posvěcení historikovo, došel především k jiné filiaci legend o sv. Václavu a Ludmile, naprosto rozdílné od konstrukcí Dobrovského, a tedy i k novému datování. Ukázalo se mezi jiným, že legenda Gumpoldova vznikla rozvedením legendy „Crescente fide“, a že je třeba přeřadit a jinak hodnotit ludmilské legendy „Fuit in provincia Bohemorum“ a „Diffundente sole“, velmi cenné jako prameny historické. Pekař dále rehabilitoval první recenzi legendy prokopské a takřka objevil svatováclavské legendy „Oportet nos fratres“, „Oriente iam sole“ a „Ut annuncietur“, které datoval a rozebral a z nichž první i druhou vydal. Hlavním však ziskem a přímo účelem těchto neobyčejně složitých studií Pekařových bylo, jak již řečeno, zjištění pravosti legendy Kristiánovy, kterou také vydal dvakrát, jednou ve svém českém spisu a po druhé, vědecktější způsobem, v německém jeho zpracování. Pekař dovedl, a to byla podstatná část jeho důkazu pravosti Kristiánovy, že kronika Kosmova, dosud pokládána za nejstarší domácí pramen k počátkům českých dějin, je závislá na legendě Kristiánově. Pracným srovnáváním, iuxtaposicemi a obratnými kombinacemi ukazoval Pekař, že Kosmas údaje Kristiánovy jednak básnicky rozváděl, jednak podstatně krátil. Kristián má na př. důležité zprávy o červáncích moravského křesťanství, ví o tom, že sv. Metod pokřtil na Moravě Bořivoje, který byl tedy prvním křesťanským knížetem českého kmene, a z jeho vypravování o těchto událostech je patrné, že v X. století kvetla církevněslovanská kultura v Čechách vedle kultury západní latinského jazyka. Avšak „český Herodot“ Kosmas, jako kněz západního ritu, vychovaný v latinském ovzduší církevním a nepříznivý slovanské „heretické“ liturgii naveskrz, umlčel v podstatě zprávy

Kristiánovy a nelze se tedy divit, že jeho zlomkovité vypravování skreslovalo počátky křesťanství v našich zemích. A tak rehabilitací legendy Kristiánovy, která byla ze všech svatováclavských legend nejméně ceněna a pokládána za pozdní padělek, bylo vrženo nové světlo na ono temné údobí našich dějin a naší staré kultury, a tím také dalšímu badání ukázána cesta správným směrem. Vedle řešení základních zásadních otázek přispěla kniha Pekařova k nové, pravdivější podobě osobnosti sv. Václava využitím přímých zpráv Kristiánových. Kníže Václav vystupuje zde v tvrdé záři románského věku jako mladistvý bojovník za víru, mnohem přirozenější i aktivnější než v odvozené línici jiných legend pozdějších, v nichž podbarvení františkánským ideálem dobovým změkčilo jeho rysy. Řadu oprav (jako zjištění skutečného roku zavraždění knížete) a cenných pozorování (na př. o osobě Kristiánově, jež pokládá Pekař za strýce sv. Vojtěcha), která přináší objevitelský čin mladého historika, nelze zde vypočítávati.

Úhrnem třeba říci, že v pozadí průkopnické práce Pekařovy, která nám šťastně představila prvního spisovatele českého, rýsuje se nový obraz národního prostředí v X. století, v němž na úrodném podkladě čerstvé christianisace vzpínají se dychtivě úsilí rozličné povahy: stále ještě živý odkaz doby cyrilometodějské a dynamičtější projevy světa latinsko-germánského se prostupují rozličně v synthesu, umocňující do budoucna kulturní snažení i politickou zkušenost našeho kmene, jenž se již tyčí k vyšším rozhledům a s jarou ctizádostí lne k velkým národům starších tradic osvětlných i vladařských.

Pekařova kniha o Kristiánovi je v naší literatuře tohoto druhu zjevem ojedinělým, ale předčí po mnohých stránkách podobné práce vůbec. Zajisté již dříve se vědělo, že i legenda za jistých podmínek může býti pramenem historickým a také existovaly monografie o jednotlivých legendách; podnětem k tomu nannoze bylo veliké dílo Bollandistů. Ale těžko najíti práci podobnou Pekařově, kde by určitý problém byl traktován v celé šíři pomocí tak četného materiálu legendárního, oproštěného

bezpečnou kritikou od manýr a zkazek hagiografických, aby vydal svědectví o hledané pravdě. Ale Pekař, jistě první u nás, pochopil také skutečný význam legendy a její funkci ethicko-estetickou v životě středověkého křesťana. Daleko jsme zde od osvícenského racionalismu Dobrovského! Jak mocného rozpětí byl schopen historický realismus Pekařův, svědčí nejlépe to, že s velikou pozorností sledoval výzkumy H. Delehaye o legendách (část jeho knihy *Les légendes hagiographiques* vyšla již r. 1903) a že citoval souhlasně krásné místo z řečené knihy, kde se praví, že z legend „vane k nám přece vstříc kus té tajemné a vznešené poesie, jež proniká zdmi našich starých katedrál — ony vyjadřují, a to silou neobyčejnou, krásu duše křesťanské a ideál svatosti“.

Zásadní význam této novotářské práce vynesl Pekařovi mnoho dlouhých a úporných bojů se soupeři domácími i cizími. Stál tehdy sám proti mnohým. Vyvracel námitky Kalouskovy, Vac-kovy, Bretholzovy a j. s vášnivostí věřícího bojovníka. Zvláště poměr Kristián: Kosmas zaměstnával jeho kritický um, když Bretholz postavil problém opačně. Ani dnes není v „otázce Kristiána“ jednoty, avšak z předběžných studií Chaloupeckého o českých legendách vysvítá, že o autentičnosti sepsání Kristiánova pochybovati nelze a že práce Pekařova je skutečný čin v naší vědě historické.

VI. *Knihy o Kostí. - České katastry.*

Když po r. 1906 utichl spor o Kristiána, studoval Pekař dále hospodářské a ústavní poměry v minulosti se zvláštním zřetelem k českému středověku, jak dokazuje na př. cenný informativní referát o knize Fr. Gutmanna, „Die soziale Gliederung der Bayern zur Zeit des Volksrechtes“, jenž dovozoval správnost učení Wittichova o starogermánské societě: jak se původní obraz germánské společnosti, skládající se z nečetných pánů a masy otroků, měnil různými vývojovými faktory a rozčlenil v několik vrstev, když přibýly mezistupně svobody, v propuštění, polo-

svobodné a plně svobodné, kteréžto stupně představují různé funkce hospodářské a sociální v ustavičném pohybu. Kniha Gutmannova, jež dovodila správnost poučky, že vývoj národů v raném středověku se dál od nesvobody k svobodě, upoutala Pekaře, který docela tvrdil, že jest to „jedna z nejdůležitějších pomůcek poslední doby pro řešení záhad starších sociálních dějin českých“. Tím ovšem neříkal, že stačí Gutmannovy výsledky kopírovati, nýbrž, že při samostatném studiu českých poměrů sociálních ve středověku může býti kniha Gutmannova užitečnou pomůckou. Ovšem základní názor Wittichův a Gutmannův, který byl jen výrazem realistického směru nové národohospodářské a právní vědy německé, přijímal zcela a s ním i ostatní žáci Gollovi, dopracovávajíce se k němu vlastními studii, neboť onen názor byl jaksi implicitní kritické orientaci moderní vědy historické. Touto koncepcí byl definitivně antikvován Palackého názor o kráse primitivních stavů slovanského starověku: na počátku nebyla svoboda demokratických obcí sedláků, nýbrž svoboda nečetných silných jedinců, pánů, a různé stupně nesvobody ostatní masy.

Zájem Pekařův o ústavní a správní dějiny potvrzuje jeho větší samostatná práce, vyšlá k počtě Gollově, „O správním rozdělení země české do polovice 13. stol.“, kde tuto obtížnou otázku se snaží pochopiti kritickým rozbohem dosavadních názorů, hlavně Palackého. Řešení Pekařovo neodstraňuje sice všech námitek, ale přece jen v metodě a v řadě postřehů znamená pokrok proti starším představám. V této souvislosti možno vzpomenouti konečně pojednání Pekařova (1904) „Ke sporu o zakládací listinu biskupství pražského“, kde se zřetelem k obsáhlé literatuře předmětu si všímá zvláště často diskutované otázky o východních a jižních hranicích diecése.

Ale najednou, po těchto slibných náběžích mediaevalistických, odvrací se Pekař od středověku a začíná věnovat pozornost novodobým dějinám českým. Zdálo by se, že vospělý muž, zostřivší svůj zrak obtížnými problémy středověku, jejichž souvislosti může sledovati několik odborníků, hledá témata širší, aktuálnější a bližší

obecné pozornosti. Ale vedle tohoto momentu psychologického byl to určitě důvod jiný, který působil v rozhodování Pekařově, totiž potřeba české vědy. Nechybělo ovšem prací z hospodářských dějin českého novověku a bylo již také vydáno dosti pramenů této povahy, na př. Kalouskem a j. Ale nebylo vzorné práce, která by si činila nárok vyšší, aby totiž byla bezpečným a moderním úvodem do těchto studií. Pekař se netajil tím, že dosud ještě nelze mysliti na zpracování hospodářských dějin českých novější doby, neboť ani nejdůležitější prameny nebyly vydány všechny. To však nebylo hlavní. V úvaze Pekařově byl zásadní prvek metodický: aby takový spis, stojící na výši moderní vědy, mohl býti napsán, k tomu je třeba seznámiti se dokonale, pomocí příslušných pramenů, s vývojem poměrů na jednotlivých dominiích, jakožto přirozených jednotek hospodářských a správních. Jen takový postup může vésti k správnému poznání sociálních podmínek celé země a oddaluje nebezpečné generalisování poznatků získaných studiem jediného kraje. Proto se odhodlal napsati monografii kosteckého panství. Nepochybně i láska k rodnému kraji působila v rozhodování Pekařově; možnost seznámiti se s hospodářskými poměry, v nichž žili jeho předkové, slibovalo ovšem bohatství korespondencí i akt černínského archivu.

A tak r. 1909 vyšel první díl Pekařovy „Knihy o Kosti“, epické preludium k dílu druhému a nejčistší vypravování historické v naší literatuře. Jak odlišný je svět této rhapsodie od prostředí, do něhož nás uváděla kniha o Kristiánovi! Ze šera modliteb a zázraků duchovních počátků národa, ozařovaných těžko postižitelným vibrováním legendárních visí a historické skutečnosti, provází nás Pekař do rolnického kraje, zmítaného válečnou bouří a sociální nejistotou, naplněného ovzduším rušných a často pitoreskních scén ze života pánů a sedláků na dominiu kosteckém za Heřmana a Humprechta J. Černína. I neodborného čtenáře si podmaní jas a klid badatelova zraku, nezakaleného lacinou sentimentálností a pronikajícího hluboko do povah lidí a institucí doby až ke kořenům společenské soustavy a jejího

charakteru mravního a kulturního. Ovšem ani zde, ve výprav-
ném toku malebného líčení, nechybí obecného poučení, vyvozo-
vaného jistou rukou ze záplavy konkrétních faktů, ale tím se jen
podtrhuje skladebně objektivisující tendence k postižení totality
feudální společnosti.

Tmelem této Pekařovy pobělohorské historie rodného kraje
jest křesťansky odevzdané, neumdlévající úsilí českého sedláka,
nejspodnější vrstvy v režimu feudálním, bez politického významu
a sociálně slabého, který živí a uchovává obě vrstvy nadřazené
a trpí všemi pohromami země. Žije v osudovém spojení se svým
pánem a, je-li vrchnost milostivá, snáší její patronát jako nejlépe
myslitelný vztah vzájemné solidarity. A ježto namnoze vrchnosti
nepostrádaly pocitu odpovědnosti za mravní a hmotné dobro
svých poddaných a v normálních dobách také plnily tuto zdě-
děnou povinnost, jak dostatek vysvítá z agrárních řádů jejich
doby, vytvářelo se mezi hradem a podhradím pouto soudržnosti,
svou ideální stránkou rozptylující pocit sedlákovy sociální méně-
cennosti a zakládající citovou a myšlenkovou rovnováhu ve
vztazích tříd hierarchického systému.

Pekař rázem oživil tento mrtvý svět a vcítil se v jeho duši.
Zjišťoval nedostatky jeho, ale spravedlivost historikova kázala
nezamtlčovati ani světlých stránek překonané soustavy.

Sledoval snahy obou generací šlechtických po Bílé hoře.
První zachraňovala své statky z hospodářského rozvratu po ztra-
cené vojně a rozmnožovala je zbožím uprchlých nekatolíků. Byla
pravověrná, kořeny svými tkvěla stále ještě v rodné půdě a cítila
tedy česky. Její rozhled, vyjímaje několik jedinců, nebyl veliký,
přesahoval sotva hranice zemské, a nezdá se, že by měla jiných
starostí, kromě hospodářských. Byla to generace konservující a
praktická. Druhá, majíc již zabezpečenu hospodářskou základnu
doma, často velmi rozsáhlou, byla vychována v románských
zemích a přinášela odtud mravy, řeč a kulturu. Obdivovala
románský ideál života — něco podobného doma neviděla — a
její až naivní ctižádost přiblížiti se mu byla znamením, jak
velice byla již „vykořeněna“ z rodné země. Mluvila snad ještě

1898

česky, aby se dorozuměla se svými poddanými sedláky, ale sotva již cítila česky. Neboť podle představ vlašských a španělských odchovanců nebylo možno navazovati na domácí katolickou tradici předků, která jim byla vlašně evangelickou a nerománskou; chtěli stavět od základů, docela jiným stylem a tempem. Nechtěje tomu jakkoliv, tito velmoži nasyceni duchem doby, reagujícím v bojovném sebezáporu illusionismem pathetického sensualismu proti životní empirii, svým gestem dobyvatelů vytvořili novou epochu v dějinách umění a kultury vůbec, kterou zveme barokem. Jest to zjev immanentní obsahu i metodě obrozeného katolicismu románského s jeho dynasticko absolutním, protistavovským etatismem. Jen v ovzduší nepochybné katolicity jsou původně a v úplnosti všechny podmínky k zrození barokního člověka. Baroko tedy znamená také životní styl, nejen formu uměleckou. Vyzařující krása paláců, kostelů, soch a obrazů, které pořizoval šlechtic k větší oslavě Boží i k zvýšení své magnificence a celý ten vznosný rytmus malebného života náboženského přetvořily vyprahlou duši pokatoličeného člověka českého a uschopnily ji k překonání nových zkoušek, Pekař, který měl řadu námitek proti oněm silným jedincům, pokud u nich ještě výbojný realismus, odkaz renaissance, porušoval duchovní základnu barokního člověka, ukazoval dále, jak vlivem vítězné kultury románské se utužovala závislost poddaného a zhoršovalo se hmotné postavení jeho; jak teprve na bedrech českého sedláka mohla se vztyčiti jásavá výstavba barokní epochy. Pekař viděl i jiné stíny, ale přece první u nás rozpoznal veliké plus doby „temna“ v našich zemích. Nebyl to jen vnímavý obdiv pro formální stránku baroka a poznání, jak expansivnost uměleckého snažení baroka vtiskla prostředí naší vsi podobu, které se ještě dnes podivujeme. Pekař první dovodil, že v úpadkovém stavu, blížícím se smrti, do něhož uvrhl převrat pobělohorský český národ, byla funkce estetického a náboženského prvku barokního zároveň principem regeneračním. Národ čerpající nové síly z barokního katolictví snesl následky veliké pohromy, udržel si vědomí národního kolektiva a vyčkával svou dobu.

Vyložením těchto souvislostí otevřel Pekař zcela nový pohled na období českého baroka, v němž se dosud viděla pouze jedna stránka jeho, která byla nesporná, totiž hmotný úpadek českého sedláka; brzy však se již mluvilo parabolicky o temném hrobu národa, z něhož byl vyveden teprve osvícenstvím, které bylo jasným polednem. Nyní se však ukázalo, že neznalostí baroka nebo jeho svévolným vylučováním z českých dějin nelze správně pochopiti kontinuitu vedoucích sil národního procesu v minulosti. Skoro současně s Pekařem bystře odhadoval nosnost barokních ideí v české literatuře i v umění mladý literární historik Arne Novák. Dnes v těchto věcech není již sporu zásadního.

Z vypravování Pekařova vysvítalo dále, že první generace šlechty pobělohorské nebyla cizím tělesem v národě; suchou ratolestí nebyla ovšem ani generace druhá, „baroková“, která v opozici k národní minulosti, s níž ztratila kontakt, vytvářela v přítomnosti nový národ a zakládala novou tradici. V ní ožila rozličně působením lidí uvědoměle českých, jako byl Balbín, i tradice katolická z doby předhusitské. Tomuto „navazování“ sluší se však přisvědčiti jen s některými výhradami. Vlastním politickým národem byla šlechta, která prostě svou vůli vtiskla mase lidu, většinou původně nekatolického, jenž v ní viděl pána a vzor. Jest však nesporné, že hlavní linie tohoto vývoje odpovídaly zcela duchu katolické minoritě národa, neboť kontinuita katolictví a jeho tradic nebyla nikdy v českých zemích přerována úplně.

To jsou hlavní poznatky z prvního dílu „Knihy o Kosti“, kde Pekař sličným a jadrným slovem rozeného epika vypravuje děje své domoviny v třicetileté válce. Báseň a pravda! Zkušenému čtenáři se zdá, jako by se nad historií rodného kraje vznášela snivá a toužebná pohoda genia Mickiewiczova z jeho heroické selanky o litevské vlasti:

„Była to historyja żyjąca krajowa
a między szlachtą dzieje domowe powiatu...“

Druhý díl „Knihy o Kosti“, který vyšel r. 1911, jest zcela jiné povahy. Pekař zkoumá zde hmotné a právní poměry českého

sedláka na dominiu kosteckém od středověku až do XVIII. stol. Výsledky, k nimž došel, nepodává v mrtvých schemech, nýbrž v plastickém a geneticky spějícím líčení, které originálním způsobem osvětluje právní podmínky půdy, sociální stav sedláka k ní připoutaného a jeho rozličné platební povinnosti. Pekař začíná výkladem o dominikálu a rustikálu, všímá si, co znamenalo panství v právní a sociální struktuře doby. Dále vyšetřuje rozsah pozemkového majetku sedláka, mluví o podstatě a významu kolonizace, o vseh, lánech a jejich velikosti, o pohybu selské půdy sváděním gruntů a vzrůstu dominikálu. Vysoce poučné jsou kapitoly o právní i hmotné kvalitě osedlých, o selské ústavě a správě, kde mocná intuice a obzíravý realismus Pekařův přibližují nám tyto zásadní otázky způsobem, který nemá obdoby v naší historické literatuře. Stejně cenné jsou Pekařovy promyšlené výklady o výši a druzích všech břemen, které vázly na selském gruntě: o platech a dávkách, jež odváděl poddaný vrchnosti, o robotách pánovi a konečně o kontribuci, kterou byl povinen státu. Nově prozkoumal vliv války třicetileté na hospodářské poměry v Čechách, kdy v míře netušené vzrostl dominikál na újmu půdy selské, a jaký význam mělo pro poddaného, který platil jednou provždy stanovenou činži, stálé, od středověku trvající znehodnocování platební ceny peněz. Pekař zde, v rámci severočeského panství, řešil, nebo aspoň nadhodil řadu různých otázek z hospodářských dějin českých a ukazoval cestu budoucímu bádání. Avšak některé jeho závěry mají obecnější povahu a jsou důležitý také pro české dějiny vůbec. Zvlášt významný jest Pekařův soud o příčinách hmotné bídy poddaných na počátku XVIII. století. Před Bílou horou, v době vyspělého státu stavovského byla, podle Pekaře, pozemková daň malého významu mezi ostatními břemeny selskými. Teprve stát pobělohorský, vítěz nad odbojnými stavy, vrhl všechno břímě státních potřeb na lid — nikoli na šlechtu, neboť se tehdy uplatňoval názor, také vlivem panující kultury románské, že lid poddaný je určen k tomu, aby živil šlechtu a stát, platil kontribuci a robotoval. Nebyla to tedy šlechta, jak se dosud věřilo, nýbrž stát, který selskými kontribu-

cemi, po válce třicetileté úžasně rostoucími, se přičinil o hospodářskou ruinu českého sedláka. Pekař dále myslí, že obrat, který nastal za Marie Terezie a Josefa II. v hospodářské politice státu, není pouze důsledkem změněného nazírání na postavení sedláka ve státu, nýbrž především důsledkem správného poznání, že pokračování v dosavadní cestě by vedlo k všeobecné katastrofě.

Tento díl knihy Pekařovy je bezpečné vademecum českého historika agrárního. Nevěřil sice v sociologii, ale jeho kniha, stavěná na čistě historické basi a bohatá množstvím přesných pozorování, orientovaných k závěrům obecnější platnosti, jak se toho domáhá sociologie kritická, jest úhelným kamenem každého studia skutečných sociálních poměrů českého sedláka v době pobělohorské.

Materiál k hospodářským dějinám českým, kterého již užil v „Knize o Kosti“ (vedle panských urbářů, selských knih gruntních, byly to hlavně katastry), vyčerpал dokonale v práci, která začala vycházeti v Českém časopise historickém roku 1913 a byla ukončena r. 1915, kdy vyšla také samostatně pod názvem „České katastry 1654—1789“. Spis tento nahrazuje částečně třetí a poslední díl „Knihy o Kosti“, který již nevyšel, a dovršují se jím Pekařovy studie o českých bĕrních, jimiž se zabýval již také v druhém díle často vzpomínané knihy. To znamená, že katastry čili popisy selské a panské půdy nebyly samy o sobě předmětem Pekařova výzkumu, třebaš i jim věnoval pozornost, zjišťuje jejich vznik a hodnotu jako pramene historického, nýbrž se snažil, jak sám praví, vyvoditi z nich „poučení, jež poskytují o vnitřních poměrech českých, v tom zejména o české kontribuci jakožto ústředním žvltu v našich dějinách finančních, hospodářských, ano i ústavních v období více než stoletém po dokonání války třicetileté“.

Z toho je zřejmý veliký význam knihy. Nesluší se při tom zapomínati, že před Pekařem vědomosti o českých bĕrních byly nepatrné, důležitost katastrů jako pramene historického namnoze i teoreticky neznámá, a tudíž nikdo netušil, co bylo výsledkem práce Pekařovy, jak veliký byl totiž podíl českého sedláka

v rozvoji habsburské monarchie, která si těžkými kontribucemi udržovala mocenské postavení, zvelebovala dvůr, své rodinné državy i hlavní město. To vše dokazoval Pekař takřka číselně podivuhodným rozborem údajů berní roly z r. 1653—1655 a její revisitace, katastrům z r. 1683—1684 a hlavně obou katastrů tereziánských, z kterýchžto pramenů těžil originální, k tomu účelu vypracovanou metodou, která v literatuře toho druhu nemá rovné, jak uznali kompetentní odborníci. Výsledkem těchto zkoumání byl pak znamenitý přehled vývoje kontribuce poddanské a panské v letech 1655—1790.

V této své nejpositivnější práci, hemžící se číslicemi, která však udržuje v napětí až do konce, mohl Pekař také dokumentárněji vylíčit hospodářské následky pohromy bělohorské, z nichž nej-povážlivější byl rozkvět velikých dominií, zkáza drobné šlechty, této dobré české vrstvy národní a ožebračení poddaného člověka. A tu zase vede Pekař statistický důkaz svého názoru, který vyslovil v druhém díle „Knihy o Kosti“ a který se stal obecným v naší vědě, že byl to především absolutistický stát pobělohorský, který má svými kontribucemi největší vinu na bídě českého sedláka v XVII. a XVIII. století. Je to současně vědecky doložená obžaloba vídeňského absolutismu a centralismu v minulosti.

„Kniha o Kosti“ a „České katastry“ patří mezi nejskvělejší díla v české vědě historické. Vzdálena vědeckého augurství a utíkající před chudokrevným schematem i apriorní líbivou thesí působila svou bezprostřední naléhavostí teplého a při tom vědecky přesného slova na rozvoj bádání v agrárních dějinách, a ježto jejich hlavní výsledky jsou pevné, budou i nadále zřídlem povzbuzení i východiskem nových výbojů vědeckých.

VII. *Zorný úhel historikův.*

Jako každé vsutku historické dílo, jsou i práce Pekařovy svým způsobem manifestací kulturního i politického smýšlení jejich původce.

V spisu o Kristiánovi pronikl hluboko do citového i myšlenkového řádu světa románského a s porozuměním, jako nikdo u nás před ním, sledoval úsilí mladého národa, který svou čerstvou bytostí upjal se k těmto novotným ideálům s důvěrou a cele a vsunul se takřka rázem mezi velké národy kulturního okruhu imperia se sebevědomím, které dodává posvěcení a poslání.

Později při studiu poměrů doby pobělohorské seznámil se s tužbami obrozeného katolicismu, jehož jednotná a silná forma církevně kulturního společenství s novým pojetím státu a jeho úkolů zřetelně kontrastovala se složitými poměry a protichůdnými tendencemi Čech předbělohorských, kde náboženská atomisace, jako důsledek rozeklané a malátné vůle národní s politicky škodlivě přehnaným stavovstvím oslabovala rozličně organismus národa a státu. Ovšem ani španělsko-jesuitský ráz proti-dentského katolictví, ani německé lutherství, jež rozložilo české husitství a přetvořilo si je k své podobě, nejsou směry domácí, české, třeba silou poměrů navazují do jisté míry na domácí vývoj — i v XVI. století byla zajisté v Čechách katolická menšina, nikoliv kulturně a národně bezvýznamná, neboť si uvědomovala nepřerušenu souvislost s dobou sv. Václava i Karla IV. — Pekař tyto skutečnosti ovšem nemátl, ale v otázce českosti oněch hnutí není jádro problému.

Důležitější bylo pozorování, byť nikoliv absolutně platné, že české národní i kulturní prostředí v spontánním dotyku s katolickým světem románským se vyvíjelo a tříbilo k vyšší, svobodnější civilitě. Pekař však „rozlišoval“ a jako viděl nebezpečí ve formuli odvozené analysou izolovaného historického zjevu bez ohledu na jeho podmíněnost a souvislosti v pásmu dějství, tak stejně nedůvěřoval schematu, nárokujícímu si vystihnouti plnost a mnoho-směrnost historického procesu.

Než i tato nezávislost svobodného ducha, Pekařovi ostatně vrozená, byla utvrzována jeho důvěrným soužitím s historickými památkami duchovního rozpětí epochy, s jejím stylem románského nazírání, směřující v podstatě k latinskému universalismu a čelící myšlenkové soběstačnosti a jednostrannosti.

Pekařova „latinita“ zápasila často se svůdnými vlivy nové historie německé, která odvracejíc se pohrdavě od západoevropského racionalismu a empirismu kulturně humanitního přízvuku, jako nauk kosmopolitních a rozleptávajících energii národní, budovala v obdivném uctívání státu, onoho nástroje německé vůle k moci, pevné a jednotící východisko německého realismu historického, který připravoval ideologickou basi „realpolitiky“. Pekař, jehož pružný a obsáhlý realismus historický, rozprostírající se ctižádostivě a s porozuměním na všechny skutečnosti dějinné — v tom veliké jeho plus na rozdíl od usměrněného realismu německých historiků politických — byl nesen romantickou vlnou exaktní fantasmie a smyslem pro individualitu, vytušil, co v onom dravém a stádním kultu moci a říše je nerealistického a nebezpečně znásilňujícího vývoj národa, když se z něho učiní „stát“, jak to vyjádřil Nietzsche.

Pekař totiž i při svém vyhraněném etatismu myslel evolučně. Nepochyboval ovšem, že jen ve svobodném a silném státě může národní kolektivum žítí vskutku svobodně a vyvíjeti se k stále větší dokonalosti, ale u něho, jenž nahlédal v dynamiku lidského dramatu a studoval vznik a zánik států, nebyl stát pojmem statickým ani ústavem spásy. Záleželo na tom, jaký stát.

A tu se Pekař zamýšlel často nad českým státem v minulosti a dopátrával se politické zkušenosti předků. Názoru svého nikdy plně nevyslovil, lze však s jistými výhradami vyvésti hlavní jeho linie. Pekařova představa o státu a jeho úkolech se nekryla úplně s důsledky měšťansko-demokratické koncepce společnosti a státu. Avšak bylo by omylem souditi, že podceňoval nebo si plně neuvědomoval historický význam ideí veliké revoluce francouzské, které emancipovaly třetí stav, sekularisovaly „středověk“ a vtiskly XIX. století duchovní i sociální profil, byť nikoliv bez reakce od počátku, jejíž tlak v našich dnech ohlašuje krizi některých principů z roku 1789. Naopak Pekař důvěřuje v lidský rozum a miluje svobodu akceptoval práva člověka v jejich střízlivých polohách. Chápal zajisté relativnost a fluktuaci všech politických i společenských hnutí a uznáváje vděčně kulturní a soci-

ální zisky naší epochy, obával se zároveň škod, které by vznikly potlačením tvůrčích individualit — bez této elitní minority není skutečného pokroku v žádné době — když většina uchvátivší politickou moc nahradí, jak lze čekat, kvalitu číslem. Podobná skepse a stejné obavy prýštící zajisté z romantického tradicionalismu i u jedinců „klasicky“ latinské formace, jako byl na př. Barrès a Maurras, provázely optimistickou víru teoretiků demokracie v možnost racionalistického plánování lidstva bez zřetele k momentům iracionálním, náboženským a rasovým. Co se týče Pekaře, nemůže býti sporu, že v této jeho kritické posici k důsledkům politické koncepce liberalistické působily především vlivy studia ústavních a politických poměrů českého státu stavovského. Byla to tedy zase historická zkušenost mocné osobnosti, vzpírající se jakékoliv odtažitě formulí a citlivě reagující na každé znevažování živých sil národní minulosti. Znalť dobře stíny stavovských řádů a byl to zvláště hlavní problém doby, otázka poddanská, kterou pronikl tak, že v tom neměl u nás soupeře. S porozuměním člověka selského původu, s vášní posvěceného badatele nořil se v ovzduší oné epochy a transponoval do svého intimního obrazu českého státu i některé světlé stránky administrativy této patriarchální ústavy stavovské, kde i při nestejném stupni politické svobody a hospodářské moci (nevolníkem, jak Pekař právem zdůrazňuje, český sedlák nikdy nebyl, povinnost roboty tkvěla na gruntě, ne na osobě) vládnoucí třída šlechticů a prelátů svým patronátem „pro milosrdenství Boží“ vytvořila jednotný a při tom ku podivu dosti volný charakter „národa“ (natio) směrem vertikálním, kde byl v řadě mezistupňů zcela přirozený přechod ve vrstvu vyšší, na rozdíl od „lidu“ v státu jako výplodu pojetí liberalistického, směrem horizontálním, kde nespoutaný duch, duch těžení a kumulace svou teorií o kapitálu a práci vykopává propast mezi třídami a trhá nezhojitelně imponderabilia tradičních pout, jež kdysi spojovala historickou obec národní v symbolickou jednotu „křesťanského státu“. „Je zřejmo, že taková ústava“ — mluví Pekař o patriarchálním duchu staré správy — „zejména stála-li v čele dominia vrchnost humánní a osvícená,

mohla se v některém ohledu státi působivějším nástrojem hmotného i mravního pokroku poddaných, než svobodné řády doby moderní“ (Kniha o Kosti, II., 121—122). Pekař, tuším, viděl v oné politické a hospodářské hierarchii, jak se vypracovala v státu stavovském pod ideovým protektorátem církve, i relativní stupeň mravní a sociální zodpovědnosti i stavovsky uvědomělé soudržnosti s dědictvím pokolení minulých. Je pravda, že soustava podobná nemá dnes místa a že v pochodu lidstva není návratu, ale skutečný národ, který, jako náš, měl v dějinách úlohu nikterak nejmenší, zapustil v díle věků příliš hluboko kořeny a může se tedy vyvíjeti s prospěchem a ctí jen organicky, se stálým zřetelem k nezměnitelným faktorům, které určovaly jeho dějiny a bez experimentů, pro něž není náznaku v jeho životě minulém a přítomném.

Proto stát, má-li míti trvání a budoucnost, musí čerpati z tradičních sil, pokud nebyly vývojem překonány. Toto stálé obrozování velkou minulostí jest zřídlem národní energie pro budoucnost. Podle Pekaře není to pouhý neplodný historismus, nebo princip statický, brzdící vývoj, jak by soudil osvícenský racionalismus, naopak: v oné romantické koncepci obrozování státu minulostí jest zdravé realistické jádro s prvky svobodného vývoje národní společnosti ve státu, jehož rámec není ztužován jedinou samospásnou ideou platnou vždy a všude.

Z oněch tradičních sil v českých dějinách pokládal Pekař české státní právo za „nejdůležitější odkaz a povel předků“. Jest to šlechtický titul české obce národní, jen jím a skrze něj stává se skutečným národem; v něm jest právní, mravní a kulturní kontinuita s nejstaršími generacemi, bez něho, na pouhém základě přirozenoprávním, jest česká pospolitost nesvobodný novotvar, v podstatě předmět celostátní administrativy, a země koruny české provinciemi monarchie — bez českého státního práva nebylo by dějin českého národa jako takového. Jaký div, že Pekař sleduje osudy české politiky státoprávní se žhavou účastí. Obrací se nejednou s ironií proti „literátům obrozenským“, kteří vedeni romantickým panslavismem a spokojující se prozatím s praktic-

kým austroslavismem (na rozdíl od instinktu lidu a politického smyslu šlechty i některých politiků jako Braunera a Havlíčka) rozhodli vlastně opuštění státoprávního programu. Nuže, tato politika respektujíc přílišně individualitu rakouského státu, chtěla ústřední parlament ve Vídni se slovanskou většinou a autonomii národních kmenů v jejich jazykových hranicích; byla však opuštěna v Čechách r. 1865, kdy začíná obrat k programu státoprávnímu. Omyl přirozenoprávní politiky austroslávské se ukázal v plném světle r. 1867, když došlo pod náparem historickoprávně orientovaného egoismu maďarského k uherskému vyrovnání. Český boj státoprávní, trvající šest let, skončil definitivní porážkou v říjnu r. 1871. „Nessun maggior dolore“ opakuje Pekař s Zeithammerem a — na rozdíl od ostatních historiků českých — kdykoliv Pekař mluví o této kritické době české politiky předváděčné, dýchá z jeho slov žár romantického smutku.

Nositelům českého státního práva byly stavy, do r. 1848 vlastní politický národ český. Z pojetí Pekařova o významu českého státního práva se snadno pochopí, že více než kterýkoli jiný historik český doceňoval funkci šlechtické obce v českých dějinách. Nezasedal tedy na soudnou stolicí, aby nehistoricky pronášel rozsudky podle běžných představ bujících v národě „bez šlechty“, který si v duchu liberalisticko-socialistickém úspěšně razil cestu vpřed vlastní silou. Nepochybně i Pekařovi bylo jasné, že onen pokrok národa v posledních padesáti letech byl vybojován namnoze proti silám konservativním a církevním, ale nedal se strhnouti tímto faktem, aby vítězí ideje dneška přenášel do minulosti a skreslil obraz její. Ducha naší šlechty v minulosti a její historickou úlohu přiblížil nám jako nikdo dosud — a třebaš jeho poměr jako historika k této vrstvě národní byl v podstatě kladný, přece nikdy neopomenul po pravdě vytknouti její omyly a chyby. A snad věřil, že by docela prospělo i přítomnosti, kdyby lépe poučená šlechta našla cestu ze svého osamocení nebo dvorské služebnosti k národu a nabyla zdravého vlivu ve společnosti. Měl při tom patrně na mysli také politické úspěchy maďarské šlechty. Bylo by však omylem pokládati Pekaře za

teoretického protagonistu onoho směru liberálně konservativní buržoasie, která ve spojení se šlechtou hledala, a jako ve Francii, našla základ k ustavení elity, „třídy vedoucí“ v národě. Tato výrazně třídní koncepce, kterou vytvořilo ovzduší zámožného měšťanstva v době rozkvětu, aby sankcionovalo své zisky, byla ovšem Pekaři cizí. Ve svém kladném hodnocení šlechty byl daleko spíše romantikem idealistou, než vyznavačem strohého pozitivismu měšťácké třídy. Zdá se, že pronikal osobními vlastnostmi a studiiemi v podstatu toho, co bychom mohli nazvat „sociologií šlechty“. Soudil snad, že některé prvky z feudálního kodexu cti a věrnosti mají hodnotu trvalou a že jsou docela nezbytny i národu, který s jásotem spěje vstříc všeobecné demokracii.

Ze všeho je zřejmo, že Pekař nepopírá ideu evoluce a že je vzdálen reakčním konstrukcím, hlásajícím návrat k zásadám starého režimu předrevolučního, jak třeba učili „mistři kontrarevoluce“, počínaje de Maistrem. Pekař má zor obrácen dopředu, naznačuje vývoj řízený rozumem a svědomím obecnosti, rozpoznávším z dědictví předků ideje, které spojovaly a sílily národní pospolitost v minulosti.

Bylo by možno nazvat tento postoj Pekařův osvíceným traditionalismem, ale termíny, jejichž smysl se dlouhým zneužíváním rozkolísal, nemohou vystihnouti cele naši představu, studujeme-li osobnost Pekařovu.

Jest nesnadno proniknouti v Pekařovo sacrum arcanum, zachytiti ony spodní proudy imaginační, z nichž pramení jeho obraz světa, mocně určující vztah individua k obecnosti. Lze se o to pokusiti s jistou pravděpodobností, všimneme-li si, že Pekař z básníků miloval obzvláště Mickiewicze, ale na rozdíl od L. Hofmana nepůsobil na něj tolik Mickiewiczův messianismus, jako spíše ona radostná vise blaženého věku zemanské společnosti v idyle o panu Tadeášovi, kde v kompromisu odvěkého řádu mezi kázní a svobodou plyne ze široka v přirozeném toku plnost života jednotlivce i obce — Pekař nalézal v eposu slovanského mistra i jiné hodnoty blízké jeho srdci: slunečnou pohodu a radost

z darů aktivního života, zmnoženého čarovností romantických vidin, bez mysticismu a metafysiky.

V neposlední řadě zaujala historika básníková představa společnosti, k níž se sám prodíral přemýšlením o minulosti a která podbarvovala jeho výroky, když se obracel k přítomnosti: jak totiž vlastenečtí vůdci lidu zdolávají živelný zápas mezi věrností k tradici a tíhnutím k svobodě nikoliv apodiktickou doktrinou, nýbrž empirickým výběrem sil životodárných a pravdivých ve vyšší „humanistickou“ syntesu národního kolektiva, kde nevykořeněná individualita má dosti prostoru k výpravám za větším mravním i hmotným zdarem budoucnosti národa i lidstva.

VIII. *Proti Masarykovi. - Myšlenka národní jedině postižitelným smyslem českých dějin. - Výsledky diskuse.*

Poznatky tohoto zdánlivě zbytečného exkursu, běží-li o studium historického díla Pekařova, osvětlí nám, v předpokladu ovšem, že jsou aspoň relativně správné, mnoho ze sporu Pekaře s Masarykem, v němž se utkaly dvě osobnosti odlišné vědecké disciplíny a v neposlední řadě i různé koncepce smyslu dějin národa a jeho existence vůbec.

Pekař chápal české dějiny „evolučně“ a realisticky, v jejich totalitě jako organické drama o mnoha jednáních, kde jeden akt podmiňuje a vysvětluje druhý, a byl přesvědčen o možnosti a nutnosti porozumění dobám minulým pozitivně vědeckým výkladem funkcí podstatných složek historického dění, osobnosti a kolektiva, v jejich časové kategorii a proteovské mnohotvárnosti. Pochopí se tedy, že takto orientované snažení historikovo, probíhající úmornou cestou kritického zkoumání pramenů, aby očištěná fakta promítl s vlohou umělce v syntesu chvějící se životem, nesnášelo se s postupem a výkladem jiným, který tehdy s jarou expansí objevitele a přímočarostí zákonodárce předkládal filosof Masaryk.

K vystoupení proti Masarykově filosofii českých dějin, formulované nejprve již v starším spise zv. „Česká otázka“ a popula-

risované pak v řadě brožur Masarykem samým i jeho stoupenci, byl Pekař donucen Vančurovým a Herbenovým útokem na školu Gollovu.

Jak postupoval Pekař? Ježto Masaryk své ethicko-filosofické závěry o smyslu českých dějin podepíral především svéráznou exegesí vedoucích ideí českého vývoje v minulosti, tu Pekař jako historik se postavil hned od počátku na tuto základnu, t. j. vyšetřoval způsob, jakým Masaryk dovozoval své these, a neopustil ji ani potom, když obrátil zřetel k politickým a kulturním maximám Masarykovým a když proti jádru jeho české filosofie vytyčil svůj názor o národní myšlence, jako myšlence jediné všudypřítomné a dominující českým dějinám. Pekařův rozbor historického argumentování Masarykova jest neobyčejně pádny a účinný — bude se čísti i nadále jako duchaplný úvod do studia vyšší kritiky a metody historické, pokud historie jako věda zůstane v mezích pozitivně realistického poznání, i když stále se zjemňující nástroje dějzpytné nauky leccos opraví v soudech Pekařových. Diskuse mezi Pekařem a Masarykem byla před válkou událostí v kulturním světě českém a ještě dnes je otázkou živější a daleko závažnější, než tuší ti, kdož s nejlepší zajisté vůlí snaží se v marném úsilí sloučiti neslučitelné. Zde nám běží jen o poznání holé skutečnosti a tu je očividný myšlenkový antagonismus mezi Masarykem a Pekařem, prýšticí „z kořenů“ bytostí odlišné osnovy duchovní a z rozličného postoje k věcem národního vývoje.

Masaryk učil v „České otázce“ (1895), že vedoucí mravní ideou našich buditelů byla humanita, lidskost, v níž také našli filosofický základ pro své buditelské úsilí. Ideál humanitní si ovšem osvojili v první řadě studiem německé filosofie soudobé, zvláště Herderovy filosofie dějin, ale brzo si uvědomili, že humanita Herderova „odkazuje“ svou podstatou k husitství, především k tradicím Jednoty bratrské. Začali tedy naši buditelé (Dobrovský, Kollár, Šafařík a Palacký) „navazovati“ zcela vědomě na ideové úsilí české reformace a tak pokračovali tam, kde reakce protireformační přerвала vývoj. Překlenuli propast, která zela v našich dějinách potlačením tradic husitských a českobratrských,

obhájili a vrátili národu starý humanitní ideál Českých bratří. Myšlenka humanity, která je imanentní českému obrození, „pojila se“ docela přirozeně k snažení české reformace. Tento ideál humanitní, ideál naší Jednoty (neboť humanita jest jen jiné slovo pro Bratrství), hlásaný našimi buditeli, jest náš ideál obrodni: „Humanitní ideál, hlásaný Dobrovským a Kollárem, náš ideál obrodni má pro nás Čechy hluboký smysl národní a historický — humanitou, plně a opravdově pojatou, navážeme na nejlepší svou dobu v minulosti, humanitou překleneme duchovní a mravní spánek několika století, humanitou kráčet máme v hlavě lidského pokroku. Humanita znamená nám náš národní úkol vypracovaný a odkázaný nám naším Bratrstvím — humanitní ideál je všecek smysl našeho národního života.“

Humanita je program český. Ale je to také program ostatních národů: česká humanitní idea, jejímž nejdokonalejším výrazem jest bratrství musí býti vůdčí ideou celému člověčenstvu. V „České otázce“ chápal tedy Masaryk ideu humanitní jako myšlenku lidského bratrství a demokratické rovnosti, třebas již zde ukazoval na význam otázky náboženské: otázka náboženská pro národ, proživší reformaci a protireformaci, má důležitost největší; jinde praví, že pro toho, kdo stojí na stanovisku náboženském, otázka národnosti je podřízená. Ve spisu „Jan Hus“, který vyšel o rok později (1896) formuluje však Masaryk stěžejní otázku své české filosofie jinak. I zde jest ovšem humanita hlavní ideou českých dějin a programem do budoucna, ale jest pojata nábožensky. Idea náboženská byla po 400 let hlavním obsahem našich dějin, také humanitní ideál obrodni měl svou stránku náboženskou, Kollár, Palacký a Havlíček shodují se v tom, že vycházejí z humanity nábožensky založené a že ji odkazují svému národu, jak zvláště učinil Palacký, který nám ukázal na úhelnou ideu českých dějin, t. j. na náboženský ideál českobratrský. Jedním slovem: česká otázka je otázkou náboženskou. Později Masaryk, běřeme-li v úvahu novější jeho projevy, do jisté míry opravující nebo doplňující starší formulace jeho české filosofie, pokládá naše osvícenské obrození za pokračování českého vývoje

předchozího a do značného stupně i za „navazování“ na tento vývoj, zejména na naši reformaci. Jestliže Kollár, Palacký a Šafařík přejali humanitní program od Herdera, byl Herder prostředkovatelem mezi Českými bratry a jejich humanitním programem a obrozenci. Masaryk se dovolává Denise, že v Dobrovském a v Kollárovi k nám mluví prostřednictvím Herdera a Leibnize Komenský. A Komenský byl Český bratr, hlasatel humanity, a jako Český bratr se stal učitelem národů.

Historik Pekař táže se nejprve, jak to bylo. Zda naši buditelé skutečně znali humanitní ideál Českých bratří, aby mohli na něj navazovati a jak? S tím souvisí další otázka, zda člověk na rozhraní XVIII. a XIX. století může se vůbec vraceti s porozuměním k myšlenkám středověkým, aby si je osvojil a jak má dnešní člověk, dítě své doby, prožívat obsah české reformace?

Aby dovedl, že naši obrodiči nenavazovali na humanitní ideál Českých bratří, jak chce Masaryk, a navazovat nemohli, ukazuje Pekař, že těchto ideálů buď vůbec neznali, nebo měli o nich jen matné představy. Předem však z důvodů metodických osvětluje podstatný rozdíl mezi humanitním ideálem Jednoty, jenž nemůže býti nic jiného než humanitní ideál učení Kristova, interpretovaný z Písma svatého, a humanitou Herderovou, jemuž tanul na mysli nepřetržitý vývoj lidstva k humanitě, t. j. k rozumu, ctnosti a zbožnosti, tedy vývoj přirozený, v němž zbožnost jest pouhým produktem lidské přirozenosti, jako humanita nejvyšší. Tedy proti statické představě středověce věřícího křesťana dynamická idea osvícensko-humanitního vývoje. Filosofii Herderovu znali naši buditelé přímo nebo nepřímo. Ale navazovali již tím na humanitní ideály Českých bratří? Masaryk se pokusil vyvésti přímou souvislost mezi snahou obrodni a českou reformací. Za příklad si vzal reprezentativní osoby této doby, hlavně Dobrovského, Kollára a Palackého. Pekař ukazuje, že ideové navazování podle formulace Masarykovy nelze historicky doložit.

Dobrovský, na příklad, jako osvícenský kněz katolický byl poután k době husitské jen svou láskou k české řeči a spíše u něho vyšlehne cit národní, než porozumění duchovnímu obsahu české

reformace. O Husovi, Táborech a zvláště o Chelčickém věděl velmi málo. Tenorem jeho úvah o těchto věcech jest osvícenský odpor proti slepému fanatismu a přehnanému náboženskému horlení české reformace i protireformace. Tím je dán i jeho poměr k myšlenkám, které přineslo husitství — na ně rozhodně nenavazoval.

Mladší generace buditelů tonula zcela v ovzduší romantiky. Rousseauův a Herderův ideál dokonalosti a krásy stavů primitivních naplnil všechny mysli do té míry, že z tohoto prostředí vyšly padělané Rukopisy, k čemuž by sotva došlo, kdyby tito nadšenci měli aspoň tušení o velikosti ideálů doby husitské.

Teprve až Meissnerův Žižka je básnickým zjevením neznámé dosud oblasti dějinné — husitství. Chelčického objevil vlastně až Šafařík r. 1851 a první vědecká práce o Českých bratřích (Gindelyho) vzniká na popud Němce a katolíka, prof. Höflera, tedy nikoliv ze snažení neseného domácí tradicí reformní.

Palacký chápal husitství značně liberalisticky; doznal sám, že pro „traktáty“ náboženské, tedy pro myšlenkový odkaz hnutí husitského, neměl smyslu ani zájmu. Uvědomil si ovšem brzo velikost husitství, ale dovolával se stále toho, že moderní usilování a volnost, rovnost a bratrství není než návratem k zásadám staroslovanské demokracie, k „původnímu a prvorodinnému dědictví dávných otců našich“. Není ani zde tedy návratu k ideálu Českých bratří. Palackého staroslovanská idea humanitní a „staroslovanský způsob politie“ jsou zajisté odvozeny z humanitní filosofie Herderovy.

Pekař vyvrátiv některé omyly Masarykovy, lépe řečeno Palackého Dějin jako jeho předlohy (povahový rozdíl mezi Slovany a Germány, nešťastný rok 1487 a j.) ukazuje, že humanitní ideál Jednoty byl v podstatě do studií Gollových věcí neznámou a že česká idea humanitní v době obrození jest vsutku ideou německou a s českou, vlastně s křesťanskou humanitou bratrskou nemá nic společného.

Uzavírá, že vedoucí myšlenka Masarykovy české filosofie o navazování našich obrodičů na humanitní ideál bratrský jest umě-

lou konstrukcí, nemající žádné opory ve skutečnosti, „ano stojící ke skutečnosti ve zřejmém odporu“.

Podobně odmítá Pekař i historickou argumentaci, již dospěl Masaryk obměnou své původní these k závěru, že česká otázka je otázkou náboženskou. Kritickým rozborem dochází k podobným výsledkům jako při rozkladu s teorií humanitní. Obě doktriny jsou takřka totožné a jsou budovány touž metodou, která „nedbá svědectví skutečnosti“.

Pekař uznává, že dějiny národa českého jsou od XIV. do XVIII. století mocně prostoupeny snahou náboženskou, ale fakt ten má příčiny vnější, dobře postižitelné, a naprosto nemůžeme tvrdit, že myšlení náboženské je charakteristickým habitem české duše na rozdíl od duchovních vlastností národů ostatních. Jakmile vstoupíme do století XIX. je u našich representantů veta po křesťanském základu snažení náboženského; místo náboženství pozitivního jest to již filosofie, všelijak si poměr svůj k náboženství upravující. To se týká především Palackého, jenž sice vzdal přední chválu Jednotě bratrské — byla by prý dnes nabyta roucha „rozumně“ křesťanského, k čemuž však dodal, že nehorlí pro žádnou ze stávajících církví křesťanských.

Pekař odmítá názor Palackého, upravený Masarykem, že národní živel v husitství jest důsledkem (produktem) jeho náboženského a humanitního obsahu, že protireformační násilí udusilo vědomí národní a že teprve osvícenství, to „mocné snažení národů“ nás probudilo. Pekař shoduje se s Masarykem v oceňování velikého významu francouzské revoluce i myšlenek Herderových pro rozvoj moderního nacionalismu, jak je obecně známo, ale nepochybuje, že vědomí národní v našich dějinách nikdy úplně nevyhaslo.

Proti Masarykovu humanitnímu a náboženskému programu, stavěnému apriorně a filosoficky, hledajícímu poučení a oporu v Dějinách Palackého a naplněnému duchem buditelského nadšení jeho i s oním přízvukem herderovské etiky, vyzdvihuje Pekař, historik prožívající bytostně české dějiny, myšlenku národní jako ústřední a organickou osnovu všech skrytých i zřejmých sil vývoje

národa a jeho historického trvání především. Jest sice pravda, že v době náboženských válek myšlenka náboženská takřka utlumila národní cit — avšak řešení otázky, proč tenkrát národ klesal a proč to byla zase myšlenka národní, která ho udržovala a udržela při životě, zdá se potvrzovati Pekařovi správnost svého zásadního rozpoznání, že myšlenka národní jest postižitelným smyslem našich dějin.

Třebas je rozdíl mezi „národní myšlenkou“ různých epoch české minulosti od doby románské až do liberalismu, podobně jako jest rozdíl mezi pojmem „národa“ těchto úseků dějinných, nelze zcela popřít v žádném bodě tohoto narůstajícího procesu národní myšlenky kontinuitu a všudypřítomnost vědomí pokrevnosti a společného osudu české pospolitosti, jejíž trvání, růst a expanse jsou podmíněny oním vědomím, určeným zajisté svou časností (duchovní strukturou epochy a vedoucí vrstvy), ale nikdy nezrušeným a nezrušitelným. Bez tohoto vědomí nebylo by českých dějin jako takových.

Myšlenka národní „jest jediným úvazkem, jenž zakládá duševní jednotu naši s pokoleními, které dávno vymřely i s pokoleními, jež budou následovati, jest jedinou myšlenkou, v níž mrtví, bez rozdílu dob a kultur panují živým. Odmysli si ji v našich dějinách a vezmeš jim duši, živný princip všeho svobodného, mravního chtění, zbavíš je nejvlastnější humanity jejich, popřeš, že jsme byli a že jsme zvláštní individualitou mezi národy“.

To jsou stručně hlavní myšlenky Pekařova pojednání „Masa-rykova česká filosofie“ (1912).

Zdá se, že Pekař má pravdu v tom, když tvrdí, že zachování českého národního vědomí ve všech vrstvách společnosti v době pobělohorské až do osvícenství bylo podmíněno a akcentováno především domácí katolickou tradicí, protireformací, barokem a nikoliv teprve až josefinskou tolerancí a osvícenstvím vůbec, jehož proveniencie (*lumen naturale*) i směr byly jiného řádu duchovního a jehož emancipační úsilí, sekularisující především základní pojmy křesťanské metafysiky a antropologie, nemohlo bezprostředně působit v rozvoj ideje národní, a předpokládáme-li,

že národ byl „mrtev“, nemohlo ji ani vyvolat. Pekař docela tvrdí, že národ jen s nelibostí se podroboval novotám josefinským. A tážeme-li se, kdo je ten národ, tu Pekař odpovídá, že jeho „duši“ slyší v projevech rychtáře Vaváka, jako představitele selského lidu, „v ohromné většině upřímně katolického“.

Bezejmenná masa lidu udržuje vědomě kontinuitu národních tradic z doby protireformační a osvícenské snažení se těchto tuhých komplexů dotklo jen lehce. Teprve romantika, v níž ožily myšlenky Rousseauovy a Herderovy ve vší své původní výbušnosti, překonává zemské vlastenectví doby pobělohorské i staticky rozumovou posici osvícenství, aby se rozhořela ideálem národní minulosti, hledala „duši“ národa a stvořila i politicky nový pojem národa. Zde jsou počátky novodobého nacionalismu i všech důsledků jeho.

Pekař vidí tedy v dějinách českých nepřetržitou linii národního vědomí, v němž jsou implicitně všechny nutné vlastnosti, aby se mohlo mluvit o myšlence národní v časově podmíněné manifestaci od Kristiána a Dalimila až k Jungmannovi a Palackému.

Co se týká navazování našich buditelů na ideové úsilí české reformace, je patrné, že exjesuita Dobrovský byl vyznavačem osvícenské snášenlivosti, zřejmě katolického rázu, zjevu to dosti častého v románských zemích této doby. K husitství, jehož obsahu ideového neznal a znáti nemohl, vedla ho láska k českému jazyku.

Masarykův výklad o souvislostech Palackého a vůbec mladších obroditelů s humanitním a náboženským ideálem českých bratří jest příliš lineární a žádný historik jej v té formulaci nepodepsal. Od husitství do liberalismu byl život národa velmi složitý, polyfonní, stále otevřen a různé, často velmi protivné směry mu vtiskly svou duchovní pečeť luterství, protireformace, baroko. Toto vření a prolínání, tyto rozběhy a recidivy postihoval správně Pekař historik. Jaký je rozdíl mezi duševní strukturou středověku a počátku XIX. století, jak možno s porozuměním navazovati na dobu české reformace bez zřetelů k vedoucím motivům období předhusitského a pohusitského, v jaké formě možno navazovat člověku XIX. století na reformaci, připustí-

me-li, že ji znal a její obsah prožil, aby tím byl v souladu s vedoucími myšlenkami doby a působil v její rozvoj? Takové otázky si kladl Pekař — věděl, že jsou v historii „návraty“ jistých period, podobných sobě směrem myšlení a cítění, rozdílných vždy v historickém času a tedy nikdy téhož obsahu.

Lze však říci k těmto Pekařovým námitkám několik slov, osvětlujících poněkud způsob myšlení Masarykova, které bylo sice v „České otázce“ teleologicky historisující, avšak přece se dotklo správně jednoho důležitého bodu českých dějin kulturních v XIX. století, dosud přezíraného a nedoceněného v zápalu boje ani Pekařem.

V Čechách byla reformace potlačena a katolická restaurace zrodila nového člověka. Myšlenkový obsah protireformační rozložilo osvícenství, které se však u nás dotklo pouze vrcholků inteligence. Lid, značná část kleru a šlechty, žije dále svým katolicismem a teritoriálním vlastenectvím. Ne Hus, nýbrž Karel IV. To vše vyložil Pekař správně. V této době se však objeví v Čechách Kollár, Palacký a Šafařík, kteří vyrostli zcela mimo okruh tradic Čech katolických, protestanti, a možno-li tak říci, potomci Čechie reformační v exilu. Tento vpád evangelického Slovenska do Čech jest zjevem dějstvorným a je zásluhou Masarykovou, že svým způsobem naň ukázal. Naši obrodiči, především Palacký, sytili se ovšem humanitním ideálem filosofie Herderovy přímo nebo nepřímou. Je pravda, a to zase dovedl Pekař, že národně buditelství bylo zde rozhodující a prius a že tím faktem ještě nenavazovali na myšlenkový obsah našeho bratrství, neboť je zásadní rozdíl mezi humanitou Jednoty a filosofickou humanitou Herderovou. Skutečně lze dokázat, že zde všude myšlenka národní byla vládnoucí. Ale ten výklad, který by si výhradně všiml pouze motivu národního, jako takového, nevyložil by správně jeho podstatu a neosvětlil by ostatních složek osvobozenického snažení v celku, neboť národní myšlenka u těchto obroditelů hraje několika barvami. Nejen romantický vznět doby a filosofický obsah humanity Herderovy — byl to též, v neposlední řadě, i protestantský ráz oslňujícího učení Herderova (nezáleží na tom,

dospěl-li na této cestě k popření zjevení), který nutně vyvolal odezvu v duších spřízněně utvářených a přímo obrátil jejich historicky již orientovaný zřetel na reformační minulost národa. Aspoň u Palackého, jenž znal anebo ještě poznal Jacobiho, Schellinga a Hegela běželo v podstatě o poznání ideových souvislostí takto získaného světonázoru s myšlenkovým a mravním obsahem husitství, především Jednoty, v níž, jak tušil, se vtělily myšlenky pravé lidskosti. Je sice nepochybné, že v této době ještě neznal skutečnou podstatu bratrství, jak chce Pekař, ale soudím, že stačily běžné té doby protestantské historie „církve reformované“ s jejich thesí o „svědcích pravdy“ od Valdesa přes husity k Lutherovi, aby mu osvětlily základní smysl a pohyb ideje reformační.

Na tomto aspektu záleží především — neměl-li Palacký smysl pro náboženské traktáty doby husitské, třeba tomu rozumět tak, že nepokládal za nutné obírat se jen různými variacemi a důkazy jedné a téže pravdy evangelické, když ze své protestantsky apriorní posice nepochyboval, že tato pravda již jen svou holou existencí znamenala průlom do „středověkého světonázoru“.

\ Třebas nemůže býti sporu o síle obrozeného romantismu a vlastenecké myšlenky, lze tvrditi, že bez evangelického prvku, jenž se pojil organicky s ideály Rousseauovými a Herderovými, neměly by Dějiny Palackého, hlavně jejich líčení doby husitské, jež je mu proto zcela logicky vrcholem českých dějin, onoho osvobozujícího pathosu, který jest jejich největší silou. Není to zjev v této době jedinečný. Na př. ve Francii romantický dějepisec Michelet svým dílem o revoluci francouzské interpretuje revoluční práva člověka myšlenkami Kalvinovy Ženevy.

V tomto výkladu a v takovém omezení lze říci s Masarykem, že v českém obrození působily také myšlenky reformační Čechie a že takto Palacký se svojí družinou navazoval na její ideály.

Není zajisté bez významu, že myšlenky podobné se dotkly reprezentativních postav, od nichž vychází všechno naše národní a kulturní snažení, a jmenujeme-li Masaryka, který je vytyčil programově, i obnovení státní samostatnosti. Přes to

však tato skutečnost zdánlivě zákonitá a narůstající, je-li rozebrána geneticky ukazuje sama, že z její časové i místní podmíněnosti nelze vyvoditi nějaký smysl českých dějin, jako ovšem ani sama, jsouc determinována a výrazem něčeho, nemůže býti leč znakem něčeho nepodmíněného a tedy historicky trvalého. Jako nástroj národní starosti jest zjev tento nikoliv smyslem, nýbrž pouze jednou z manifestací, jimiž sama sebe uvědomuje existence národa, který chce být věčným. Tím se však zase dostáváme ke koncepci Pekařově.

Masaryk zcela důsledně po smyslu svého humanitního programu, nepochybného rázu filosofické reflexe osvícenské, s jejím pojetím dějin, které zůstává v podstatě sekularisovanou přetvořeninou křesťansko-eschatologického pojmání vývoje a posledního cíle dějinného, jenž jest však již zde na zemi a jemuž se blížíme tím více, čím více usilujeme o království humanity skrze autonomní rozum, vybíral z českých dějin myšlenky, které pokládal za vedoucí v tomto vývoji lidstva. Sám praví, že hledal v dějinách, co tam najíti musil. Období dějin hodnotí podle toho, jak dalece v nich vítězila humanita a rozumnost. Tak se stalo, že podle tohoto zaměření některá období mohla býti jen průchodisky, přípravnými stupni, v pochodu lidstva k humanitě. Na příklad vladařské a osvětlné dílo českých knížat a králů doby předhusitské, bez něhož si nedovedeme představit náš stát ve středověku, neupoutalo jeho zájem právě z tohoto důvodu. Některá období však znamenala výslovnou reakci na vývoj lidstva k humanitě. Protireformace se mu vůbec podle toho ztotožnila s násilím a nesvobodou myšlenkovou. Jest to negace českého snažení emancipačního a civilisačního, jež začíná husitstvím, vrcholí v Jednotě bratrské a znova ožívuje v osvícenství, u našich obrodičů, kteří navazují na českou reformaci. V tom jest třeba dále vědomě pokračovati, v tom jest smysl našich dějin. Lampáda perididóntes... Odvážnou rukou zapjal Masaryk svou českou otázku v kosmopolitní oblast humanitního usilování, chtěl češství evropské výše, té nové Evropy, kterou již viděl na postupu za červánků obecné demokratisace,

té Evropy, která odstraní všechny historické nánosy a tradiční překážky svobodného vývoje lidstva k humanitě, t. j. staré formy vládnutí a myšlení (dynastii, šlechtu, hierarchii katolickou, předsudky náboženské, národní a rasové). V přesvědčení, že jde správným směrem a že vykládá dobře úradky Prozřetelnosti, v níž filosoficky věřil, posiloval se vzory reformační Čechie, Husem a Komenským... Zde bylo srdce jeho i duch jeho. Platonský ideál transponoval v evangelickou ethiku humanitní mrazivé čistoty. Lze říci, že v Masarykovi ožil, myslíme-li způsobem jeho, směr husitského usilování, umocněný a odstupňovaný moderní filosofií a sociologií.

Nyní se pochopí vlastní smysl vystoupení Pekařova proti Masarykovi. Neběželo jen o „navazování“. Pekař v zásadě odmítal ve výkladu dějin každou apriorní kombinaci, jež stavy a myšlenky přítomnosti promítá do minulosti. Masaryk podle Pekaře svůj apriorní humanistický program, opřený ve své důvodové části historické o některé omyly Palackého, jasně pochopitelné z dobových tendencí, vnáší do minulosti národa a podle této své normy soudí a odsuzuje, bez snahy pochopit životní zákon a normu doby studované. Myšlenku Pekařovu bylo by lze rozvésti takto: „smysl historie jako vědy jest zajisté nalézati ducha doby samé, která má svůj ideál v sobě, a její normu, abychom podle ní chápali a snad i hodnotili myšlení, chtění a jednání oné doby a vystříhali se měřítek a předsudků doby naší. Jak je to možné? Ranke na příklad odpovídá, že lze toho dosíci za předpokladu „mravního úsilí“, což jest tajemstvím historické objektivnosti, která se shrnuje v příkaz bezpředsudečného vžívání se do minulosti a prožívání její duchovní struktury, abychom pochopili podmíněnost i působivost její situace v historickém dění. Z toho je patrné, že Pekař odmítá podobně jako Ranke pomáhati si ve výkladu doby nějakým teleologickým pojetím nebo myšlenkou pokroku, i jemu jest „každá doba vůči Bohu bezprostřední (není jen průchodiskem) a její hodnota nezáleží v tom, co z ní vzejde, nýbrž v jejím bytí samém, v jejím vlastním já.“ Důsledkem tohoto historického sebevědomí jest ovšem his-

torický relativismus: všechno, co pokládáme dnes za správné a hodnotné platí tedy jen v naší době. Historický relativismus zdá se tedy vylučovati možnost najítí normu, jak zaříditi své jednání, aby bylo absolutně správné. Masaryk tušil toto nebezpečí a unikal mu útekem v teleologickou koncepci dějin. I Pekař v době polemiky byl si toho vědom: připouští Masarykovi, že bez analogie mezi přítomností a minulostí nebyl by dějepis možný, ale z „objektivity“ nechce sleviti, domnívaje se, že tak vědecký prospěch bude účinnější i pro národ. Zde všude stojí Pekař v podstatě na půdě historického realismu, ale byl to právě odpor proti thesím Masarykovým, který ho někde zatlačil až na úzkou základnu pozitivistického odmítání věcí, k nimž si dříve jeho realismus našel cestu (Kristián). Jest však zajímavé, že již zde, v polemice s Masarykem, po odlivu sebou jistého pozitivismu zrcadlí se v tišině ducha dějepiscova hlubší myšlenky. Veden instinktem tvůrčího historika s bohatým fondem uměleckým vycítil, že problematičnost důsledků historického relativismu lze bez pomoci dějinné teleologie překonat zase jen historickým nazíráním, které v objektivisujícím procesu poznávání vytyčuje uvědoměle a kriticky subjektivní reflexi poznávajícího, jejíž původ a kontrola obecně přístupná jest v otázce, jak jest nám minulé dějství dáno. V pozdějších svých projevech o smyslu a periodisaci českých dějin dotkne se Pekař těchto záhad výslovně. Jeho úsilí osvětliti a podepřítí možnost poznání věcí, jak skutečně byly (*crux historicorum*), nesporně imponuje, zvláště tam, kde přímo rozpoutává zápas se surovým materiálem historickým, aby z něho vydobyl odpovědi.

Bylo řečeno, že proti humanitnímu a náboženskému programu Masarykovu, jako smyslu českých dějin, vyzdvihl Pekař všudy-přítomnou myšlenku národní, jako dějinné agens.

Na rozdíl od Masaryka, filosofa ideálů humanitních, stojí historik Pekař na rodné půdě obzíraje její minulost a hledaje z odvěkého řádu věcí lidských poučení pro budoucnost. Tento jeho postoj, vpravdě realistický, nehřeší však autarkii myšlenek, jak by se zdálo, a neresignuje. Nelze však jinak, než že odmítá

sen lidského sbratření jako utopii a rozhodně odporuje, že by jeden národ měl zvláštní poslání jako nosič pochodní přede všemi. Z toho je tedy jasné, že Pekař vytyčuje národu cíle značně „bližší“. Chápe platonský rozmach myšlenek filosofových, mnoho z jeho konkrétních požadavků přijímá, ale sám je, lze-li tak říci, aristotelikem; jako duch umělecký žije a chápe vše v synthese jasných kontur — i jeho pathos a překvapující protiklad slouží k tomu, aby odhaloval toto základní zaměření. Věřil se sv. Pavlem, že myšlenka bez krunýře mrtvá jest. Sum civis Romanus. Nechce býti „následovníkem“ Masarykova ideálu humanitního a pronáší při tom slova, tvrdá dnes našemu sluchu: „filosofovatí o společnosti, z níž by vyloučen byl prvek moci připuzovací (chcete-li násilí), jest jako filosofovatí o vzduchu bez kyslíku. Co pokroku, ba kultur a civilisací bylo založeno (a ovšem i zmařeno) ostřím meče! Co let bohulibého pokoje stvořil pouhý strach před zbraní mocnějšího!“

Proti humanitní filosofii Masarykově staví Pekař devisu historika národu českého, Františka Palackého. „Heslo: za pravdu a právo, jehož se držel Palacký, zdá se mi konkrétnějším a prakticky mocnějším, než snivým utopismem podezřelé heslo humanity.“

¹ Snažili jsme se ukázati na rozdíl mezi Masarykem a Pekařem. Třeba však dodati, že oba patří kulturnímu společenství západoevropského vývoje, jehož východiskem jest Veliká revoluce francouzská. U Pekaře to bylo ověřeno při výkladu o vlivech školy Gollovy a v pozdějším jeho rozvoji. Masaryk domýšlí logicky vedoucí myšlenky tohoto přerodu lidské společnosti se zvláštním důrazem na racionalistickou orientaci v anglosaské koncepci státu a společnosti. Pekař je bližší ideovému okruhu románsko-katolického světa s jeho proměnami i nedůslednostmi po rozpadu křesťanské obce. Tak zv. liberalistická posice Pekařova k různým věcem, o níž se také již psalo, tomu neodporuje. Lze říci bez rizika, že duchovní konstituce Pekařova jest v podstatě provenience katolické — nejjasněji je to viděti právě v jeho polemice s Masarykem. Tím však nebylo ještě vše řečeno. Pekař zajisté

tkví hluboko v české minulosti, lze říci obrazně, že v jeho slově zaznívají hlasy mrtvých pokolení. A je to skutečně jen obraz, či také funkce něčeho? Jest důležité uvědomiti si, jak Pekař kongeniálně prožil baroko, i když ještě vše nevyslovil, a jak se rozhořel, když mluvil o vroucnosti romantického vlastenectví svých mladých let, jež přece mělo počátek v českém buditelství, velkém dlužníku německého ducha! Na jedné straně tedy katolické baroko (mluví se i o „romantičnosti“ baroka) a na druhé německá romantika. Původem a obsahem není romantismus jen „německý“ — nesluší se na př. zapomínati na vlivy „levice“ osvícenské emancipace (plodu také ducha „západoevropského“). Je však pozoruhodným faktem, že někde romantika svým horováním o stavech dávnověkosti zatemnila pravdy revoluční a jinde, jako v Německu, se postavila přímo proti francouzskému osvícenství a racionalistickému výkladu práv člověkových. Souvislosti se starou romantickou vědou jsou zřetelné v dílech Rankových, Treitschkeových, na něž navazuje historický realismus novorankovců. Bylo naznačeno, že odtud přijímal podněty i Pekař, jako konečně i současná věda francouzská a italská. Bylo řečeno, že historický realismus Pekařův měl nesporný vliv i na jeho kritickou posici k výstřelkům státu liberalistického pojetí. Kritika není odmítání. Hlavní jest, že Pekař podstatné linie západoevropského vývoje kulturního a sociálního přijímal — ovšem svým způsobem. Se schematem zde nevystačíme. Osobnost Pekařova byla přece složitější, než se zdá. Barokově české gesto myšlenky, pronikavé a široké chápání historické, vytríbené smyslem pro reálnost i její hranice, romantický vznos, regulovaný citem umělce, tyto všechny snad jen zdánlivé protiklady splývají, nevím jakým zákonem, v jednotnou manifestaci osobnosti, s níž ovšem nesedáme pod platany v utěšené zahradě Akademově — daleko spíše prožíváme s ní tíhu a temná nebezpečí, hrozící existenci národní, nebo sdílíme jásavý triumf z jejího vítězného trvání.

Než z kruhu Masarykova bylo slyšet i výtky závažnější, podle nichž lze souditi, jak prakticky, užitkově, pohlíží Masaryk na

vědu. Ovšem historická věda je „v toku ustavičném“ a není tedy divu, že její potřeby, jež jsou dány přímo jejím východiskem, se srážely s postuláty praktického filosofa, který vytýkal škole Gollově rozbředlé odbornictví, vyžívající se v práci monografické z úcty k přehnané zásadě „věda pro vědu“, a žádal synthetický spis o českých dějinách a v smyslu českých dějin, přístupný široké obci národní. Měl při tom zřejmě na mysli knihu obdobnou dílu Palackého, jež by v duchu Palackého dolíčila dějiny české do doby nejnovější. V požadavku Masarykově byl oprávněný stesk, že není souborného díla o české historii. Nedostatek ten se vysvětluje směrem školy Gollovy, která pokládala korekci díla Palackého a vybudování kritické základny pro budoucí moderní synthesesu za okamžitě nejdůležitější úkol české vědy historické. Pekař, jak jsme viděli, pracoval mnoho v duchu školy, ale jeho větší práce na rozdíl od normálních monografií, které patrně měl Masaryk na mysli, pouštěly se do úkolů obsáhlejších, osvětlující rozsáhlá období a přinášející výsledky obecné důležitosti.

Přece se však rozhodl, snad také pod vlivem výtek Masarykových, k vypsání celkových dějin českých, v němž stručně podal výsledky badání Gollovy školy i studia vlastního. Stalo se tak sice jen v učebnici rakouských dějin pro střední školy („Dějiny naší říše se zvláštním zřetelem ke královstvím a zemím na říšské radě zastoupeným“, 1914), ale jak již ukazuje titul, bylo těžiště knihy v dějinách koruny české. V rámci politických dějin zdůrazňoval Pekař zvláště ony etapy, jimiž nás Vídeň připravila znenáhla o státní svrchovanost, a naše politické boje o restituci právní v době Františka Josefa, avšak přihlížel náležitou měrou i k dějinám vnitřním. Po obnovení samostatnosti zkrátil některé partie, týkající se rakouských dějin, a jak toho žádala potřeba, rozšířil učebnici o dějiny naší větve na Slovensku, které jaksí jen koordinoval. V tom tedy nebylo nic průbojného, dnes chápeme dějiny československé jinak. Pozoruhodná jest však periodisace českých dějin podle duchovních období. Užití dělítky, obvyklého v dějinách umění, také na

politické dějiny, bylo samo o sobě znamením vědecké odvahy. Později svou periodisaci zdůvodnil historicky. To jsou jeho „Dějiny československé“ (1921).

Původní a realisticky obzíravé studium látky, smysl pro věci podstatné, bedlivý zřetel k dějinám vnitřním, jako integrujícím částím dějin politických, střídmy a jasný sloh — to vše činí z učebnice Pekařovy dosud nepostradatelné kompendium českých dějin v celku.

IX. Válka. Pekař publicistou a obhájcem českého státního práva.

V prvním roku války dokončil Pekař své studie o českých berních (1915), ale pak ho velká doba upoutala nadobro. Vypuknutí války uvítal „ve shodě s předpoklady české minulosti a přítomnosti, také v naději, že ona může, ona jediné, pomoci k vítězství utištěnému právu“. Pekař historik se stal publicistou, lze říci i politikem. Několikrát zasáhl ve prospěch českého státního práva. Jeho politika chtěla obnovení české státní samostatnosti v monarchii habsburské — s celou duší a v největším možném rozsahu. Jako vždy svůj názor vyložil otevřeně; v jeho stati „K českému boji státoprávnímu za války“ (1930) lze se dočísti, jaké byly jeho maximální tužby politické až do 28. září 1918, kdy nabyl přesvědčení, že cesta k úplnému osamostatnění Čech je volná. Jak to, že se na konec přece mýlil? Přiznává klidně sám svůj omyl. Bylo by možné však ptáti se stejným právem, proč tak dlouho viděl dobře? Víme zajisté dnes více o stále nejistých vyhlídkách osvobozovací akce zahraniční, právě v letech 1916 a 1917, kdy Pekař „bloudil“. Pekař zajisté nevěřil, že by Anglie a Francie svolila k úplnému rozbití Rakouska, zdálo se mu, že zájmem obou velmocí bude spíše Rakousko, od Německa odtržené, zachovat, jak praví do slova, a byl přesvědčen, že bolševická revoluce, jako zvrát do barbarství, ztopí se v krvavé anarchii, a že tedy již na Rusko spoléhat nelze. Počítal dále s pravděpodobností, že císař Karel bude usilovat

o mír třebaš separátní a nevěřil, že by Maďaři při svém politickém důvtipu čekali trpělivě na svou zkázu. Jest zřejmé, že tyto dohady Pekařovy byly rozličně potvrzovány peripatetiemi války, ale posléze veliké zápolení národů skončilo jinak. Stačíme vůbec na výklad, proč veliký historický smysl Pekařův zde selhal a zda neselhal proto, že prožíval jen minulost, čímž by se potvrzovaly vývody Nietzschovy o „užitku“ studia historie. Anebo to byl úsměv nevypočitatelné štěstěny? Zdá se, že pravda i tentokrát bude uprostřed. Pekař viděl ve světové válce především mocenský zápas, což je v podstatě správné. Nedocenil však náležitě fakt, že v osudové hře byly i ideje oblasti mravní, humanitní a demokratické proti absolutismu a všelijaké reakci, osvobození národů z područí cizího a jejich sebeurčení. Pokročilejší západ užíval těchto tendencí propagačně a podle potřeby. Vlivem aktivní demokracie americké sklonila se Dohoda před nimi v závěrečném aktu, před konečnou porážkou Německa a Rakouska, třebaš nikoliv bez obav o příští konstelaci mocenskou. Nesmí se však zapomínati na fakt, že nejdříve bylo třeba zdolat Německo a Rakousko, aby vznikla Nová Evropa. To byla tedy zase otázka moci především. Než slyšme o tom Pekaře: „Není důvodu, abych nepřiznal svůj omyl — jako není důvodu, abych nevyzval, že obnovení samostatnosti státu českého v mezích soustátí habsburského, o něž psal a pracoval jsem na jaře r. 1917 tak horlivě, jevílo se mi výhrou, na niž před světovou válkou mohla pomyslit jen tucha básníková a jež, splňujíc nejsmělejší sny minulých generací našeho národa, byla by po mém soudu dostatečnou náhradou za utrpení minulé i dostatečným trestem za hříchy Rakouska ve světové válce. Neboť takového cíle, takového úspěchu a triumfu nebylo lze dosáhnouti než po úplné porážce Rakouska, po úplné porážce Maďarů, ba i Německa — i mé úsilí státoprávní mohlo býti založeno jen na víře v prohru Rakouska ve světové válce.“

V duchu státoprávní politiky Pekařovy bylo, že nepodepsal projev českých spisovatelů (17. května). Projev neobsahoval slova „státní právo“ a dovolává se kmenové jednotnosti národa

zabíral v neurčitou žádost svou i Slovensko. „Proti tomu,“ praví Pekař, „byl jsem rozhodně, spatřuje v takovém požadavku ohrožení zdaru české akce státoprávní, a to jak útok na princip jeho, tak postulát teritoriálních novotvarů tak dalekosáhlý, že jsem nevěřil, že by k němu mohl dospěti vývoj situace.“ Je velmi zajímavé a v podstatě správné, co později napsal (1930), že totiž „zmínku o Slovensku bylo možno formulovat způsobem státoprávně bezvadným.“

Pekař soudí, že přirozenoprávní stanovisko ohrožuje jednotu a integritu zemí českých a odmítá tvrzení, že historické státní právo je politicky nebo ethicky méně cenným než přirozené. Dokazuje, že je omylem nebo teoretickou insinuací „viděti v státoprávním programu něco, co by s ideály demokracie bylo neslučitelné; jeho obsah je dán slovy: Čechy, Morava a Slezsko mají právo na vlastní suverenitu státní; ústava tohoto státu záleží výhradně na tvůrčí, požadavky a potřebami přítomné doby a jejích politických ideí ovládané vůli krále a politického národa českého a nemusí míti s ústavou uzákoněnou na př. r. 1627... nic společného...“ Státní právo české může i německým spoluobčanům zabezpečiti národní svéprávnost. Po té stránce hrozí přirozenoprávní koncepci státu různé komplikace.

Námítky Werstadtovy, že se svou státoprávní politikou dostal do kolise s programem zahraniční revoluce československé a protihabsburské, zkoumá Pekař s dojímavou svědomitostí. Myslí, že jeho stanovisko spíše vycházelo vstříc zahraniční akci, neboť v jeho burcování státoprávního vědomí byl implicitně obsažen nárok na státní samostatnost a tvrdí, že „vytyčením státoprávního programu byla dána možnost opatrné politice přizpůsobiti míru svých požadavků míře úspěchů Dohody na poli válečném, po případě přejíti i za zdaru akce zahraniční od programu české samostatnosti v monarchii k programu českého státu cele svobodného...“

Jistě však výtku Werstadtova má v sobě určité oprávnění, běží-li o různá východiska politického pojetí Pekařova a činnosti

našich revolucionářů s Masarykem v čele. Státoprávní program byl nutně konservativní, a třebaš připustíme Pekařovi, že mohl vyvolat myšlenku po samostatnosti úplné, těžko popřít, že jako výraz starého řádu s jeho koncepcí politickou i kulturní se srážel s revolučním snažením na basi přirozenoprávní, které i svou proveniencí i všemi svými důsledky čelilo bytostně tomuto řádu, jako takovému, i když lze si myslit s Pekařem, že by se byl „přizpůsobil“ potřebám doby; běželo zajisté o vybudování zcela nové základny, politické i kulturní. Úsilím Masarykovým bylo vtěleno Slovensko v jednotný svobodný stát, ale tento zisk historického dosahu je poněkud vyvažován obtížemi, jak po smyslu myšlenek, které vedly k obnovení a organizaci státu, upokojit menšiny bez nebezpečí integrity státní — a ztráty vůdčího postavení československého živlu — to vysvětluje obavy Pekařovy dostatečně.

Všimneme-li si nyní projevů Pekařových za války, je zřejmé, že autora vzrušuje obava i naděje — obava, že v nejlepším případě válka skončí remisou, a naděje, která jaksí instinktivně odporovala rozumu: snad přece z ruin krvavého zápolení vykvete národu nový život. „Teskná myšlenka nám praví, že stojíme zase na velkém rozhraní svých osudů. Vzpomínka zalétá do minulosti, aby v ní našla nápovědi pro budoucnost.“ Tou budoucností bylo Pekařovi obnovení státní individuality české koruny ve sfederalisované říši. Tak hned skvělá Pekařova přednáška, kterou proslovil z vůle rektorátu ve velkém smutečném shromáždění české university Karlovy Ferdinandovy k uctění památky zemřelého císaře Františka Josefa I. dne 4. XII. 1916, vyzněla v slavnostní zdůraznění památného reskriptu ze dne 12. září 1871 citováním slov, jimiž se tehdejší generace národní opájela: „Majíce v paměti státoprávní postavení koruny české... rádi uznáváme práva tohoto království a jsme hotovi uznání toto přísahou Naší korunovační obnoviti.“ Pekař končil objektivní hodnocení významu mrtvého císaře slovy, k nimž bylo třeba v době policejního režimu odvahy nevídané: královský reskript z 12. „září bude nám stejně světlým dokladem knížecí

spravedlivosti jako našeho práva, a zástavou naděje, že budoucnost napraví, co minulost zameškala.“ Víraje nového císaře jako krále českého Karla III. na trůně předků, přeje mu, aby vedl státy své k novému rozkvětu a uspokojil všechny své věrné národy „v duchu práva a spravedlnosti, která na všechny časy zůstane regnorum fundamentum.“

Od počátku r. 1917 uveřejnil Pekař v denních listech (Národní Politice, Venkově, Národních Listech) řadu článků, povětšinou osvětlujících a propagujících české státní právo. „Poznámky k uherské korunovaci“ byly mu záminkou, aby vyložil podstatu korunovace českých králů od doby habsburské a její právní význam v poměru dynastie k národu. V druhém článku „Poselství Wilsonovo a české memorandum z r. 1870“ ukazuje, že je obdoba mezi oběma projevy i v tom, jak memorandum se dovolává minulosti, velikého odkazu bojů a zápasů českých, vedených před půlstoletím pro větší svobodu lidstva. „Tehdy však osud rozhodl proti nám. Ještě není čas, znělo votum jeho...“ Nyní se však zdá Pekařovi, že zaznívá hlas (Wilsonův), podobný českému, mnohem mocněji a s tribuny vyšší, otrásaje svědomím celého světa. „Máme dojem, že pravda je na postupu.“ To jsou náznaky velmi zřetelné. V stati „České státní právo a rakouské znaky a tituly“ dovozuje, jak nerozpačitým zásahem do českého právního myšlení a cítění jest zavedení nových znaků a nových titulů (z r. 1915), když název „království a země v říšské radě zastoupené“ byl nahrazen titulem „země rakouské“. Zasažen citelně ve svém státoprávnictví zdvihá Pekař protest — nelze nevidět, že jeho víra v spravedlivé uspořádání českých věcí v Rakousku zakolísala rozličně. Několik dní před tímto článkem sepsal na žádost Švehly, jenž tenkrát počítal s možností, že císař Karel přijede do Prahy a přijme deputaci českých politických stran, „návrh adresy českého poselstva císaři Karlovi“ (18. května 1917). V tomto projevu, tlumočícím žádosti a stížnosti českého národa, vyzývá císaře, aby se nerozpakoval pomýšletí na opatření, úměrná hrozbám situace: aby „zavedl v říši novou organizaci, shodnou s myšlenkami práva, demokracie a lidskosti“.

1912

Ukazuje, že idea založení monarchie na panství Němců a Maďarů zúžením práv národů ostatních, uvedla stát do záhubné války dnešní a jasně prokázala škodlivost dualismu před celým světem. Třeba tedy přebudovat monarchii v duchu práva a spravedlnosti. K tomu povede jedině myšlenka státu federativního, vracejícího jednotlivým historickopolitickým součástkám jejich historická státní práva. Prosí tedy císaře, aby dal průchod požadavku práva, aby vrátil sněmům zemí koruny české kompetenci zákonodárnou, aby správu zemí českých vyprostil z centralisace rakouské a korunováním na království české připojil se k slavnostní garancii, která státnímu právu české koruny náleží po příkladu jeho předchůdců, králů českých, i po znění základního zákona staré naší ústavy. Pekař psal tuto adresu z pověření Švehlova, ale psal ji především z vnitřního přesvědčení. Tenorem jejím je idea českého státního práva, jádro Pekařovy koncepce politické v staré říši: vyzdvihuje bílý praporek legitimismu, doznává rytířsky, že k službě státoprávního programu byl vychován od mládí a že jeho studie historické ho utvrdily v úctě k tomuto „nejdůležitějšímu odkazu a povelu předků“.

Vedle hořejších článků, o nichž bylo třeba se zmíniti aspoň slovem, napsal do jmenovaných deníků řadu jiných, kde jednak zase obhajuje a osvětluje české státní právo (jako proti Teznerovi), jednak dokazuje podíl Čech a české práce politické i kulturní v monarchii proti J. Kretschmayrovi a čelí pohotově nepřátelské žurnalistice vídeňské.

Články tyto vyšly samostatně ve dvou svazcích pod názvem „Z české fronty“ (1917, 1919). Jsou psány populárně vědecky, slovem výmluvným a důmyslným. Je-li dnes antikvován směr těchto polemik, zůstanou přece nadále svědectvím odvahy a čestnosti historikovy, který vydávaje jejich druhý díl v plně svobodném státě dával tím najevo, že jeho mužná snaha o české státní právo i jeho víra v spravedlnost a rozum staré monarchie byla zajisté ilusí, jak se ukázalo, ale nikoliv nectí nebo zbabělostí. *Si vis me flere, dolendum est primum ipso tibi.*]

X. *V obnoveném státě. Proti popřevratovému radikalismu.*

Převrat a obnovení státu uvítal Pekař s radostí nejjásavější. I kdyby nebylo svědectví jeho přátel, nesměli bychom o tom pochybovati. Pekař, který procítil jako historik bytostnou tužbu generací minulých po svobodě národní a ztotožnil se s ní úplně, dožil se splnění tohoto snu. Tenkrát Pekař dává průchod svému nadšení vzrušenými verši básníka svého srdce, Mickiewicze, kde do posledního stenu nepřítelů zaznívá zvěst volnosti i pláč ověncených vítězů nad losem jejich otců. A jak již byl, myslel historicky: byly to české dějiny, které připravovaly konečné osvobození státu a národa. Je to jistě zhruba pravda, třebaž v modifikaci této otázky budou mínění různá. Ovšem i Pekař rozeznává, že svoboda, jejíž jitřenku marně čekali naši otcové a dědové, byla v Rakousku a že svoboda, která nás pozdravila, jest svobodou od Rakouska, „ne svobodou pouze panských tříd, ale svobodou všech.“ Vděčně vzpomíná myšlenek Wilsonových, které vedly k zethisování války protiněmecké ve válku za nový řád světový, osvobozovacího úsilí Masarykova a jeho spolupracovníků v emigraci a zvláště českých legií — tenkrát „my zahořeli nadějí i pýchou, pýchou, že nejsme již trpným, dvojnásob trpným živlem v tom boji božím o novou Evropu, ale že v něm slávou a obětí vyznamenaly se i české prapory“. A tento živelný cit národní, všudypřítomný v našich dějinách, v němž hlaholí vítězná píseň božích bojovníků, nese Pekaře v nový řád věcí. V tom je souvislost se snahami generací starého státu českého, a to jako základní podmínka trvání národního bytu jest Pekařovi prozatím nejdůležitější. Není bez významu se tázat, vidí-li Pekař tento pochod k svobodě jako nutný, rozumově nutný. Nepochybuje, že české dějiny mu připravily půdu a myšlenka národní tím směrem vždy ukazovala. V našem národním osvobození vidí však i dějinnou nemesis, v tom smyslu a řádu, jako každý hřích na duchu jest stihán trestem. „A nepochybovali jsme, že věštecká slova Palackého o hrozných koncích německé státní morálky, jež postavila moc nad právo,

dojdou brzkého splnění. Věřili jsme, že přijde, přece přijde, dějinná Nemesis... Deus afflavit et dissipati sunt.“ Jsou tedy přece světové dějiny soudem světa? Jisto jest, že Pekař z toho vyvozuje jedno poučení, chceme-li udržeti onen veliký triumf, jehož jsme konečně dosáhli po 400 letech, po tolika vítězstvích nepřátel nad námi. Vrací se zase k Palackému. Myslí totiž, ideový obsah velikého zápolení národů dal nám poznati zvlášť názorně, co sekulární prozíravosti a mravnosti jest ve stanovisku Palackého, „v jeho zápalu pro pravdu a právo, v jeho nenávisti ke každé křivdě a ke každému násilí. Ve znamení toho programu jsme zvítězili — kéž duch jeho velké výzvy: Věrní sobě, pravdě a spravedlnosti! ovládá i nadále metodu našeho myšlení a konání!“

To jsou myšlenky Pekařovy z proslovu předneseného v slavnostním shromáždění české akademie dne 10. listopadu 1918. Bude třeba se k nim ještě jednou vrátit.

V letech 1918—1921 napsal Pekař do předních našich deníků řadu úvah a referátů o literatuře a pramenech k problémům světové války; o otázkách, které ho, jak praví, jako Čecha, člověka i historika zajímaly, především k tomu konci, aby „poznal, jak to bylo, a mohl pravdu poznanou zprostředkovati českému čtenáři.“ Tyto úvahy, vydané pak knižně pod názvem „Světová válka. Stati o jejím vzniku a jejích osudech“ (1921) byly ve své době užitečným úvodem do vědecktějšího chápání oněch problémů, hlavně po stránce diplomatické. Především obě stati „Jak to bylo“ se snaží postihnouti na základě vídeňského a berlínského materiálu míru viny Německa a Rakouska na válce. Po napínavém rozboru faktů a dat myslí Pekař, že berlínskou a rakouskou politiku od vražd sarajevských pochopíme nejsprávněji, když ji budeme pojímat jako odhodlání k evropské vojně od počátku, s tím důležitým odstínem, že to bylo Německo, které v této hře mělo rozhodné první a poslední slovo. K vyjasnění důležitých dnů červencových r. 1914 vrátil se Pekař ještě jednou spiskem „O vině na válce“ (1924), v níž podrobuje kritice knihu hr. Maxe Montgelase (Leitfaden zur

Kriegsschuldfrage) a novým přezkoumáním bezpečných zpráv a dokumentů potvrzuje správnost svého staršího výkladu o souvislostech historických rozhodování v kritické chvíli. Výsledkem nového šetření Pekařova jest, že na poradách v Postupimi dne 5. července císař Vilém II. i Bethmann doporučoval Vídní válku se Srbskem — Vídní, která se dosud rozpakovala — a že Německo v červenci válku přivodilo; jak tomu také svědčí další průběh jednání. Pekař si však nezatajuje, že poměry předválečné politiky velmocí jsou velmi složité i málo známé a nevyklučuje, že snad budoucí studium viny Německa zmenší, že však je nikdy neospravedlní z vyprovokování války r. 1914, podobně jako Maďary, druhého nepochybného viníka na světové válce.

Z dalších článků Pekařovy „Světové války“ lze ještě dnes čísti s užitkem výkladu o tajných jednáních císaře Karla s Dohodou o separátní mír a zvláště vynikající povahokresby Conrada, Černína, Windischgrätze a Szilassyho na podkladě jejich pamětí. Sem také pojal svou odpověď Maďarské akademii jménem České akademie, stať o Seton-Watsonovi a slavnostní přednášku o historickém a politickém díle Arnošta Denise, jehož si velice cenil i po stránce osvobozovací akce — zde podává Pekař v duchu Denisově skvělou charakteristiku francouzské povahy, kterou sladkost, úroda a krása rodné země odvedla od mysticismu a spekulací metafysických, aby ji učila precisnosti a jasnosti v myšlení, aby sesílila její sklony společenské a vychovala její smysl pro vkus, takt, snášenlivost a lásku. Úkolem Francie nebylo a není šířiti panství ctnosti a různých doktrin na světě, nýbrž „chce učiniti byt pozemský šťastný a milý národům“. Proto je francouzská historie nepřetržitým úsilím o rozmnožení lidské volnosti a odtud vychází revoluce francouzská. Kdo by neviděl, že Pekař zde mluví za sebe a že tu doznívá jeho kontroverse o smyslu českých dějin? Pekař — a potvrzuje se nám tím vše, co jsme řekli o něm nahoře — přitakává této románky volné a životné koncepci pokroku i této mravní podobě Francie nedoktrinářské s jejím uměním žiti. V jeho chvále jako by se vracela tužba středověkých kronikářů našich: O felix Francia!

Zcela protivné tóny doléhají však z rozhořčeného článku Pekařova, který také zde otiskl, „Židé a bolševici“. V revoluci ruské vidí především dílo destruktivních a kořistných instinktů židovského plemene: přiznává mu sice velkou zásluhu v humanitním snažení o pokrok a vytýká též „ideální záchvat“ fanatiků revolucionářské mystiky, ale poučen chováním židovské žurnalistiky vůči slovanským národům v staré monarchii i současnou situací — je pozoruhodné, že se mu jeví internacionála zvláště výmluvným důkazem židovského nacionalismu — tvrdí, že nebezpečí židovské vsutku existuje. To ovšem nelze podle Pekaře řešit vulgárním antisemitismem; má za to, že v sebevědomém národě, kde přísně vládne zákon, stíhající zlo jak u židů, tak u křesťanů, kde veřejnost je ovládána duchem přímosti a otevřenosti, možno se sejít s židy k společné pokrokové práci. Pokud těchto podmínek není, existuje židovská otázka. Nelze pochybovat, že toto osvícené hledisko historikovo odstraňuje židovský problém v duchu skutečné lidskosti.

Ale současně poutají pozornost historikovu i jiné aktuální otázky.

K třistaletému výročí české revoluce stavovské (1918) vydal Pekař řadu statí v „Národní Politice“, které vyšly též separátně („K velkému výročí“, 1920) a tamže se vrátil k důsledkům povstání v serii článků pod nápisem „Po Bílé Hoře“. Vše to shrnul, doplnil a opravil v samostatné knížce „Bílá Hora. Její příčiny a následky“ (1921).

Pekař se zde dotýká dějinné sféry již mu částečně známé z jeho pramenných studií k Valdštejnovi, ale jinak se obírá výhradně literaturou předmětu. Účelem knížky jest snaha dopracovati se ve změní dohadů, mínění, lásek i nenávistí k „pojetí, které nezávislému a pouze po pravdě poznání toužícímu muži jeví se nej-příjemnějším“.

V podstatě je to rozbor thesí starších historiků, kteří se otázkou rozličně zabývali (Gindelyho, Tomka, Denise a j.), ale tak obratně stavěný a oživený genetickým líčením, že čtenář diskusi nepozoruje. A ovšem vzrušený a sugestivní sloh Pekaře, proží-

vající s celou prudkostí svého mužného srdce problém „velké viny“, strhuje v onen vír lásek a bolestí našeho dějepisce, mimoděk i toho, kdo má zájem jen o holou skutečnost.

Politickou a náboženskou situaci před Bílou horou i po ní snaží se vystihnouti Pekař v její plnosti a tak se stalo, že jeho líčení je spravedlivější ve výkladu srážejících se sil, které nutně tíhly k rozhodnutí než u historiků dřívějších. Hledí na příklad pochopiti postavení katolíků i dvora, výběžky stavovské ideologie i absolutistické tendence moci panovnické bez apriorních předpokladů Tomkových a chce býti co nejúzkostlivěji právě tak veliké události, jejíž osudový dosah vytýkal již v recenzi práce Řezníčkovy. Nově a překvapujícím způsobem osvětluje fakta i jejich souvislosti a tak i bez nového materiálu podal obraz původní. Zvláště se zabývá postupující germanisací země, rozdílem mezi germanisací protestantskou před Bílou horou a germanisací katolickou po vítězství císařově, kulturním i mravním milieu českých protestantů i katolíků, příčinou porážky stavů evangelických na Bílé hoře, následky této pohromy, z nichž protireformace, konfiskace a emigrace byly nejvýznamnější.

Výklad Pekařův o národních a zvláště náboženských poměrech v Čechách před Bílou horou je poněkud zjednodušen a následkem toho složitost a přímo roztrženost situace, jež je zlověstným předobrazem věcí budoucích, nevystupuje náležitě v popředí. Pekař na příklad český novoutrakvismus ztotožňuje s luterstvím, v němž vidí kulturní prázdnotu. S obojím nelze zcela souhlasit, vedle skutečných luteránů jsou i zřejmí novoutrakvisté, spojení rozličně s husitskými tradicemi, a pak zde byla rozhodující myšlenková agresivnost, která nutně musela pohnouti hladinou evangelického života v Čechách. Cení však vysoko Jednotu bratrskou proto, že hledajíc oporu v prostředí kalvinském, nepoměrně výše stojícím než luterství, uchovávala si přece mravní a osvětové tradice české reformace. Co se týče českých katolíků, myslí, že byli v podstatě exponenty cizí kultury románské — vidíme, že se Pekařovi redukuje problém v první řadě na srážku dvou kultur a dvojí orientace politické: německého protestantismu a román-

ského katolicismu. Katolíkům vytyká, že se nepokusili užiti proti pokrokům luteranismu „jako populární zbraně myšlenky národní“. Lze však namítnouti, že čeští katolíci i čeští evangelíci, vědomi svých starších souvislostí a tradic pokládali zcela opravdově propagaci svých náboženských ideálů za výraz myšlenky národní. Pekařovi imponuje zřejmě románská kultura doby, „jará a radostná síla obrozeného katolicismu“, jehož představitelé v Čechách předčili své odpůrce schopnostmi, rozhledem a vůlí, ale omezuje svůj kladný soud výhradami morálního rázu, že totiž tato společnost „uměla pro větší slávu boží býti naprosto nevybíravá ve volbě prostředků“. Jinde zase praví, že „na Bílé Hoře nezvítězila kultura vyšší“. Zdá se, že bylo by prospělo jasnosti v této zásadní otázce, kdyby Pekař byl předem vyložil, co onen obrozený katolicismus chtěl a co máme rozumět slovem „vyšší kultura“ v této době a zvláště v poměru k evangelictví.

V důležité otázce, jaké byly příčiny porážky českých protestantů, hájí názor, že strůjcové vzpoury mohli věřiti, že v boji jsou daleko větší vyhlídky úspěchu na jejich straně a že porážka jejich je tedy velmi nepravděpodobná, ježto se mohli nadíti, že s Čechy půjdou protestantští stavové všech zemí králových a že Německo nějakým způsobem jistě pomůže. Politický omyl stavů, který je vedl k porážce, hledá v tom, že direktori neusilovali od počátku a s největší energií o konfederaci s evangelickými stavy všech zemí Matyášových, dávajíce, jak se zdá, přednost slibům, přicházejícím ze západu, zejména z kalvinské Falce. V této jejich víře nebylo zralé úvahy politické: místo energické akce a vlastního přičinění nastupuje důvěra v obecný zájem mravně náboženský a v pomoc cizí.

Pekař zajímavě ukazuje, jak společnost, v níž vyrůstali představitelé odboje, byla zmaterialisovaná, z pohodlnělá, bez ideálů světského i duchovního rytířství, štítící se vojny a prolité krve, bez národního nadšení a idealismu, který vyznačoval na příklad jejich předky, Čechy v době husitské, typy hrdinů a mučedníků. A mužové, vedoucí odboj, nebyli opravdovými vůdci, třebaš měli mezi sebou i lidi ušlechtilé, jako byl Budovec. Pekař různě ome-

zuje tyto a podobné soudy, neboť jestliže nepochybuje, že úsudek o společnosti, která povstání vedla, musí vyznít „celkem nepříznivě“ — je to srdce, které nám přes dálky staletí praví, že tu jde o krev z krve naší, o českou touhu i o českou vinu. Tragická vina! Ne nadarmo cituje Pekař z Martenova dialogu „Nad městem“ otázku Allanovu Čechům předbělohorským: Proč jste se zpronevěřili určení... proč vymkli jste se z řádu, v němž jste stáli? Pekař má za to, že Allanova žaloba se nemůže týkati původců českého povstání, neboť kritická chvíle pro českou orientaci nebyla v době Budovcově a Žerotínově, nýbrž skoro před stoletím kdy „německá víra“ vstoupila do země, kdy se Čechové, jak to vidí Marten, spojili „proti harmonii, kázni a jasnosti románské kultury s cizotou protestantské negace“. Domýšlejíce v duchu Pekařovy these, museli bychom logicky jíti ještě dále a hledati počátky české krise duchovní i politické, té tragické viny, v rozdvojení vůle národní Husera a husitskou revolucí. A Pekař skutečně ani sám nechce popírati, že husitství nás „fakticky“ vedlo na Bílou horu, ale rozhodně odporuje, že Bílá hora byla nutným důsledkem české „duševní vzpoury“ před dvěma sty lety. Víme ovšem, co v těchto dohadách je historicky planého, a je otázka, když přijmeme tento druh úvah, zda výhrada Pekařova není již předem znicotněna thesí první, o níž nepochybuje. Později však, v jeho Žižkovi, vyvstane Pekařovi představa taková mnohem naléhavěji. Je více míst v této knížce, která by připouštěla výklad ještě jiný, nebo domýšlení jiné. Zde však nelze se o tom šířiti. Důvod této nevymezenosti je v Pekařově mocném citu, jenž se zdvíhá s účastí nad ponížením národa — tím však trpí někdy určitost pojmová a vznikají protiklady. Co se však týče charakteristického citátu z dialogu Martenova, je zřejmo, že tato koncepce českého osudu byla srdci Pekařovu velmi blízká, třebaš procítil stejně intensivně odevzdání i sílu víry našich předků „evangelitského religionu“.

Viděl-li tedy Pekař kritický okamžik našich dějin v prvních potyčkách luteránů s husity a katolíky, myslil přece, že by se česká společnost bez Bílé hory byla pozdvihla národně i mravně

a našla z nebezpečí germanisace dříve nebo později cestu k nápravě. Proto odporuje Denisovi, který soudil, že nás Bílá hora zachránila od invase německé. Teprve za okolností stvořených nebo připravených Bílou horou — tak modifikuje Pekař názor Denisův — protireformace odtrhla Čechy od všeho duchovního společenství s protestantským Německem, rozdělila svět německý, znemožnila německé sjednocení, položivši nepřímou základy ke vzniku Rakouska. V těchto dohadech hledá Pekař politicko-národní prospěch Bílé hory, o níž však tvrdí, že byla „neštěstím bez míry a hranic“.

Knížka je bohatá pozitivními výklady o ústavních, hospodářských a církevních poměrech po Bílé hoře, o emigraci, kde uplatnil rozličně svá badání starší. Známy názor Pekařův, vyslovený již v „Knize o Kosti“, že Bílá hora nezničila českého státu, se zde znovu vrací — proti přílišnému zdůrazňování momentů nábožensko-kulturních vytyčuje Pekař jako zdravou reakci hlediska politická a státní. Státoprávní integrita české koruny ho do jisté míry usmíruje s tím neštěstím národním, jakým skutečně Bílá hora byla.

Podle slov Pekařových má vésti jeho knížka o Bílé hoře „k porozumění a usmíření“ — lze tedy pochopit z ducha tohoto mravního a vlasteneckého poslání, že se ruka Pekařova leckdy zachvěla i velikostí úkolu i obtížemi „smíření“ podle pravdy a v pravdě.

Současně vydává Pekař drobný spisek pod názvem „Tři kapitoly z boje o sv. Jana Nepomuckého“ (1921, otisk dvou článků z Národních listů s nově napsanou statí třetí), kde uvádí na pravou míru exaltované vývody Herbenovy, jenž hledá v historii svatojánské, v kanonisaci i v kultu goticko-barokního světce lež, podvod a jiné motivy mravně závadné. Pekař mohl snadno ukázat na skutečnou podobu generálního vikáře Jana z Pomuka, jenž se stal mučedníkem ve službě své církve a jak hned od současníků byl za svatého pokládán. Vyložil dále, jak Hájek sveden omylným datem pravého Jana z Pomuku „rozřízl“ ve dva Jany Nepomucké: prvního, jenž byl utopen r. 1383 pro smlčení zpovědního tajemství (tedy Jan legendy, jak se vytvářela v XV. stol.),

a druhého Jana, utopeného r. 1393 pro spor arcibiskupa s králem (Jan historický, bez zásluh svatosti, které mu přičítali současníci), a jak oba imaginární Jany Hájkovy spojuje v skutečnou existenci pravého Jana z Pomuku, hrob jeho i ostatky jeho v chrámě svato-vítském. Jak dále omyl Hájkův zvítězil u Balbína, jehož legenda o světcí „zbásnila“ především stručnou zprávu Hájkovu k r. 1383, a tedy i v kanonisaci, která však přece měla na mysli toho „pravého“ Jana. Pekařovi bylo možno zdůraznit, jak kanonisaci dávno připravovala jednak stará úcta k světcí v národě, který v menšině nikdy katolickým býti nepřestal, jednak touha národně česká, aby ještě nedávno kacírská země se mohla vykázat svatým Božím, a jak teprve, když katolická restaurace byla dokonána a kdy na přední místa v hierarchii dosedne uvědomělý živel český, začíná se proces s Římem o svatořečení Janovo. Pekař nevyklučuje, že v horlivé snaze katolické Čechie působila snad i „pia fraus“, aby na Římu vymohla kanonisaci, ale naprosto odmítá tvrzení v službách mimovědecké tendence, že tento „podivný“ světec byl nastrčen jesuity v spekulaci církevně politické, aby jím byl z české mysli vytlačen M. Jan Hus. Neschvaluje stavěti proti sobě Husa a Nepomuka, v účinných paralelách charakteru spíše agitačního, neboť běží o representanty dvou zcela si nepodobných dob, kultur a světových názorů, které historik má nejprve vyložit. Pekař zajisté myslí, že i potom „český historik“ nemůže nevidět, že srovnání nesporné velikosti (t. j. Husa) s mučedníkem episodického významu, vypadne pro tohoto (t. j. Nepomuka) v každém směru nevýhodně. Proč tedy se ujímá sv. Jana Nepomuckého Pekař, jehož názor se nekryje ani s vírou katolíka, ani zcela s pokrokovým hlediskem moderního Čecha, hledícího zapomenout co nejrychleji na katolickou minulost svého národa? Jsou to jednak důvody vědecké, které mu velí spravedlivě pochopit věci, úsilí a myšlenky, diametrálně se rozcházející a pak i skutečné přesvědčení historikovo, že k velikosti Husově není potřeba, aby byl „v prach zašlápnut“ Jan z Pomuka. Neboť tento světec byl symbolem doby pobělohorské, jež „takřka v barokním vzepětí po bezprostředním kontaktu s Bohem toužila náruživě po

novém českém světcí“, doby, jejíž stíny se nepodaří sice nikdy „zaplašiti z české mysli“, ale jejíž vnitřní život duševní bude se jeviti potomkům „v rysech jasnějších a snad i sympatičtějších“. Pekař doufá, že studium této doby odstraní mnohý předsudek a pevně věří, že „všechno dnes tak paušální mluvení o žblbnutí, zmrzačení, zkřivení české duše, o mravní bídě atd., dočká se velmi radikálních korektur“.

Spisek o sv. Janu Nepomuckém jest energickou obranou doby barokní, chválou jejího snažení česky národního a radostným podivem nad malebností barokové kultury, pronikající, tvořící a budující novou společnost, nový národ, jehož generické souvislosti s naším obrozením jsou nepochybné. To jest východisko Pekařovo při hodnocení doby barokní, zde také je podnět k obhajobě sv. Jana Nepomuckého i jeho kultu v našich dějinách. Není divu, že tento odvážný čin historika, snažícího se prožít dobu „Temna“ a vynést ji v přítomnost bez apriorních hledisek věřícího katolíka nebo svobodomyšlného muže pokrokového a tedy i bez rozhodného hodnocení i s nebezpečím některých nedůsledností narazil na odpor z obou stran — jakkoliv učinil Pekař nejvíce z českých historiků pro objektivnější chápání „katolických“ epoch našich dějin, v tom zvláště baroka, že docela některé jeho výroky se staly bez jeho vůle agitační zbraní politické strany — přece i zde, se stanoviska čistě katolického pojetí dějin, byly jeho svatojánské obhajobě vytýkány vážné rozpory. Myšlení teologické není myšlením historickým. Pochopí se to snadno z posice historika Pekaře, jehož realistické odmítání každé teleologické koncepce dějin i s jeho imanentním historickým relativismem, jest však na druhé straně vyvažováno „mravním úsilím“ objasňovat, objevovat a vynášet historické skutečnosti a souvislosti, abychom se dozvěděli pravdy, pokud její poznání je dáno v řádu a možnosti lidského rozumu. Proto i jeho protivníci z druhého tábora, když ho řadili v sousedství Tomkova tak zv. reakčního pojetí dějin, nepostihli věc správně.

Tři kapitoly svatojánské vyjadřují populárně a jímavě „překvapující“ názory Pekařovy od jeho „Knihy o Kosti“ přes spor

s Masarykem až k „Bílé Hoře“ a rozcházejí se tedy svým duchem rozličně s konvenčně pokrokovou linií českého historismu, pokud si osoboval hodnotit katolický, hlavně pobělohorský podíl v českých dějinách. A třebaš nejsou s touto linií v rozdílu zásadním, nýbrž toliko stupňovitým — Pekař je hrd na to, že příliš nevybočil z koncepce Palackého — lze pozorovat, že jeho účinná a budující kritika přece jen rozleptává běžné přesvědčení o těchto věcech a svými podněty k studiu doby barokní, jež se již dostalo do pohybu, ukázala potřebu objektivní revise českého „Temna“.

V této knížce se Pekař také postavil proti agitaci, která chce zneužívat vědy v prospěch služby politicko-církevní, a skoro současně dal výraz svému odporu proti nové církvi československé jako nežádoucímu novotvaru náboženskému a docela nebezpečnému národní přítomnosti. Pekař zde mluví jako „matrikový katolík“ a zajisté nepochybujeme, že předním důvodem jeho protestu jest obava o budoucnost národa, který sotva získav svobodu již se vrhá do kulturního boje, a nikoliv motivy klerikální. Tam obava o pravdu historickou, zde strach o národ.

Nemenší ohlas mělo jiné vystoupení Pekařovo, o něco pozdější — pozorujme, jak intenzivně žije Pekař v gründerské době československé samostatnosti — které se zdálo potvrzovati, co nebylo tajemstvím inteligence, upravivší již svůj poměr k „duchu doby“, že náš veliký historik zašel na svých konservativních výpravách příliš daleko. V serii článků a projevů, jež vyšly zvláště v knize „Omyly a nebezpečí pozemkové reformy“ (1923), ve třech vydáních i v německém překladu Evžena Czernina, navrhuje radikální řešení agrární reformy a ukazuje na škody, které vzniknou národnímu hospodářství, budou-li zábořem rozrušeny větší jednotky zaokrouhlené a hospodářsky aktivní. Připomíná ovšem i jiná nebezpečí rázu kulturního (otázka archivů, estetické ochuzení krajů a j.). Zásah Pekařův snad měl určitý vliv na regulování prudkého spádu reformy, ale poněvadž její průběh měl několik fasí, kde, jak často v životě, nutnost skutečných poměrů korigovala literu zákona, ukázalo se posléze, že některé obavy Pekařovy se nesplnily. Tamže, aby míra trpělivosti popřevratového člověka

českého byla dovršena, dotkl se i velmi ožehavé otázky dědických nároků dětí zavražděného arciknížete Františka Ferdinanda na české statky a zalesknuv se řadou pronikavých postřehů právně-historických, zodpověděl ji kladně.

Pekař ví, že reforma je potřebná a proto neodmítá reformu každou — má však na mysli rozumnou pozemkovou úpravu, jež by kryla dostatečně skutečné potřeby sedláků, neožebračila šlechtu a zaručovala celkovou prosperitu selského stavu i státu v tomto ohledu.

Je zřejmo, že se Pekař ujímá šlechty a že si nikterak nepřeje zániku této historické vrstvy národa. A skutečně spis je zároveň úsilnou obhajobou české šlechty, kterou stíhala reforma především. V historických exkursích vrací se Pekař k některým myšlenkám z „Knihy o Kosti“, podle nichž šlechta nebyla tak nečeská a nelidská, jak se věřilo, a že její význam jako politického národa českého je namnoze smyslem státních dějin naší minulosti. Pod vlivem práce Hanušovy o velkém podílu šlechty v českém obrození — Pekař o tom napsal obsáhlý a charakteristický referát, kde znova a již s klidnou jistotou zkouší nosnost svého staršího výkladu o skutečných silách národního probuzení, které chápe spíše jako vítězný růst národa proti obvyklému nazírání o jeho „vzkříšení“ — vyzdvihuje kulturní a národní zásluhy šlechty též v XIX. století, zvláště v době bojů státoprávních, i její nepřímé působení proti liberalismu vídeňskému, vždy prudce nepřátelskému národním snahám českým. V důsledku této historické perspektivy pokládá za dějinnou nespravedlivost, když ruka osvobozeného národa dopadá tak těžce na tuto vrstvu.

Pekař se tedy staví proti radikalismu popřevratovému s mimořádnou osobní odvahou, kterou mu vnuká obava o budoucnost české pospolitosti. Řekli jsme, že obnovení státu uvítal příkazem plniti vždy heslo Palackého za pravdu a právo. Jestliže jsme aspoň poněkud poznali kořeny osobnosti Pekařovy, musí nám býti jasné, že v radikalismu osvobozeného lidu československého spatřoval rozličně nedbání devise Palackého, kterou pokládal za „regnum fundamentum“. Proto vystoupil na obranu katolíků

a šlechty, které horečka osvobozeného poddaného vylučovala z národa — hledíme-li zpět na tuto dobu, jeví se nám Pekař v onom všeobecném opojení radikalismem zvláště nečasovým bojovníkem svým zápasem za uchování konservativních živlů lidského vývoje, které tenkrát, v jitřence svobody, ztrácely neodvratně důvodovou základnu. A na skeptickou otázku, chápal-li vůbec Pekař smysl revoluce a osvobození — i takové otázky byly a jsou možné — lze odpovědětí jeho slovy: „Prožíváme dobu revoluční, zasahující do života národního daleko hlouběji než byl přechod z feudálních řádů k liberalistické společnosti z druhé poloviny XIX. stol., nával fakt, myšlenek a požadavků, chtějících radikální změně ústavy sociální, hospodářské i politické, zmítá od dvou let duší národní. V tom útoku ideí a žádostí je mnoho oprávněného; moudrý zákonodárce jim musí vyjítí vstříc. Soudím, že se mu to podaří, nebude-li revoluce zbytečně a ukvapeně chtítí zvítěziti na celé čáře, nebude-li chtítí rozbítí souvislost s minulostí i tam, kde jsou poměrně nejspolehlivější podmínky setrvačnosti a nejhlubší kořeny konservatismu. Bez rozumného konservatismu věc pokroku nezíská, ale utrpí pohromu.“ Z toho plyne, že Pekař sociálním a hospodářským reformám přeje, pokud nerozbíjejí úplně souvislost s minulostí a neohrožují přirozený vývoj v budoucnosti. Nevidí v nich tedy absolutní cíl národa, naplnění a vyvrcholení smyslu jeho v přítomnosti a již jaksi chiliasticky uzavřenu budoucnost samu, nýbrž toliko prostředek, aby národní pospolitost v tomto náhlém útoku myšlenek a tužeb osvobozeného individua neztratila základnu, na níž se rozhoduje osud národa. Jedním slovem, Pekařův tradicionalistický, historicko-zkušenostní pojem národa, jehož postuláty se nekryly nikdy úplně s emociálním hnutím podstatné části lidu československého, opovrhujícího tradicí a chtějícího budovati stát „od zeleného kořene“, byl příčinou jeho nečasovosti v popřevratovém ovzduší. Pekař chtěl prostě sociální evoluci na basi konservatismu. Je to možné? O tomto konservatismu se vyslovil ještě při jiné příležitosti: „Rozdílů světového názoru, jimiž se liší šlechta od valné části národa a v nichž tkví namnoze hlavní

zřídlo populárního odporu proti ní, nevytýkám — zde naopak hájil bych mínění, že by propagace jejího konservatismu byla naší přítomnosti s prospěchem — potřebujeme již dávno proti přeradikalisování, kterým trpíme, jako protiváhy politické skupiny rozumně konservativní.“ Zde by se vynořila řada otázek, jak je to s tím konservativním pokrokem a konservativní mentalitou; má-li na mysli Pekař konservatismus věřícího křesťana, šlechtice (jak by se zdálo), či pozitivní konservatismus buržoasie? Co máme dnes konservovat a je-li vůbec dnes konservatismus v původním smyslu možný? Ze změní těchto otázek, do nichž se, budiž nám to dovoleno říci, zapletl Pekař svým konservativním pokrokem, se nedostaneme jinak, než když tyto a podobné projevy jeho chápeme jako spontánní a bytostně upřímný výraz starosti, ba úzkosti národní, jež hledá opory v rodné zemi, v onom historickém „obcování duší“ pokolení minulých a v těch myšlenkách, které se osvědčily v dějinách národa jako kladné a schopné dalšího vzdělání i pokroku. Jak patrně, onen výraz citu a svědomí národního postrádá ve chvíli zrodu určitosti pojmové — ale o tom se nelze přítí, že zde je. A jest snad strážník historikova jen přeludem člověka, jemuž se mstí tragické stíny minulosti, že jich svou historickou magií vyvolal a jimi se obtočil — přelud a msta, jíž nerozumí národ v jarním slunci své svobody?

Nechybíme, budeme-li hledat v tomto duševním šerosvitu historikově původ myšlenek i visí, jimiž se mocně naplnilo Pekařovo dílo o Žižkovi.

XI. *Žižka. - Táborství. - Husitství.*

Jubilejní rok smrti Žižkovy dal Pekařovi podnět k dvěma studiím o Žižkovi (ČČH, 1924, 1925), které však byly jen signálem k veliké práci historické, vyvrcholené čtyřsvazkovým dílem „Žižka a jeho doba“ (1927—1933). Jubileum Žižkovo bylo zajiště Pekařovi jen vnějším impulsem — vlastním účelem této práce o Žižkovi byla, jak praví sám Pekař, snaha seznámiti se

všestranně s nejvýznamnější dobou českých dějin a dopracovati se původním studiem poznání příčin cílů i duchovní struktury veliké bouře, jejímž předním vykonavatelem byl Jan Žižka z Trocnova.

Víme, že již mladý Pekař se zabýval dobou husitskou a že historický význam husitství se mu znova ujasňoval při studiu doby pobělohorské i přímo Bílé hory. Také bylo řečeno po pravdě, že Pekař tenkrát improvizované články a řeči skládal kombinací rozličných poznatků z literatury předmětu a ke skutečnému bádání o husitství se nedostal ani později. Hospodářské a ústavní otázky zabraly ho cele a zdálo se, že největší síla Pekařova je právě v dějinách politických a hospodářských. Ale byla zde kniha o Kristiánovi, která ukazovala schopnosti historikovy i s jiné stránky; bylo patrné, že dovede pracovat se stejnou pozorností a pronikavostí i v dějinách duchovního prostředí. Při svém opětovném studiu Palackého narážel stále na otázku husitskou a seznámiv se s centrální ideou historické výstavby Palackého, kterou Gollova škola rozličně odmítala, kladl si otázku, pokud a v jakém smyslu je správná Palackého koncepce husitství, když bylo patrné, že Dějiny Palackého jsou jako exposice jedné ideje homogenním celkem a že resignací na výpomoc apriorními konstrukcemi — Palacký měl svou filosofii dějin hotovou, když začal psát Dějiny — změnil se pravděpodobně i obraz husitství, podobně jako novější bádání školy Gollovy odmítlo se ztotožnit s Palackého výkladem starších dějin českých. Na druhé straně bylo patrné, že v Palackého autonomním pojetí české minulosti nemohly se uplatniti nesporné vlivy ciziny a souvislosti s celým západoevropským vývojem, leč jen negativně, jako zápas germánského feudalismu se slovanským demokratismem, a že tedy i v tomto ohledu původnost husitství, tak Palackým zdůrazňovaná, jest problémem, který třeba znova zkoumati. Dále Palacký — a bylo to podmíněno dobou a hlavně jeho odporem proti Höflerově výkladu husitství — nevěnoval potřebné pozornosti poměrům hospodářským a smysl národní myšlenky i její význam v husitství poněkud zatemnil, celkem důsledně podle své

druhé formulace o původu husitství, které prý vzniklo z české ideje křesťanského života, a že hnutí náboženské probudilo k životu i princip národní. Již víme, že Pekař i ve své přednášce o husitství i ve svých výkladech o Palackém odmítal tuto these a důvody svého nesouhlasu vyložil zvláště obšírně ve sporu s Masarykem, který ji aplikoval rozličně ve své české otázce: myšlenka národní, podle Pekaře všudypřítomná v našich dějinách, nebyla vyvolána hnutím husitským, neboť jest jejich smyslem od počátku. Proto již tehdy dával přednost prvotní formulaci Palackého, před jeho polemikou proti Höflerovi, podle níž husitství vzniklo z odporu proti germanisaci a jest nejpamátnejším bojem Čechů s cizotou. Toto pojetí husitství je celkem v duchu Palackého základní koncepce dějin českých, jež pozůstávají v ustavičném stýkání a potýkání se slovanství s římanstvím a němečtvím. Víme již také, že Pekař neviděl v husitství jen a nebo především myšlenku náboženskou; zdůrazňoval také motivy hospodářské a ovšem i národní. Tím se dostal i do částečné oposice proti Gollovi, jemuž v husitství idea náboženská byla vedoucí a rozhodující, třebaš nezapomínal na vlivy hospodářské a národní.

Přes tento nesoulad s Palackého výkladem podstaty husitství, v němž rozpoznával více složek vzájemně se doplňujících, sdílel Pekař úplně Palackého hodnocení hnutí husitského v jeho světo-
dějném významu. I podle něho, mluvě slovy Palackého, „probořilo husitství středověké ouzké ohrady jistoty a přesvědčení... pomáhaloť otevřítí duchu lidskému nekonečnou dráhu pokroku“. Podobný hlas ozývá se především v Pekařově odpovědi Mommse-
novi. Také v pozdějších jeho projevech husitských vyšlehují podobné myšlenky, ale možno zároveň pozorovat, jak se v Pekařových charakteristikách Husa a husitství rozptyluje původní, sevřená a určitá formulace Palackého jako epochy reformní, sekularisující středověký světonázor a ukazující k osvícenství a k době nové. I Pekař sice praví, že Husův boj za právo kritiky je — na daleké cestě k emancipaci lidského rozumu — první velkou etapou nové doby. To zní již jinak, zvláště všimneme-li

si, že Pekař má na mysli boj za právo kritiky, „obmezené slovem Písma“.

Z této výhrady Pekařovy, který počátek nové doby viděl nejen v individuálním právu „na kritiku“, nýbrž především v tom okamžiku — jež ovšem připravovalo i pozdvižení husitské proti autoritě církve učící — kdy se lidstvo v podstatě již emancipuje od Písma, kdy centrem všeho usilování a měřítkem všeho se stává člověk, rozličně si svůj vztah k některým hodnotám náboženství filosoficky upravující, a dogma zjevení i vykoupení zcela zatlačující ethosem lásky k bližnímu — z této výhrady Pekařovy možno si vysvětliti, že jeho pozdější formulace husitství zdůrazňují v jeho obsahu také a spíše především prvek středověkého nazírání, v němž je mnoho nepřijatelného „našemu rozumu“. A tak dnes, podle Pekaře, můžeme se učit od Husa a husitství „obětavému nadšení pro věc národní a pokrokovou“. Při tom však Pekař vždy vytýká, že doba husitská je v našich dějinách nejvýznačnější, poněvadž se v ní nejmocněji vzpínají ty snahy, jež jsou Pekařovi zárukou existence a titulem slávy národní. Toho jsme se již dotkli nahoře.

Jaký byl vývoj názorů na dobu husitskou od Palackého k Pekařovi? Palackého vypravování o husitství jest budováno na velikém a původním materiálu, jak se pochopí u objevitele této epochy. Ve výkladu a v hodnocení faktů historických spolupracuje však základní filosofické přesvědčení Palackého, jež jest určováno východiskem i směrem myšlení Herderova, a tak geniálně si obrábí historickou látku mediem romantické reflexe a výrazivosti, že se mu podařilo vyvésti myšlenkově jednotný a mocně působivý obraz hnutí husitského, jenž měl všechny atributy, aby se stal obecnou představou národa. V husitství, podle Palackého, ožívuje česká myšlenka náboženského života bojem domácího ducha demokratického a svobody milovného proti dlouhotrvajícímu tlaku německé cizoty, s jejími nesvobodnými řády feudálními a slepým poslušenstvím každé autority. Duch husitský, který jest duchem demokratickým a protifeudálním, byl pohroben v bitvě u Lipan. Potom již římanství a němectví, nenacházejíc vážnější

překážky, prostupuje českou mysl, a následky této nečeské a nehusitské mentality se projeví hlavně v sociálním postavení lidu selského, těšícího se dosud „osobní svobodě“, který byl vržen v dědičné poddanství a nevolnictví. Zbytky starého husitství demokratického se shromáždily v Jednotě bratrské. Žižka podle Palackého byl „fanatikem pro nábožnost“; snášelivost a showvavost byly ctnosti jemu neznámé — praví dále Palacký — avšak bez jeho válečnické geniálnosti byl by husitismus „udušen brannou mocí na prvním setkání a husité čeští byli by na nejvyšší zúčastnili se asi losu bratří Waldenských“. Žižkovi se však „nedostávalo onoho ducha, kterým někdy Římané a Němci uměli dobývati a tvrditi sobě panství nad národy... Čechové zajisté Žižkou vedeni uměli vítěziti, ale k politickým účelům vítězství užívati neuměli“. Toť asi soud Palackého o Žižkovi, připomínající poněkud smysl středověkého „Gesta Dei per Francos“.

Tomek se ve svém hodnocení husitství značně rozchází s Palackým. Jako vedoucí motiv proniká jeho historickými úvahami přesvědčení, že autorita církevní a monarchická jest účelná a tedy nutná. Ježto však v době, kdy psal o Žižkovi a husitství, opustil již své starší domnění, že Hus byl svůdcem českého národa, snažil se tedy po svém smíření obě hlediska — požadavek smíření z důvodů vlasteneckých byl ostatně již příčinou změny fronty. A tak se stalo, že Hus již není Tomkovi kacířem, v čemž se nyní spatřuje jeho historický význam, nýbrž jen reformátorem správy a disciplíny církevní a obroditelem původní zbožnosti katolické. Jedním slovem, přibližuje ho katolicismu, jehož sám byl vyznavačem. Na rozdíl od Palackého tlačí Tomek svými úvahami husitství na základnu reformy v duchu katolickém, třebaž již značně katolickým principem autority otrásající.

V Žižkovi vidí Tomek bona fide, t. j. podle svého výkladu pramenů především tvrdého bojovníka a prozíravého státníka, který svými trestními výpravami sledoval především pacifikaci země, to jest pevný řád a obecné dobré. Jakožto muž hledící vždy k zachování státního pořádku, nepřítel nerozumného bezvládí, usiloval rovněž od počátku o zřízení nové vlády na místě svrže-

ného panovníka, a to vlády královské, toliko pod panovníkem jiného rodu. Po jeho smrti přidaly se k bojovníkům tábořským, jejichž krvežíznivost a fanatismus novotářský udržel Žižka tvrdou rukou v mezích, živlové rozliční, „vábení pouze příležitostí ke kořistování“. Tato „směsice loupežných drábů“, stala se nesnesitelnou obyvatelstvu, toužícímu po pokoji, a zošklivila polní vojska bratrská do té míry, že se proti nim spojili kališníci i páni katoličtí a v bitvě u Lipan je zničili. Tím však utrpěla moc a průbojnost strany podobojí a od té doby její protivníci domácí „pozbyli poněkud svého posavadního strachu“.

Třeba to vše konfrontovati s líčením Palackého, aby vysvitlo, jak Tomkova idea řádu a autority připodobňuje si historii husitskou — kulturní hodnoty, v jejichž objektivní platnost věřil, jsou tmelem vypravování, které chce být nestranné a věcné.

V kritičnosti a objektivnosti při zpracovávání historického materiálu vyniká Tomek nad Palackého, ale zůstává se svou mluvou faktů často na povrchu věci. Střízlivý Tomek třídí a vykládá látku s nevývratným klidem ukázněného ducha, jenž nemá zalíbení v obecných pojmech ani v úvahách a sentencích odvozených, jimiž oplývá dílo Palackého. Jmenuje osoby a věci přímo, a jako by nedůvěřoval nekompromisnímu umravňování honosně vypjatého idealismu, dařil svou umírněnou chválou snažení pozitivní a dosažitelné. Myslím, že Tomkova konkrétnost byla zdravou reakcí proti myšlení neurčitému a bezobsažnému.

Ale teprve školou Gollovou počíná kritické studium doby husitské. Práce mistrovy o Chelčickém, valdenství a bratrství se stávají vzorem monografické práce, jež se spokojuje s úsekem, ale zkoumá jej na širším základě srovnávacím, se stálým zřetelem k duchovní situaci doby. Metoda kritického realismu Gollova a jeho žáků osvědčila se také v tomto velmi obtížném prostředí historickém, a třebas se nemohla vyhnouti ideovému atomisování a tématické roztržitosti, dobrala se přece důležitých výsledků.

Na rozdíl od dosavadních pokusů syntetických, kde běželo především o vylíčení vnějších událostí, Gollova škola si všímá

souvislostí a myšlenkového obsahu situací často druhořadých, jejichž stopy jsou zřetelné v hnutí mocnějším a zdánlivě jednoznačným, když s ním splynuly.

Jednak se zase ukázalo, jak důležitým činitelem ve vývoji českého snažení kulturního byl fakt, že Čechy tkvěly v oblasti imperia západního a že tedy často jde ve skutečnosti o pouhou recepci myšlenek běžných nebo již překonaných v cizině, které však pod českým zorným úhlem a tlakem podmínek domácích nabyly podoby zdánlivě původní. Také na vznik a rozvoj náboženské stránky hnutí husitského působily silné reflexy duchovního zápolení ciziny. Jednak se chápalo, že hnutí (*simpliciter dicendo*) zcela nemožno vyložit nějakou jedinou centrální myšlenkou nebo akcí, jako na př. činností Husovou, který přece měl své „předchůdce“, rozličně připravující vhodné prostředí pro úspěšnost jeho vystoupení, jako měl i své pomocníky a následovníky, jejichž vliv v kritických chvílích, kdy zápal revoluční před různými překážkami ochaboval, byl rozhodující.

Jednak bylo zřejmo, že povaze myšlenky husitské, která také není jednoznačná a homogenní, vyžadujíc sama kritické studium po etapách, nelze porozumět bez pomíjení důležité souhry a podpory jiných složek obecného vývoje národa, zvláště hospodářských a národnostních.

To byly hlavní výsledky správného postavení problému — a zase Goll razí zde cestu — jak to ukazují četné práce jeho přímých i nepřímých žáků: o předchůdcích Husových, o Husovi a Chelčickém, o vlivech Viklefových (pod dojmem nekompromisních prací Ant. Lenze a Losertha) na Husa a husitství, o vlivech sektářství valdenského (bezprostředním podnětem byly zde *these Pregerovy*), o věroučných rozdílech, praxi i teorii, mezi táborstvím, radikálním husitstvím a konservativním kališnictvím, o expansi husitství přes hranice, o počátcích a vývoji Jednoty bratrské, o době Jiřího z Poděbrad a pod. Poznala se ovšem také důležitost traktátové literatury k postižení duchovního obsahu doby a snaha vydati aspoň nejdůležitější prameny k husitství setkala se s částečným úspěchem.

Tento nevídaný pokrok v studiu doby husitské přinášel s sebou zase různé problémy. Novými poznatky a odhalováním nových souvislostí bylo ovšem Palackého líčení antikvováno v jeho „historické“ části, ale jeho názor o husitství přijímali žáci Gollovi i mistr sám s většími nebo menšími odstíny — třeba se lépe poznávala podstata husitství historicky, názorově byl poměr školy Gollovy k snahám jeho nepochybně kladný. Nebylo však vyloučeno, že lepší znalost husitství, o níž se tolik zasloužila často vzpomínaná škola, může vědeckého ducha jinak utvářeného orientovat i kriticky k hodnocení dosavadnímu.

Nemyslím na Sedláka, který stojí vedle universitní školy a zavrhuje princip husitství s katolického hlediska. Jaký div, že Husa soudí znovu, avšak na rozdíl od otců koncilu činí tak s mírností českého katolíka naší doby. Výsledek tohoto novodobého procesu jest však v podstatě tentýž. Sedlák má předchůdce v tvrdším Ant. Lenzovi, avšak jeho nástroje jsou vědecktější — v tom se zase podobá soudci Lutherově Deniflovi, jemuž se však nevyrovná v inkvisiční ostrosti ducha. Bezpochyby však pramenné studie Sedlákovy jsou velmi cenné — není zajisté náhodou, že to byl katolický theolog, jenž pronikal s tak velikým úsilím do ideového obsahu husitství a namnoze se zdarem.

Ale jak řečeno, nemyslím zde na Sedláka, nýbrž na Pekaře, badatele ze školy Gollovy, nepoutaného svou příslušností k církvi — ani to ostatně nebylo Sedlákovi v čistě historické práci na závadu — a skutečně svobodně uvažujícího, který neodmítal jako historik husitství apriorně, ani svými studiiemi k negaci jeho nedošel, avšak postavil se kriticky k sekulárnímu názoru Palackého a odepřel se tedy ztotožnit v tom s českou vědou historickou, pokud mlčky nebo otevřeně přijímala Palackého soud o husitství.

V prvním svazku svého Žižky studuje Pekař „dobu se zvláštním zřetelem k Táboru“. V duchu svého tvůrčího realismu historického, kde znenáhla se uplatňující myšlenka o prožívání a porozumění snahám a cílům doby zkoumané zneškodňuje dědictví strohého positivismu, vytyčuje Pekař již v úvodních slovech zásadu, podle níž se řídil v badání o Žižkovi: „Každý dějinný

činitel, každá myšlenka jeho i všecko dílo jeho nese na sobě duchovní pečť své doby: jen s ní a v ní možno je mu rozuměti, jen s ní a z ní možno jej vyložiti“. Cest k porozumění duchovního a dobového prostředí, v němž se zrodil Žižka historický i Tábor historický, vede několik. Pekař volí tu, která podle jeho soudu zaručuje bezprostřednost a názornost informace a slibuje svým dokumentárním rázem poučení poměrně nejspolehlivější. Dává totiž mluvit přímo vrstevníkům Žižkovým, aby nám vyložili svůj názor na situaci. A tak v této Pekařově anketě se ujímají slova domácí i cizí mluvčí všech stran a směrů veliké doby: katolíci, mírní i radikální husité, Táboři, Eneáš Sylvius Piccolomini a Petr z Chelčic. Jest však pozoruhodné, že v této při četní a svorní odpůrci husitství mluví výmluvněji i agresivněji — jak by byli v útoku a ne v obraně — a naproti tomu hlasy stoupenců reformy nejsou často tak přesvědčivé a tříští se mnohdy rozpory mezi sebou. Nebezpečí sugesce z takovéto konfrontace bylo by nemalé pro čtenáře, a jak měli za to odpůrci Pekařova Žižky, podlehl mu i sám autor. S tím nelze souhlasit. Pekař je velmi dbalý toho, aby vysvětlil okolnosti a podmínky, za kterých se mluvčí hlásí k slovu a má zření i k ostatním pramenům, aby čtenář neztrácel z mysli zorný úhel těchto žalob i obhajob — ale to není poslední slovo. Holé výsledky této ankety jsou pozitivním svědectvím k dalšímu líčení, kde se soudce již povznáší nad subjektivní pravdu stránky, aby ze svědectví všech odvodil historické „factum“, po případě vynesl soud. To jest normální cesta historického poznávání a Pekař ji jen demonstroval ad oculos.

Nejdříve nám předvádí Jakoubka ze Stříbra a Mikuláše z Drážďan. Jest to vlastně velmi důležitá kapitola o vývoji husitství po smrti mistrově, především o radikální formě jeho, kterou zveme táborstvím. Opíraje se hlavně o výzkumy Sedlákovy, ukazuje Pekař pravou podobu Jakoubkovu, tohoto Husova pomocníka v evangeliu, „radikála zákona božího“, který káže viklefsky návrat k církvi prvotní bez nejmenšího zřetele na pokoj a blahobyt země v běžném smyslu světském. V jeho kampani

proti „zženštilému kněžstvu“, smilnicímu se světem, slyší Pekař zřetelně mluvu revoluce. Po té stránce ovšem vynikl nad Jakoubka Němec Mikuláš z Drážďan, jehož Pekař asi právem cení vysoko. Jeho hesla valdenská, zostřená právnicky, a v duchu tom i agitace burcující k útoku na církev, „nevěstku apokalyptickou“, byla velmi populární a účinná. A co více, Mikuláš stál velmi těsně při „vzniku“ kalicha (to poznal Pekař velmi dobře) a byl z nejhrolivějších šířitelů jeho. Činností obou dostává se do pohybu mocný proud husitského radikalismu, v němž vidí Pekař provenienčně tři směry, to jest: biblický mysticismus Janovův, viklefství Husovo, Jakoubkovo a jejich žáků a konečně „učené“ valdenství Mikuláše z Drážďan. Zde jsou počátky táborství. „Ale nač třeba položití důraz: všechny ty tři reformně útočné systémy nedaly by pravděpodobně českému pozdvižení tak mocně vzplátnouti, kdyby nebyl spolupůsobil ještě živel jiný: lidové kacírství, v tom především valdenství. Bez něho mohlo sice vzniknouti silné husitství, bez něho však by sotva agitace mistrů drážďanských, ať již valdenská či lollardská, byla s to vyvolati v život táborství“. To jest jaksí mottem k Pekařovým dalším výkladům o táborství, ale základ jeho, jímž je fanaticismus sektářský, postihuje již zde, aby nadále rozvíjel a modifikoval tuto myšlenku o pramenech táborského hnutí, které stopuje nejprve v kacírském prostředí jihočeském. Aby objasnil v hlavních rysech vznik, povahu a cíle táborského radikalismu a odposlouchal hlasy této nervosní doby již pod zlověstnými mraky veliké bouře, uvádí na scénu svědky, jejichž výpověď může míti nějakou cenu. A tak defiluje před námi katolický exulant Ondřej z Brodu, husita Vavřinec z Březové, protičeský opat Ludolf Zaháňský, ustrašený kališník Šimon z Tišnova, biskup Tábora Mikuláš z Pelhřimova, vlastenec a konservativní kališník Jan z Příbramě, současně nejbystřejší hlava své frakce, dále Petr Chelčický, exklusivní hlasatel snah „Tábora před Tábořem“, strana pro sebe; s porozumivou výmluvností uvede Pekař i kardinála církve římské Eneáše Sylvia, pozdějšího papeže Pia II., jehož české dějiny hodnotí způsobem převratným. Do otázky, co jest Tábor a co chce, zasáhne i „Há-

dání“ ve vypáleném kostele (Václav, Havel a Tábor) a „Pře“ Prahy s Kutnou Horou, což jest vlastně přelíčení, týkající se boření klášterů a vraždění „nevěrných“. Není možno zde ani vypočítávati, co přináší Pekař nového jen po stránce technicky historické; vytýkám aspoň jeho rozbor Husitské kroniky Vavřince z Březové. Rovněž nelze probíratí znova s Pekařem všechny jeho vývody, aby určil podstatu táborství. V teorii se mu zajisté jeví toto hnutí jako sektářsky nedůtklivé domyšlení starozákonního biblicismu a zároveň jako návrat k církvi primitivní, jak si ji představovali Viklef a hlavně Valdenští — táborství bylo myšlenkou statickou, kulturně méně cennou, poněvadž to byla reakce proti současným formám křesťanského světonázoru, jak se vypracovaly v dlouhém postupu evropského lidstva se skutečnými možnostmi dalšího vývoje. Tábořskou praxí (Pekař zavrhuje výklad Bezoldův o rozdílu mezi teorií a praxí), důsledek oné teorie zatracovali pak i ti, kdož jako Chelčický a Jakoubek byli otcí tábořské nauky, hlásající, pod trestem věčného zavržení, hájení pravdy jejich až do smrti „bez ohledů lidských“.

S hlediska sociálního odmítá Pekař učení Palackého, že Táboři byli stranou demokratickou, t. j. zavrhovali rozdíly stavovské, neuznávajíce šlechty a brojíce proti porobě lidu obecného — Palacký docela tvrdí, že chtěli monarchii nahraditi republikou. Pekař ukazuje, že Palacký Tábor teprve vznikající, který byl naplněn jiným duchem, ztotožnil s Tábořem mocensky organizovaným. Podle Pekaře třeba rozlišovati „trojí Tábor“ a svědectvím Chelčického dovozuje, že ani Tábor, o nějž v této otázce běží především, to jest Tábor od r. 1420 po tři pětiletí do vývoje věcí mocně zasahující, nebyl „demokratickým“ ani v teorii, ani v praxi — nemůže býti řeči o tom, že by Táboři zamítali rozdíly stavů nebo vyšší právní postavení šlechty. Také postavení sedláků, sedících na svých gruntech pod panstvím Tábořů, bylo právně totéž jako za jiných vrchností, před tím i po tom, zcela v duchu teorie o stavu robotném, jenž má vyživovati stavy vyšší. Byl ovšem jeden důležitý rozdíl v postavení sedláků vzhledem k době starší, že totiž vývoj událostí zhoršil

situaci sedláků tábořských a sedláků vůbec, způsobem odedávna neslýchaným — sedláci se stali předními oběťmi války.

V záchvatu chiliastickém, tedy „v prvním Táboře“, připouští Pekař, že vskutku bylo hlásáno vytření rozdílů mezi pánem a poddaným. Toto heslo se jen mihne a vyslovili jej pouze někteří kněží táborští. Pekař myslí, že nemohlo míti vlivu na vytvoření nového programu sociálního mezi Tábory — a také nemělo. Mluví zde o davové chorobě a soudí, že výkřik „k podřezání vši šlechty“ jest jejím symptomem. Možný byl by také výklad jiný, a snad pravděpodobnější, všimneme-li si, že v chiliasmu se rýsují zřetelně postuláty sekty svobody ducha, ale důsledek Pekařův zdá se býti správným. Mluvě o komunismu v období chiliastickém uzavírá jakoby diagnosou této choroby, že přeměny a vzpoury, jež lze po stránce sociální postihnouti v počátcích táborství a v chiliasmu, byly plodem náboženského blouznění, jehož argumenty a požadavky vyčteny byly nebo násilně odvozeny z bible; původem svým sahají daleko zpět do středověku a do ciziny; na české půdě, kde čerpaly svou sílu především asi z valdenství, usilují o proměnu života v duchu prvotní církve nejdříve cestou pokojnou a potom násilím... Pekař nesouhlasí s prostoduchým výkladem, že revoluce vznikla pro „zlořády“ kněžstva a odporuje také názoru, že její příčinou byl útisk sociální. Podle něho chiliastičtí kněží lákali lid do svých řad spíše apelem „na jeho sebevědomí“, než na jeho bídu. Postavení sedláka na počátku XIV. století bylo zajisté poměrně nejpříznivější na rozdíl od dob starších i potomních až do zrušení poddanství. Příčinu toho vidí vedle skutečně dobrých podmínek hmotných (dědičnost užívání statku, přesné vymezení povinností i práva, pokles peněz, zmenšující hodnotu výroční dávky, která je fixní) také v osvobozovacím charakteru doby gotické, burcováním sociálního svědomí tříd majetných, čehož nehynoucím dokladem jest osvícené snažení arcibiskupa Jana z Jenštejna. To však nijak nevyklučuje, jak ukazuje správně Pekař, že se momenty sociální a hospodářské neuplatnily rozličně v revoluci husitské, ale jest důležité, že tyto snahy neměly síly, nestačil zde ani chiliasmus, aby vystoupily

z pevného rámce dosavadní ústavy společenské a právní. Získalo řemeslnictvo, aspoň s počátku, a snad především v městech královských. Šlechta byla ovšem hmotně interesována na problémech doby a také z nich těžila, celkem v duchu reformních výzev Husových a Jakoubkových, podle nichž zboží církevní roste na újmu krále a stavu panského a že třeba tomu učiniti přítrž. Co se týče chudého lidu, tedy Tábor neučinil nic pro jeho právní nebo společenské povznesení a sedláci, pokud nezvojančili úplně ve vojscích tábořských, jako přední oběť těchto válek, sotva želeli konce Tábora. Odtud dochází Pekař logicky k závěru, že bitva u Lipan nebyla katastrofou české „demokracie“, nýbrž jen vysvobozením z tyranie Tábora a počátkem pacifikace země.

Pekař znovu tvrdí, že výsledky válek husitských byly nezhoubnější pro sedláka. Vedle toho, co jsme již slyšeli, dovozuje, jak velikou škodou pro poddaného bylo úplné vyvrácení panství církevních — je to zajímavá a přesvědčivá obrana „duchovního pána“, jenž přece nemohl zcela zapomínati na příkazy křesťanské lásky a shovívavosti. „Pod berlou“ se poddaným přece vedlo poměrně nejlépe.

V druhém díle již obrací Pekař zřetel k poměrům, v nichž vyrůstal Žižka. Proto studuje krajinný horizont Trocnova, rodiště Žižkova, velikost a právní povahu rodinného zboží trocnovského, příbuzenské a přátelské vztahy vládyků trocnovských k zemanům v okolí, a snaží se vůbec postihnouti prostředí, v němž žil mladý Žižka. Zamýšlí se nad jménem Trocnov, které se mu zdá býti německým, i nad erbem vládyk zboží držících. Se zájmem sleduje první zprávy o Žižkovi, zasahuje do kontroverse o jeho stáří (proti Tomkovi), a soudí tedy, že není důvodu proti předpokladu, že Žižka z let 1378 —1384 je táž osoba jako Žižka let 1419—1424. Myslí, že „Žižka“ je přezdívka osobní a znamená jednookého, a z toho vyvozuje, že Ješek či Jan z Trocnova musil ztratiti oko již v mládí.

Vysoce cenné a původní jest další líčení Pekařovo o Žižkovi v knihách psanců. V této kapitole (vedle celého svazku třetího)

vysvitne historické umění Pekařovo v plné záři. Na pozadí výprav moravských nájezdníků panských a lupičství ve službě zbrojných zápasů stran knížecích i šlechtických (po výkladu o pojmu a významu „záští“ ve veřejnoprávní struktuře doby), provází Žižku sloužícího v rotách lapků silničních, které zase podle okolností stály v službách záští panského, až do r. 1409, kdy byl Žižka vzat králem na milost a odpuštěny mu výtržnosti proti králi a koruně. Tuto prehistorii Žižkovu nepokládá Pekař za bezvýznamnou; v letech mezi lapky ztrávených rozvila se i jeho schopnost státi se vůdcem a organizátorem malých lidí, lidovým či selským hejtmanem. Důležitá byla však především souvislost, již postihnouti můžeme mezi drobnými válkami šlechtickými z doby panování Václavova, „konkrétněji řečeno mezi povahou, metodou, rázem jejich a mezi povahou táborského vedení války v době revoluce“. Pekař soudí, že oba dějinné zjevy se liší hluboce pokud jde o motivy jejich cíle, ale že oba se podobají ku podivu svou praxí a technikou. Máme-li na mysli táborskou metodu boje, praví Pekař, tu zdá se zajisté, jako by „boj Táborů byl jen velikým podnikem lapků, velikým záštím vyhlášeným nepřátelům zákona božího“...

Po vylíčení Žižkových počátků následuje obsáhlá kapitola o tom, jak se Žižka jeví v podání pamětníků. Je to jaksi anketa o Žižkovi přímo, ale i zde se kupí bohatá poučení o Táboru vůbec. Co se týče Žižky, jen názory katolíků a levice táborské jsou zde důsledné; u husitů se namnoze ukazují rozpory a na tomto faktu zakládá Pekař úvahy, které jsou potvrzovány rozličně v kapitole poslední („Žižka sám o sobě“), kde se rozebírají Žižkovy projevy — listy jeho, jako pramen historický. Na základě jejich a toho, co přinesla anketa, shledává Pekař, že kromě propagandy kalicha je „především násilné rušení beneficí kněžských a násilné trestání hříchů smrtelných a neřádů zákonu božímu odporných hlavním požadavkem Boha Žižkova, hlavním prostředkem boje božího“. V tom spatřoval Žižka svůj úkol nejhlavnější — „Žižkův zákon boží jest zákonem pomsty a zákonem trestu“.

Předmětem dílu třetího a dílu čtvrtého (kde jsou poznámky a rejstříky k dílu třetímu) jest „Žižka, vůdce revoluce“ a konečná úvaha o husitství a českých dějinách. Jsou to ve skutečnosti náboženské a politické dějiny od počátku revoluce až do smrti Žižkovy. Pekař zahajuje vypravování Žižkovou výchovou k revoluci. Téma — jen to zde můžeme zachytit — se rychle roz-
bíhá. Na horizontě nejistot ukazují se mraky revoluce, ale vyskytnuvší se myšlenka dohody je zase zahání. Žižka odchází do Plzně, naplněné vidinami chiliasmu, táhne pak na jih, kde dojde k ustavení Tábora s bratrstvem jeho — odtud roste odhodlání k revoluci. Zatím však Praha jedná se Zikmundem. Otázka nyní je, dojde-li k dohodě se Zikmundem nebo k revoluci. Pekař nazývá tyto chvíle přímo „bojem o českou budoucnost“ a sleduje s vrcholným vzrušením postup jednání a předpoklady vyjednávajících stran. Naděje Pekařova, že dojde k smíru, hasne — úmluvy ztroskotají nikoliv také bez viny Zikmundovy. A tak se rozvíjí mohutný obraz zápasu husitské části národa s dědičným králem, v němž husité vidí také výkonnou moc církve, odmítající učení i praxi heretiků. Osudné spojení obce pražské, jež časem vykonává hegemonii v Čechách, s Žižkovou stranou táborskou sune Pekař do popředí, aby ukázal, že dochází k němu vždy v okamžiku vrcholné potřeby, pod hrozbou a tlakem Zikmunda i ciziny, a jak toto spojení zesiluje tyranii vítězného Tábora, ničící v zárodku každý náběh k vyjednávání a šířící zlou pověst husitských Čech vůbec. Pekař namnoze novým způsobem osvětluje pravou povahu vítězství husitů a Žižky nad vojsky Zikmundovými a studuje situaci každého rozhodnějšího okamžiku, aby vynikla i jeho podmíněnost i působivost na vývoj událostí. Jaký div, že se svého stanoviska sleduje Pekař hlavně ty momenty, kdy nějakým způsobem se vynořují tendence pacifikační povahy (hledání krále, Korybut a Žižka, spojení husitů s katolíky proti Žižkovi), aby v zápětí byly zrazovány novou roztržkou nebo těžkou komplikací (starý a nový Tábor). Ani smrt Žižkova není východiskem z národního rozvratu, třebaš jím odchází jed-
notící činitel průbojného fanatismu staré obce táborské.

Bylo by třeba příliš prostoru k reprodukování aspoň hlavních výsledků práce Pekařovy, a ještě více k tomu, aby bylo možné rozvinouti důvody, které vedly Pekaře při jejich formulování. Stačí upozornit vedle toho, co řečeno, aspoň na výklad o sněmu čáslavském (proti Tomkovi), agitaci Želivského, jednání s Korybutem a o sněmu svatohavelském. Pekař osvětluje překvapujícím způsobem boj na Vítkově a odmítá „domnělé“ tažení Žižkovo na Slovensko. Všimá si dále i snah a politických cílů české strany katolické — husité nebyli zajisté celým národem českým, jak se někdy nepřesně předpokládá — a obohacuje složitost situace i stálým zřetelem k váze panstva v společnosti národní, u husitů i katolíků (vzpomeňme jeho Haška a Hynka z Valdštejna!). Pekař zajisté usiluje po prvé a namnoze se zdarem o postižení totality doby husitské a přináší stejně citlivé porozumění i myšlenkám a situacím, které v dřívějších studiích doby husitské z různých důvodů zanikaly nebo byly nesprávně chápány.

Vyložili jsme, v čem viděli Palacký a Tomek historický význam Žižkův a jak jeho činnost hodnotili. Pekař odmítá obraz Tomkův především. Tomkova podoba Žižky je podle Pekaře v hlavních rysech falešná „od počátku do konce“. Nesouhlasí však ani s Palackým docela. Pekař dovozuje přesvědčivě, že nemůžeme porozumět Žižkovi, jestliže nepoložíme důraz na to, že je plodem duchovní bouře, jíž podobné nebylo nejen nikdy na české půdě, ale jíž hloubkou, účinem a pathosem se nevyrovnávala, lze říci, žádná v středověké Evropě. Žižka není vyznačovačem mírných zásad a mužem kázně i pořádku, jak chce Tomek, nýbrž je naopak vůdcem a hrdinou revoluce, jež chtěla ohněm a mečem připodobniti život křesťanstva příkazům Kristovým, jak je chápala. Žižka je tribun násilného převratu, jenž cestou chorobné exaltace se stal vůdcem vojska Božích bojovníků, aby „vymítal všechna pohoršení z církve rytěřující... a bil ranami národy, které se zprotivily zákonu Kristovu“. Žižka voják, který se stal bojovníkem Božím, byl ovšem zvyklý jednati a řešiti nálehavé problémy brachiálně. Pekař má za to, že trestně ničitelské dílo Žižkovo představovalo cele táborskou myšlenku, pokud

k uskutečnění svému potřebovala meče. V boji stran, sporů náboženských i politických — všude tam, kde jde o zápas duchovní — stojí Žižka stranou. Jeho politické stanovisko bylo prosté a patrně zcela souhlasilo s nelítostným bojem proti králi Zikmundovi a proti jakémukoli kompromisu v boji Božím. V protěvě mezi Prahou a Tábořem, jež jest dána rozdílem metod, povahy, politického i náboženského vyznání (Pekař ji redukuje na rozdíl strany konservativní a radikálně revoluční), kloní se zajisté někdy Žižka k straně pražské (jeho slib pomoci Korybutovi r. 1422), ale Pekař na těchto výjimkách nechce budovati svůj obraz Žižky, ač přiznává, že jeho koncepci na okamžik prolamují. Ukazuje také zajímavě, jak se v tomto fanatickém Božím bojovníku časem ozval člověk přístupný domluvám přátel i lidskosti. Hned dodávám proti kritikům díla Pekařova, kteří, jako Krofta, přijímají v podstatě Pekařův obraz Žižky, že jemnější a složitější zkoumání těchto stránek duše Žižkovy (srv. co praví sám Pekař o nevšední přednosti ducha a srdce jeho, kterou předpokládá z toho důvodu, že byl milován od svých stoupenců) snad zmírní Pekařův soud, zdůrazňující stále jaksi nadlidský fanatismus Žižkův, jakoby v jedné psychologické rovině. Úvahami o vojenské genialitě Žižkově, v jejichž úspěších vytýká přesvědčivě před momentem taktickým a technickým psychickou základnu jeho bojovníků, končí Pekař charakteristiku Žižkovu.

V dvacetiletém odboji husitů proti autoritě církevní vidí Pekař — a to je důležité pro Pekařovo oceňování husitství — především „boj o slyšení, o audienci, o náležité vyslechnutí a zvážení důvodů českých se strany církve“. „Čechové se nevzdali přesvědčení, že pravda jejich je takové povahy, že ji může, ba musí uznati církev — ta skutečnost (na níž se pro dlouhé trvání války a rozčilení zápasu namnoze zapomíná) odlišuje českou náboženskou revoltu od většiny schismatů a kacířských vzpour jiných.“ Oficiální husitství, jež znalo Husa jen jako pravého katolíka, bylo přesvědčeno, že také „čtyry artikule pražské jsou dobře katolické a že v hrdlo lže, kdo v nich hledá kacířství“. Na tom zakládá Pekař svá šetření o možnostech do-

hody, k níž mohl směřovat program čtyř artikulů, a proč naopak se stal bitevním heslem neúprosného zápasu obou stran. Hledá vysvětlení v tom, že boj za cíl mravně-náboženský proměnil se od počátku v politickou revoltu proti dědičnému králi, v revoluci, jejíž důvody a následky bylo mnohem nesnadněji překonati, než neveliký rozdíl v sporu náboženském. Ale odmítnutí Zikmunda Prahou musilo vésti k alianci Prahy s Táborem — to znamená, že Čechy vstupující do boje s králem, spojují se zároveň s kacířstvím, s nímž „nemohl paktovat král ani kdokoliv z křesťanstva“. A tak znova problém Tábora vstupuje před zraky Pekařovy. Tvrdí, že kdyby nebylo Tábora, nebylo by nikdy došlo k válkám husitským, tak jak je známe z historie. Zikmund by neměl důvodů vstupovati do Čech s velikou armádou a ozbrojiti se bullou křížovou, kdyby nebylo mu staviti a trestati revoluční násilí, jež ohrožovalo pokoj země a českou pověst v křesťanstvu. Táborství po útěku Pražanů od převratných myšlenek, jimiž valdenství, viklefismus a jiná kacířstva naplnila zemi, je „vlastní českou revolucí“. A Tábor myšlenkově — „to jest středověk, a to temný středověk, nikoliv ten, jemuž se podivujeme v katedrálách gotických, nýbrž ten, jenž v sektářském poblouznění v době Žižkově zanítil se myšlenkou vyhladiti mečem a ohněm s tváře země všecken hřích smrtelný“.

Příčinu hnutí husitského hledá Pekař v rostoucím sebevědomí národním i politickém a mluví docela o opojení vlastní velikostí, které „stvořilo pýchu, nemající daleko do velikášství“.

Rozhodnutí k revoluci bylo v dané situaci přeceněním české síly — nebylo plodem zralé úvahy, nýbrž rozčilení a rozvášnění chvíle, o něž se stejně zasloužila politická chyba Zikmundova i agitace radikálů jako byl Želivský. Tehdy, kdyby bylo došlo k dohodě s králem — to je hlavní these Pekařova — bylo by lze s pomocí krále a husitských Čech přemoci táborskou revoluci a byl by nalezen přijatelný, třebaš chudý kompromis v otázce kalicha a obnoven mír nejen domácí, ale i mír s církví a ostatním křesťanstvem. Čtenář vidí, co je v těchto dohadách Pekařových hypotetického a tedy historicky neudržitelného — ukázal také

na to Krofta, který soudí, že „r. 1420 bylo snad možné dojít k dohodě povrchní a chvilkové se Zikmundem a papežským legátem u jeho dvora prodlévajícím. Tato dohoda jistě by nebyla bývala ani opravdová, ani trvalá, byla by snad změnila ve prospěch Zikmunda a v neprospěch husitských Čechů vojenskou a politickou situaci v zemi, ale jistě by nebyla učinila konec husitskému odboji ani krvavým zápasům, které arci mohly dopadnouti pro Čechy podstatně jinak než potomní vítězné války husitské“. I když v uvažování Kroftově jsou hypotézy stejně jako u Pekaře, myslím — jestliže již tuto otázku takovým způsobem klademe — že více přesvědčuje Krofta (stejně soudí Bartoš a Slavík) než Pekař, ale historicky nejspřávnější jest vycházeti prostě z faktu, že se jednání rozbilo a proč se rozbilo. Pekařův názor, že k dohodě mohlo dojít s prospěchem, jest v podstatě zbožné přání, aby bylo došlo k dohodě, a vyplývá z jeho hodnocení husitství a jeho následků.

Pekař totiž tvrdí, že je oprávněna otázka, zda všechna ta vítězství „nám neprohrála budoucnost“? Myslí, že s hory Vítkovy vede vsutku cesta na Bílou horu, s výhradou, kterou již známe odjinud. Husitství „odcizilo Čechy vnitřně autoritě církevní a autoritě vůbec“; česká společnost zůstala „trvale rozpoltna“ a v tom rozdělení Čechů našly si později cizí strany příležitost, aby podvrátily jejich postavení mezi národy; husitství „podlomilo osudně šťastný a slibný rozvoj národa“, právě ve chvíli, kdy „vyzbrojil se a vyrůstal k pravé velikosti“, vydrancovalo a ochudilo zemi hmotně i kulturně; husitství infikovalo nedůvěru prostředí kališnickému k studiím humanistickým, „k novému světu poznání a životní radosti“, jež živila kulturně svět katolický, a tak „utrakvisté zůstávali duchovně pozadu za katolíky“.

Pekař ovšem nepochybuje, že se vždy „budeme vracet s pýchou k tomu obrazu vzepjetí českého života a vůle“ — jímž bylo husitství — „k té všelidsky významné, mravně pokrokové síle vůdčí myšlenky jeho, jež dala na čas dějinám našim význam evropský a učinila nás aktivními podílníky v tvořivé kulturní snaze křesťanského světa“. Třeba dobře promyslit tyto věty

Pekařovy, abychom pochopili, že tím nutně odmítá názor Palackého a jeho následovníků, kteří protestantsky viděli a vidí v boji Husově všude „počátek novověku“ a slaví jej jako zápas za svobodu svědomí, „v duchu takřka moderního racionalismu“.

To jest, podle Pekaře, nepochybný omyl, a třebaš boj o vymezení hranic mezi středověkem a novověkem ještě nedozněl, je zřejmé, že „velikost husitství i jeho ethos je právě v jeho goticko-středověké základně a povaze“. Podobně sluší vyložiti hlavní logickou myšlenku Husova a husitského postupu: „nejde tu o vzepření se autoritě vůbec, nýbrž řekl bych o více: o odboj proti autoritě mravně nebo myšlenkově bloudící; je-li rozkaz vrchnosti církevní ve shodě s Písmem, „bude-li papež svatým a spravedlivým, víme dobře, že ho máme býti poslušni a poddáni mu ve všech dobrých věcech“: to jest v základě husitské stanovisko...“

V husitství nebylo nic z ducha nové doby s jejím stanoviskem pouze v rozumovém řádu kotvícím (srv. co bylo nahoře řečeno o Pekařově pojetí novověku) a lze je vyložiti z ducha gotického středověku, „z jeho myšlenek vzájemné mravní smlouvy mezi představeným a podřízeným, z jeho tradice o právu k odporu“.

To jest názor Pekařův na husitství, podán namnoze věrně slovy jeho. V úvodě ke čtvrtému dílu seznamuje Pekař s výsledky své práce stručným „autoreferátem“. Setkal se s odporem na mnohých stranách a zde stačí říci, že nejpřípravenější jeho kritik, Kamil Krofta, ukázal správně na problematičnost některých vývodů Pekařových. Zajisté lze se tázati, zda Pekař, jenž sám praví, že „jeho dílo nevyznívá v oslavu revoluce“ a jehož nenávisti a lásky zvláště zde vystupují výrazně, nezdůrazňoval příliš stinné následky husitství a zda jeho koncepce husitství, jako snažení čistě středověkého, je skutečně správná. Co se týče prvního, je patrné z kritiky Kroftovy, Bartošovy i Slavíkovy, že se jim nepodařilo otrásti podstatou výkladů Pekařových, třebaš některé jeho výroky uvádějí na pravou míru. Je jistě škoda, že na kritiku Kroftovu nemohl již Pekař odpověděti. Nepochybně

však prospěje lepšímu poznání, bude-li se s dílem Pekařovým zároveň čísti kritika Kroftova. Slavík pronesl řadu námitek, jimiž se snažil jednak ukázati, že Pekařův nový obraz husitství nevyplývá z lepšího poznání věci, nýbrž z „jeho hodnotících měřítek“ povahy konservativní, jednak řešil zásadně jinak sociální a hospodářskou otázku v husitství. Tyto Slavíkovy námítky odmítal Pekař přesvědčivě a neztotožňuje se s nimi úplně ani Krofta. Slavíkovy předpoklady noetické, jasně domyšleny, vedly by k surrealismu historickému a vyvracely by vůbec historii jako vědu. Na štěstí jsou to jen předpoklady a sám Slavík ve své Husitské revoluci, jejíž these je nepochybným omylem, se jich nedržel a „noeticky“ se plouží po vyšlapaných cestách. Nemyslím však, že by všechny jeho výtky byly bez ceny. Má zajisté pravdu v tom, že příští studium revoluce husitské musí býti srovnávací, to jest, že ji bude třeba konfrontovati s revolucemi podobného rázu a stejného prostředí a že snad i hledání analogií s revolucemi na jiné základně (s Velkou revolucí francouzskou a dnešní revolucí ruskou) nebude bez užitku, půjde-li jen o vyjasnění situace a nikoliv její kopírování, jako by byly zákony revoluce, vždy platné a všude se vyskytující. Nesmí se však zapomínati na to, že před takovým studiem srovnávacím nebo, chcete-li, sociologickým je třeba znáti skutečnou tvář revoluce husitské, co chtěla — a jak toho jinak dosáhnouti než „starou“ cestou historického realismu, když nevidíme zatím metody vědecky účinnější? I s toho povýšeného hlediska Slavíkova je patrné, že ono komparační studium revoluční musí prozatím spočívat, chce-li býti vědecké, na pracích „staré metody“, podobných dílu Pekařovu nebo z něho vycházejících. Zde demagogicky vyhrocené a ovšem zcela nehistorické heslo „Palacký nebo Pekař“ nám pomoci nemůže.

Pokud jde o „hodnocení“ revoluce husitské, vidím, že Pekař usiluje odvodit je přímo ze zjištění historických faktů a jejich faktorů — nepochybně, je-li vůbec možné nějaké hodnocení, pak je implicitní historické skutečnosti a je tedy postižitelné v předpokladu, že tu skutečnost můžeme poznati a rozlišovati od

skutečnosti na jiné historické rovině. Odpůrci Pekařovi drží se namnoze hodnocení Palackého, po případě Masarykovy aplikace. Z toho, co jsem právě řekl, je jasné, že postup Pekařův zaručuje správný směr, možno-li hodnocení vůbec dosáhnouti, tím však netvrdím, že Pekař k hodnocení, ke kterému došel, dojíti musil a že třeba na ně přísahati. V tom bude vždy mnoho subjektivního. Sám Pekař se vyjádřil v ten smysl, že v hodnocení celých období bude spolupracovati vedle daného stupně mohutnosti rozumové i kulturní a mravní horizont hodnotícího. To je zajisté správné, ale je třeba, aby si nepochybnou relativnost každého hodnocení uvědomili i ti, kdož proti Pekařovi vyzdvihují hodnocení jiné, jako jediné bezpečné.

Styl a rozvrh díla o Žižkovi se značně liší od ostatních prací Pekařových; stačí vzpomenout jednotnou a koncentrovanou disposici knihy o Valdštejnovi a malebně klidné vypravování v Knize o Kosti, aby vynikl podstatný nesoulad těchto kreací historických s velikým dílem o Žižkovi. Vzrušení se zde střídá s resignací a vždy je zřejmé, jak mocně prožívá Pekař dobu, jak jest stále ve střehu, aby zachytil i neurčité pablesky dějinné situace, ztrácející se nedostatkem bezpečných svědectví. Toto horečné úsilí, zneklidňované daimoniem historika z milosti Boží, jest vskutku řídkým zjevem v naší vědě a představuje důstojný epilog myšlenkových výbojů Pekařových.

XII. *Smysl a periodisace českých dějin. - Závěr.*

Co následuje, jsou studie, které jen rozvádějí různé názory Pekařovy, vyslovené již dříve, nebo jsou to přetisky děl starších, Knihy o Kosti a Valdštejna. Nové vydání konspirace valdštejnské (vyšel také její německý překlad) pod názvem „Valdštejn 1630—1634“. „Dějiny valdštejnského spiknutí“ (1933—1934) ve dvou svazcích doplňuje rozličně habilitační spis, chloubu Pekařovu, a připouští, že v ctižádosti a pomstychtivosti vévody friedlantského se rýsuje i světlejší snaha, to jest porozumění

utištěnému právu české emigrace i po stránce náboženské. Není vyloučeno, že tato částečná retuš ve fysiognomii Valdštejnově každého nepřesvědčí.

U příležitosti jubilea svatováclavského, zcela absorbován revisí otázky husitské, mohl přece Pekař ukázati, kde vidí skutečně klad a přínos v historickém vývoji národa. Jest to ona katolická úcta k sv. Václavu, žijící již tisíc let, nesená českou myšlenkou národní, již však robustní city kmenové pospolitosti jsou přímo posvěcovány z duchovního zřídla křesťanského kultu, který jest nám zárukou, že národ, vědom svých duševních i fysických souvislostí s kulturní obcí sv. Václava ze století X., bude trvat dále jako národ, a že „sv. Václav neodepře podpory české zemi, otevřené s důvěrou, v naději na pomoc jeho, osudům budoucnosti“.

To jsou světélkující myšlenky řeči Pekařovy o „Svatém Václavu“ (1929), kterou lze po pravdě nazvati novodobým sermonem svatováclavským, v němž Pekař přes staletí zdraví svého milého předchůdce v této historii, mnicha Kristiána. S nenapodobitelnou výmluvností, přiměřenou povaze i velikosti tématu, rozhovořil se o obou historiích národního světce; rozeznává jednak jeho krátkou historii pozemskou, jednak jeho roli posmrtnou, jež znamenala v naší minulosti nepoměrně více, než několikaletá vláda knížete. Soudí, že jen Čech katolicky věřící může se plně oddati kouzlu dějinného zjevu Václavova, nevylučuje však, že i každý Čech bez rozdílu vyznání cítí, jak ve sv. Václavu vytvořily nám dějiny postavu tak mocného duchovního obsahu, že přerůstá rámec zájmu církevněnáboženského. Kult svatováclavský byl našim předkům „posilou a útěchou v dnech radosti i bolesti“, byl zároveň výrazem „kulturního osamostatnění národního, jež hledalo vlastního vůdce a vlastní cestu do bran věčnosti“. Byl a dosud býti nepřestal. Aby dolíčil pozemskou historii sv. Václava, vypravuje o počátcích éry křesťanské v našich zemích, o českém kraji a o societě té doby, o stycích s cizinou a o poměru k Němcům, o povaze této staročeské společnosti a její kultuře. Potom začíná se život sv. Václava. Pekař

využil zde rozličně svých starších výzkumů ze studií legend svatováclavských, zvláště Kristiána. Ale domyšloval je nyní v jejich historickém dosahu a podrobil kritice běžné názory o době svatováclavské. Třeba aspoň upozornit na jeho zcela nový výklad o povaze a smyslu vlády Václavovy. Zde duchaplným rozborem údajů Widukindových a konfrontací jich s ostatními nepochybnými fakty odmítá vžitou představu o velké zásluze, kterou si prý sv. Václav získal tím, že se pro zabezpečení dalšího klidného vývoje podrobil králi Jindřichovi. Pekař význam Václavův chápe zcela jinak. On zajisté „přispěl nejvíce k tomu, že národ jeho vešel jako rovnocenný a plnoprávný člen do společnosti západních národů kulturních. Národ, který svou obávanou vojenskou sílu doplnil zásluhou Václavovy horlivosti křesťanské i výzbrojí duchovní, byl na příště ochráněn nebezpečí, že by v něm německý soused spatřoval vítanou kořist pro své panství, šířené pod záminkou boje za pravdu křesťanskou“. V době Václavově nemůže býti řeči o podrobení (t. j. o „poplatku“ říši) a Pekař se dohaduje podle údaje Kristiánova, že přátelský poměr mezi Sasy a Čechy „vyplnil léta vlády Václavovy vůbec“. Naproti tomu oceňuje vysoce kulturní i mocenský rozmach českého knížetství ve století X. — v tom, zdá se, že má pravdu, podobně ob stojí i jeho podoba sv. Václava (s polemickým hrotem proti Kalouskově i každé liberalistické koncepci). Legendy latinské správně líčí sv. Václava, jako jinocha zcela oddaného formám křesťanské pobožnosti doby románské, ale — dovozuje Pekař — „náboženský zanícenec nepohlcuje v něm úplně knížete sebevědomého národa, ani nevyhýbá se kompromisům, jež diktují okolnosti.“

Vylíčením posmrtné role sv. Václava v českých dějinách, kde mluví mezi jiným i o „posvěcení patriotismu“ a dotkne se i hranic, kde začínají „naddějiny“, končí Pekař svou řeč svatováclavskou.

Smyslem českých dějin zabývá se v přednášce, k jejímuž vydání připojil i odpověď Slavíkovi na jeho námitky k Pekařovu řešení otázky husitské a kde trvá plně na svém věcném i metodologickém stanovisku („Smysl českých dějin. O nový názor na

české dějiny“ (1929). Ježto Pekařův názor na husitství již známe a také jsme se dotkli i kritického hlediska Slavíkova (opakují ještě jednou, že není vždy bez ceny, ale zde není místa zabývat se tím obšírněji), lze přejít hned k tomu, v čem hledá Pekař smysl dějin vůbec. Odpovídá, že „najdeme rovnice, jež se nekryjí spolu zcela: smysl je tu hlavní obsah, jindy hlavní vzpružina, jindy úhelná idea, jindy hlavní nebo národní úkol, národní poslání nebo program, jindy i titul slávy; hlavní je, že se předpokládá, jako by z dějin národních bylo lze jednu myšlenku, jednu tendenci, tedy jeden ‚smysl‘ jako tvůrčí nosnou sílu jejich odvoditi...“ Od tohoto romantického pojetí dějin, vzniklého před sto lety, že každý jednotlivý národ je představitelem určitého smyslu, rozeznává Pekař trojí moderní pojetí historiosofů naší doby, u nichž nenajdeme již představy, že by jednotliví národové byli nositeli určitých ideí, ani messianistické víry v národ vyvolený. Jednak jest to „hodnotící výklad dějin“, jemuž jde o postžení ideové hodnoty nebo směrnice dějstva. Jednak se rozumí smyslem to, co je jaksi primární nebo věčné v dějinstvu, čeho je skutečnost pouze vnější formou, kde se logickoteleologicky klade důraz na pochopení cíle nebo účelu vývoje. Hodnocení toho druhu, v němž jako u Masaryka je hledisko empiricky poznávací prostoupeno stanoviskem mystickoteleologickým, dostává se do dálek, kamž se „empirická historiografie“ neodvažuje. Výklad logickoteleologický skrývá v sobě možnosti zcela si odporující, jak ukazuje Berďajevova studie o Smyslu dějin, jež jest vlastně naukou křesťanskou v metafysickém rouše a kniha Th. Lessinga („Geschichte als Sinngebung des Sinnlosen“) podle níž dějiny (Weltgedicht) nemají smyslu — zde výklad logickoteleologický je domyšlen jako logifikace nesmyslna v dějinách. Konečně je třetí výklad „smyslu“. Historie empirickopositivistická, na jejíž půdě Pekař, jak prohlašuje, stojí (myslí tím metodu historického realismu), rozumí smyslu dějin v tom, co metodologie označují slovem „pojetí dějin“, nebo „filosofii dějin“, již nejde v podstatě o nic jiného než o poznání hlavních „faktorů dějinného vývoje“, a výklad souvislostí jimi

vytvořených. Podle Pekaře lze tento výměr úkolu považovati za první stupeň úkolu hledání smyslu ve významu naznačeném, k úkolu, na nějž historie „empirická“ nestačí a o jehož možném řešení soudí skepticky. Avšak bez tohoto prvního stupně, bez tohoto základu empirického — uzavírá Pekař — není zcela určitě možné řešení v onom vyšším slova smyslu.

Pekař se tedy v podstatě spokojuje s rovnicí: „smysl dějin“ rovná se „filosofie dějin“ rovná se „faktory dějin“. O tom mohou býti nesporně mínění různá. Pekař, jak je patrné, tkví zcela v poznávací oblasti historické, jen v ní a z ní vyhledává faktory dějin historicky postižitelné. Zůstává prostě v mezích a možnostech rozumového řádu vědy dějzptyné, a třebaš tedy jeho výklady o „faktorech dějin“ nedostihují onoho bodu, kde smysly všech těch faktorů mají svůj „smysl“, jest aspoň jejich základ pevný, ten první stupeň, bez nebezpečí konstrukcí, postrádajících tohoto základu, jež rozkládá dotek historické práce poznávací.

Jaké a které jsou ty faktory českých dějin? Pekař ukazuje, jak k prvnímu z nich, že totiž české dějiny jsou součástí, kusem, výrazem nebo obměnou života evropského a že tedy vývoj jejich je určován především vlivem, vzorem, úsilím a duchem západní Evropy, bylo se třeba probojovati proti pojetí Palackého. Boj ten zahájil Goll se svou školou a Pekař ukazuje, jak se tím změnil obraz českých dějin.

Důsledkem tohoto prvního faktoru českých dějin bylo, že dílo Evropy v naší vlasti mělo svá povahou odlišná období či periody. Obsah Pekařova nazírání na vývoj dějinný tkví v myšlence, že duchovní bytost Evropy, jíž jsme částí, se průběhem věků mění; „ve vývoji tom poznáváme jednotlivé v sobě uzavřené fáze nebo kruhy, jasně postižitelné studiem, jak po jejich rázu duchovním, tak po mnohonásobném vlivu či spíše manifestaci tohoto rázu v životě soudobém ve všech projevech jeho.“ V Pekařově učebnici se kryjí tyto fáze s obdobími z dějin umění: doba románská, gotická, doba renaissance a baroka. Pro osvícenství a revoluci, jež v jeho učebnici následuje, razí nyní termín doba klasicismu a romantismu — jen pro „dobu Fran-

tiška Josefa“ nedostává se mu dosud adekvátního názvu. Pekařova periodisace vychází z přesvědčení, že duchovní podstata doby se zračí v umění, právě pro jeho neintelektuální povahu, nejočitěji. Je to ovšem myšlenka stará, ale teprve stanoviskem Maxe Dvořáka, jenž byl více žákem Diltheyovým, byla náležitě vyzkoušena a zdůvodněna. Odtud nebylo daleko k myšlence, že výrazem téže duchovní tendence, jako je na př. gotická katedrála, jest nejen literární produkce té doby, ale její cítění a myšlení vůbec, že prostě tou tendencí je „vytvářen a určován duchovní habitus jednotlivce i individualit kolektivních“. Každá ta doba má svou duši, svůj světový názor, svůj smysl.

V Palackého koncepci je český národ nositelem jednoho a téhož programu až do XVII. století, totiž myšlenky demokracie. Podle Pekařova chápání vývoje mění se cíle, mění se smysl českého kulturního snažení v duchu ideálů, jež vnesly do českého života dominanty jednotlivých období historických. Tím se snadno vyloží všechny rozdíly dobových prostředí (třebas mezi dobou husitskou a dobou českého povstání), nikdy však podle formule Palackého. V husitství gotika, linie vertikální — v povstání ještě renaissační linie horizontální, starost náboženská s materiálními ohledy; tam sklony demokratické — zde vláda aristokracie. Jaká doba, taký lid. Čech století X. je „jiný“ než Čech století XIV. a ten zase jiný než Čech století XVII. nebo Čech dnešní. Jiného Čecha vytvoří také naše doba — „můžeme, opření o zkušenosti minula, předvídati, že příští perioda bude mít zcela jinou duchovní tvář než doba naše, pravděpodobně že bude chtít býti zápolem jejím právě v tom, nač doba naše klade důraz největší: pravděpodobně bude náboženská a nebude demokratická, aspoň ne v našem smyslu“. Pekař dobře ví, že jeho periodisace je schema, v této podobě všem podmínkám nevyhovující, ale soudí, že její základní myšlenka, podle níž „autonomie českého vývoje je omezena podstatně duchovním vlivem a povellem Evropy“, obstojí bezpečně.

Druhým faktorem nesmírného dějetvorného účinku jest naše geografická poloha mezi národy — především naše poloha mezi

Němci. Tito naši sousedé byli zprostředkovateli mezi námi a ostatním západem dlouhou dobu. Od počátku svých dějin byli jsme závislí na moci německé i politicky — a Pekař vykládá též stinné stránky tohoto užšího nebo volnějšího poměru, zvláště jeho důsledky národnostní. Dále mluví o činiteli velmi osudném v dějinném vývoji, jímž je podle něho náhoda. Uvádí jako příklad vznik husitství — náhodou byl Václav IV. panovníkem slabým a nerozhodným („nezašlápl hnutí husitské v zárodcích“, jak by učinil normální panovník) a náhodou zemřel v době velmi kritické. Myslím však, že v případě voleném Pekařem lze vyložit souvislosti celkem logicky, bez „náhody“, a že vůbec celý výklad Pekařův o této věci — náhoda v dějinách — nepřesvědčuje. Co praví dále o faktoru, jímž byly naše dějiny samy, o vlivu dějin, o „záměrném užití“ dějin ve prospěch národního pohybu, o agitačním tvoření „smyslu“ dějin od Balbínovy legendy svatojanské k Hájkovým padělkům, o „agitaci s jmenem Husovým“ až k Masarykově thesi o náboženském smyslu dějin českých, vše to nepochybně působilo na další rozvoj národa i na roztrženost jeho situace kulturní a myšlenkové.

Skutečnost, že to byla „láska a úzkost národní“, jež měla nejednou mocný vliv na výklad dějin a tím i na výchovu celých generací, obrací Pekařův zřetel k otázce, jaké místo má myšlenka národní v našich dějinách. Zde se vrací Pekař k tomu, co pověděl v kritice Masarykovy české filosofie. Je myšlenka národní tedy také faktorem dějin českých? Pekař s tím souhlasí, ale přece je zřejmé, že tento faktor chápe absolutněji a hlouběji než faktory ostatní: lze říci, že by nebylo faktorů jmenovaných, kdyby se ztratila působnost tohoto faktoru. Praví o tom Pekař: „A rekapitulujeme-li vše, co bylo pověděno o měnící se duchovní povaze a orientaci, o měnících se cílech a ideálech českého člověka na té pouti generací skrze sobě nepodobné kraje kulturní, jimiž po staletí procházel, nemůžeme nezdůrazniti skutečnost, že jen jedno pouto spojuje ty nepodobné si světy myšlenkové a představuje nepřetržitou kontinuitu života a vůle přes všechna staletí — je to právě vědomí národní... Lze proto říci, že myšlenka národní

je smyslem našich dějin? Odpovídám, že je, ba že je více: je podmínkou jejich, je důvodem jejich, je krví jejich, bijícím živým srdcem jejich. Nemohli bychom zajisté mluvit o smyslu českých dějin, kdyby to nebyly dějiny české.“

V podobném okruhu myšlenkovém se pohybuje i Pekařova rektorská řeč „O periodisaci českých dějin“ (1931). Východiskem jejím jest pozorování, rozličně již formulované v přednášce o smyslu českých dějin, že totiž určitá duchovní dispozice doby, vtiskující svůj zvláštní ráz člověku, má také vliv na jeho konání a snažení, táž dispozice, týž styl duševní, jejichž zřetelným výrazem jsou díla výtvarného umění. Tato duchovní období se střídají v průběhu dějin, který jest jimi určován, a jde-li tedy o periodisaci dějin, mohou býti tato duchovní období jejím logickohistorickým základem.

Pekař věří, že střídání jednotlivých duchovních oblastí lze studovati „empiricky“ (užívá často tohoto termínu, jež mu tuším znamená empiricko-positivistickou metodu historického realismu) v podobnosti s dialektickým pohybem „ideje“ v systému Hegelově, ačkoliv nechce stavěti svou periodisaci českých dějin pod patronanci filosofovu, v čemž lze tušiti vliv historického hegelianismu Croceho. Ostatně je sporné, jak by v trojthesí Hegelově obstálo Pekařovo učení o myšlence národní a zda představa „střídání“ (jinde mluví zajisté Pekař o zákonu akce a reakce) neodporuje systému Hegelově, podle níž logický pojem, naplniv se v dialektickém pochodu obsahem (synthesis), stává se jako identická jednota podmětného a předmětného logickou ideou a dokončuje takto pravou periodu svého vlastního vývoje. Jiné námítky vznesl proti Pekařově aplikaci nauky Hegelovy Masaryk (Č. P.). Nezapomínejme však, že Pekař mluví o střídání „v podobnosti“ s dialektickým procesem ideje Hegelovy, který k výkladu svému nepotřeboval.

Vyloživ podstatu úsilí o synthesu sociálně psychické periodisace (vzpomíná zde i Diltheye a Troeltsche) má za to, že k vytčenému cíli vede jistěji bez resignace na poznávací metody předpokladem, že o duchovní struktuře jednotlivých období poučí

nás přímo a názorně jejich povaha, jak se jeví v jejich tvorbě umělecké a literární, a že tou cestou lze dospěti nejen k bezpečné typologii období minula, ale často vyložit i sám věcný obsah jejich dějství. Nepochybně tanula Pekařovi tato zásada na mysli, když psal svého Žižku a hodnotil husitství.

Ví ovšem, že je to konečné slovo jen v mezích lidského poznání. Netají se tím, že lze jistým právem mluvit o „nad-dějínách“, o tom, co dodává národní pospolitosti jinou tvář, jinou duševní fysiognomii, co prostě vtiskuje dějinám „nesmazatelnou pečeť vyššího řádu“. Soudí však právem, že úloha vědeckého dějepisu končí tam, kde končí poznávací schopnost rozumu.

Periodisace českých dějin, kterou zde podává, shoduje se v podstatě s tou, již navrhuje ve svém „Smyslu českých dějin“. Celkově dělí české dějiny na starověk a dobu románskou do r. 1200 a středověk, který prodlužuje až do druhé poloviny XVIII. století (gotika, renaissance a baroko), pak rozeznává osvícenství, jež jest mezníkem nové doby, romantismus, končící vstupem Čechů do říšské rady. Náběhy k prodloužení středověku do osvícenství bylo lze u Pekaře pozorovati již dříve (i toho jsme se dotkli), ovšem zde to formuluje pod vlivem Troeltschovým.

Z duchovních období byly to právě vlny idealistického posvěcení (gotika a romantika), které nejvíce působily na české dějiny. Příčinou toho byla „starost národní, péče o zachování, obranu a rozvíjení vlastní individuality národní, což je hlavním klíčem k porozumění českých dějin, chcete-li smyslem jejich, objektivně postižitelným smyslem jejich“.

Závěrem žádá, aby v našem životě i ve vědě dobyt si místa pravý realismus, poněvadž jest nutno vystříhati se ilusí a sebeklamu. Ale bylo by škodou, kdyby se tento realismus nesytil v kořenech jednou z nejmocnějších sil romantismu, kterou byl náš boj národní vítězil. Tou silou jest láska k národnímu dědictví otců a povinnost zachovat je a rozmnožit budoucím! Není možno dosti zdůrazniti význam těchto mocných vět pro objasnění pod-

staty a „kořenů“ historického realismu Pekařova, které dávají za pravdu našim výkladům hořejším.

Nelze skončiti bez vzpomnutí posledního významnějšího projevu Pekařova, totiž jeho slavnostní řeči na paměť osmdesátých pátých narozenin presidenta Osvoboditele. Prozřetelnost z neznámého nám úradku postavila často proti sobě tyto dva představitelé české myšlenky, ale to nijak nevadilo Pekařovi, aby rozpoznal — zvláště v tomto smírném okamžiku — skutečnou velikost Masarykovu.

V historické perspektivě rekapituluje hlavní stadia vědeckého a osvobozovacího díla Masarykova, který odmítaje navazovat beznadějně na státní a politické tradice české minulosti, naplnil se zcela kulturními ideály humanitními, jejichž souvislost s českou reformací se snažil pochytit. Touto českou filosofií byl určen jeho boj proti Rakousku, za obnovení československé samostatnosti na myšlenkách nové Evropy, jejíž byl význačným spolutvůrcem.

Vykládaje o jeho mnohostranné a neutišitelné činnosti před válkou, shrnuje Pekař svůj konečný soud, že Masaryk imponoval, i když bloudil. I ti, kdož souhlasí s Pekařem v otázkách kulturních i politických, uvítali upřímně tento třeba jen částečný korektiv slov pronesených Pekařem kdysi o Masarykovi v ohni boje: Masaryk nám vědecky neimponoval. Nyní však lze pozorovat, že Pekařův vztah k Masarykovu dílu jako celku je v podstatě kladný, i když v důležitých jednotlivostech má výhrady, jako ve výkladu Masarykova vývoje před válkou i zahraniční akce za války — zde se všude snaží „rozlišovat“ — ale, jak pravím, jsou to výhrady, které na celkovém obraze Masarykově skoro zanikají.

Historický podíl Masarykův v obnovení československé samostatnosti dává Pekařovi podnět k úvahám o někdejší své diskusi s Masarykem. Praví o tom: „Tu je příležitost, abych několika slovy dotkl se i svého sporu s Masarykem a poukázal na zajímavé paradoxon, jež konec konců sblížuje obě stanoviska. Masaryk měl myšlenku národní, v níž já spatřuji nosnou sílu našeho dějinného života, za princip kulturně méněcenný, na rozdíl od ideálu

nábožensko-humanitního, jež měl za původní a osnovnou vzpružinu našich dějin — ale byl to právě Masaryk, jenž ideálu českého nacionalismu pomohl k vítězství v míře před tím nikdy netušené.“

Pekař zůstal důsledným — dokládá se zadostiučiněním správnost svého názoru o myšlence národní, jako objektivně postižitelném smyslu našich dějin, tak velikým vzorem a příkladem nacionalismu Masarykova, filosofa humanity.

Řeč svou Pekař končí slovy proň velice charakteristickými, když totiž si přeje, aby to velké štěstí, jímž osud podpíral jeho (t. j. Masarykovy) činy a úspěchy, bylo — pokud možno za jeho účinné pomoci — údělem národu a státu jeho i v další budoucnosti.

Na různých stránkách (a tedy poněkud roztříštěně) usilovali jsme podat hlavní myšlenky Pekařova díla. Úmyslně jsme se vyhnuli syntetické charakteristice, literárně zajisté účinnější. I s nebezpečím opakování se byla dána přednost nutnému rozboru každé práce Pekařovy a na úvahy, k ní se vížící, jsme často navazovali znovu, jen aby vystoupil zřetelněji postoj historika i člověka. Nelze se ovšem tajit pochybami, zda se to vždy podařilo.

Nesmí se zapomínati, jak byla důležitá činnost Pekaře redaktora a recensenta v „Českém časopisu historickém“, co vykonal zde svými kritikami i drobnými zprávami pro pokrok vědy historické. K tomu zajisté přihlédně práce úplnější než naše a vykreslí potom i ostřeji vědecký profil Pekařův.

Co se týče jeho politické orientace, bylo by třeba — mezi jiným — všimnouti si Pekařova poměru k našim Němcům, který byl vřelý, a pokusit se vysvětliti zajímavý paradox, že i „česká filosofie“ nacionála Pekaře jest Němcům bližší než Masarykovo cele humanitní hledisko v pojmání myšlenky národní.

Nepochybně velice oceňuje Pekař hospodářskou a kulturní práci našich Němců na společné hroudě a ujasnění osudovosti tohoto faktu u Čechů a Němců zdá se mu nutným předpokladem smíru a vyrovnání národnostního v naší vlasti (srv. k tomu jeho polemiku s Bretholzem, 1922). Lituje (v recenzi zmíněného spisu

Zychova), že již vymírá onen státněgeografický český patriotismus, „pro nějž nemáme pomalu jména“, a domyslíme-li národnostní důsledky Pekařova státoprávnictví, stavíme se již na základnu Pekařova patriotismu, kterou jest nedělitelná země česká a její minulost v celku. Silou a vírou Pekařova vlastenectví — sám to řekl mnohokrát — jest romantický vznět s idealisticky zabarveným chápáním iracionálnosti a neuzavřenosti skutečného života národa (tedy vždy plného nečekaných možností, ale bez hrotu apriorního messianismu) proti osvícensko-racionalistickému pojmu národa s jeho lineárností a hotovostí. Řekli jsme, jak Pekař souvisí s německou vědou, jež pramení rozličně ze staré nauky romantické, a zde, v pojetí života národa, lze viděti podobné zaměření a odtud (srv. co bylo řečeno o jeho myšlence národní) jistá příbuznost, co do svého zrodu, s německou koncepcí národa. Pekař však tkví svou výchovou v kulturní tradici západoevropské (latinsko-křesťanské), a to jest zároveň i závažný korektiv citového základu romantické myšlenky národní — bylo by možno snadno prokázat, jak tímto zákonem akce a reakce se tříbí oba extrémů v plnější a životnější syntesu.

Ve své periodisaci českých dějin praví Pekař, že starost národní, péče o zachování a rozvíjení vlastní individuality národní jest hlavním klíčem k porozumění českých dějin — ale to je tuším i klíč k objasnění smyslu historického díla i všech projevů Pekařových; zde jest i důvod onoho „neklidu“ (inquiétude), který sdílí Pekař s vynikajícími duchy naší epochy, odmítajícími bezpečnost a spokojenost lidí „dobře myslících“. Nástroj starosti národní! V citové stránce národní myšlenky Pekařovy, v níž jako by byl implicitně osud národa, s kterým se Pekař bytostně ztotožňuje, zdá se probouzeti Heideggerovská existence, odkrývající v úzkosti svou vrženost do tohoto světa.

Proto může Pekař právem slouti národním dějepiscem.

Z toho však, co bylo nahoře řečeno, vysvítá, že s Pekařem nám odešel historik prvního řádu. Nepochybně možno nesouhlasit s jeho různými názory vědeckými, s jeho přesvědčením politickým i s jeho kulturní orientací; lze mu vytknouti zane-

dbávání užitku pomocných věd historických v jeho práci (minima non curat praetor) i veliké spolehání na přirozené ingenium („jen člověk schopný“ — zásada romantická) — o tom o všem možno diskutovati s prospěchem.

Co však nelze popřít, je to — kdo by to neviděl — že Pekař i jako osobnost tyčící se svou anticky prostou monumentálností vysoko nad naše prostředí, liší se také znamenitě od oněch historiků cechovních, kteří si vedou svůj více méně vtipný monolog, zkonstruovaný z různých domnění literatury, a píší o dějinách — zatím co Pekař žije v dějinách, zápolí s historickou skutečností (třebas je to někdy zápas Jakubův); a tedy píše dějiny. „Třeba mysliti v staletích a pokusit se shromážďiti v nitru svém všechnu bolest, všechnu hořkost, všechnu křivdu i všechno násilí, kterou tato země a státní národ vytrpěly...“ To jest mluva skutečného historika, jenž došel svou cestou k realizování oněch požadavků, které moderní teoretikové (Dilthey) kladou na historika. I když zub času bude hlodat i na jeho díle (historikové stárnou rychle), zůstane Pekařovi čest, že je naplnil tím „mravním úsilím“, které jako tajemství historické práce poznávací vytyčil Leopold von Ranke.

Poznámka: Profil historika Pekaře zachytil pěkně již A. Novák ve svých dějinách literatury české (III. vyd.). Základní studií je stále přednáška K. Krofty v ČČH (1931), jež vyšla také německy, poněkud přepracována a doplněna v Prager Rundschau VII., 2. Důležitá jest jeho polemika proti Pekařově koncepci husitství „Žižka a husitská revoluce“ (1936). Oslňující formou a duchaplná obsahem jest přednáška J. Šusty „Památce Josefa Pekaře“, ČČH, (1937). Sympaticky je psán článek Wilhelma Wostrého, „Slavische Rundschau“ IX., 2. Všechny tyto projevy po nejedné stránce doplňuje jemná a obsažná přednáška Pekařova žáka Frant. Hrubého v „Naší vědě“ XVIII. Ostatní literaturu po smrti Pekařově srv. v ČČH. 1937 r. Kutnarův. Bibliografii Pekařovu sestavil J. Klik v II. díle sborníku Pekařova a doplněk její v této knížce. Zd. Kalista připravuje studii zvláštní, jejíž význam pro intimní znalost osoby i díla Pekařova bude mimořádný.

Pekařův Kristián

Josef Vašica

Všechny práce Pekařovy, věnované otázce vzniku legendy Kristiánovy, zvláště jeho obě knihy, *Nejstarší kronika česká* (1903) a *Die Wenzels- und Ludmilalegenden* (1906, = WLL), podrží si ještě dlouho svůj aktuální význam, zůstávajíce nepostradatelnými pomůckami pro každého, kdo se obírá některou stránkou našich nejstarších dějin. Již sám důkaz, že Kristián psal v době sv. Vojtěcha, k níž se spis ten výslovně hlásí, a ne až někdy počátkem 14. věku, jak z mylných předpokladů soudil Josef Dobrovský a po něm Frant. Palacký a jiní čeští historikové, důkaz přes některé skeptické hlasy i dnes v svém celku uznávaný za přesvědčující a bezpečný,¹⁾ měl v zápětí řadu oprav a doplňků na tradičním obraze českého dávnověku,²⁾ jmenovitě nutil revidovat názor tehdy panující o bezvýznamné roli cyrilometodějských tradic a slovanské liturgie za časů Bořivoje a jeho nástupců v 10. století. Pekař tu šel stopami jiných, zvláště Jos. Kalouska, jak výslovně připomíná (*Nejst. kr. č.* 95), daleko je arci překonav šíří a hloubkou svého záběru. V řadě těchto předchůdců, kteří se nedali ve věci Kristiánově zmásti autoritou Dobrovského, pohřešujeme zmínku o jednom z jeho mladších vrstevníků, reagujícím správně již tehdy na hyperkritičnost patriarchy slavistiky tím, že chce „dávati přednost kritice snažící se zachovati a zachrániti před tou, která jen podezírá a kupí pochyby na pochyby“: byl to kněz Frant. X. Richter (1783—1856), spisovatel německého díla o sv. Cyrilu a Metoději,³⁾ kde několikrát proti Dobrovskému bere v ochranu Kristiána, tohoto „obětního beránka všech zbožných podvodů v starších církevních dějinách českých“.

Východištěm bylo Pekařovi nové hodnocení legend jakožto důležitých pramenů historických. Osvícenská kritika obrátila

proti nim své ostří, při tom však „se zásadním odporem k zbožné bajce pojilo se i mnoho neporozumění středověkému životu a názoru“ (Nejst. kr. č. 94). Mimo to právě na Dobrovském ukázal Pekař, že neměl žádného smyslu pro formální stránku těchto slovesných výplodů, jak svědčí na př. jeho poměr k nejdůležitější, literárním významem a básnickou cenou, legendě ludmilské „Diffundente sole“, kterou vydal kuse s mnohými vynechávkami, aby prý se neurážel vkus čtenářů: období osvícenské urážely, praví Pekař (WLL 71), krásné, vznícené apostrofy, plné biblické poesie, její opět a opět v přívalu slov se vracející horlení pro tuto světici, která se stala Čechům slavnou zárukou života, velebení Ludmily, Václava, Vojtěcha, jejichž působením se v pusté zemi rozmohla vinice Páně a „posud je zavlažována rosou jich modliteb, aby nevěrou nevyschla“. Ovšem, dodává Pekař jakoby na omluvu, „ani literární dějiny dosud ještě nenašly cestu k legendám!“ Všechny tyto své výtky nekritičnosti a nedbalé autoritativnosti Pekař později ještě zesílil v svých poznámkách k vydání Dobrovského rozpravy o legendě prokopské (1929).

Konečně časovost Pekařových studií o Kristiánovi spočívá i v jejich metodickém postoji k látce. Není ani dnes zbytečno ocitovat úryvek z jeho Nejstarší kroniky české (97), týkající se starých legend: „U každého národa by tak úctyhodné doklady starého jeho života kulturního stály v popředí zájmu a pozornosti. My, jak lze bez rozpaků tvrditi, nevěnovali jsme těmto cenným materiálům dosud pozornost dostatečnou. Jen tím lze vysvětliti, že tak velké omyly o povaze našich legend udržely se do dneška, jen tím lze vysvětliti, že máme nejstarší legendy své vydány způsobem, jež označiti za nedostatečný je eufemismem.“ Je více než žalostné, je to spíše ostudné, že tento stav trvá dodnes, že ani jubilejní rok svatováclavský, který disponoval velkými prostředky hmotnými, nám neposkytl uspokojivou soubornou edici latinských legend, k níž Pekař již svou německou knihou (WLL 379 až 430) přispěl podstatně pečlivým přetiskem, vedle Kristiána, ještě tří před tím nevydaných textů.⁴⁾ Byl si vědom, že „má-li nové vydání stačiti nikoliv na několik let, ale na dalekou budouc-

nost, musí ovládati veškerý materiál rukopisný.“ Jeho úspěch při řešení problému Kristiánova byl z neposlední příčiny v tom, že se nespokojil pouhou teorií, nýbrž že skutečně tuto práci sám vzal na sebe; pohled na seznam použitých rukopisů z různých knihoven evropských je výmluvným svědectvím o jeho odvaze a vytrvalosti.

Svoboda ducha, nepoutající se „přísahou na slova mistrů“, smysl pro estetické hodnoty dějinných pramenů, jmenovitě legend, poctivá vědecká práce, ba dřina, nezaleklá před obtížemi — toť rysy, které nám vyznačují Pekaře nejen jakožto obhájce hodnověrnosti Kristiána, nýbrž i vůbec jako člověka a vědce.

¹⁾ Nejnověji M. Weingart (Svatováclavský sborník, I. díl, 1934, str. 999), pokládá pojetí Pekařovo za neotřesené, uvádí z jazykozpytu velmi vážný důvod pro datování Kristiána do 10. století, a to slova „Gradic“ a „stuba“, jež svědčí o tom, že v době, kdy legenda byla sepsána, ještě se v české výslovnosti rozlišovaly oba jery. K tomu lze dodati, že také způsob, jak se v Kristiánově legendě, a podle ní v legendě *Diffundente sole*, kromě toho pak jen u sázavského mnicha, pokračovatele Kosmy, píše jméno slovanského apoštola Cyrila, totiž „Quirillus“, vlivem řeckého Kyrillos, proti jinak obvyklému Cyrillus, vtiskuje této památce nesporný rys starobylosti, nevysvětlitelný ve 12. nebo 14. věku.

²⁾ Tento několikeronásobný zisk pro českou historiografii shrnuje Pekař stručně v své české knize. (Nejst. kr. č. 95—96.)

³⁾ *Cyrill und Method, der Slaven Apostel und Mährens Schutzheilige* (v Olomouci 1825). Je vydán dva roky po Dobrovského slavné rozpravě „*Cyrill und Method, der Slaven Apostel*“; o Kristiánovi srov. str. 43 a 73: „*Christian . . . der große Lastträger aller frommen Betrügereien in der älteren böhmischen Geschichte*“. Kompiloval-li Kristián se vši možnou věrností podle starých pramenů, neboť podle Dobrovského nenapsal nic, čím by mohl narazit proti jemu přístupným a známým legendám, pak se tím podle Richtera špatně kvalifikoval za „zbožného podvodníka“. Jinak se nechce Richter přitís Dobrovským o věcech „drobné kritiky“, o diagnostických známkách stáří rukopisů a pod.

⁴⁾ Je to „řeč na přenesení sv. Václava“ z konce X. století, a legendy „*Oportet nos fratres*“ (český její překlad od Ant. Stříže spolu s „*Řečí na přenesení*“ vyšel 1929) a „*Oriente iam sole*“. Kromě toho vydal Ant. Podlaha vlastním nákladem r. 1917 legendu „*Ut annuncietur*“. Ostatní svatováclavské legendy jsou obsaženy v I. svazku *Pramenů dějin českých* (1873), jehož se právě týkají citovaná slova Pekařova. Není to tedy snadné, zjednat si přístup k těmto památkám. Toliko staroslovanské literární památky o sv. Václavu a sv. Lidmile byly vydány r. 1929 v *Sborníku Čes. akademie právě* iniciativou prof. Pekaře.

K Pekařovým studiím o českém středověku

Jan Vilikovský

Jsou to především dva činy, jimiž Josef Pekař přispěl k správnějšímu poznání a chápání našeho středověku: rehabilitace legendy Kristiánovy a nový výklad doby husitské. Prací prvou podstatně obohatil počátky našeho kulturního života, druhou pak přesněji vymezil duchovní typ doby husitské, ukazuje, že jeho podstatu nutno vykládati z myšlenkového i citového světa „gotického“ a přiřazuje tedy husitství k středověku na rozdíl od běžného názoru, jenž v něm hledá počátky doby nové. Při tom však třeba mít na paměti, že Pekař pojem středověku značně rozšířil a počítá k němu celých téměř pět století našich dějin a uzavírá jej teprve druhou polovicí století osmnáctého. Při své periodisaci vycházel Pekař z dějin umění výtvarného; v tomto příspěvku chci se stručně dotknouti otázky, je-li možno stejné rozdělení aplikovati i na dějiny naší literatury.

Hned předem lze říci, že literární historie nebude asi mít námitek proti tomu, aby se počátek nové doby kladl do období osvícenského, neboť tak sama činí již od dob Jungmannových. Také spojení celé předcházející literatury v jediný větší celek nebude zamítati; rokem 1773 končí starou dobu české literatury, jejímž podstatným znakem jest náboženský ráz, na př. Jan Jakubec již r. 1911, a toto pojetí jest rovněž již obecně rozšířeno. Nesouhlas však jistě vzbudí snaha, počítati období husitské k středověku. Tento nesouhlas lze očekávati zejména proto, že již naši první literární historikové zahajují Husovým vystoupením novou periodu naší literatury.

Jak známo, položil základ k periodisaci naší literatury Josef Dobrovský (r. 1791); rozdělil tehdy dějiny našeho kulturního života až do své doby na šest period, z nichž prvá objímá před-

historickou dobu pohanskou, druhá jde od počátků křesťanství až do nastoupení rodu lucemburského, třetí do Husa, čtvrtá do rozšíření knihtisku a nastoupení rodu habsburského, pátá do Bílé hory. Dobrovskému při tom šlo především o historii jazyka, teprve v druhé řadě o dějiny literatury. Při svém vymezení jednotlivých period řídil se, jak vidno z předcházejícího výčtu, významnými událostmi politickými; nebyl tedy při jeho rozdělení rozhodující vlastní vývoj jazykový, někdy Dobrovský jen předpokládal jazykové změny jako důsledek proměn politických a obecně kulturních. Tak aspoň lze souditi z formulace jeho věty, již začíná líčení období čtvrtého, husitského: „Mit dem böhmischen Reformator Huss fängt eine neue Epoche in der Geschichte der böhmischen Nation und ihrer Kultur, *folglich* auch ihrer Sprache an.“

Literární historikové po Dobrovském v základě přejímali jeho rozdělení i data, jimiž jednotlivá období ohraničil, při tom je však různě diferencovali a pozměňovali. Při všech těchto proměnách však jevil se jim rok 1410 jako hranice nad jiné významná. Tak Jungmann spojil prvých pět period Dobrovského ve vyšší organizační jednotku jako literaturu starou, jež mu tedy sahala až po r. 1620; že však vystoupení Husovo uznává za předěl významnější než jiné mezníky, označující vývoj staré literatury, patrně z toho, že v něm vidí hranici mezi jinošským a mužným věkem staré literatury české. Tento výměr staré literatury se však neujal; větší úspěch měl Šafařík, jenž po prvé shrnul naši literaturu předhusovskou — tedy tři prvě periody Dobrovského — v jediný celek, který je od té doby uznáván obecně jako literatura staročeská (termínu tohoto Šafařík sám ještě neujal). Doba od vystoupení Husova až po začátek nové literatury označuje se pak jako střední doba literatury české. Také Jakubec, ač sám toto dělení zamítá, považuje za nejzřetelnější a nejvýraznější předěl v naší staré literatuře „rozhraní mezi literaturou staročeskou a literaturou doby reformní.“

Toto stanovisko lze vysvětliti jen, chápeme-li dějiny literatury především jako dějiny idejí, myšlenkových proudů, nikoli však

přihlížíme-li i k vývoji tvarů literárních, v nichž doba ztělesnila své myšlenkové úsilí a své pojetí života. Na vysvětlení stanoviska Jakubcova možno ovšem uvést, že se Jakubec ještě přidržuje staršího názoru, podle něhož se ráz české řeči spisovné „zasazením Husovým změnil právě tak zjevně, jako se to stalo v myšlení a cítění našeho národa“. Novější odborné bádání linguistické však tento názor vyvrátilo; období husitské neznamena přelom, počátek nové fáze ve vývoji našeho jazyka ani mluveného (Trávníček) ani spisovného. B. Havránek v své studii o „Vývoji spisovného jazyka českého“ (1936) zařazuje husitskou dobu do středověku. Tím je podvrácen jeden z nejdůležitějších předpokladů starší periodisace. Zbývá ovšem ještě otázka, není-li v literární tvorbě doby husitské něco, co by nutilo setrvati při periodisaci starší.

Této otázce dotkl se již R. Jakobson v úvaze o poesii doby husitské, v níž částečně polemizuje proti Pekařovu pojetí husitství a označuje husitskou revoluci jako „domnělou středověkost a skutečnou novověkost“. I kdybychom však přijali Jakobsonovy námitky plně, není tím these Pekařova nikterak vyvrácena, neboť i on považuje husitský program za středověký a novověký zároveň. Nemůže býti řeči o ztotožňování období husitského s předcházejícím, gotickým ve vlastním slova smyslu obdobím našeho středověku, ale středověk není jen gotika; nelze přece považovati, jak se namnoze dalo dříve, středověk za zcela uniformovaný, nerozlišený a neměnicí se celek. Jediná konstanta, která charakterizuje celý středověk, je nadřazenost transcendentního cíle, zaměření veškerého myšlení i jednání k světu nadpřirozenému, nadzemskému. A právě v tom se husitství shoduje s ostatním středověkem, a to je rozhodující pro jeho zařazení; při tom nepadá na váhu, že k dosažení tohoto cíle si hledá husitství jiné cesty a že jimi namnoze vedlo k zvrácení středověkého řádu.

Poesie doby husitské vyrůstá z týchž předpokladů jako básnictví staršího českého středověku a i formálně je jeho přímým pokračováním; to platí jak o písni duchovní, tak i o několika rozsáhlejších propagačních skladbách, jejichž skutečné básnické

hodnoty ukázal právě Jakobson. Pokud jde o spisy prosaické, zejména ty, jež sloužily hlásání a propagaci nových myšlenek, je jejich středověký ráz patrný na první pohled, ať již jde o postilly či výklady jednotlivých knih biblických anebo traktáty nejrůznějšího obsahu. V čem se doba husitská skutečně liší od starší, je okolnost, že téměř úplně mizí beletristická tvorba. Ale při tom starší beletristické plody žijí dále a je celá řada děl, které nám svými prepisy zachovala doba po válkách husitských; sem patří veršovaný Ezop, Laurin, Arnošt, Tristram, Tandariáš, prosaický Alexander, Barlaam, Gesta Romanorum, Apolonius a „romány duchovní“ vůbec, sem patří z největší části i staročeská lyrika, dochovaná v prepisech Křížových. O všech těchto textech se soudí, že dochované rukopisy jsou opisy předloh daleko starších a vznik těchto děl se klade do období předhusitského. To je velmi dobře možné a v některých případech z různých důvodů evidentní. Ale pokud se tu operuje argumenty z povahy jazyka, je se třeba míti značně na pozoru, zejména povážíme-li konservativní ráz jazyka XV. století, vyložený Havránkem; k velké opatrnosti nabádá zejména fakt, že jsme tu většinou odkázáni na soud jediného pracovníka, který se příslušnou památkou zabýval. Při jejich rozhodování o datu skladby spolupůsobil, možno se dohadovati, velmi značně nevyslovený předpoklad, že si nelze dobře představití vznik těchto děl v době husitských válek anebo pozdější, kdy byl veškerý zájem soustředěn k problémům náboženským. Ale tento předpoklad by bylo teprve nutno prokázati; při tom pak třeba míti na paměti, že někteří příslušníci katolického kléru využívali právě své nucené prázdny k činnosti literární, jak to o sobě dosvědčuje na př. autor komentáře k lyrické básni M. Vojtěcha z Raňkova.

Jak vidno z těchto poznámek, přijímáme periodisaci Pekařovu i pro dějiny naší literatury. Vede nás k tomu hlavně okolnost, že v literárním vývoji není přínos husitství takového rázu, aby ospravedlnil tradiční oddělování doby husitské od předchozí doby Karlovy. Právě doba husitská ve svých čelných představitelích navazuje na výboje předcházejícího období a jeví se jako jeho přímé pokračování; je to po prvé v dějinách naší staré literatury,

že máme před sebou zcela jasné a hmatatelné souvislosti a právě zde starší literární historie zahajovala zcela novou epochu (střední dobu) českého písemnictví, v němž pak byla spojena období tak nesourodá jako je právě husitství, renesance a baroko. Neoprávněnost tohoto rozdělení nemůže nic lépe ilustrovati než drobný fakt, že na př. činnost Vavřince z Březové byla jím roztržena do dvou období domněle tak vzdálených.

Tím však, že jsme se rozhodli pro přiřazení literatury období husitského k naší středověké literatuře, jsme postaveni před otázku, jak vymeziti druhou hranici tohoto období a tím zároveň konečnou hranici českého literárního středověku. Teoreticky nabízí se za takovou hranici sám sebou náš humanismus; to je však spojeno se značnou potíží, neboť renesance resp. humanismus nezanechaly v naší česky psané literatuře příliš výrazných stop. Lze však přece tuto hranici přijmouti, neboť počítáme-li do literatury staročeské i díla psaná jazykem latinským, musíme tak důsledně činiti i v dobách pozdějších. V literatuře latinsky psané znamená pak humanismus skutečně přínos nových témat i tvarů. Zároveň se při tomto rozhraničení můžeme odvolati i na příklad historiků spisovného jazyka (Havránek), kteří rovněž humanismus považují za počátek nové fáze vývojové, a částečně se tím vracíme i k pojetí Dobrovského, neboť se můžeme odvolati též na četné změny, způsobené v literárním životě zavedením a rozšířením tisku. Posléze pak — a to není nejmenší důvod — třeba míti na paměti, že teprve v XV. století se stává čeština spisovným jazykem celého území, na kterém se pak drží až do počátku novověku, tu jde hlavně o Slovensko, které by jinak v naší středověké literatuře nebylo vůbec zastoupeno, vyjma snad jednu — dvě latinské legendy století XI.—XII.

Zároveň se tím uvádí periodisace naší literatury ve shodu s dějinami ostatních literatur evropských, zejména německé a francouzské, které rovněž kladou rozhraní mezi středověkem a další periodou na hranici století XV. a XVI., i když mají mezi svými spisovateli XV. století zjevy daleko méně „středověké“ než naše období husitské; stačí tu jmenovati Villona.

Český barok u Josefa Pekaře

Zdeněk Kalista

Je častým zjevem v dějinách, že doba, jež nastupuje s jinými tendencemi životními v dědictví doby druhé, zasouvá tuto neporozuměním i příkrým odporem. Tak bylo tomu v počátcích křesťanské éry v římské říši, která — přes nespočetné a hluboké souvislosti, jež ji poutaly se světem antickým — živě odmítala starou pohanskou kulturu, tak bylo tomu v renesanci, pro kterou celá předchozí perioda dějinná, dělíci ji od slavných časů starého Řecka a Říma, znamenala jen dobu barbarství — i jindy. Také údobí, které počíná v západoevropském kulturním okruhu někdy na zlomu XVII. a XVIII. věku t. zv. osvícenstvím a postupuje pak jako liberalism přes století XIX. až do počátků našeho věku, mělo podobný negativní poměr k duchové periodě, jež jej předcházela a kterou označujeme dnes běžně slovem „barok“. Bylo jí cizí nejen svým vnějším ustrojením společenským, ale i ideologií, jež toto ustrojení podkládala, ba samotnými základními tendencemi svými, odvracejícími se od hodnot absolutních k hodnotám relativním a od oblastí duchových do oblastí konkrétních, materiálních. A není divu proto, že ji — přes to, že i zde byly velmi hojné a hluboké duchovní odkazy, jež spojovaly obě údobí v dějinnou kontinuitu — zahrnulo výtkami tu intenzivnějšími, tu méně intenzivními, podle povahy prostředí, o něž se v tom či onom případě jednalo.

Zvláště silné formulace dostalo se odporu proti dějinnému fenoménu baroknímu u nás, kde počátky i vítězství jeho byly navenek úzce spojeny se situací pro naše země po mnoha stránkách zřejmě nepříznivou. Už v osvícenství, které u nás — z jakéhosi duchového odporu proti Vídni, odívající se od počátku éry

františkovské opět v roucho romantické náboženské renesance — působilo déle a intenzivněji než v jiných úkrajích tehdy domu habsburskolotrinského, ozvaly se četné a hluboké námitky proti duchovému životu doby předchozí. Tyto námitky, týkající se zprvu spíše oblasti náboženské, však později ještě podstatně zesílily, když obrozená česká společnost pustila se v boj s dynastií, zvítězivší na Bílé hoře, o samostatný český stát a když zároveň sociální vývoj našich zemí začal se obraceti vždy zřetelněji proti vrstvě, která dotud příliš výhradně byla ovládala společenský život, t. j. proti šlechtě. V obou těchto tendencích, jež dodávají českému životu XIX. věku jeho specifického zabarvení vzhledem k jiným národním prostředím, ocital se český život v protikladu proti údobí baroknímu, jež je právě charakterisováno převahou dynastie a silným podtržením stavovských výsad šlechtických, a není proto divu, že naše XIX. století velmi ostře posuzovalo tuto epochu, ba že — ve svém romantismu, který se jinak tak rád dovolával minulosti — chtělo ji přímo vyškrtnouti nebo aspoň vysunouti z obrazu českých dějin jako cosi mrtvého, aby nepřekážela jeho argumentacím, odtud braným.

Klasickým vyjadřitelem tohoto poměru převážné většiny našeho XIX. století k baroku¹⁾ byl *František Palacký*.²⁾ U Palackého znamená doba pobělohorská největší vzdálení se základu národního vývoje, který podle něho, jak známo, záležel v „obecné všech zemcův svobodě, rovenství před zákonem a právem, vrchní vládě i dědičné i svolené spolu a na sněmích zodpovědné; svobodném volení auřadův místních i zástupnictva národního a jiných podobných řádech“. V ní dostavuje se dokonce jakýsi tragický trest za to, že národ náš, „zpronevěřiv se sám sobě“, šel cestami jinými, než jaké mu doporučoval odkaz jeho předků, jmenovitě, že dopustil, aby „massy obecného lidu porobou byly sklíčeny“. A teprve nové uvolnění poměrů roku osmačtyřicátého, jež zdálo se mu přinášet možnost návratu k domnělým demokratickým řádům slovanským a zároveň obnovy státní suverenity české (nebo aspoň širšího uplatnění jejího) — bylo mu plným probuzením z těchto zlých časů a zadostiučiněním za jejich strádání.³⁾

Proti Palackého názoru na dobu pobělohorskou — který sice nikde u něho nebyl soustavně vypracován, ale přece jen zřetelně probleskoval jeho celým historickým dílem — postavil se v letech padesátých, v době bachovského absolutismu *W. W. Tomek*.⁴⁾ Tomkovi — aspoň ve formulaci jeho prací z těchto let,⁵⁾ kterou pak s jistými odstíny podržel až do konce svého života⁶⁾ — byla Bílá hora sice také jakýmsi tragickým trestem, ale v jiném smyslu než Palackému, spíše jakousi dramatickou katharsí, kterou národ musil projít, aby z bludných cest, na které se byl dostal, mohl opět vyváznout: „Husitská válka vyvrátila moc královskou a rozmnožila moc šlechty přespříliš,“ vykládá Tomek ve svém známém úvodu k studii „O nepokojích stavovských za Rudolfa II. a Matyáše“⁷⁾ — „jistá rovnováha mezi mocmi státními, na níž spočíval doposud zákonný pořádek, byla tím zrušena; pročez nacházela se země od té doby s jistými přestávkami brzy více méně ve stavu anarchickém... Neduhy tyto potřebovaly léku prvé nebo později, neměl-li národ český poklesnouti ještě hloub, než se již stalo... Veliký převrat, jež způsobil Ferdinand II. v našem národu zavedením jiného náboženství a jiného státního pořádku, působil přes... nepříznivé okolnosti jeho času pro vzdálenější budoucnost předce blahodárně. Vítězství monarchie jím dosažené vedlo po zotavení střední Evropy od záhub třicetileté války k moudřejší a spořádanější správě státní v mocnářství rakouském; vítězství pak katolické církve navrátilo národu našemu pravou zbožnost, pevnější základy mravnosti, tudíž způsobilost k pokračování ve vzdělávání svém duchovním na cestách, po kterých za starodávna kráčel zdařile. Dobrodiní tato, s tak velikými oběťmi dosažená, po dlouhé strastné době přechodu teprv za novějších dob činně se objevující, neměla by býti zahalována...“

Ale Tomkovu pojetí doby pobělohorské, které zdůrazňovalo její kladný význam pro náš národ, jakožto určitého pročišťovatele národního života, nedostalo se v našem vývoji XIX. věku zdaleka té odezvy jako pojetí Palackého. Jen cizinec, *Ernest Denis*, který byl jinak v mnohém přímo antipodem Tomkovým, podlehl zřejměji jeho vlivu, podtrhuje v závěru svého „Konce samostat-

nosti české⁸⁾ živě pozitivní stránky bělohorského převratu a údobí naň navazujícího, které prý zachránily český národ před podobnou anarchií, jakou zažilo Polsko v XVIII. věku, sjednotily české země, postavily pevnější hráz mezi královstvím a Říší a konečně daly českému prostředí, rozervanému nekonečnými spory náboženskými, aspoň na čas mír. A proti Denisovi ozval se hned při vydání jeho díla *Kalousek*, který přistřenými obraty sice, ale velmi rozhodně odmítl to, co v Denisovi zůstávalo z Tomka, t. j. myšlenku, že by habsburský absolutismus pobělohorský byl býval nějakou záchranou našeho národa proti anarchii. Bez tohoto absolutismu byly by se prý věci v Čechách vyvíjely daleko lépe a s menšími škodami duchovými i hmotnými.⁹⁾

Pro Tomkovo pojetí doby pobělohorské nebylo v prostředí našeho pokročilejšího XIX. věku dosti duchové půdy. Oba argumenty, kterými podepíral tuto koncepci — argument politický a argument náboženský — pozbývaly čím dále tím více síly, když česká společnost ocitала se v ostřejším a ostřejším zápasu s onou ústřední mocí státní, jejíž zásluhy o český element Tomek tak zdůrazňoval, a když zároveň v intelektuálním životě v užším slova smyslu vůčihledě rostly (a to v nemalé míře zase vlivem protivládní opozice či poloopozice české) tendence protikatolické.

Teprve koncem XIX. věku či ještě spíše začátkem našeho století začíná se i u nás hlásiti jakýsi obrat. Západoevropská společnost, která tak dlouho odmítala vše, co bylo „barokní“, nebo jen „barokem“ zavánělo, začíná v údobí, jež bychom mohli pro stručnost označiti jako „fin du siècle“, objevovati duchové hloubky této doby i příbuzenství, s ní ji vízíci. Zájem malířského impressionismu o barvu vede k baroku nejprve umění výtvarné, po něm přichází literatura, jež nalézá zálibu ve formální vybroušenosti barokního krásného písemnictví — ale časem proniká přichylnost k baroku i do hlubších vrstev soudobé lidské duše, v níž se uplatňují tendence ne nepodobné těm, jež vyznačovaly francouzského, španělského či vůbec západoevropského člověka z druhé polovice XVI. století a z věku následujícího: kult formy, který se objevuje nejen v písemnictví a vůbec krásném umění

západoevropském, ale i jinde v životě západoevropské společnosti jako reakce na amorfní anarchismus z konce století, přináší s sebou jakýsi návrat k Absolutnu, pronikající v nejrozmanitějších podobách a sblížující ji s dobou barokní.¹⁰⁾ A tlak proměny, k níž takto docházelo v duchovém vztahu západoevropského člověka k údobí baroknímu, musil se projevit i v českém prostředí — tím spíše, že právě generace z konce let devadesátých a z počátku století XX. vyznačovala se velmi živě snahou „otevřít okna do Evropy“.

Ovšem — proměnit vztah českého člověka, který vyrostl v liberalistickém ovzduší XIX. věku a v éře politických bojů, vyplňujících český veřejný život od počátku vlády Františka Josefa I., k údobí baroknímu nebylo snadno. Je příznačné, že kladnější poměr k tomuto údobí a jeho vnitřnímu životu zůstává u nás dlouho věcí jakéhosi exkvizitního esteticismu, jsa omezen na kruhy literární, resp. ještě úže na okruh t. zv. dekadentní literatury, jak se vytvořila u nás v letech devadesátých, a duchovní derivace z ní vycházející nebo s ní souvisící.¹¹⁾ Pro mimoliterární, resp. mimoumělecká odvětví života nebylo stále dosti argumentů, které by byly s to, aby toto údobí vpojily nějak životně do obrazu české minulosti, podkládajícího historické vědomí současného českého člověka, aby tomuto českému člověku ukázaly, že i ono jest v živé spojitosti s jeho přítomnou situací, že tvoří kus jeho živé tradice.

Jakýmsi pokusem o přiblížení naší intelektuální veřejnosti, resp. širších okruhů jejího historickému fenoménu českého baroka byly práce *Antonína Rezka*.¹²⁾ Rezek, vyšed z realistické generace, jak se vytvářela v letech devadesátých kolem Masarykova „Athenaea“, cítil živé porozumění pro kritiku, kterou ve jménu téhož (v podstatě) realismu vykonávala na obrazu údobí barokního v německých dějinách současná německá historiografie, jmenovitě Bernard Ermannsdörfer,¹³⁾ a pokusil se také o jakési zrealističtění dotud v patheticky temných barvách tradovaného obrazu našich let pobělohorských. V úvodních kapitolách svých „Dějin Čech a Moravy nové doby“, které právě měly býti (a aspoň zčásti byly)

českými dějinami v době barokní, zdůrazňuje velmi živě, že teprve po důkladném monografickém zpracování jednotlivých úseků českého života v XVII. věku bude možno o jejich situaci — po stránce hmotné i duševní — pronést definitivní soud.¹⁴⁾ A, jak známo, sám také se opravdu snažil monograficky jednotlivé úseky zpracovat, aby dospěl tak k pevnějšímu a pravdivějšímu zobrazení našich let pobělohorských. Ale práce Rezkova — jakkoli jistě byla velmi záslužnou a pro lepší poznání našeho baroku má opravdu značný význam — nebyla přece jen s to, aby zasáhla nějak hlouběji do formulace vztahů české intelektuální veřejnosti k údobí, jež tvořilo thema jeho studia. Rezek sám nepodal nikde synthetického vyjádření svých soudů o době pobělohorské — tak, aby se mohlo státi novou argumentací pro tyto kruhy.¹⁵⁾ Nadto pak byl jeho obraz baroka zastíňován přece jen do značné míry koncepcí Tomkovou, k níž se Rezek sice nehlásil, pokud šlo o její pojetí údobí pobělohorského jako katharse, pročišťující český život od jeho „neduhů“,¹⁶⁾ ale kterou přijímal, pokud obviňovala přemožené na Bílé hoře stavy české jako společnost krajně nesvědomitých sobeckých zájmů,¹⁷⁾ a zdálo se, že jíti za ním znamenalo by zabočiti do vod staré tomkovské reakční formulace.

A tak nesnadný úkol, který vývoj duchového života v západoevropském kulturním okruhu uložil naší historiografii, pokud se jednalo o novou formulaci poměru k baroku, spadl až na generaci žáků Rezkových a Gollových¹⁸⁾ v ní pak především na bedra jednoho z nejnadanějších jejích členů *Josefa Pekaře*.¹⁹⁾ U Pekaře je možno opravdu mluvit o „znovuzrození baroka“, nebo, chcete-li, o „vzkříšení baroka“ v tom smyslu, že jde tu nejen o řešení jednotlivých otázek, k této době se připínajících, ale i o souborné vystižení tohoto dějinného údobí a jeho významu, jež bylo daleko lépe uzpůsobeno, aby oživilo zájem o periodu barokní v širších vrstvách veřejnosti a vrátilo ji zase v historické povědomí jejich, než obrana Tomkova.

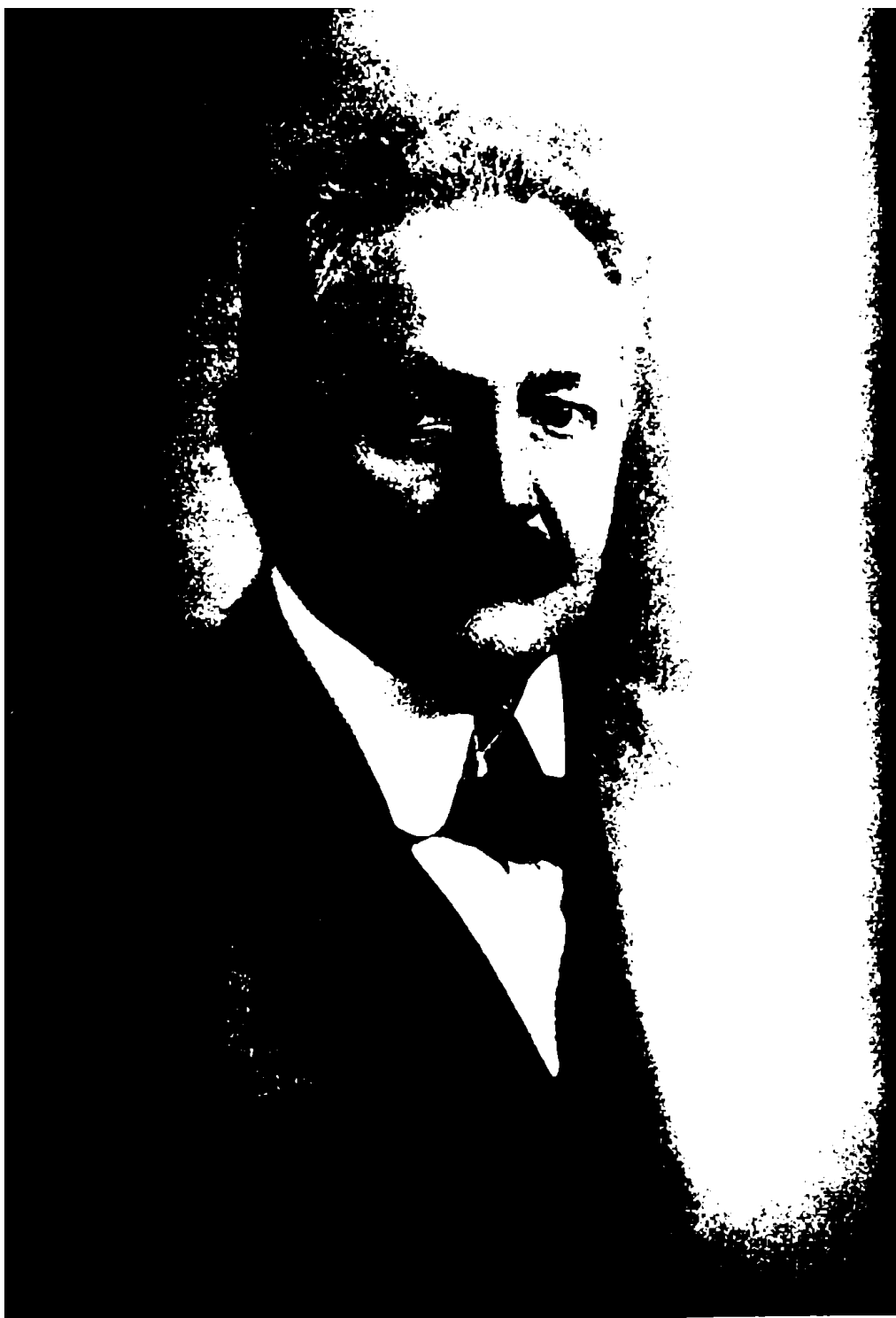
Na okraj doby barokní se Pekař dostal už svými nejranějšími pracemi, jež možno nazvati jeho vědeckými prvotinami: „Mistr Jiřík

Kezelius Bydžovský“ (v „Památkách archaeologických“ r. XIV.) a „Mladá Boleslav ve věcích minulých“ (v „Jizeranu“, roč. X.)²⁰⁾ Prvá z nich, založená vedle vlastního literárního díla hrdinova, hlavně na materiálech z archivu mladoboleslavského, líčila život známého kronikáře mladoboleslavského z první polovice XVII. věku, Jiříka Kožíška, čili v zhumanisované formě Kezelia, který v letech dvacátých tohoto století byl nucen pro víru opustiti město, r. 1640 se však vrátil a konvertoval ke katolicismu. Druhá pak, opírající se taktéž především o materiál mladoboleslavský, nashromážděný v době, kdy Pekař pomáhal v archivu mladoboleslavském svému učiteli, profesoru Barešovi, obírala se osudy města Mladé Boleslavě a jeho význačnějších pamětihodností, sice v poněkud širším časovém rámci, ale přece jen hlavně se zřetelem k smutným časům pobělohorským, do kterých se byl autor zabral svým studiem Kezelia a pro něž patrně měl po ruce nejvíce materiálů.²¹⁾ Obě práce představují jasně stanovisko, z něhož Pekař ve své pouti za obrazem českého baroka vycházel a které se krylo v podstatě s běžným stanoviskem liberálního dějepisce a vůbec současné liberální intelektuální veřejnosti k této době: Mluvila-li práce o Kezeliovi ve svém závěru s hořkou trpkostí o vítězství císařských v Čechách a o „beznadějnosti, malátnosti a zoufalosti v Čechách potom zavládnoucí“²²⁾ — odsuzovala práce o minulosti Mladé Boleslavě ještě ostřeji údobí pobělohorské, kdy prý „i ten poslední rozmach mučeného národa byl udušen a utištěn nadobro“: „V Čechách pak bylo ticho, ticho hrobové, perpetuum silentium — tak zcela po přání otců Tovaryšstva Ježíšova, již konečně dokonali spásu národa, vytrhše jej z rukou Antikristových“.²³⁾

Tomuto značně jednostrannému stanovisku Pekařovu dostalo se záhy možnosti korektury na universitě, kam mladistvý, teprve 18letý absolvent mladoboleslavského gymnasia vstoupil z podzima roku 1888. Jeho zájmové zakotvení v údobí pobělohorském, jak se projevilo v právě citovaných jeho prvotínách, vedlo jej do řad žáků Rezkových a u Rezka měl Pekař příležitost seznámiti se s jinými názory na dobu pobělohorskou, než jaké sám byl

dotud zastával. Nebyly to snad ani tak přednášky Rezkovy — určené z části právníkům a proto rázu více méně kompendijního — které mohly po této stránce vnést nové popudy v myšlení Pekařovo, jako spíše jeho cvičení seminární: V zimním semestru roku 1892, kdy Pekař vstoupil do jeho semináře, probíral tu Rezek — podle oficiální zprávy²⁴⁾ — látku novějších dějin rakouských, zvláště prameny a literaturu k dějinám církevního hnutí v 2. polovici XVI. století, protestantské Unie a katolické Ligy, bojů mezi Rudolfem II. a arcivévodou Matyášem, české povstání, 30letou válku a její následky. To byly kapitoly, které dojista — aspoň pokud se obíraly vyzněním dlouholetého válečného zápasu mezi Habsburky a jejich protivníky na naší půdě — mohly působiti na mladého posluchače dosti podnětně — tím spíše, že Rezek měl v této době za sebou právě první díl svých shora už zmíněných „Dějin Čech a Moravy nové doby“²⁵⁾ a ovládal proto látku i literaturu, k jednotlivým problémům se vztahující, bezpochyby velmi suverénně. A také ve výkladech seminárních cvičení Rezkových z letního semestru 1892 — o agrárních a poddanských poměrech v XVII. a XVIII. století až k Josefu II. se zřením na agrární poměry v současné Francii a Prusku — mohl Pekař naléztí patrně nejednu cestu k jinému chápání a zobrazování našeho údobí pobělohorského, než jaké bylo dotud v naší historické literatuře více či méně běžné.

Ale vliv Rezkův patrně přece jen nezasáhl jeho žáka tak hluboko, jak by se mohlo snad zdáti. Veliká práce Pekařova, vznikší v Rezkově semináři jako částečné uskutečnění Rezkem mu daného tématu „Česká otázka v době třicetileté války“ — „Dějiny valdštejnského spiknutí“ — svým ostře temným portrétem dobrodružného Valdštejna šla spíše proti Rezkovým výkladům, pokud se tyto snažily oslabiti stíny, na údobí pobělohorském ulpívající.²⁶⁾ A tuším, že i Pekařova snaha, odlišiti svoje stanovisko v názoru na dobu pobělohorskou od stanoviska Tomkova, vnášela do jeho poměru k učiteli — který sice se nekryl, jak řečeno, plně s touto formulací, ale přece jen stál jí blízko — jistý stín nedůvěry. V témže roce, kdy vydává svoji habilitační práci o Valdštejnovi,

1923

otiskuje Pekař v nedělní příloze „Hlasu Národa“ z 10. února obsáhlý referát o knize Václava Řezníčka „Bílá hora“, který svými výtkami, namířenými proti nekritické kompilaci Řezníčkově postihoval zároveň — nepřímo, ale přece jen zřetelně — stanovisko Tomkovo, ujímaje se nejen zodpořilých stavů bělohorských proti nařčení, že ve své rebelii řídili se jen ohledy zjištnými a mravně nehodnými, ale i jednotlivců, jako byl Thurn²⁷⁾ nebo Fridrich Falcký.²⁸⁾ Po dvou letech pak v známém pojednání o českém dějepisectví v letech 1848—1898, psaném pro „Památník na oslavu padesátiletého panovnického jubilea... císaře a krále Františka Josefa I.“, který vydala Česká akademie pro vědy, slovesnost a umění, formuloval Pekař svůj protest proti Tomkovu kladnému hodnocení převratu bělohorského dokonce přímo: „Náležím k těm, kteří ve velké otázce této raději souhlasí s Palackým než s Tomkem... Vítězství Ferdinandovo zajisté žádoucí reformy státní nepřineslo; reformy počaly se po více než stu letech, a tu plynuly již z popudů a motivů jiných, než byly ty, jež vedly vítězné zbraně protireformace.“²⁹⁾

Chceme-li pochopiti Pekařovu cestu za novou formulací českého baroku, musíme, tuším, postoupiti v jeho vývoji dále od let studijních, resp. údobí vědeckého dozrávání, na ně navazujícího. Proces ten vznikl s příznačnou pomalostí a z příčin velmi složitých. Jakousi psychologickou přípravou k němu bylo studium legend svatováclavských, ke kterému Pekař přistoupil někdy v roce 1900. Toto studium vedlo jej sice obsahově do úplně jiných časových oblastí českých dějin, ale přece jen rozličným způsobem otvíralo mu i dobu pobělohorskou: V Křišťanovi, který tvoří vlastní střed Pekařových svatováclavských studií, byl vlastně kus staré barokní tradice, a háje tento odkaz Balbínův³⁰⁾ proti upřílišňující skepsi Dobrovského, ocital se Pekař jaksi vnitřně v prvním konfliktu s epochou, která byla zahrnula barok tolika stíny, v prvním kritickém utkání s ní. A vedle toho působilo naň jistě i zahloubání se v náboženský život starých svatováclavských legend, které činilo mu srozumitelnějším i náboženskou náplň doby barokní — tak snadno a tak povrchně posuzovanou i od-

suzovanou liberální historiografií: Ne nadarmo ozývá se později z jeho „Tří kapitol z boje o sv. Jana Nepomuckého“ významně jméno belgického jesuity Hip. Delehaye, kterého byl poznal právě v souvislostech svého svatováclavského studia.³¹⁾

Také styk s krásnou literaturou, o jejíž úloze v „odkrývání“ českého baroku jsem se byl už stručně zmínil shora, na Pekaře, tuším, dosti působil. Nemáme, bohužel, žádných pevnějších dokladů o míře a směru Pekařovy beletristické četby z různých údobí jeho života. Ale zdá se, že zejména v údobí, které předcházelo jeho „Knihu o Kosti“ — vyznačující se tak zřetelně vedle aspirací ryze vědeckých i ctižádostí slovesného umění — přilnul ke krásné literatuře opět těsněji a hlouběji — aspoň pokud se dotýkala jeho tematů: Měl jsem příležitost už kdysi upozorniti ve své studii na okraj Dykova „Posla“³²⁾ na úzký myšlenkový styk tohoto dramatu, spadajícího svým vznikem i svým provedením právě do doby vzniku krásné kostecké monografie Pekařovy, s Pekařovými úvahami o boji dvou kultur na české půdě v době bělohorské.³³⁾ Že pak i později Pekař studoval českou belletrii moderní, pokud se zabývala fenoménem barokním, ukazují jeho vlastní odkazy a úvahy o Martenově dialogu „Nad městem“ v souborech „K velkému výročí“ a „Bílá hora“, o kterých budeme ještě v dalším hovořiti.³⁴⁾

Hlavním prismaťem však, kterým procházel a ve kterém se lomil Pekařův pohled na naše údobí barokní, byly jeho studie z oboru agrárních dějin, do kterých se Pekař zabral ještě před počátkem svých studií svatováclavských a ve kterých pak pokračoval tím intensivněji, když svůj boj o Křišťana aspoň v hlavních rysech byl skončil, nalézaje v nich, jak sám v úvodu své „Knihy o Kosti“ vzpomíná,³⁵⁾ „vytouženou změnu scény a pohody.“ V souvislosti s nimi utkvěl Pekař hlubším pohledem na postavě českého sedláka doby mariotereziánské až františkovské, rychtáře milčického Františka Jana Vaváka. Roku 1907, když Jindřich Skopec vydal prvou část Vavákových Pamětí, napsal o nich obsáhlý referát do „Českého časopisu historického“³⁶⁾ — a tento referát znamená důležitý mezník ve vývoji jeho názorů

na údobí českého baroka. Ve Vavákovi se Pekař setkal s duševně velmi vyspělým typem sedláka, jehož práce mu právem mohla býti dokladem „toho, že vyšší život duchovní nezůstal obmezen na vrcholky společnosti, dosti často kulturně odcizené své půdě etnické, že ušlechtilé snahy ideové a vyšší intelektuální schopnosti jsou i majetkem lidu v širokých vrstvách jeho.“ Nad to byl to i typ národně vysoce uvědomělý, který intenzitou svého národního cítění mohl se postavit po bok nejživějším tlumočnickům tohoto sentimentu v naší národní minulosti. A tento typický sedlák — v jehož tváři Pekař patrně také rozpoznával nejeden obecný rys svého vlastního, nad jiné drahého selského domova³⁷⁾ — nejen že měl kladný poměr k oné kultuře, která dotud — i u badatelů rázu tak konservativního, jako byl W. W. Tomek — byla označována jako cosi naprosto cizího a nepřátelského naší národní tradici³⁸⁾ — ale byl přímo horlivým jejím vyznavačem, bránícím ji proti nárazům prudce vzedmutých nových proudů doby josefinské. Jaký div, že Pekař pod dojmem tohoto obrazu neváhal vrhnouti v temno, zakrývající dotud u valné většiny našich historiků³⁹⁾ obraz české barokní kultury, prudký proud světla. „Poznání [Vavákova] živého citu národního“ — praví závěrem ke své úvaze o vlastenectví milčického rychtáře — „stačí, abychom zvykali si čím dále tím více korigovati běžný úsudek o tom, jak teprv práce buditelů mrtvou prý takřka massu národní probouzela k životu. Zde spíše vidíme, jaké množství starých, dobrých knih prochází rukama písmáků a jak tradice národní, třeba by se byly změnily ideály náboženské, navazuje na starou minulost ráda a často.“⁴⁰⁾ To byl značný, ba možno říci: podstatný obrat proti charakteristice, kterou zakresloval údobí barokní ve svých dřívějších pracích, o kterých jsme slyšeli shora a v nichž mluvil o národním vzkříšení v době osvícenské⁴¹⁾ a pod. In nuce je tu vlastně už obsaženo celé Pekařovo zhodnocení českého baroka, jak se s ním setkáme později v jeho vrcholných pracích o tomto údobí.⁴²⁾

Svým datem — 1907 — spadá Pekařovo prvé pojednání o Vavákovi a jeho Pamětech do doby, kdy Pekař započínal své

přípravné studie k jedné z největších prací, kterou byl zasáhl do údobí českého baroka — ke „Knize o Kosti“.⁴³⁾ A není pochyby, že ohlasy zápisů rychtáře milčického velmi silně zapůsobily na tuto překrásnou „kroniku rodného kraje“ i na obraz společnosti a života, který v ní podal. Pekař nezřekl se nikterak svého stanoviska kritického soudce k době pobělohorské, které byl znovu (právě v roce, kdy vyšel první díl „Knihy o Kosti“), podtrhl ve svém shora již několikrát zmíněném nekrologu o Rez-kovi⁴⁴⁾ — naopak vytýká ve svém líčení celou řadu ostře stinných stránek v historii a v duchu tohoto údobí: národní netečnost našich Čechů v století 17., neutralisující, odnárodňující ráz oné bohaté jinak a blahodárné kultury, jakou žil třeba Humprecht Jan Černín, tvrdost panských požadavků vůči poddanému lidu v době hospodářské tísně po třicetileté válce, stoupající náboženský fanatism nových pánů Čech — atd. Ale přece jen svou podstatou jsou zejména stránky prvního dílu této práce spíše apologií české společnosti pobělohorské. Pekař ukazuje, že noví vládcové Čech nebyli tak černí, jak by tomu chtěla většina dosavadních líčení. Především nebyla to jen beztvará vnitřně vrstva ctižádostivců, hledajících jen a jen svůj osobní prospěch a pro tento ochotných k loyaltě do krajnosti — nýbrž lidé dosti tvrdých páteří, kteří dovedli — aspoň v generaci takového Heřmana Černína ještě — vzpírat se s plným sebevědomím požadavkům a vůbec počínání si vídeňské vlády. A také poměr jejich k poddaným — i když nesnáze doby hospodářsky vyčerpané vnesly v něj nejednu příkrost — nepozbyl ještě úplně patriarchálního rázu, kterým se vyznačoval poměr předbělohorské vrchnosti k sedlákovi.⁴⁵⁾ Pokud pak jde o žalobu nejzávažnější — o nářek z odnárodnění této pobělohorské aristokracie — uznává sice Pekař, že na něm je mnoho pravdy — už proto, že celá doba „individuálně národní zájem měla za nekulturní, ne-li za protikulturní, za něco skoro barbarského“ — ale přece jen proti pathetickému odsudku Svatopluka Čecha, stigmatisujícímu barokního kavalíra našeho jako odrodilce, bere takového Humprechta Jana Černína v ochranu, poukazuje na to, že Humprecht Jan

stále zůstával věren své vlasti, že jeho (a vůbec české šlechty tehdejší) „státně české vědomí nebylo ještě dotčeno nejmenší pochybností“ a že i jinak jevil po nejedné stránce přece jen stopy soudržnosti s českým národním prostředím.⁴⁶⁾

To byly korektury, které — i když byly prováděny rukou opravdu krajně zdržlivou⁴⁷⁾ — znamenaly dosti hluboké změny v tradičním obraze naší doby pobělohorské. Záhy však mělo se jim dostat ještě dalšího doplnění v nové veliké práci, která se přímo připínala k druhému dílu „Knihy o Kosti“ — v „Českých katastroch“ Pekařových.⁴⁸⁾ Cílem této knihy arci nebylo nikterak opravovat naše celkové pojetí let 1654—1789, o kterých pojednávala, nýbrž — jak autor praví ve své předmluvě⁴⁹⁾ — „seznámiti s berními katastry českými doby pobělohorské a poskytnouti tak bezpečnější základ pro studium zdanění českého poddaného i feudální vrchnosti v té době“. Ale přece jen v rámci svého líčení, bohatě doloženého číselnými doklady o vnější, hmotné situaci pobělohorských Čech, setkával se Pekař na nejednom místě zase s kruhy a osobnostmi, kterými se byl zabýval ve své monografii o Kosti (speciálně v prvním dílu jejím) a které nesly odpovědnost z osudu českých zemí i českého národa v době Ferdinanda III. až Josefa II. A světlé rysy v její tvářnosti, které se tu — stále arci na temném a s neúprosnou kritičností posuzovaném podkladě⁵⁰⁾ — objevují, nabývají zřetelně na své intenzitě: Pekař ukazuje, že aristokratická společnost pobělohorských Čech nebyla zdaleka vzdálena půdě, že při vši své loyálnosti k dvoru přece jen bránila hospodářské zdroje země, pokud oslabené síly její stačily, a že její povolování obrovských požadavků vídeňských neznamenovalo nikterak sblížování se s Vídní a zradu zájmů domácích, nýbrž sílilo vnitřně její oposici proti vládě. — Ba, neváhá naznačiti možnost, že onen prudký odklon valné části české šlechty od Vídně po smrti Karla VI., kdy tato aristokracie přijala s tak otevřenou náručí pretendenta české koruny Karla Alberta Bavorského, byl přímým důsledkem skrytého a převahou moci panovnické zdušeného, při tom však tím prudšího odporu, rozvíjejícího se mezi zdánlivě loyálními stavy českými od sklonku vlády Leopolda I.⁵¹⁾

Vedle těchto korektur v obraze aristokratické společnosti českého baroka, doznívajících ještě ve dvou drobných člancích „Naše šlechta a český jazyk v 18. stol.“ a „Protokol o sezení sněmu českého z 23. srpna 1706“ v „Českém časopise historickém“ r. 1914,⁵²⁾ z nichž první argumentoval listem nejvyššího kancléře českého Filipa hraběte Kinského hraběti Janu Arnoštu Šafgočovi, že běžné názory o poněmčení české šlechty v 1. polovici XVIII. století jsou mylné,⁵³⁾ druhý pak jakousi apologií se ujímal významu českých sněmů v době pobělohorské⁵⁴⁾ — přinášely však obě knihy Pekařovy ze zlomu prvního a druhého decennia tohoto věku — i určité, a to velmi závažné opravy dosavadních názorů na poměry vrstev poddanských v době pobělohorské. I zde Pekař plně uznával stinné stránky této epochy — ba, v protikladu proti tendencím, jež se projevovaly u Rezka a jež směřovaly, jak shora vyloženo, k tomu, zmírnit aspoň poněkud tíži břed v dosavadních líčeních časů pobělohorských tradovaných — jeví se u něho (zejména v „Českých katastrofách“) spíše sklon ponechávati soudobá svědectví o zrušení království českého bez jakéhokoliv přidušování kritického, v plné platnosti jejich silného pathosu.⁵⁵⁾ Ale na tomto výrazně stinném pozadí se ovšem tím živěji musila obrážet nezlomená vitální síla českého lidu, který nejen že nepodleh úžasným zářadavám třicetileté války a tíživým životním nárokům let následujících, nýbrž přímo jako by rostl svou odolností v reakci na útlak této strastiplné doby. „In deinem Lager ist Oesterreich“ — opakuje na jednom místě svých „Českých katastrof“⁵⁶⁾ Pekař s obměnou známý citát z Grillparzera, obrácený s pýchou k českému sedláku a vůbec českému člověku doby pobělohorské, který na svých bedrech nesl tíži celé nákladné politiky mladší větve habsburské.

A toto seznání — a můžeme přímo říci: obdiv nezlomné energie našich předků z údobí „Temna“, ke kterému došel Pekař ve své „Knize o Kosti“ a ve svých „Českých katastrofách“, mělo pro vývoj jeho názorů, který v přítomné úvaze sledujeme, nepochybně ještě větší význam, než korektury, jež byl učinil v obraze české aristokracie pobělohorské. Chtě nechtě musilo podstatně

posíliti jeho kladný poměr k epoše českého baroka, jehož první zřetelné stopy jsme mohli postřehnouti v jeho referátu o Pamětech Vavákových. Mohl-li Pekař u Vaváka přece jen snad rozvažovati, není-li jeho silné uvědomění národní projevem osobní resp. osobité síly ducha — přesvědčoval se nyní zřetelně, že nejde tu opravdu jen o zjev náhodný, nýbrž že celý národ žil i pod velmi silným nátlakem nepříznivé doby intenzivně a že naopak vnitřně mohutněl neustálým zápasem, který mu bylo prodělávati. Zde jsme u kořene Pekařovy pozdější formulace českého baroka a jeho významu jakožto údobí, v němž podlomená síla národní v reakci na nebezpečí, národ ohrožující, znovu oživila a tak vzalo svůj vlastní počátek t. zv. národní obrození české — a vůbec jeho pozitivního zhodnocení údobí pobělohorského.

Že toto pozitivní zhodnocení ve svých základech nemělo nic společného s pokusy Tomkovými o vřadění doby pobělohorské jako kladného činitele do našeho národního vývoje novodobého, o kterých jsme se několikrát svrchu zmínili, netřeba, tuším, obšírně vykládati. Celý smysl „Knihy o Kosti“ i „Českých katastrů“ je — v souvislosti, v níž o obou pracích hovoříme — obrácen ostře proti těm činitelům, v nichž Tomek kdysi viděl zachránce českého národa z nebezpečí anarchického rozkladu, t. j. proti absolutistické vládě vídeňské a jejím zmocněncům. Pekař velmi dokumentárně dokazuje, že nebyla to ona — Tomkem pro svoji sobeckost a bezohlednost tolik odsuzovaná — šlechta, která vyčerpávala české země a české výrobní vrstvy v době pobělohorské, nýbrž právě vídeňská vláda, od níž — podle mylného názoru Tomkova zase — měl český národ očekávati svoji spásu. A onen obdiv nezlomné energie české, zápasící tak tvrdě s nepříznivými podmínkami, o němž jsme se zmínili — obrací se u něho zase v těžkou obžalobu na vídeňský nevděk: „Jen [silami českého státu] byla [monarchie domu rakouského] možna a silna“ — poznamenává⁶⁷⁾ s hrotem obráceným zřejmě proti současné situaci rakousko-uherské, k Čechům nespravedlivé — „kdyby titulatury odpovídaly skutečným základům moci, musila by býti jmenována císařství české“.

Jakýmsi doplňkem, uzavřením a dovršením velké skupiny prací, které Pekař věnoval údobí českého baroka v letech 1907 až 1915, byl jeho druhý referát o nových částech⁵⁸⁾ Skopcovy edice Vavákových Pamětí, který Pekař otiskl opět v „Českém časopise historickém“ roku 1916.⁵⁹⁾ Tentokrát Pekař, který k osobnosti Vavákově byl přitahován tím mocněji, čím více byl jeho zájem, jak podotčeno, upevňován výsledky jeho „Knihy o Kosti“ a „Českých katastrů“, a který neváhal dokonce na postavu milčického písmáka upozorniti dvěma novinářskými články ve Venkově⁶⁰⁾ a v Národní politice⁶¹⁾ — rozepsal se o Pamětech ještě obšírněji než prve. A také jeho myšlenky větví se v novém referátu bohatěji, rozvádějíc to, co už prve bylo řečeno či naznačeno v jeho pracích, i pronikající k poznatkům zcela novým. Hned v úvodu je nadhozena otázka duchové souvislosti, či chcete-li: genetické linie, spojující „rysy toužné, snivé lásky“ barok Balbínův přes Vaváka s romantismem XIX. století, která podstatně prohlubuje to, co bylo řečeno v prvním článku Pekařově, týkajícím se Pamětí Vavákových, o trvání živého národního vědomí v širších vrstvách národních dávno před počátky t. zv. českých buditelů a stýká se už s výsledky pozdějších prací Pekařových v tomto oboru.⁶²⁾ A v dalším rozvádí Pekař svůj výrok o tradici národní, žijící intensivně „třebas se byly změnily ideály náboženské“, který jsme citovali shora,⁶³⁾ a ukazuje, že náboženské ovzduší pobělohorské nejen že nebylo nijak zásadně nepřátelské našemu národu a jeho národnímu sebevědomí, nýbrž rozličným způsobem jej podporovalo: „vědomí národní živo bylo zejména v společnosti českých kněžských inteligentů, a to jak dříve tak později, když společnost tuto Vavák vyhledával“.⁶⁴⁾ Ani na možnou námitku, že Vavák mohl býti svého druhu ojedinělá osobnost, které jsme se letmo dotkli shora a která ozvala se skutečně v „Času“, kde byl Vavák označen jako „ojedinělý, parádní exemplář, vypěstěný od kněží a vrchnostenských úřadů“, Pekař nezapomněl a živě brání Vaváka proti nařčení ze závislosti na úřednické inteligenci,⁶⁵⁾ dokládaje obšírně, že milčický rychtář vždy a především se cítil sedlákem, že celou svou kulturou a vůbec

svým životem pevně kotvil v této sociální vrstvě a vyjadřuje proto pevně její názory a duchovní orientaci.⁶⁶⁾

Po druhém referátu o Vavákovi⁶⁷⁾ nadešla v Pekařových pracích, týkajících se českého baroka nebo v tom či onom smyslu k němu se odnášejících, delší pauza. Referát sám svým datem — 1916 — ocitl se už uprostřed velikého zápasu válečného, který měl netoliko změnit hluboce mapu Evropy a politické rozdělení světového prostoru vůbec, ale i zasáhnouti hluboko — hlouběji než kterýkoli jiný válečný zápas, ani třicetiletou válku nevyjímaje — do osudů našeho národa. A čím více postupovaly události válečné, tím živěji se cítil Pekař netoliko historikem vzdálených údobí české minulosti — ale přímo současníkem veliké historické doby — snad největší v dějinách svého národa. Místo úvah o době svatováclavské, o českých právních dějinách, o aristokracii barokní atd., jež zaplňovaly vrchovatě předchozí jeho pracovní léta, nastupují temperamentně psané články, jako byly jeho „Poznámky k uherské korunovaci“, „Poselství Wilsonovo a české memorandum z r. 1870“, „O německé a české práci v Rakousku“ a jiné, jež otiskl v souboru „Z české fronty“ — nebo memoranda a pojednání, psaná přímo pro potřebu denního života, rázu známého pamětního spisu, psaného na žádost Švehlova pro císaře Karla, nebo pamětního spisu o postupu české politiky za války, otištěného později Janem Heidlerem v brožuře „1917“, dopisu spolužáku, sociálnědemokratickému poslanci dru Meissnerovi z 10. května 1917 o reformě rakouské ústavy a j. Když pak se Pekař po čase přece zase vrátil k tematům ve vlastním slova smyslu historickým, t. j. z uzavřené již, mimo možnost jakéhokoli rušení ležící minulosti, nabývají i tyto články jakéhosi — více či méně výrazného — aktuálního podbarvení.

Vidět to hned na prvním článku, kterým se Pekař — pozmíněné právě pause — zase připjal aspoň nakrátko k tematů, které v přítomné své studii sledujeme, na fejtonovém souboru „K velikému výročí“, otištěném v „Národní politice“ koncem května a počátkem června 1918.⁶⁸⁾ Kdo se začte do této serie článků, která vznikla z podnětu třístého výročí památné pražské defe-

nestrace, případně na 23. květen 1918, bude snad — pokud si aspoň uvědomí výsledky Pekařových prací, týkajících se českého baroku, o kterých jsme se byli rozhovořili v předchozím výkladu — poněkud udiven: Pojednání Pekařovo je ve většině bodů, kterým věnuje pozornost, apologií společnosti, která způsobila české povstání r. 1618 a prohrála pak na Bílé hoře: Pekař ukazuje tu, že jednání českých evangelických stavů nebylo tak lehkomyšlné, jak by se snad podle pozdějšího vývoje věcí mohlo zdátí,⁶⁹⁾ že jeho východiskem nebyly jen úzké třídně sobecké snahy české šlechty,⁷⁰⁾ nýbrž momenty povahy morálně vyšší, t.j. motivy náboženské,⁷¹⁾ a i v otázce nejtěžší — zda a pokud byla rebelie z r. 1618 nesena myšlenkou národní, kde musí konstatovati, že idea národní byla v této době na ústupu u nás,⁷²⁾ neváhá aspoň zčásti rozhrěšiti českou šlechtu bělohorskou poukazem k tomu, že tento úpadek sebevědomí národního a vůbec vnitřní energie národní nebyl vinou její.⁷³⁾ Naproti tomu to, co následovalo po Bílé hoře — nová Čechie protireformační — je zakreslováno s odsudkem až překvapivě tvrdým: „Jakkoli rozdílné vlivy a motivy nabyly účasti v české vojně, je ona a zůstane v jádře svém plodem obavy před násilím mravním, aktem obrany proti metodě násilné protireformace, vtělené ve Ferdinandu II. To pak konečně musí rozhodovat o mravním a tím ve vyšším smyslu i o kulturním hodnocení stran. To jest: na Bílé hoře nezmítla kultura vyšší. A jakkoli vysoko potom vznesly se kupole barokních kostelů a honosné fronty barokních paláců v pokatoličené Praze, vítězný postoj jejich nemohl nikdy zaplašiti památku slz a krve, jimiž v letech hrůzy naplnil brutální vítěz znásilněnou zemi“⁷⁴⁾.

Kořeny této formulace problému bělohorského a pobělohorského, jež nejen že se vrací k myšlenkám, vysloveným kdysi v svrchu citovaném referátu o Řezníčkově „Bílé hoře“, ale tyto v mnoha směrech ještě zesiluje, třeba, tuším, hledati především v atmosféře dnů, ve kterých soubor „K velikému výročí“ vznikal. Byly to opojné dny květnové roku osmnáctého, kdy v Praze došlo k známým demonstracím u výročí založení Národního divadla a kdy netoliko hovory českých intelektuálních vrstev, nýbrž celý

veřejný život ozýval se heslem sebeurčení národů, v té míře, že toto se zdálo jakýmsi zaklinadlem, otevírajícím novou a neslychanou budoucnost. A není divu, že pod dojmem těchto silných dnů formulovala se Pekařovi otázka Bílé hory a časů na ninavazujících především v otázku českého sebeurčení: ta zaujímá cele jeho zájem a upoutává jeho myšlenky. Kde národní sebeurčení — svoboda národní vůle, svobodné určování či aspoň spoluurčování vnějších i vnitřních osudů národních — byly ztraceny, zdá se mu ztraceným vše. Této rány nemohou vyvážit sebe účinnější estetické projevy vysoké kultury, jaké představuje pražský a vůbec český výtvarný barok.⁷⁶⁾ Zásluhy, jež si barok získal jako doba nového zpevnění energie národní a jiné snad zásluhy doby pobělohorské, Pekař zatím pomíjí.

Ve skutečnosti však ani tato formulace Pekařova názoru na Bílou horu, jak ji podal ve svém souboru „K velikému výročí“, neznamenal popření jeho předchozích resultátů, pokud se týkaly českého baroka: Uslyšíme hned, jak pevně dovedl Pekař skloubiti tuto svoji apologii českých odbojníků bělohorských se svými staršími myšlenkami, které jsme byli stručně vylíčili v předchozím svém vyprávění. V kladném hodnocení baroka a jeho zásluh o českou společnost národní měl naopak aktuální zájem o přítomné osudy národní, kterým je podbarven soubor „K velikému výročí“, dodatí záhy jeho vývodům ozvučnosti daleko silnější, než měly všechny předchozí jeho úvahy o tomto thematu — ani jeho slavnou „Knihu o Kosti“ nebo útočně vyhrocené referáty o Vavákovi nevyjímaje. V témže roce, kdy květnové fejtony Pekařovy z „Národní politiky“ z r. 1918 byly vydány v drobném knižním svazečku — 1920 — vychází 16. května v „Národních listech“ Pekařův článek „V den svatojanský“ a po něm — v odpověď na odezvy, jež vzbudil — 11. a 17. června nová úvaha „Ke sporu o sv. Jana a české dějiny“. Oba články, doplněny ještě třetí statí, „jež obírá se hlavními věcnými námitkami, jež byly proti [Pekařovu] stanovisku uvedeny“, vytvořily dohromady známou, ba možno říci proslulou brožuru Pekařovu „Tři kapitoly z boje o svatého Jana Nepomuckého“,⁷⁶⁾ o které jsme měli

příležitost už několikrát se zmíniti shora a která tvoří — aspoň pro širší veřejnost, pokud se Pekařovými názory na naši dobu pobělohorskou zabývala — jakési vyvrcholení jeho obhajoby českého baroka.

„Tři kapitoly z boje o svatého Jana Nepomuckého“ vznikly ovšem už v ovzduší podstatně jiném, než bylo ovzduší Pekařových fejtonů z května 1918. Po říjnovém převratu roku 1918 — oné „velké a podivuhodné“ události, jíž vzpomíná Pekař v úvodu ke knižnímu vydání „K velikému výročí“ — dostavil se v českém (či vlastně už československém) životě jakýsi překotný vývoj, který příliš rychle a příliš bez skrupulí opouštěl všechny hodnoty i formy životní, jak byly vytvořeny předchozími generacemi, a vzdaloval se dosavadní půdě českého života. Nastává doba intenzivního „odrakoušřování“ a zároveň doba prudkého hnutí pod heslem „Pryč od Říma“ — kteréžto tendence obě byly posilovány ještě silným kvasem sociálně revolučním, zanechaným v našem ovzduší posledními lety válečnými. Pekařův optimismus, se kterým provázal počátky osvobozeného státu, se v tomto ovzduší začínal měniti v náladu čím dále stísněnější a stísněnější: objevují se u něho obavy, aby národ v střemhlavém vývoji těchto let neztratil vůbec duchové souvislosti s prací a životem pokolení předchozích a tím i jedné z důležitých opor své existence (protože vedle vědomí jazykového je to právě vědomí kontinuity pokolení vlastního s pokoleními minulými i budoucími, co podepírá cítění národní). A z těchto obav vzniká celá řada článků⁷⁷⁾ — mimo jiné i právě dotčené „Tři kapitoly z boje o svatého Jana Nepomuckého“.

Obsah brožury je v podstatě dobře znám: Pekař tu dokazuje, že Jan z Pomuku, světec kanonizovaný r. 1729, nebyl jen zbožnou lží jesuitského baroku, nýbrž vskutku existoval — a to jako opravdový mučedník, podstoupivší smrt, „protože sloužil církvi proti násilí moci světské“ — že omyl, který motivoval jeho krutý konec snahou zachovati zpovědní tajemství a přenášel jej už k roku 1383, byl způsoben jen nedostatečnou vědeckou výzbrojí doby, o jeho kanonisaci usilující, a konečně, že v snahách o jeho

svatořečení — jakkoliv opíraly se snad o jakousi „pia fraus“, jež si přála slávu světcovu co možná zveličiti — rozhodovaly nikoli momenty mravně opovržením hodné, nýbrž respektu zasluhující láska k národu a úsilí o zvýšení jeho kulturního titulu v západoevropském křesťanstvu. Přes to však, že polovina tohoto obsahu knihy odnášela se k údobí českého středověku, t. j. konkrétně k době předhusitské, znamenaly „Tři kapitoly z boje o sv. Jana Nepomuckého“ především⁷⁸⁾ zápas o uchování českého baroku, v němž Pekař — vlivem svých studií vavákovských, o kterých byla svrchu řeč — viděl značný kus české tradice: cosi, co proniklo až do dřeni minulých generací a co proto nesmí býti prostě odvrhováno s neporozuměním, ba s nepřátelstvím dobou přítomnou. Celý předchozí vývoj Pekařův, pokud se týkal českého baroka, se v této drobné knížce obráží: jsou tu odkazy k svrchu zmíněným souvislostem ze studia legend svatováclavských,⁷⁹⁾ jsou tu odezvy z „Knihy o Kosti“ a „Českých katastrů“⁸⁰⁾ a přirozeně že i referáty vavákovské sem zaléhají svými ozvěnami.⁸¹⁾ Ale všechny tyto starší hlasy stupňují se jaksi v nové knížce — vlivem prostředí, pro něž byly psány, i vlivem duševního rozpoložení autora — v pádně, krásným, úderným stylem psanou obranu českého baroka par excellence. Pekař znovu připouští stíny — a to velmi těžké stíny — v obraze české doby pobělohorské.⁸²⁾ Rozhodně však (ba daleko rozhodněji než dříve!) brání se snaze vyloučiti český barok a jeho kulturní svět z českých dějin: „Temno 18. století⁸³⁾ mělo také dosti světla... to byla doba, kdy nejen pražská města ožila podivuhodnou krásou baroku, ale kdy celý národ až do poslední vsi, do poslední chatrče, do posledního vzorku krajky a do poslední melodie lidové písně naplnil se životní radostí barokní kultury, pronikající, tvořící, budující novou společnost, nový národ, týž národ, z něhož vyšlo naše obrození, z něhož vyšly naše generace“⁸⁴⁾ Spojitost baroka s národním obrozením, kterou byl ještě ne zcela zřetelně⁸⁵⁾ naznačil ve svých referátech o Vavákovi, je tu rozvinuta už s plným důrazem. A o něco dál se Pekař ve svých výkladech vrací s jistou obměnou znovu k témuž thematic: „Protireformace (přes to, že

nepřestaneme odsuzovati násilí, jímž podlomila mravní a náboženské sebeurčení většiny, a nezapomeneme, že je to doba ponížení a úpadku) vnutila jednotu víry a tím po dlouholetém vnitřním zápasu, znovu a znovu vybíjejícím se v zhoubné války občanské, vnutila zároveň období poměrného vnitřního klidu, sbírání sil, za něhož mohl se decimovaný národ více než zdvojnásobiti, stvořiti si s dostatek (převahou kněžské) inteligence, jež potom za příznivějších okolností mohla boj za osvícení a duchovní osvobození národa vésti k další etapě úspěchu“.⁸⁶⁾ Ba údobí baroknímu dostává se nyní v koncepci Pekařově místa zvláště čestného v českých dějinách: „Zdá se mi pozoruhodným“ — uzavírá Pekař svoje výklady o jeho významu — „že celek národní napojil se kulturou jeho tak plně a žádostivě. Barok je dvojencem gotiky, vedl národ znovu k mystice, citu, vnitřní hloubce — pro českého historika bude vůbec jednou nejpozoruhodnější, že jen velké vlny mystického vznětu, jakými byly gotika a barok a příbuzný romantismus, zažity byly českým prostředím nejplněji a nejvášnivěji.“⁸⁷⁾

Takto ostře vyhrocené formulaci baroka a jeho významu v českých dějinách nemohlo se ovšem v době, která tak prudce se odtrhovala i od životních forem pokolení bezprostředně předcházejících a byla odchována povětšinou v nenávisti ke všemu, co připomínalo dobu barokní,⁸⁸⁾ nedostati tvrdé odpovědi — tím spíše, že, jak se zdá, ne jeden odpůrce Pekařův viděl v této chvíli vhodnou příležitost oplatit nepříteli za situace, pro něho po mnoha stránkách nevýhodné, starší dluhy. Vedle Jana Herbena, jehož poznámka stala se vlastně podnětem vystoupení Pekařova a který i později se význačně uplatnil v této kampani⁸⁹⁾ — vystoupil tu proti Pekařovi Karel Scheinpflug, který měl v redakci „Národních listů“ hráti jakousi úlohu prostředníka mezi oběma stanovisky, na jejich stránkách se střetnuvšími, de facto však postavil se na stranu svého redakčního kolegy a kdysi politického souputníka, v „Právu lidu“ podrobil stanovisko Pekařovo živé kritice Václav Hrubý, v „Nových Čechách“ Jaroslav Prokeš,⁹⁰⁾ a vedle toho ovšem vyrojily se spousty pisatelů více méně ne-

kvalifikovaných, kteří hleděli uplatnit v rozvířivším se sporu svoje mínění — ať už pro či proti Pekařovi (těch proti Pekařovi byla ovšem valná většina);⁹¹⁾ i schůze a tábory lidu byly uspořádány s thematem svatojanským! K celé této polemice se Pekař zachoval celkem dosti chladně, odpověděl — krom Herbena, Scheinpfluga a Václava Hrubého, kterým byl odpověděl už ve vlastním souboru „Tří kapitol z boje sv. Jana Nepomuckého“ — pouze Fr. M. Bartošovi, v jehož „Světcí temna“ našel poměrně nejvíce materiálu, který si žádal odpovědi.⁹²⁾

Co však Pekaře znepokojovalo, jak se zdá, více, byl jistý nesouzvuk, v němž se navenek ocitaly nebo aspoň mohly býti kladeny výklady jeho „Tří kapitol z boje o sv. Jana Nepomuckého“ a výklady souboru „K velikému výročí“, resp. celá linie, kterou tento soubor uzavíral: Bylo třeba oba dva dějinné pohledy na české údobí bělohorské a pobělohorské spojit v jediný logický obraz, který by ukázal nejen, že to i ono stanovisko se navzájem nevylučují, nýbrž vnitřně podpírají.⁹³⁾ Příležitost k tomu poskytl nové výročí, které připadlo na rok 1920 — výročí vlastního rozhodnutí v českém povstání proti Ferdinandovi II.: bitvy bělohorské. K výročí tomu napsal Pekař nový soubor fejtónů, které vycházely pod čarou „Národní politiky“ od konce října 1920 přes celý listopad až skoro do půli prosince t. r.⁹⁴⁾ Fejtony ty pak daly základ jeho nové knižní publikaci „Bílá Hora“, kterou Pekař vydal z jara roku následujícího a která znamená jakési vyvrcholení i dostavbu celého jeho pojmání i hodnocení údobí českého baroku a jeho úlohy v českých dějinách.⁹⁵⁾

V čelo své „Bílé Hory“ položil Pekař s výmluvným gestem celý soubor fejtónů z května 1918 „K velkému výročí“. Tato řada — rozhojněná ještě v některých partiích⁹⁶⁾ — znamenala, že se Pekař v nejmenším nezříká svých starších názorů o době bělohorské, jak je byl hájil — zčásti aspoň — už ve svém referátu o práci Řezníčkově. A také v dalším jeho líčení vynikají stíny, vržené Bílou horou v český dějinný vývoj XVII. a XVIII. věku, velmi silně, jsouce nadnášeny též silným pathosem slovním, který dosahuje tu expressivnosti i u Pekaře jinak nebývalé.⁹⁷⁾ Pekař

obrací se tu znovu, zřejmě se zřetelem na svoji obranu v „Třech kapitolách o sv. Janu Nepomuckém“,⁹⁸⁾ proti Tomkovým výkladům, o kterých jsme se už několikrát svrchu byli zmínili a které, jak jsme slyšeli, už dříve popíral: Bílá hora nebyla v žádném smyslu požehnanou událostí v českých dějinách. V nové ústavě, kterou uvedl v platnost Ferdinand II., nebylo ani stopy po nějakých reformních snahách, jež by dovolily toto dílo nazvatí pokrokem proti dosavadnímu stavu. Stavovský základ české ústavy nebyl sice úplně zrušen,⁹⁹⁾ ale vítěz zeslabil jeho význam už tím, že ještě před vyhlášením ústavního oktroje z roku 1627 (resp. 1628) uvedl de facto ve vládu v zemi novou stavovskou společnost, která — třeba si uchovala značně ducha opozičního¹⁰⁰⁾ — přece jen nedovedla zdaleka užívat výhod svého ústavního postavení tak, jako její předbělohorskí předkové, ba cítila se namnoze úplně cizí politickým ideálům a cílům těchto starších generací. Také po stránce národnostní nepřinesl převrat bělohorský národu našemu tolik dobrého, jak se druhdy vykládávalo.¹⁰¹⁾ Zastavil sice onu předbělohorskou germanisaci, která byla o to nebezpečnější, že šla zdola, z vrstev lidových — ale konec konců přece jen zase jako vítěze do země uvedl Němce. A to znamenalo zase pohromu, protože i zbylá česká šlechta se — zejména po stránce jazykové — nebránila nikterak vydatně novému náporu cizí vlny. K oběma těmto momentům pak přistupovalo ještě nesporné násilí protireformace, podlamující do značné míry volný ruch duševní v zemi a ovšem i hrozné zpuštění hospodářské, které přivodila válka o země české, či přesněji řečeno: o udržení ústavního a politického díla Bílé hory v letech 1620—1648. Vše to tvoří z Bílé hory opravdu strašlivý mezník v českých dějinách.

A přece se Pekař — v závěru své knihy — znovu vrací ke své apologii údobí pobělohorského a českého baroka vůbec, jak ji byl zastával v „Knize o Kosti“, „Českých katastrofách“, referátech o Vavákovi a hlavně ve svých „Třech kapitolách z boje o sv. Jana Nepomuckého“. Národ český — tak asi přemostují jeho výklady tuto na prvý pohled široce se rozevírající trhlinu mezi

temnými, velmi temnými stíny Bílé hory a jejími perspektivami světlejšími — utrpěl na Bílé hoře porážku. Ale třeba především konstatovati, že tato porážka nebyla *příčinou* jeho úpadku, nýbrž spíše *výsledkem*. Vlastní kořeny Bílé hory jako katastrofy národní, tkví (zde Pekař zřejmě opakuje myšlenku, jíž už kdysi hájil, jak jsme slyšeli,¹⁰²) herce velkého dramatu bělohorského proti žalobám, na jejich památku se nakupivším) velmi hluboko časově před ní — někde na počátku XVI. věku, kdy na půdě české se srazilo staré husitství s novotnou reformací německou, s luterstvím, a kdy Češi se vzdali svého těžce vybojovaného mravního a náboženského „sebeurčení“, aby se vrhli v náruč náboženskému hnutí jinonárodnímu, rostoucímu z cizích kořenů.¹⁰³) To byl ten okamžik krise, kdy český národ začal slábnouti a všechno ostatní — do Bílé hory a po ní — bylo jen nutným výsledkem toho, jak se u nás věci začaly vyvíjeti počátkem XVI. století.¹⁰⁴) Doba pobělohorská, třebaže v ní tento vnitřní úpadek národních sil byl po mnoha stránkách dovršen spoustami vnějšími a proces dospěl k svému nejhlubšímu bodu, znamenala přece jen už první známky obratu. Pod strašlivou tíhou pohrom pobělohorských rodí se v pošlapaném národě, jakousi přirozenou a skoro bychom řekli: fyziologickou reakcí, nová jiskra životní energie. „Kdo přihlédne blíže,“ vykládá Pekař, „najde v době protireformační vedle přehojných svědectví duševního úpadku, šířeného násilím autority začasné obmezené, také doklady mravní snahy, stopy duchovní vzpoury, které musí státi tím výše v našem obdivu, čím pohotovější a bezohlednější je duch útisku, jemuž se odvážíla čeliti.“¹⁰⁵) To bylo jakési hledání vlastního já národního, v této vzpouře proti cizí vůli, která se projevovala v takovém Balbínovi, Pešinovi, Beckovském, Frozínovi a Vavákovi v době, kdy stíny úpadku u nás vrcholily, ožívala silnější vůle českého živlu, obnovovalo se opět pevněji národní vědomí, nalomené počátkem XVI. věku. „Balbínem a Pešinou“ vrcholí Pekař svoje výklady o době „Temna“ — „počíná se bezmála třistaletá česká bitva protibělohorská, v jejich rukou proměňuje se vědecká práce poprvé v nástroj buditelské agitace, česká minulost stává se obranou přítomnosti

a slibem budoucnosti... Prvým, buditelsky nejmělejšíím činem doby osvícenské je vydání české obrany Balbínovy... literární historikové její žijí především z práce Balbínovy a ... její pojetí českých dějin je rozličně prostoupeno stanoviskem jeho...¹⁰⁶⁾ Vidíme tu, jak obě — zdánlivě na sebe ostře narážející — linie Pekařova myšlení o Bílé hoře a časech pobělohorských, uzavírají se v pevné konstrukci, jak domnělý nesouzvuk mezi názory, jež zastával s jedné strany jeho starý posudek knihy Řezníčkovy, jeho soubor „K velikému výročí“ a některé jiné jeho práce, na druhé straně pak jeho referáty o Vavákovi, apologetické partie „Knihy o Kosti“ a „Českých katastrů“ a zejména bojovné stránky „Tří kapitol z boje o sv. Jana Nepomuckého“, harmonicky splývá.

„Bílou Horou“ byl vývoj Pekařovy formulace našeho problému bělohorského a pobělohorského ve svých hlavních rysech uzavřen. Následovaly po ní ještě tři významnější práce, jichž nelze opominouti, má-li býti obraz jeho poměru k českému baroku úplný: „Omyly a nebezpečí pozemkové reformy“¹⁰⁷⁾ velký referát o spisu profesora bratislavské university Josefa Hanuše „Národní Museum a naše obrození“ v „Českém časopisu historickém“ 1922¹⁰⁸⁾ a rovněž obsáhlé kritické pojednání o knize vídeňského badatele dra Heinricha Benedikta „Franz Anton Graf von Sporck“ (s podtitulem: „Zur Kultur der Barockzeit in Böhmen“) v témže časopisu r. 1923.¹⁰⁹⁾ Ale všechny tři tyto práce nepřinášejí v podstatě než jisté doplňky k obrazu, který byl vytvořen již v „Bílé Hoře“. Prvá z nich, vyrostlá zřejmě ještě na půdě onoho aktuálního zájmu Pekařova z prvních let budování samostatného státu československého, o němž jsme se byli zmínili shora, podtrhuje silněji a důrazněji korektury v běžném obrazu české šlechty pobělohorské, které byl Pekař učinil už ve své „Knize o Kosti“ a ve svých „Českých katastrech“.¹¹⁰⁾ Referát o knize Hanušově, ač jinak s „Omyly a nebezpečími“ po nejedné stránce těsně souvisí,¹¹¹⁾ obrací se spíše k duchovým stránkám starších Pekařových vývodů a hájí v příznačné gradaci sice proti nim, v podstatě však s úplně stejného stanoviska, thesi, že domácí

tradice česká, jak byla založena dílem Balbínovým, Pešínovým, Sobkovým a jejich souvěkvců, „měla větší význam pro naše literárně vědecké obrození, než uvolnění duchů, zvané osvícenstvím“.¹¹²⁾ A třetí z úvah Pekařových, týkající se knihy Benediktovy, není vlastně než konkrétním — v krásném povahopisném prokreslení známého českého šlechtice z počátku XVIII. věku, Františka Antonína hraběte Šporka, v němž Hanuš viděl jednoho z těch, kdož připravovali naše národní obrození, provedeným — dokladem téže these.¹¹³⁾ Stejně pak spíše doplňkového rázu jako tyto větší studie jsou některé poznámky, kterými Pekař v „Českém časopisu historickém“ sledoval současnou naši historickou produkci, pokud se obírala tematy z dějin bělohorských resp. pobělohorských, ať už to byly marginalie na okraj významné studie Kubíčkovy „Národní vědomí českých jesuitů až po dobu Balbínovu“,¹¹⁴⁾ nebo referátové zaznamenání knihy mladého polského badatele Władysława Bobka „Bohuslav Balbín“,¹¹⁵⁾ či glosa k statí treboňského archiváře V. Hadače „Básnická fantazie a historická pravda v románu Václava Beneše Třebízského „Bludné duše“,¹¹⁶⁾ a j.¹¹⁷⁾

V pojetí, v jakém byl zakreslen do českých dějin v „Bílé Hoře“, přešel český barok také do Pekařovy učebnice „Dějiny československé“, jediného to většího syntetického obrazu naší minulosti, bohužel, který nám velký historik byl zanechal.¹¹⁸⁾ A není pochyby, že, i kdyby byl Pekař přikročil k napsání oněch větších dějin českých resp. československých, které, jak se zmínil profesor Šusta ve své pohřební řeči,¹¹⁹⁾ zůstávaly až do posledních let života jeho přáním a mnoho zaměstnávaly jeho přemýšlení, byl by tam jeho soud o naší době pobělohorské a jejím významu v osudech národních přešel zase v těchže základních obrysech: Pekařovo pojetí českého baroka souviselo úzce se samými základy jeho obrazu české minulosti, s jeho filosofií českých dějin.

Jak známo, viděl Pekař základ českých dějin nikoli v nějaké ideji, jejímž nositelem je ten který národ, nýbrž v myšlence národní; t. j. v dynamickém, živém vědomí národním, spojujícím jednotlivce i jednotlivé generace v jediný osudový celek. Myšlenka

národní, vykládá ve svém známém pojednání „Masarykova česká filosofie“ v „Českém časopisu historickém“ 1912,¹²⁰) „je všudypřítomna v našich dějinách, s nestejnou ovšem intenzitou podle poměrů časových, míry nebezpečí nebo síly vzdělání. Ale je všude, neboť v ní se zračí kontinuita národního života. Má vždy svůj obsah mravní a tedy i kulturní, vždy usiluje o to, aby nasýtila se ideami soudobé civilizace a nebyla neúčinným živlem v obci národů křesťanských. Není odvislá od převratů kultur nebo rozdílů věr a církví... Je jediným úvazkem, jenž zakládá duševní jednotu naší s pokoleními, která dávno vymřela, i s pokoleními, jež budou následovati, je jedinou myšlenkou, v níž mrtví bez rozdílů dob, stavů a kultur, svorně panují živým“.

Netřeba, tuším, obšírnějšího výkladu k tomu, abychom pochopili, že takovéto formulaci našich národních dějin musilo se údobí barokní chtě nechtě jeviti jinak, než jak se jevilo Františkovi Palackému nebo historiografii či historické filosofii, která na Palackého z větší či menší duchovní vzdálenosti navazovala.¹²¹) Barok nemohl v této koncepci, která tak živě zdůrazňovala, že vědomí národní je přítomno ve všech dobách národního života, nebo — abych užil jiného citátu z „Masarykovy české filosofie“,¹²²) — že „kontinuita národního vědomí je nepřerušena a nepřerušitelná“, vypadnouti jako cosi mrtvého, cosi cizího z ostatního vývoje národní minulosti. I když stíny, na něm ulpívající, byly sebe hustší — a Pekař skutečně, jak jsme viděli, nešetřil příliš v tomto směru temnými barvami — přece jen žil v něm duch národní neumrtven. Sám fenomén barokní (nebo, chcete-li, s jistou obměnou: protireformační) nebyl a nemohl mu býti nijak na škodu, stejně jako zase na jiné straně nemohly mu prospívati jiné duchově-dějinné styly nebo náboženské formace, ať už to byla reformace nebo osvícenství, protože, jak jsme slyšeli, vědomí národní „není odvislé od převratů nebo rozdílů věr a církví“.¹²³) Naopak: platilo-li, že myšlenka národní rostla k větší mohutnosti „podle míry nebezpečí“, pak *musil* skutečně barok, v jehož počátcích na naší půdě nepochybně nebezpečí, ohrožující svébytný život národní od prvních kroků německé reformace u nás

vyvrcholilo, státi se dobou reakce proti dosavadní ochablosti, počátkem „obrození“ národního, jak tomu chtěla svrchu šíře rozvedená Pekařova formulace významu baroka v našich duchových (ale i politických a hospodářských vlastně) dějinách.¹²⁴⁾

Lze opravdu říci, že Pekařův barok byl pevně zakotven v samém jádru jeho tvůrčí bytosti. Pekařova koncepce české doby pobělohorské nebyla však jen neživou formulací učeneckého zájmu, nýbrž byla — jak jsme už v úvodu letmo byli naznačili — mnohonásob uzpůsobena k tomu, aby pronikla do širších řad české intelektuální veřejnosti a spolutvořila její pojetí české minulosti. V tom je podstatný rozdíl mezi názory Tomkovými a některých jeho následovníků, kterých jsme se dotkli svrchu v našem vyprávění a které, jak jsme pověděli, nemohly splynouti úže s myšlením valné většiny naší společnosti národní v minulém století, protože se nejen nesrovnávaly s nejsilnějšími tendencemi, tuto společnost ovládajícími, nýbrž stavěly se přímo proti silám, které v ní byly procitly. Pekař jak v té části své formulace českého baroka, v níž zdůrazňoval jeho význam jako počátku a nového ohniska národní energie, a to energie především oposiční, namířené proti vítězům bělohorským, proti státu „rakouskému“, resp. „rakousko-uherskému“, tak v druhé části její, která zesilovala význam baroka jako kusu české tradice, šel (abych užil okřídleného obratu) s dobou, to jest: odpovídal na vnitřní tendence této doby, sžíval se s nimi, kul svůj obraz přímo v jejich žáru. V prvním případě jeho formulace splyvala s odbojnou náladou české společnosti předválečné, doznívající ještě v prvních letech po válce — v případě druhém pak pojila se úzce s potřebou návratu k půdě a k tradici, který je znakem postupujících let nového státu československého a jeho veřejného života.¹²⁵⁾ A tak bylo jeho dílo, pokud se obíralo českým barokem, skutečně povoláno splniti onen úkol, který mu dávalo jeho postavení, vytčené shora v úvodu naší práce: „proměnití vztah českého člověka, který vyrostl v liberalistickém ovzduší XIX. věku a v éře politických bojů, vyplňujících český veřejný život od počátku vlády Františka Josefa I., k údobí baroknímu“. V jaké míře se to stalo, poví

nám snad historie, která bude míti větší odstup k našim časům a bude moci změřiti i síly, jež my dnes ne dost jasně postřehujeme a jež přece silně mohou zasahovati do vnitřních osudů přítomnosti.

¹⁾ Užívám arci tohoto slova v daném případě s jistou licencí: označovati slovem „barok“ dějinné údobí pobělohorské je u nás zvykem teprve posledních let a ani tu ne dosti ustáleným. (Sr. o tom moji studii „Co jest barok?“ ve Filosofické revui roč. 1934, separ. otisku 2 sg.).

²⁾ Pokud se Palackého názorů na naše údobí bělohorské dotýče, nemáme, bohužel, doposud žádné obšírnější studie, která by toto thema plně vyčerpávala, třebaže by tu šlo o sujet velmi lákavý. Drobný přehled nalezne čtenář v Kalouskové práci „O vůdčích myšlenkách v historickém díle Palackého“, otištěné v „Památníku na oslavu stých narozenin Františka Palackého“, na str. 216.

³⁾ Srv. Gedenkblätter, str. 160: „das Unrecht, das Ferdinand II. uns einst zugefügt, von Ferdinand V. vollständig wieder gut gemacht worden ist“. Toto místo, tuším, zvláště výrazně osvětluje kořeny Palackého odporu k českému baroku, jež tkvěly — aspoň v starším údobí jeho — především v jiné ideologii společenské. Že tu spolupůsobily arci i motivy náboženské, kterých jsem se dotkl výše při zmínce o české osvětské společnosti a jejím poměru k baroku, není pochyby. Ale tato věc by si vyžadovala obšírnějšího výkladu, na který tuto prozatím není místa.

⁴⁾ Pokud jde o Tomkův poměr k Bílé hoře a údobí pobělohorskému, odkazují čtenáře vedle studie Pekařovy o českém dějepisectví let 1848—1898 v Památníku na oslavu padesátiletého panovnického jubilea Františka Josefa I., o níž bude ještě níže řeč, k thema vyčerpávající práci Jar. Werstadta „Tomkovo historické kacírství“, otištěné v České revui 1918, sešit 10—12.

⁵⁾ Jak ukázal dobře Werstadt v studii, citované předchozí poznámkou, byly Tomkovy názory na údobí bělohorské v letech čtyřicátých značně, ba podstatně jiné než v této době.

⁶⁾ Pokud se týče pozdějších proměn názorů Tomkových, jež možno označiti spíše jako jakési retuše příliš ostře vyhraněných kusů jeho soudů, viz opět studii Werstadtovu v České revui, str. 738 sq.

⁷⁾ Časopis Českého Musea 1854, str. 240 sq.

⁸⁾ Srv. Vančurův český překlad, str. 737 sq.

⁹⁾ Srv. Kalouskův článek „Velké francouzské dílo o dějinách českých“, otištěný ve Vlčkově Osvětě, r. XXI. (1891), na str. 131 sq.; vlastní Denisovo zhodnocení kladných stránek Bílé hory ponechává Kalousek sice (na str. 149 až 150) bez protestů, ale pro pozorného čtenáře je jistě dostatečně výmluvným to, co praví ve svém referátu výše na str. 141—142 („dokud trval zápas o nad-

vládu mezi šlechtou a králem, bylo v Čechách poměrně ještě dobře; nesrovnale horší časy nastaly, když moc královská dobyla úplného vítězství... absolutismus byl neštěstím také jiným zemím, netoliko Čechám...“ atd.).

¹⁰⁾ Změn, jež v duchovním okruhu západoevropském připravovaly cestu lepšímu chápání fenoménu barokního, dotkl jsem se rovněž v jednu už citované své studii „Co jest barok“ (l. c. str. 2—3).

¹¹⁾ Otázce poměru naší krásné literatury let devadesátých k baroku a její problematice nebyla u nás, pokud vím, věnována pozornost v žádné závažnější studii. Na venek by se snad zdálo, že k vysvětlení tohoto vztahu stačí poukaz k zálibám v látkách nevšedních, resp. běžnému člověku této doby více či méně protimyslných, v jakémsi baudelaireovském „*épater le bourgeois*“, jež se v této literatuře zřetelně jeví. Ve skutečnosti však jsou tu souvislosti daleko hlubší. Dotkl jsem se věci — letmo aspoň — ve své studii „O barokní gotice“ v Lumíru, roč. LVIII. (str. 23), a doufám, že ještě jednou naleznu příležitost, abych se k ní vrátil.

¹²⁾ Pokud se týče poměru Rezkova k baroku, resp. k údobí protireformačnímu, tvoří jeho literaturu vedle Pekařova nekrologu v ČČH, roč. 1909, ke kterému se ještě v dalším vrátím (srv. níže str. 164), hlavně studie Jaroslava Werstadta „Politické dějepisectví XIX. století a jeho čeští představitelé“ (otisk z ČČH 1920) na str. 66 a násl.

¹³⁾ Svědectvím vlivu Erdmannsdörferova na Rezka, kterého jsem se dotkl už ve svém „Mládí Humprechta Jana Černína z Chudenic“ (I., str. 151), je výrazný poukaz k němu v „Dějínách Čech a Moravy nové doby“ I., str. 51.

¹⁴⁾ Srv. l. c. str. 51.

¹⁵⁾ Jediné, co v této souvislosti možno zaznamenati, jest Rezkova poznámka v úvodní kapitole „Dějín Čech a Moravy nové doby“ (I., str. 27), podtrhující, „že celý nynější veřejný život ve všech mnohotvárných stránkách svých, politických i kulturních, v Čechách i na Moravě... jest výsledkem toho vývoje, jak se udál u nás od té doby, co vítězství bělohorské bylo trvale zabezpečeno“ — ale toto zhodnocení údobí pobělohorského jako vývojového podkladu přítomné situace bylo příliš matné, než aby se mohlo čtenáře nějak hlouběji dotknouti.

¹⁶⁾ Srv. jeho odsudek onoho absolutismu, ve kterém Tomek viděl záchranu českého národa z nebezpečné anarchie, v jeho „Dějínách Čech a Moravy nové doby“ I., str. 25. („Proto také absolutismus, který všude jinde proti oligarchii se jevil býti pokrokem, u nás zanechal stopy neblahé.“) Rozdíl mezi Tomkem a Rezkem v této věci podtrhl ostatně už Pekař v nekrologu Rezkově v ČČH 1909, str. 149.

¹⁷⁾ Na tyto styčné body poukázal opět Pekař ve svém nekrologu o Rezkovi v ČČH 1909, str. 149. Jejich význam byl na venek zesilován ještě tím, že Rezek sám stál ve velmi úzkém poměru k Tomkovi osobně, což mu také — jak se aspoň Pekař domnívá (ČČH 1909, str. 146) — vyneslo jistou nedůvěru

Palackého a způsobilo, že se Rezek nestal pokračovatelem „Dějin národu českého“.

¹⁸⁾ Jaroslava Golla neuvádím v této souvislosti jen nahodile. Pekař ve své známé rektorské řeči „O periodisaci českých dějin“ (ČČH 1932, str. 1) vyzvedl jako přední zásluhu Gollovu, že „on byl první, jenž ve svých universitních přednáškách upozorňoval na mnohonásobné souvislosti mezi vývojem institucí západoevropských a našich, na duchovní pouta a závislosti našich řádů i cílů na příkladech a popudech z ciziny“. To byl jistě důležitý moment pro poměr české historiografie k baroku, jež, jsouc v jiných zemích organickým kusem dějinného vývoje novodobého, nemohlo u nás zmizeti jaksí úplně mimo osudy národní jako cosi cizorodého. A druhá věc, kterou Goll nepochybně také připravoval lepší přijetí doby pobělohorské v našem novějším dějepisu, byl jeho živý zájem o krásnou literaturu, který přenášel i na své žáky. O zásluhách této krásné literatury o sblížení intelektuálního světa z konce min. století s barokem jsme už pověděli.

¹⁹⁾ Pokud jde o Pekařův poměr k baroku, nemáme doposud žádné speciální studie — ač nechci-li citovati výtah z mého universitního čtení o této věci, otištěný v Lidových listech dne 7. a 14. února 1937. Stručně se věci dotýká Kroftova přednáška „Josef Pekař“, vydaná jako zvláštní příloha k ČČH 1930, o níž se ještě v této souvislosti zmíníme.

²⁰⁾ Podrobnější bibliografické údaje o obou studiích viz v Klikově „Bibliografii prací Josefa Pekaře“ v Pekařově Sborníku II. str. 580—581.

²¹⁾ Kratičkový rozbor a charakteristiku obou prací nalezne čtenář v mém článku „Středoškolská studia Josefa Pekaře“, otištěném v Lumíru, roč. LXIII., na str. 194 sq.

²²⁾ Srv. Památky archaeologické XIV., str. 640.

²³⁾ Srv. Jizeran X., číslo 63.

²⁴⁾ Za sdělení její děkuji p. kol. dru Jos. Hobzkovi.

²⁵⁾ „Od míru Westfálského až do smrti císaře Ferdinanda III. (1648 až 1657).“ Díl vyšel v Praze 1892.

²⁶⁾ Srv. v této souvislosti to, co Pekař uvádí jako *námitku* proti Rezkovi ve svém nekrologu, věnovaném bývalému učiteli, v ČČH 1909 na str. 150: „když ve sporu náboženském koruna prosadila po Bílé hoře svou, ponechala státní správu, zejména za Ferdinanda II., v rukou šlechtických condottierů, a to způsobem, jenž neupomínal nikterak na nějaké zásady o reformě státní správy“. „Šlechtickými condottieri“ nemohl Pekař míniti nikoho jiného, než Valdštejna a jeho okolí, resp. jeho přátele.

²⁷⁾ O Thurnovi, kterého Pekař se zřejmou narážkou na jeho úlohu v dějinách valdštejnského spiknutí, vylíčenou živě ve valdštejnské monografii, nazývá „zajímavým mužem“, podotýká, že „by bylo třeba zvláštní monografie, a kdo jej odsuzuje předem bez bedlivého studia, chová se nespravedlivě“. A v této myšlence Pekařově jsou, tuším, kořeny některých prací jeho pozděj-

šího žáka, Františka Hrubého, který, jak známo, několika studii se pokusil osvětit postavu nešťastného vůdce českého povstání z let 1618—1620 a jeho dozvuků.

²⁸⁾ „Jemuž lze jen vyčítati, že nebyl geniem, aby zmohl nepříteli poměru“. Vedle těchto spíše obhajovaných osobností stojí u Pekaře zjev loyálního (k císaři) Karla ze Žerotína silně ve stínu: Pekař se sice neodvažuje soudu definitivního o něm, ale důrazně upozorňuje na to, že „Gindely nemohl se ubrániti pochybnostem, lze-li chování jeho bezpodmínečně hájiti“. I zde, tuším, lze nalézt některé styčné body mezi dílem Pekařovým a pracemi Fr. Hrubého, o nichž byla řeč v předchozí poznámce. Že jak pokud jde o jednotlivé herce povstání bělohorského, tak pokud se týče skupinných činitelů této „velké hry“, t. j. především české šlechty, rozcházel se Pekař nejen s Tomkem, o jehož názoru na tyto věci jsme se zmínili shora, ale i s Rezkem, který taktéž viděl na straně stavovské velmi skrovné morální hodnoty („virtuosi fráze o svobodách tohoto království a lásce k jazyku sloužily za zástěru pro nepočestné skutky, nešetrné a podvodné zacházení s korunním jménem“) netřeba obšírně vykládat. Jen v jednom jeví se v referátu Pekařově o Řezníčkovi jakási koncese stanovisku tomkovsko-rezkovskému, tam totiž, kde Pekař připouští, že autor „mohl ukázati, kterak nezřízené stavovské aspirace dostávaly se vždy ve větší rozpor s úkoly moderního, ano i existenčními potřebami dosavadního státu“ — ale tento ústupek je významně uveden jen jako možnost, pro kterou by zřejmě teprve bylo třeba zaopatření nějaké pevnější důkazy.

²⁹⁾ Jasná řeč tato byla jistě vzhledem k postavení, které zaujímal ještě tehdy Tomek v našem historickém světě, statečná — i když byla klausulována všemožnými uznáními nestorovi současné české historiografie („i kdo nesouhlasí, přizná Tomkovi část pravdy a ostatek vyloží si z toho, že Tomek se postavil výhradně na stanovisko státní moci a autority...“). Ještě otevřeněji však vyslovil Pekař svoje výhrady protitomkovské i protirezkovské (aspoň zčásti) v několikrát už citovaném nekrologu Rezkově v ČČH 1909, na str. 148 sq.

³⁰⁾ Srv. jeho zásadní uznání, které vzdává Balbínovu ocenění Křišťana jako „pretiosissimum istud primumque historiae patriae monumentum“, v „Die Wenzels- und Ludmila-Legenden und die Echtheit Christians“ na str. 273. V podobné souvislosti možno citovati i „Nejstarší kroniku českou“, str. 78 a j.

³¹⁾ O Delehayově spisu „Les légendes hagiographiques“ (vydaném v Bruselu 1905) napsal Pekař obšírný referát do ČČH 1905 — uprostřed nejprudších zápasů o Křišťana. O citaci Delehayově v „Třech kapitolách z boje o sv. Jana Nepomuckého“ zmiňuji se níže na str. 173.

³²⁾ „K historické perspektivě Dykova Posla“ v Lumíru, roč. LVIII., str. 375 sq.

³³⁾ Jde hlavně o Pekařovo pojetí boje bělohorského jako boje dvou kultur, z nichž domácí, protestantská byla slabší, nemajíc bezpečného vědomí

převahy a odtud plynoucí sebedůvěry, a Dykovu konfrontaci světa Tomáše Roha a světa Poslova, jež vyjadřuje v podstatě totéž.

³⁴⁾ Srv. níže str. 177.

³⁵⁾ Kniha o Kosti, předmluva k druhému vydání (nestránkovaná).

³⁶⁾ Str. 434—439.

³⁷⁾ Ne nadarmo srovnává Pekař Vavákovy Paměti s Pamětmi jiného (o padesát let arci mladšího) sedláka z okolí turnovského, Josefa Dlaska, o kterých byl psal před lety v „Politik“ („Memoiren des Bauers Josef Dlask“, Politik XXXVII., 1898, č. 355). Už z toho je vidět, jak mu rodné prostředí tanulo při pozorování osudů Vavákových stále na mysli.

³⁸⁾ T. G. Masaryk dovolává se ve své „České otázce“ (vyd. z 1924, str. 11) jako argumentu pro svoji thési, „že všechno české snažení a pokračování literární a osvětové [zavedením protireformace] na dlouho bylo nemožné“ citátu z Tomka: „Jezovité uložili ducha národa českého v staletý hrob“.

³⁹⁾ Výjimku tu tvoří arci někteří katoličtí autoři z druhé poloviny minulého století. Ale jejich dílo, i když naprosto nechci některé z nich podceňovati, naprosto nebylo s to, aby rozptýlilo „temno“, prostírající se v našich dějinách od roku 1620: Nehledě k tomu, že přistupovalo k danému materiálu už předem s hledisky v té či oné míře danými zájmem konfesionelním, nedovedlo se než zřídka pozvednouti nad prostou publikaci či reprodukci pramenů, k tomu, co bychom mohli po právu nazvati novým, vědecky zdůvodněným pojetím českého baroka.

⁴⁰⁾ ČČH XIII., str. 436.

⁴¹⁾ Srv. na př. Pekařovu práci „Mladá Boleslav ve věcích minulých“ v Jizeranu, roč. X., číslo 63 (z 14. srpna 1889), ale též citáty uvedené shora na str. 159, a j.

⁴²⁾ Upozorňuji na př., že i základní motiv „Tří kapitol z boje o svatého Jana Nepomuckého“ je obsažen už v tomto referátu, tam, kde Pekař se zmiňuje o „Vavákově obšírném, radostí nezapomenutelných dojmů naplněném vylíčení pražských slavností z r. 1779, věnovaných padesátiletému jubileu svatořečení Jana Nepomuckého“.

⁴³⁾ Přesných dat o vzniku „Knihy o Kosti“ — bohužel — jsem prozatím nezjistil. Ale předmluva, kterou Pekař připojil k 2. vydání „Knihy o Kosti“ (1935) nasvědčuje, tuším, dosti zřetelně, že počátek přípravných prací třeba umístiti někam do r. 1906 či 1907 („Řadu let před tím, od r. 1902 do r. 1906... byl jsem cele zaujat důkazem o pravosti Kristiána“). Přesnějších dat by snad mohly poskytnouti zápisy archivu jindřichohradeckého o době studia Pekařova v tomto archivu.

⁴⁴⁾ Nekrolog Rezkův nezdůrazňuje v této souvislosti nadarmo. Jeho ostré odmítnutí tomkovského a zčásti i rezkovského hodnocení převratu bělohorského, jež jsme citovali shora, ukazuje poznovu, jak málo poměrně působil při vzniku Pekařovy formulace českého baroka a jeho osudové úlohy v českých dějinách vliv s této strany, tak často u některých autorů zdůrazňovaný.

⁴⁵⁾ V této souvislosti třeba z momentů Pekařem v jeho líčení v té či oné míře podtržených zmíniti se na příklad o kariéře skuřínského sedláka Procházky, který panské službě děkoval za opravdu pozoruhodný vzestup životní, nebo o listu hraběte Humprechta Jana Černína kosteckému hejtmanovi Matěji Blatenskému v odpověď na jeho zprávu o požáru, způsobeném bleskem v soboteckém Humprechtě, který uzavírá krásně: „Buď Pán Bůh pochválen, že radši mou věc trefilo, než mejch milejch poddanejch“, a j.

⁴⁶⁾ Srv. „Knihu o Kostí“ I., str. 163 sq. I v tomto bodu ovšem Pekař nepřestal jen při pouhém náznaku své monografie kostecké, jemuž se, jak hned uslyšíme (srv. dále pozn. ⁵³⁾ a ⁵⁴⁾) dostalo odezvy ještě v drobném článku „Naše šlechta a český jazyk v 18. století“: Znovu a znovu připoutává k němu pozornost svých žáků — a dává impuls k řadě prací, z nichž nejrozsáhlejší je kniha Jana Muka „Po stopách národního vědomí české šlechty pobělohorské“.

⁴⁷⁾ Čtenář, který se zabere hlouběji do čtení „Knihy o Kostí“, postřehne jistě snadno, jak její snaha o objektivní posuzování věcí a zjevů vyostřuje se místy až v jakousi paradoxnost, která současně vidí věc bíle i černě. Srv. na př. Pekařovo hodnocení individualistické kultury renesanční Itálie, v němž slova obdivu, oceňující ji jako „kulturu, jež každý talent pobádá k plnému rozvoji schopností jeho a nároků jeho na moc, bohatství nebo slávu, již imponuje smělý, bezohledný čin, velký tvrdý muž, již lákají právě nesnadné úkoly“ atd. — promítají se hned v zápětí s odsudky jejími, protože prý „neuznává osobnosti v malém člověku, jímž opovrhuje... poddaný je [jí] jen k tomu, aby na jeho práci a poslušnosti založil pán blahobyť svůj...“ atd. — ba kde dokonce setkáváme se přímo s jakousi zálibnou hrou v epithetech více méně kontradiktorních („kultura mocných a tvrdých, skvělých a krutých jedinců podmanitelů“).

⁴⁸⁾ Vycházely — jak známo — původně v ČČH 1913—1916 (r. XIX. až XXII.). 1915 byly vydány samostatně jako separát; v druhém, jen nepatrně změněném vydání, vyšly pak r. 1932.

⁴⁹⁾ Str. I. (bez paginace).

⁵⁰⁾ Pekař vytýká — zase v jakési paradoxní hře světla a stínu, kterou jsme podtrhli už shora v „Knize o Kostí“ — zdůrazňování zájmů třídních a individuálních na straně šlechty, nedůraznost jejich protestů proti přemírným požadavkům vládním, zesilování nároků na poddané atd.

⁵¹⁾ Srv. České katastry (vyd. 1932), str. 100. — Možnost, kterou tu Pekař odvážně naznačil a k níž se pak ještě jednou, jak uslyšíme (srv. v dalším, pozn. ¹⁰⁰⁾), vrátil v „Bílé Hoře“, byla v poslední době značně posílena pracovními výsledky jeho žáků i jiných badatelů. Vedle citované již práce Mukovy, která pro ni svědčí aspoň nepřímou a bezděčně svými citacemi ostře opozičních výroků české šlechty z let Karla VI., budiž mi v této souvislosti dovoleno citovati i moji vlastní drobnou práci „Zapomenutá návštěva“, otištěnou v Akordu 1934, č. 7., z poslední doby pak i některé detaily knihy Otakara

Kampra „Hudební Praha v XVIII. věku“, na něž jsem upozornil v ČČH 1936, str. 610.

⁵²⁾ Str. 80—82 a 200—201.

⁵³⁾ Je zajímavé srovnání zřejmě optimistický závěr tohoto článku s vývodem „Knihy o Kosti“, pokud se týkaly jazykového uvědomění české šlechty v době barokní: Kdežto v „Knize o Kosti“ uznával Pekař s bolestí, že v kruzích šlechtických jazykový zájem už v XVII. věku ustupoval až k úplnému zapomnění (str. 165: „Stará Čechie ... nedovedla odolati přívalu...“) — ve své glose z r. 1914 mluví o nutnosti korektury v tomto ohledu i pro XVIII. století. Vidět tu, jak Pekař teprve pozvolna vnikal do obrazu českého baroka. Jeho volání po korektuře běžného mínění o úplné jazykové necitlivosti české šlechty barokní dostalo se však opět potvrzení novými pracemi — jmenovitě jednou již citovanou knihou Mukovou, ale i pracemi Em. Kubíčka, J. Vašici, A. A. Neumanna a j.

⁵⁴⁾ Nikoli arci apologií plnou — neboť protokol sněmovního zasedání sám je anebo aspoň se zdá dokladem velmi malé účasti české šlechty na tak důležitých jednáních, jako byla sněmovní jednání r. 1706. Ale Pekař namítá, že mohlo „jít o absenci nahodilou, přivozenou pokročilou letní sezónou, v níž se sněmovní zasedání konalo“ a rozhodně odmítá vykládati tuto návštěvu „jako důkaz nebo příčinu malé váhy a platnosti stavovského sněmování“: „V tom naopak pečlivější studium dochází k výsledkům, jež se přiči zcela rozhodně běžným názorům o bezvýznamnosti českých sněmů v době pobělohorské“.

⁵⁵⁾ Srv. po této stránce na př. jeho bezvýhradné přitakání odhadu Kinského o zpuštění Čech po třicetileté válce v Českých katastrech, str. 51 a j.

⁵⁶⁾ Str. 92.

⁵⁷⁾ Na str. 92.

⁵⁸⁾ T. j. o druhé části první knihy, knize druhé a první části knihy třetí, jež vyšly postupně v letech 1908—1915.

⁵⁹⁾ Str. 192—216.

⁶⁰⁾ Ročník X. číslo 81. — Nedovedu ovšem říci, byl-li Pekař opravdu sám původcem otištění tohoto článku. Článek totiž není než doslovně přejatý referát o Vavákových Pamětech z ČČH 1907, z něhož však byly rozsáhlé a velmi významné partie vypuštěny, a dělá v této své podobě spíše dojem nějakým žurnalistou upraveného resp. prostříhaného pojednání odborného.

⁶¹⁾ Národní politika, ročník XXXIV. (1916), č. 317—318. Články v Nár. politice (jsou to dva fejtóny) jsou zřejmě daleko důležitější, než v předešlé poznámce citovaný článek o Vavákovi z Venkova. Ani ony však nepřinášejí proti vlastním vědeckým pojednáním Pekařovým, uloženým v ČČH 1907 a 1916, žádných podstatně nových myšlenek. Byly psány zřejmě v souvislosti s druhým referátem Pekařovým o Vavákovi a vykazují také dosti hojně myšlenkové i obrátové koincidence s ním.

⁶³⁾ Srv. ČČH 1916, str. 192, k tomu pak v dalším našem výkladu str. 173. Už zde možno podotknouti však, že na myšlenku Pekařovu, zde nadhozenou, navazují opět některé novější práce, v tom jmenovitě zajímavá studie Jana Strakoše „Počátky obrozenského historismu a Mik. Ad. Voigt“ (1928), v níž autor sám podotýká (na str. 13), že „osvětlujíc kritický úsek let sedmdesátých 18. století, potvrzuje oprávněnost Pekařových vývodů, hlavně pokud jde o uplatnění balbínovské tradice v národním procesu obrozenském.“

⁶⁴⁾ Viz str. 163. — Mimochodem podotýkám, že ohlas této myšlenky rozléhá se i v Pekařově „Knize o Kosti“ — tam, kde Pekař v závěru kapitoly XI. (str. 118 sq.) — s porozumivým pochopením konstatuje, že „potomci těch, které triumf Mariánský nad nepřáteli císařovými byl učinil tak nešťastnými, uzavírají dokonalý smír se svátostmi vítězů a počínají jim oddané sloužiti“. Toto místo má zřejmě na mysli i případ Vavákův.

⁶⁵⁾ ČČH 1916, str. 212. — Připomínám, že myšlenka o účasti zejména kněžské inteligence na našem t. zv. národním probuzení (podle Pekaře by se ovšem vlastně tohoto termínu nemělo užívati, protože šlo tu spíš o vnější projevení čehosi, co bylo živé a bdělé stále) není myšlenkou teprve Pekařovou. S podobným — ač ne stejným — uznáním setkáváme se už u Palackého (srv. jeho „Několik slov o náboženství a o víře“ v „Pokroku“ z 21. října 1873, přetiště. v I. dílu „Spisů drobných“ na str. 376 sq., l. c. str. 381.)

⁶⁶⁾ Právem poukazuje Pekař k tomu, že to, co bylo na Vavákovi nejcharakterističtější a co tvořilo jaksi páteř jeho názorů, jeho tvrdé a zanícené češství nemohlo býti v žádném směru jemu inspirováno od poněmčelého vrchnostenského úřednictva. Naproti tomu ovšem výtku, že byl vypěstěn od kněží, nechává bez odporu, protože, jak právě pověděno, viděl sám v řadách soudobého kleru přední pěstitele národního vědomí českého a českého ducha vůbec.

⁶⁷⁾ Proti tomuto názoru Pekařovu ozval se, ovšem nověji nepřímo — ve své přednášce, kterou proslovil při oslavě šedesátých narozenin Pekařových 21. května 1930 — Kamil Krofta. (O přednášce, jež vyšla jako příloha k ČČH XXXVI., byla řeč výše na str. 164.) Krofta se domnívá, že Pekař „značně přecenil sympatický jinak zjev Vavákův“ — a „přecenil“ znamená u něho nepochybně přecenil v jeho významu jako *typu* české selské společnosti na sklonku XVIII. a počátku XIX. věku. Ale pro svůj soud o přecenění Vaváka Pekařem Krofta zatím žádných důvodů — pokud aspoň vím — neuvedl.

⁶⁸⁾ Ani tímto druhým referátem nebyla ovšem pozornost Pekařova k zjevu milčického rychtáře úplně vyčerpána. I zde vidíme, jak, nemůže-li sám se už k osobnosti či otázce vrátit, svěruje tyto zkoumání svých žáků, jejichž práce pak tvoří v jistém smyslu pokračování jeho vlastních sepsání. Na Pekařovy referáty i články navazuje přímo pěkná studie jeho žáčky Stanislavy Hájkové-Jonášové „Vavák a jeho pojetí českých dějin“, která vznikla v jeho semináři a kterou otiskl v ČČH XXXV. (1929) na str. 325—380 a 548—602.

⁶⁸⁾ Přesné bibliografické údaje viz opět v Klikově Bibliografii prací J. Pekaře v Pekařově Sborníku II., na str. 596. — Jak ještě uslyšíme, byl soubor vydán také knižně, a to dvakrát: po prvé samostatně pod názvem „K velkému výročí“, po druhé v knize „Bílá Hora“.

⁶⁹⁾ Stavové nejednali prý 23. května 1618 nijak překotně, nýbrž snažili se uchovati si — i při radikálnosti svého kroku — jistou možnost jednání s panovníkem, „dali-li konečně přednost roztržce úplné, učinili to také v přesvědčení, že převaha v boji bude na jejich straně. A to přesvědčení, podle zkušeností a nadějí, s nimiž do boje vstupovali, mohli právem míti“ (l. c. str. 28).

⁷⁰⁾ Jak to tvrdili (viz výše str. 155 a 158). Tomek a Rezek a po nich i Ernest Denis.

⁷¹⁾ V tomto bodě, který — stejně jako obrana zodpořilých stavů před nářkem z lehkomyšlnosti — připíná se myšlenkově přímo k svrchu citovanému Pekařovu referátu o Řezníčkově „Bílé Hoře“, dovolává se Pekař výmluvně Gindelyho, „který dosud nejrozsáhleji prostudoval historii českého povstání“, a jeho „vnitřně nezaujatého a proto objektivnosti zvláště schopného“ vylíčení českého povstání.

⁷²⁾ A to ovšem na obou stranách — na protestantské stejně jako na katolické (K velkému výročí, str. 23). Myšlenka, že české XVI. století a počátek XVII. věku vůbec nebyly příznivé myšlenky nacionální ozývá se už v Knize o Kostě (díl I., str. 142). V přítomném souboru Pekař upozorňuje, že na její oslabení měla určitý vliv snad až zpřílišnělá zaujatost náboženská, která ve své zaslepenosti přehlížela i dost živé zájmy národní. Ale připouští jako možné, že „kdyby nebylo [Bílé hory], že by česká společnost a to spíše dříve než později našla pravou cestu“.

⁷³⁾ „Jsou tragické viny, za něž nenesou odpovědnosti jednotlivci ani časově omezené doby; jsou příčinné souvislosti, jež vyrážejí soudci z ruky mravní měřítko a dovolují jen — politovati. ... Kritická chvíle pro českou orientaci světovou nebyla v době Budovcové a Thurnové, ale bezmála před sto lety, v prvních srážkách luteranismu se starým husitstvím...“ (Str. 26). — K myšlenky této se ještě vrátíme v dalším našem výkladu.

⁷⁴⁾ Str. 34.

⁷⁵⁾ Toto místo Pekařových úvah podtrhuji. Slýcháváme někdy, že Pekaře vedl k baroku jakýsi estetisující zájem. Leč — jakkoli u Pekaře estetického zřetele (už pro jeho vysoké slovesné umění) nemůžeme jistě popřít — tento zájem rozhodně nebyl to, z čeho Pekař vycházel. Celá povaha Pekařova byla velmi substanciální, a i jeho stanovisko k baroku bylo dáno především otázkou politickou — otázkou totiž, co znamenalo toto údobí pro politické síly národa. Na tuto otázku Pekař především odpovídal svou thesí o obnově národní energie v českém baroku, které jsme se byli shora ve svém výkladu dotkli a k níž se ještě navrátíme. Srv. ostatně ještě v dalším pozn.⁸⁴⁾.

⁷⁶⁾ Vyšla v Praze 1921. Předmluva je datována v dubnu t. r. Také oba první články, v knížce shrnuté byly však — podle předmluvy — „místy doplněny nebo opraveny“.

⁷⁷⁾ V souvislosti s „Třemi kapitolami z boje o sv. Jana Nepomuckého“ třeba z nich zaznamenati aspoň článek „O nové církvi československé“, otištěný v Národní politice z 13. ledna 1920 a protestující proti novému štěpení společnosti národní náboženskými boji i novotnými útvary.

⁷⁸⁾ Že to opravdu bylo *především*, ukazuje velmi zřetelně první kapitola brožury, kde o vlastním hrdinovi boje, svatém Janu Nepomuckém, resp. jeho konkrétních životních osudech, není takřka řeči a veškerá pozornost Pekařova se odnáší především k obhajobě *legendy* svatojanské, vytvořené právě barokem.

⁷⁹⁾ Hned v první ze „Tří kapitol“ dovolává se Pekař známého nám již spisu belgického jesuity Hip. Delehaye „Les légendes hagiographiques“, na který jsem už byl upozornil shora v pozn.³¹⁾. Odkaz k studiu legend svatojáclavských se pak znovu vrací obšírněji na str. 52 sq.

⁸⁰⁾ Výslovným odkazem k nim je, tuším, zmínka na str. 35 o selském utrpení doby pobělohorské.

⁸¹⁾ Srv., co bylo řečeno výše v pozn. ⁴²⁾ o významu Vavákovy osobnosti pro vnitřní přípravu Pekařovu k „Třem kapitolám“. V knize samotné se s odkazem k Vavákovi setkáváme na řadě míst — nejvýrazněji, tuším, na str. 35.

⁸²⁾ I to je ochoten — pokud jde o meritum sporu — koncedovati protivníkům úcty svatojanské, že při snahách o kanonisaci světce působila „*pia fraus*“, že snad — ač ovšem jen v míře skrovné — spolupůsobila tu spekulace církevněpolitická: cíl zatlačit Husa (jehož mravní velikost při této příležitosti znovu podtrhuje) atd.

⁸³⁾ Pekař tu naráží zřejmě — stejně jako na jiných místech „Tří kapitol“, kde slova „*Temno*“ používá v uvozovkách, na známý Jiráskův román, který vznikl v letech 1912—1914 (vycházel pak v Zlaté Praze 1913—1915) a znamenal svým beletristicky přihroceným pohledem vlastně nejživější propagaci liberalistického odsudku doby barokní u nás, jak jsme se o něm zmínili v úvodu přítomné studie. I proti němu — přímo i nepřímo — směřovala Pekařova obrana.

⁸⁴⁾ L. c. str. 10. — Citát právě uvedený (a ještě více pak z jeho pokračování na téže stránce: „... kult svatojanský byl více než půldruhého století pravou *missa sollemnis* náboženského a při tom jaksi česky-náboženského cítění této doby. A co v něm bylo půvabu! Co byla Praha 16. května!...“) by se ovšem mohl zdátí popřením toho, co jsem byl pověděl shora o podkladu Pekařova hodnocení českého baroku v pozn. ⁷⁶⁾. Ale upozorňuji, že i zde, kde zájem estetický u Pekaře vystupuje nejdůrazněji v popředí (byť šlo jen o kult svatojanský a ne o celý barok), hlavní důraz spočívá na momentu národně-

politickém: barokní kultura při vší své vyspělosti měla význam teprve v tom, co přinášela do budování nového národa, v kulturním oživení a vzpruze, jež dala nové společnosti národní — a stejně u kultu svatojanského bylo důležitě především to, že se stával formou národního náboženského cítění českého a tak napomáhal k vnitřnímu osamostatnění této stránky českého člověka — a pak teprve jeho souvztažnosti estetické. Že i estetický živel Pekař tentokrát silněji akcentoval, souvisí patrně s myšlenkou, k níž došel v citátu, uvedeném níže v pozn. ⁸⁷⁾ o silné citové podnětnosti českého baroka.

⁸⁶⁾ Srv. výše str. 163 a 168.

⁸⁶⁾ L. c. str. 34. — Že v citát náš zaznívají i ohlasy ze svrchu probraných studií o Vavákovi, nemusím obšírně vykládat. Dokládá-li Pekař, že ve svých vývodech i ve svém odsuzování hrubé protikatolické agitace „opíral... se v neposlední řadě o projevy a stanoviska Palackého“, platí to nepochybně i pro právě citované místo a potvrzuje to také, co jsme svrchu podotkli (v pozn. ⁸⁴⁾) o souvislostech Pekařových dedukcí z Vaváka s Palackým.

⁸⁷⁾ Zde se ozývají vedle náznaků shora (na str. 168) dotčených míst druhého referátu o Pamětech Vavákových — už i náznaky z pozdější Pekařovy rektorské řeči „O periodisaci českých dějin“ (srv. ČČH 1932, str. 9). — Pokud jde o vnitřní příbuznost baroka s gotikou a romantismem, která je tu pronesena s platností širší než kdysi v druhém referátu o Vavákovi, nestojí Pekař v řadě badatelů, kteří se v poslední době fenoménem barokním a jeho vnitřní charakteristikou obírali, osamocen. S rozličnými obměnami setkáme se s myšlenkou o příbuzenství právě uvedených kulturních údobí i u W. Hausensteina, A. Hübschera a j. Pokud se však týče určení tohoto příbuzenstva momentem citovým, jakýmsi zesíleným sklonem k mystice, myslím, že stanovisko Pekařovo nemá v soudobé vědecké literatuře nějaké zřetelnější analogie.

⁸⁸⁾ V poměr české veřejnosti k baroku zasahovalo nepochybně — ve smyslu negativním arci — stále ještě shora dotčené Tomkovo kladné hodnocení této epochy, které tak úzce spojovalo se s pojmem a vývojem většinou její přece jen nenáviděného státu rakouského (resp. rakousko-uherského). Není divu proto, že jakákoli zmínka blahovlnnější o údobí bělohorském setkávala se s populární v letech poválečných u nás výtkou „rakušáctví“.

⁸⁹⁾ Vedle článků, zmíněných v Pekařových odpovědích, vydal Herben r. 1920 znovu svoji starší brožuru „Jan Nepomucký, spor dějin českých s církví římskou“, kterou však Pekař zaznamenal jen krátkou notickou v ČČH XXVI., str. 286.

⁹⁰⁾ Nové Čechy, roč. IV., str. 154—157.

⁹¹⁾ Vyčerpávati nějakým širším přehledem tuto literaturu v rámci přítomné studie není ani možno ani užitečno, protože tato produkce z valné části vybíhá z rámce našeho tematu, nepřinášejíc nic nového k osvětlení toho, jak vznikala u Pekaře formulace českého baroka, a jeho významu

1932

v našich dějinách. Odkazují proto prostě ke Kazimourově Bibliografii české historie 1920—1924, která přináší na str. 277/8 podrobný přehled její, a k stručnému přehledu jejích odezev v ČČH, jak jej registruje Klikova Bibliografie vědecké práce o české minulosti za posledních čtyřicet let, na str. 256.

⁹²⁾ Odpověď Bartošovi uložil Pekař ve svém referátu o Bartošově knize v ČČH XXVII., str. 469 sq. Bylo to však spíše detailní propracování určitých otázek, s thematem souvisících, jmenovitě otázky barokního kultu sv. Jana Nepomuckého. Bartoš tvrdil, že Pekařova these o českovlasteneckém podkladu snah o kanonisaci Janovu a vůbec o zesílení jeho úcty v katolickém světě „nemá v dějinných pramenech opory pražádné, ba že se takřka přičí všemu, co o věci bezpečně víme“. Pekař dokazuje proti tomu velmi pádnými důvody, že Bartošovo vzdalování Pešiny a Balbína z okruhu upřímných ctitelů svatého Jana Nepomuckého „bije skutečnosti směle v tvář“.

⁹³⁾ Že jednotlivého a zjasňujícího výkladu je zapotřebí, mohl Pekaře přesvědčiti anonymní útok březnového čísla „Naší doby“ z r. 1920, o kterém se sám zmiňuje ve svých „Třech kapitolách“ (str. 57) a v němž se tvrdilo, že „v nejnovějších projevech Pekařových úplně zvítězilo reakční Tomkovo pojetí českých dějin nad pokrokovou filosofickou koncepcí dějin Palackého“ — což ovšem naprosto nebylo pravda.

⁹⁴⁾ Přesné bibliografické údaje nalezne čtenář opět v Klikově „Bibliografii prací Josefa Pekaře“ v Pekařově Sborníku II, str. 600.

⁹⁵⁾ Předmluva „Bílé hory“ je datována v březnu 1921.

⁹⁶⁾ Byla rozšířena na str. 7—12 o partie, obsahující jakési osvětlení sporu, k jehož násilnému řešení mělo dojíti 23. května 1618, na str. 31—32 o konkrétnější údaje o germanisaci v řadách šlechty předbělohorské a na str. 45—46 o kritiku společnosti, poražené na Bílé hoře, zajímavou — mimochodem — i vroucím citovým přiznáním k ní.

⁹⁷⁾ „Vražedná násilnost koncepce [protireformační] a brutálnost její metody byla taková, že, dokud bítí budou česká srdce, neubrání se pohnutí při vzpomínce na muka, jimiž podlomila nebo zničila životní štěstí tisíců...“ „Bezohlednost, s jakou plán... byl pojat a proveden, bezohlednost zejména k hospodářským důsledkům tohoto šílenství je charakteristická pro víru doby.“ Atd.

⁹⁸⁾ O ní srv. zmínku výše v pozn. ⁹³).

⁹⁹⁾ Tu obrací se Pekař výslovně proti mínění Rezkovu. (Srv. Dějiny Čech a Moravy nové doby I., str. 4.)

¹⁰⁰⁾ Zajímavá je, že mínění, jako by přechod valné části české šlechty r. 1741 na stranu Karla Alberta Bavorského byl vědomou reakcí s její strany na ústrky a křivdy, činěné jí vládou vídeňskou, které vyslovil Pekař kdysi ve svých „Českých katastrofách“ (viz shora pozn. ⁹¹!) pouze jako možnost, klade nyní bez nejmenší rezervy („Ukázalo se přece, že [nová panská Čechie],

ač rozličně odcizena tradici země, pokusila se z velké části strásti ve vhodné chvíli (1741) panství habsburské.“ — L. c. str. 63).

¹⁰¹⁾ Výklad Pekařův v tomto bodě míří zřejmě proti Denisovi, který, jak jsme shora pověděli (sr. str. 155 sq.) viděl jedno z dobrodiní bělohorské porážky v tom, že zabránila dalšímu poněmčování království, či lépe řečeno snad: asimilování království německému okolí, porušivši mnohonásob styky, kterými bylo toto poutáno vždy blíže k Říši.

¹⁰²⁾ Srv. výše pozn. ⁷⁹⁾. Myšlenka pak proniká s jistou obměnou dále i v „Třech kapitolách z boje o sv. Jana Nep.“ na str. 33: „Po bezpříkladném vzepietí české duševní vůle a síly v době husitské dostavuje se úpadek velmi záhy; století 16. nese mnohonásob stopy jeho, jediná Jednota bratrská [k níž poutaly Pekaře nejen sympatie z časů jeho vědeckých prvotín, živě Jednotu oslavujících, ale i to, že v ní nacházel myšlenkový útvar skutečně český, pokračující v staré tradici husitské a zakotvený pevně v domácí půdě] ční tu nad průměr. Bílá hora je konečně také (ne *pouze* ovšem) důsledkem tohoto úpadku, vyčerpání, vnitřní rozervanosti a nešťastných kulturně politických aliancí.“

¹⁰³⁾ Třeba ovšem podotknouti, že Pekař se nestaví proti německé reformaci nikterak à tout prix zamítavě, neodsuzuje jejích mravních kvalit, ani nepotírá jejího stanoviska. Ale vytýká rozhodně, že český živel se přimkl k tomuto hnutí tam, kde morálně byl vázán pokračovati v tradici předků, t. j. budovati vlastní útvary náboženského života, žítí *svůj* náboženský život s plnou opravdovostí.

¹⁰⁴⁾ Genese této myšlenky dotkli jsme se už shora v pozn. ⁷⁹⁾ a ¹⁰²⁾. Ale už v Knize o Kosti by se, tuším, našly jakési první stopy její — v známé thési Pekařově o superioritě vítězné kultury románské nad kulturou domácí, která neměla „toho bezpečného vědomí převahy a odtud plynoucí sebedůvěry, té bezohledné až nemravné energie jako ... protivníci“ (Kniha o Kosti I., str. 122).

¹⁰⁵⁾ Str. 109. — Není pochyby, že i stíny mravního a duchovního útisku pobělohorského jsou v tomto případě u Pekaře zakreslovány spíše temněji, aby vynikla síla útlaku, který pak reakcí vyvolal v národu jiskru nové životné energie: Hovoří-li Pekař (na str. 107) ve svém srovnání poměrů českých a poměrů v Říši po třicetileté válce o tom, že na rozdíl od území německých „Čechy uzavírala jesuitská censura a jesuitská vláda kulturní před nebezpečím, hrozcím z ciziny“, t. j. před vlivy, přinášejícími pokrok lidského ducha, bylo by lze jistě právem namítnouti, že jesuitská vláda měla zase na druhé straně po nejedné stránce pro Čechy sama význam jako pokrok (na př. v budování českého školství, v pěstování určitých vědeckých oborů, dotud u nás zanedbávaných, v přínosu cizokrajných forem ilátek belletristických, výtvarného umění atd.).

¹⁰⁶⁾ L. c. str. 110. — Netřeba ještě znovu upozorňovati na genesi těchto myšlenek z Pekařových referátů o Vavákovi. Ale podtrhuji, oč jasnější a zvuč-

nější je formulace jejich, jak ji podává Pekař na tomto místě, v srovnání s citáty, uvedenými shora na str. 163 a str. 168.

¹⁰⁷⁾ Vyšly r. 1923 (předmluva je datována 24. března t. r.). První kusy v knize otištěné — dvě dobrozdání, jež si od Pekaře vyžádal výbor Národního shromáždění pro pozemkovou reformu — spadají však už do dubna resp. listopadu 1919. Většinu publikace pak tvoří úvahy, jež vyšly v Národních listech 24. prosince 1922 a 6., 21. a 28. ledna 1923 pod názvem „O některých předpokladech pozemkové reformy“, příp. 14., 18. a 25. února a 4. a 11. března 1923 s titulem „Kritické poznámky k pozemkové reformě.“ Uvádím tato data, aby bylo možno vše chronologicky zařadit do ostatních prací Pekařových, které ve své studii probíráme.

¹⁰⁸⁾ Str. 469—477.

¹⁰⁹⁾ Str. 217—237.

¹¹⁰⁾ I když tu Pekař uznává, že „šlechta původem přirozeně česká se národnímu prostředí, myšlení a cítění velkou většinou odcizila“ a že „nežila a necítila jako živoucí úd [národního celku]“ (str. 10; kdo by tu nevzpomněl shora dotčených rezerv vůči šlechtě pobělohorské v „Knize o Kosti“ a „Českých katastrech“!) — dovede přece jen spravedlivě zdůraznit, že taková česká šlechtická rodina XVIII. věku, i pokud nemluvila česky, jsouc strhována v této věci vždy silnějším a silnějším tlakem svého nečeského společenského styku, přece jen neztrácela ještě českého vědomí plně, „věřila a na venek i vyznávala, že je česká“, opírajíc svoje češtví o svoje historické tradice, které ji spínaly s minulostí národa a země (str. 12). Ba dokonce uznává i světlé stránky tohoto jazykově neutralizovaného vlastenectví: „okolnost, že ... český patriotismus 18. století nevyžadoval nutně znalosti a kultu češtiny, měla ten význam, že jemu mohla znenáhla býti získána i nová šlechta, zaplavivší zemi... tato ztráta umožnila jedině, aby odzbrojila nepřítele a naplnila jej českým vlastenectvím“ (str. 13).

¹¹¹⁾ V závěru „Nedostatků a nebezpečí pozemkové reformy“ (Omyly a nebezpečí, str. 61) podotýká Pekař výslovně: „Odhodlal jsem se psát tyto kapitoly, když jsem pročetl *Hanušovu* knihu o zásluhách české šlechty o kulturní i národní probuzení naše v době před 150—180 lety.“

¹¹²⁾ Srv. ČČH XXVIII, str. 473 (celý citát je u Pekaře podtržen a tištěn kursivou). — Zajímavým zesílením starších myšlenek Pekařových, jež jsme měli shora příležitost reprodukovat, je v referátu o Hanušově „Národním Museu“ jeho výklad o pozvolném počestování pobělohorského katolicismu, který je tu rozveden (na str. 473 sq.) a dosti široce a podstatně doplňuje to, co bylo řečeno v referátech o Vavákovi (srv. shora str. 168, pozn. ⁶⁴) a pak opakováno v „Třech kapitolách z boje o sv. Jana Nepomuckého (na str. 25, 37 a j.) a v „Bílé Hoře“ (str. 110). Pekař v něm dovozuje, že tento počestný katolicismus, který dal národu zmíněnou již výše vrstvu kněžské inteligence, uchovával na živu národní cítění české až do počátků XIX. věku, měl netoliko

význam konservativní, ale přímo expansivní: že umožňoval i strávení, počestění (ve smyslu zemsky-vlasteneckém aspoň) i těch cizích žvlů, jež v dobách úpadku se byly do země dostaly. (Zde zase zřejmě navazují „Omyly a nebezpečí“ na referát o Hanušovi.) A odmítá živě, že by to byla mohla býti tradice reformační, která spolupůsobila při t. zv. národním obrození z konce XVIII. a počátku XIX. věku: „Jakkoli, jak za to mám, musíme předpokládati, že česká tradice protikatolická vedle vítězné protireformační společnosti držela se v skrytu u mnohých jednotlivců do konce 17. století, ukazuje přece stav po uzákonění tolerance, že na konec zůstaly jen skrovné zbytky bez vynikajícího vůdce a bez patrnějšího tradičního spojení s Čechami předbělohorskými“ (str. 475).

¹¹³⁾ Už v prve zmíněném svém referátu o Hanušovi dokládal Pekař (na str. 475), že by bylo nelogické předpokládati tak silný vliv josefinského osvícenství na naše probuzení národní tam, kde hlavní nositel myšlenky národní, kněžská inteligence česká a s ní spojená šlechta, vývojem vnější situace byly postaveny do nejostřejší oposice proti tomuto směru. U Šporka postihuje jaksi časově hlouběji, jak tento prvý representant osvícenství na naší půdě stál vlastně mimo většinu národní společnosti naší, byl „v dějinách českého duševního vývoje cizí pevninou“, jsa spojen ve svých kulturních stycích (s výjimkou jediného snad Petra Brandla) především s cizinci a nemaje nejmenší souvislosti se světem, jehož inspirátorem byl Balbín.

¹¹⁴⁾ ČČH XXXVI, str. 609—610. Poznámka uzavírá: „drobný článek Kubíčkův je víc než cokoli jiného ... s to, aby přispěl k vyvrácení nejednoho omylu nebo předsudku a dovolil pochopiti lépe, jak mohl horlivý Čech Balbín býti jesuitou.“

¹¹⁵⁾ ČČH XXXIX, str. 196—198. U Bobka zaujala Pekaře „zejména data a postřehy o romantickém prvku, jenž tak zřetelně vystupuje u tohoto přirozeně barokního člověka [t. j. Balbína] a jenž patrně živí i jeho patriotismus silou přímo mickiewiczovskou“ — doplňující to, co sám byl o souvislostech baroka a romantismu, jak jsme slyšeli, pověděl.

¹¹⁶⁾ ČČH XLI, str. 210. — Jak jsem už svrchu naznačil, míří glosa Pekařova k článku Hadačovu nejen proti románu V. Beneše-Třebízského, ale obecně proti „stranným a pravdě odporným tendencím“ v naší belletrii, obírající se dobou barokní — s nimiž jsme se setkali shora v našem líčení (str. 191).

¹¹⁷⁾ Z prací, kde Pekař spíše v proudu vyprávění zabočil k obrazu našeho baroka, uvedl bych aspoň studii „Z dějin českého ráje“ v textu, napsaném společně se Zd. Wirthem a K. Vikem pro knihu „Český ráj v barevných dřevorytech Karla Vika“, která je zajímavá tím, jak převádí jeho formulaci baroka a jeho významu i krásy v našem národním vývoji na půdu rodného kraje.

¹¹⁸⁾ Zajímavé je v této souvislosti srovnati příslušná místa starší Pekařovy učebnice středoškolské „Dějiny naší říše“ z r. 1914 s „Dějiny českosloven-

skými“ z r. 1921. Kdežto ve své starší učebnici (na str. 116) omezuje se, pokud jde o apologii naší společnosti barokní na zjištění, že „v 17. stol. je ještě život i duch šlechty českého původu přes módní vlaštinu a hojný styk německo-úřední převahou český, méně ovšem v st. 18.“ a k tomu prostě připojuje: „K nenáhlému vymírání účinného vědomí národního přispěl nedostatek vší vyšší literární činnosti v jazyce českém, přivozený vypuzením rytířské a měšťské inteligence za hranice, válkami a bídou po nich přišlou; tóny česko-národní ozývaly se hlavně z exilia (ze spisů Stránského, Skály a Komenského); i v Čechách se prudce ozvaly ve spisu jesuity Bohuslava Balbína, jenž však musil zůstat rukopisem“ — v novém vydání knihy z r. 1921 (na str. 102) podává právě citované místo v stylisaci, která výrazně ukazuje postup jeho myšlenek v údobí mezi oběma daty edičními: „K nenáhlému mizení českého rázu v životě veřejném přispěl nedostatek vší vyšší literární činnosti v jazyce českém, přivozený vypuzením rytířské a měšťské inteligence za hranice, válkami a bídou po nich přišlou, ale i patrnou nedůvěrou protireformační společnosti ke všemu národně českému, vítězstvím latiny jako jazyka vědeckého i literárního, v neposlední řadě i *duchovým násilím* [podtrženo autorem!], které pronásledovalo kdejakou stopu starých Čech kacírských. Toto násilí budilo však záhy odpor a vychovávalo k vědomí národnímu. Nejdříve ozývaly se tóny českonárodní z exilia... brzo pak i v Čechách prudce se ozvaly v spise jesuity Bohuslava Balbína...“

¹¹⁹⁾ Viz sborníček „Na pamět Josefa Pekaře, národního historika“, str. 25.

¹²⁰⁾ Str. 187; v separátním vydání spisku (III. vydání z r. 1927) str. 20.

¹²¹⁾ Nepotřebuji, tuším, ani dokládati, že mám tu na mysli i T. G. Masaryka, jehož formulace a hodnocení českého baroka v „České otázce“ jsem se byl dotkl shora v pozn. ³⁸⁾.

¹²²⁾ ČČH XVIII, str. 187, separát. otisk III. vyd. str. 21.

¹²³⁾ Srv. ostatně v té věci také shora pozn. ¹⁰⁹⁾.

¹²⁴⁾ I s jinými myšlenkami Pekařovy historické koncepce bychom ovšem mohli jeho pojetí českého baroka uvést v souvislost. Vykládá-li na př. Pekař ve svém „Smyslu českých dějin“ (str. 8, s jistou obměnou se pak myšlenka opakuje i v jeho rektorské řeči „O periodisaci českých dějin“ v ČČH XXXVIII, str. 1, 2 a j.), že „ráz našeho vývoje dějinného je určován především vlivem, vzorem, úsilím, duchem západní Evropy“, že sdíleli jsme a sdílíme tu přímějí, tu nepřímou všechny hluboké duchové proměny, kterými západoevropská vzdělanost prošla či prochází — pochopíme jistě, že i v této thesi, jež je totožná ostatně s thesí Gollovou, zmíněnou shora v poznámce ¹⁸⁾, byl jistý příkaz, nevyklouzat barok z našich dějin a nepokládat je za údobí svým duchem nějak zvláště odporné české tradici: barokem *musily* české země projít jako prošly gotikou, renesancí, osvícenstvím či kterýmkoli jiným kulturním stylem západoevropským; byl to fenomén obecný a jako takový vstupoval na naši půdu, nemaje žádného výrazně protičeského podbarvení.

¹²⁶⁾ Obě stránky Pekařovy formulace se ovšem v jeho myšlení rozličně proplétaly. Povšechně však platí, co bylo shora vytčeno v našem textu: že totiž formulace baroka jako kusu naší tradice, třebaže sejevila už před válkou (v referátech vavákovských), převládá výrazněji v době popřevratové. Zajímavé je arci, že této, tradici akcentující, popřevratové stránce Pekařovy formulace českého baroka dostalo se přece jen, jak se zdá, širšího ohlasu než její stránce hlavní: souvisí to nepochybně s tím, že pro širší veřejnost, pozorující spoutaný na venek a zemdlený po tolika stránkách život našeho údobí pobělohorského, byl výklad o zrození energie v tomto prostředí přece jen příliš komplikovaný a málo srozumitelný.

Josef Pekař - historik selského stavu

František Kutnar

Velké pracovní rozpětí Pekařova historického zájmu, jeho obzíravý prozkum i letmý dotek všech dob českých dějin a nejrůznějších odvětví historické práce dovolovaly jen několika motivům, aby se v obnovující síle projevovaly na všech stupních životního a osobnostního vývoje Pekařova. Mezi ně náleží i otázka dějin selského stavu. Jako *vracející se varianta* historikova díla probleskuje ve vědecky ještě nezjasněném zájmu romantického chlapce o dějiny rodného kraje, po kritickém hodnocení literatury a po přímém studiu problémů našich nejstarších agrárních dějin dospívá své nejkrásnější věty v básnicky intimní a vědecky založené dominantě o osudu kosteckých sedláků a v obtížném srovnávacím studiu českých katastrů. Přerušena už před tím bádáním a polemikami kolem legendy Kristiánovy a nyní zjitřeným zájmem o osud národa za světové války, vyrůstá opět v podobizně obrozeného rychtáře Vaváka, v kritice pozemkové reformy, zneklidněné obavou o budoucí vývoj mladého státu, a zaznívá naposled z hodnocení selské účasti v revoluci husitské v díle o Žižkovi. To je zhruba perspektivní křivka vnějšího vývoje Jos. Pekaře jako historika selského stavu. Více než o tuto vnější deskripci půjde nám o vnitřní skladebnou linii Pekařova díla v selských dějinách.

Je *trojí kořen a trojí zároveň předpoklad* Pekařova zájmu a studia dějin selského stavu, osobně rodový a krajinný, teoreticko názorový a věcně neosobní. Selský původ a vědomí přináležitosti k selskému stavu nejen rodem, nýbrž i srdcem spolu s blouznivou až láskou k rodnému kraji tvoří citový základ a podmiňují badatelskou lásku k předmětu. Samy o sobě byly by však velmi málo, kdyby nebyly přetaveny teoretickým názorem a vědeckou erudicí

v tvůrčí čin. Teoreticky byl Pekař chycen kolektivistickým proudem moderní historiografie, která za vlivu sociálních hnutí přítomnosti upínala svůj pohled k dějinám sociálním a hospodářským. Ač Pekař, individualistický dějepisec ve Valdštejnovi, chce spor individualismu a kolektivismu v dějepisectví řešit vyrovnáním, je od dějin panovníků a vyšších stavů s jejich mezinárodní kulturou přitahován k lidové mase národní, třebaš ona ještě nebyla pravým faktorem dění, spíše jen jeho trpným substrátem. Že toto zaměření na kolektivní osud a na hospodářské a sociální bylo u Pekaře přeneseno na selský stav, souviselo nejen s životní zkušeností jeho, nýbrž i s hodnocením společenské funkce sedlákovy. Právě sedláky, jimiž rozuměl Pekař střední stav selský, pokládal za jádro zemědělského lidu a po nejedné stránce za nejdůležitější složku národní společnosti. Kulturní vlohy selského lidu oceňoval hlavně v době obrozenské, kdy jsme byli „národem sedláků“ a dávno před pozemkovou reformou prohlašoval, že rozdělení pozemkového vlastnictví je nejpřednější důležitostí agrární politiky.¹⁾

A třetí kořen a předpoklad, který Pekařovi dal schopnost badatelské techniky, často vzor, látku a možnost změření vlastních poznatků a přínosů, byly dosavadní práce o dějinách agrárních, domácí i cizí. Domácí mohly podle své povahy podat jen materiál, ač v nejvýznamnějších svých dílech k dějinám selského stavu (Kniha o Kosti a České katastry) budoval Pekař na pramenech vlastních, jím v podstatě pro vědecké bádání objevených a zhodnocených. Práce cizí, v tom především lipská škola Lamprechtova, poučily Pekaře metodicky. Ale i zde, vycházejí z podnětů jejích, hledal a nalézal Pekař vlastní metody práce, jak to vyplývalo z různosti stanovisek, úkolů a látky. Okruh Lamprechtův přivedl Pekaře na myšlenku, řešit některé problémy hospodářských a sociálních dějin selských na omezeném teritoriu a v určité době. Odtud také přinášel si Pekař zajisté podněty k tomu, co později podal v pojmové analýse jednotlivých kategorií selského obyvatelstva, v studiu lánů, ve výkladech o systému a povaze berní i konečně v technice tabulkových výpočtů.²⁾

Nadevším tím, nad oním trojím předpokladem, byl suverénní a vyrovnávající vládce analyse a synthese, vlastní genius tvůrčího ducha, životodárce zaniklé skutečnosti a odvážlivec nebojácné kombinace, šťastné invence a prozíravé kritiky. Tak rodové, krajové a subjektivní se měnilo ve všeobecně platné a v objektivní, tak z podvědomého se stávalo vědomé a z citu vděčnosti a lásky rostla povinnost badatelská.

Cíl a program Pekařovy práce v dějinách selského stavu byl už v počátku pevně založen. Svými vlastními pracemi chtěl Pekař položit bezpečné základy k soustavnému dějepisu agrárnímu, k správnému chápání selského vývoje v minulosti. K tomuto skladebnému cíli roste z kritiky děl o nejstarších českých dějinách agrárních doby předkolonizační.³⁾ Poznání pramenných nedostatků, badatelské nejistoty a hypotetického rázu studijních výsledků nutí Pekaře už v počátcích jeho prací o agrárních dějinách, aby do budoucnosti stanovil trojí programový požadavek. Je to požadavek studia poměrů selského stavu v době od 13. do 18. století, bohaté na prameny a příznivější proto bezpečnějším výsledkům, cestou srovnání vývoje domácího s ostatním vývojem evropským a monografickou metodou detailního probádání menšího územního celku. Tak na přelomu století byla myšlenkově a metodicky připravena *Kniha o Kosti*. Nový její materiálový základ v katastrech a gruntovních knihách byl už napověděn ve shrnutí materiálu k dějinám jihočeské vesnice Kojakovic.⁴⁾ Třebas těžišť Pekařova významu jako historika selského stavu bylo bezpečně založeno v podrobném rozboru hospodářských a právních podmínek sociálního bytu sedláka v době pobělohorské, přece v podání selské otázky v době husitské a v duchovním reliefu obrozenského sedláka Vaváka objevuje se druhá tvář Pekaře jako historika selského stavu, jeho zájem o myšlenkový obsah poddaného lidu.

V kritice názorů *o združce* jako rodové a nedílu a prvotní formě sociálního zřízení slovanského šlo Pekařovi především o to, aby ukázal na vliv západních forem v našem středověkém agrárním zřízení a na nebezpečí přenášet do minulosti sociální formy

novější. Positivním výsledkem Pekařovy kritiky bylo několik poznatků, které se už staly trvalým jeho majetkem. Tak nesouhlasil Pekař zejména s názorem, že poddaný selský stav pochází většinou z původní vrstvy svobodných. Předpokládal selské poddanství už pro století 10.—12., ale poddanství na horším právu českém, jež v podstatě bylo základem skupiny nezakoupených sedláků. Nezakoupení jsou tudíž více dílem českého středověku než právním novotvarem doby pobělohorské.

Selská otázka v husitství zaujala Pekaře v souvislosti jeho soudu o sociálněpolitickém obsahu táborství.⁵⁾ Jde mu o zásady sociálněpolitické proměny, pokud se týkaly sedláků, o účast selského živlu v bouřích husitských a o výsledky revoluce pro selský stav. Sociálněpřevratné myšlenky nového řádu, který by byl založen na příkazu Písma a který by odstraňoval rozdíl pána a poddaného, nebyly podle Pekaře vlastním programem tábořským, nýbrž byly jen plodem chiliastické horečky náboženské, která se jeví Pekařovi jako patologický jev davový a iracionální, postrádající váhy rozumového a konkrétního programu. Důkaz středověkého rázu a náboženského základu a zdroje sociálněpolitických myšlenek husitských nebrání však Pekařovi, aby nepřipouštěl možnost, že v chiliastickém blouznění o rovnosti lidí mohla se uplatňovat přítomná sociální nespokojenost selského lidu. Kořeny její nespokojenosti však ve špatném hospodářském a právním stavu selského člověka, vždyť situace jeho byla v době předhusitské lepší než kdy předtím a také všeobecná tendence dobová šla ke zlepšení jeho poměrů, nýbrž hledá motivy vstupu selského živlu do řad revolučních bojovníků v extasi náboženské a ve vzrostlém jeho sebevědomí. Táborství však, organizující se jako svobodná obec městská a nabývající moci, zřeklo se sedláků a ani ve své teorii ani ve své praxi neučinilo nic ve prospěch svých předních bojovníků. To je sociálněpolitická zrada Tábora, která musela vést i k odklonu selského lidu od Táborů, a konečně i k tomu, že se sedláci stali hlavní obětí válek a že výsledky jejich byly právě pro sedláka nejzhoršivější, a to jak po stránce hospodářské, tak právní.

Pekařovo hodnocení selské otázky v husitství je určováno jednak zřením ke skutečnostem povahy hmotné, k objektivně danému nepříznivému výsledku husitské revoluce pro selský stav, a jednak opětovaným důkazem o chiliastické provenienci reformních sociálněpolitických požadavků husitských. Tím myšlenková změna tehdejší společnosti v názoru na sedláky, třebaš nedošla pozitivních výsledků a ani odezvy v programu vlastního Tábora, nebyla Pekařem podána jako jedna složka měnící se duchovní fysiognomie doby, a také důkaz chiliastického zdroje slouží Pekařovi více k tomu, aby sociálněpolitický obsah táborství byl usvědčen ze své středověkosti a nekonkretnosti. Také tomu tak plně je, než i ono chiliastické blouznění a všechn ten duch radikální biblické filosofie sociální je významný jev dějinný, který je třeba vzít na váhy při hodnocení selské otázky v husitství vůbec. Pekař je tu příliš racionalistickým pozitivistou, který až nadmíru odděluje řád světský od řádu božského, odděluje sociální od náboženského, ač sociální vždy, a v této době především, je náboženskému imanentní, je jeho kreací. Tato závislost nám vysvětlí, proč selská otázka objevuje se v tak zvýšené míře a zjitřené povaze v náboženském blouznění chiliastickém. Poznání selského sebevědomí jako jednoho z určujících momentů selského odhodlání ke vstupu do revolučních řad vede Pekaře k psychické stránce selské otázky. Vědomí sociální důležitosti, které se muselo dožadovat postavení adekvátního hospodářskému a sociálnímu významu stavu, je zajisté prvek aktivní. Pekař jej také hodnotí skoro jako projev myšlenkové emancipace selské. Třebaš intenzita jeho nebyla vždy stejně silná a třebaš náboženská jeho povaha je zřejmá, ukázal tu Pekař na významný jev selský, jemuž bude třeba věnovat badatelskou pozornost širší.

Nejbezpečnějšího a nejcelistvějšího studia Pekařova se dostalo *pobělohorskému sedláku* 17. a 18. století. Druhý díl *Knihy o Kosti* a její přirozený výsledek a doplněk *České katastry* všímají si nejen právního postavení sedláka a jeho poměru k vrchnosti, nýbrž vycházejí logicky od dějin selské půdy, chtějí určit její rozsah a pohyb, její poměr k půdě panské, rozebírají sociální strukturu

selského obyvatelstva a soustřeďují se k výkladu poddanských dávek vrchnostenských, robot a státní kontribuce, k výkladu vlivu jejich na hospodářskou prosperitu selského statku a jeho sociální i mravní bídu, aby pak vyvrcholily v názorném srovnání vývoje břemen selských ve 14. až 17. století s jeho veřejným zatížením nynějším a v hospodářskopolitické analýze berně poddanské na podkladě katastrálního soupisu půdy selské a později i panské. Z konkrétního studia jednotlivých otázek dospívá Pekař k závěrům platnosti obecné a k názornému přiblížení hospodářské základny a skutečného života selského stavu. Plastika obrazu je posilována historickostatistickým materiálem srovnávacím a uměním slova.

Poněvadž půda je podle Pekaře nositelkou selského života, má pro něho otázka po pohybu selské půdy zásadní důležitost. Poměr rustikálu a dominikálu, jednotlivých kultur, míra, jak se odhady výměru půdy v jednotlivých katastroch shodují se skutečností, držebnostní rozdělení selské půdy podle velikostních skupin, forma obdělávání a systém lánový — to jsou základní otázky, které určují pracovní směr Pekařův v tomto úseku. Nebezpečné mizení selské půdy sváděním selských statků k dominikálu pokládá Pekař více za výsledek neutěšených poměrů hospodářských než za výsledek zjištěné spekulace vrchnostenské. V tom smyslu hodnotí kodifikační význam berní roly jako ochránkyně selské půdy proti rozpínavým snahám dominikálu. Bohatý důkazový materiál srovnávací dovoluje Pekařovi určit časovou i místní kolísavost výměry lánu, pro niž byla směrodatná jen půda orná. Při dědickém rozpadu selských statků a vzrůstu chalupnických a domkářských usedlostí narazil Pekař na problém důležitý hospodářsky a sociálně, neboť dělením půdy a populačním rozrůstem nižších kategorií společenských je do budoucna namnoze určován hospodářský, výrobní a společenský ráz našeho zemědělství.

Studium selských břemen a výpočet zatíženosti selského statku je nejcharakterističtější znak Pekařova agrárního dějepisectví. Pekař je vskutku dějepiscem selských platů, dávek a kontribucí.

Východiskem jest tu Pekařovi veliký pokles výnosu vrchnostenských platů a dávek od 14. století. Příčina byla v rozdílu kupní síly peněz. Pro posouzení zmenšení nebo zvětšení břemene je důležitý převod hodnoty peněz na dnešní jejich kupní sílu. Svě převody postavil Pekař na srovnání vztahů minulé a dnešní denní mzdy nádenické, cen obilí a dobytka. Dal tak základ k našim dějinám cen a k možnosti hodnocení hospodářských poměrů minulých. Vypočítal-li, že tíže ročního peněžitého úroku poddanského vrchnosti od 13. stol. do r. 1848 klesla na $\frac{1}{20}$, pak musil přiznat, že současně stoupala hodnota naturálních dávek selských i hodnota stále zvyšované robotní práce, takže opravdu gruntovní vrchnost vyrovnala si robotami to, oč přišla znehodnocením úroku. Aby pojem kupní síly a finanční únosnosti selského statku mohl býti viděn plně a spravedlivě, muselo by ovšem dojít k rozsáhlejšímu srovnání cen výrobků zemědělských, průmyslových i cen za služby, než mohl provést Pekař, a musely by vedle toho být zváženy příjmové a výdajové položky selského statku v minulosti, aby bylo jasno, zda výhoda znehodnocení peněz a stoupajících cen zemědělských výrobků mohla být za dané hospodářské a sociální situace sedlákem využita.

Podrobným studiem ohromného vzrůstu *kontribuce* poddanské dospěl Pekař k názoru, že to nebyla vrchnost, ale stát, který nejvíce se přičinil o hospodářskou ruinu českého sedláka v době předjosefinské. Hospodářsky a sociálně destruktivní vliv berní politiky státu, zesilovaný tím, že odvedené peníze z Čech se do země vracely jen v nepatrném zlomku, byl jistě tíživý, hlavně proto, že sedlák těžko sháněl hotové peníze, ale jest jej třeba více, než činí Pekař, srovnat s mravně negativním vlivem panské roboty, která znehodnocovala jak práci, tak křivila názor na ni.

Touha po poznání povahy, vývoje a hospodářského významu selské kontribuce přivedla Pekaře k dějinám českého bernictví. Pekař tak podal první jasný pohled do složitosti kontribučenského systému a na boj, který se bojoval mezi Vídní a českými stavy o zdanění půdy selské a panské. Rozbor a srovnání dat katastrů

poskytl mu náhled do zemědělské struktury celé země, do zemědělské ekonomiky panských dvorů, dal mu obraz výnosnosti selských i panských pozemků a poznání výnosových složek šlechtického hospodářství. Obtížné stanovení berní technické jednotky, „usedlosti“, a vyšší zdanění sedláka v horách než v úrodnějším kraji ukazuje, že poddanská kontribuce nebyla čistě berní pozemkovou. Různý výměr usedlosti podle krajů byl určován vedlejší možností k nerolnickému výdělku. Pekař vidí tu první neuvědomělou srážku mezi zájmy agrárními a průmyslovými, zdá se však, že tu šlo též o dvojí přirozený typ selského hospodářství, o extensivnější a tím méně nákladnější typ horského zemědělství s převahou dobytčářství a o intenzivnější a nákladnější typ hospodářství krajového s převahou rolnictví. Řešení zůstává ovšem studijním odkazem, jako také to, jak snad při onom rozdílném hodnocení kraje a hor uplatňoval se cenový rozdíl zemědělských výrobků na horách a v kraji. Vedle této disparity zdanění ukazuje Pekař ještě na disparitu druhou ve zdanění půdy panské a poddanské. Konečným pak výsledkem Pekařova studia o zatížení selského statku dávkami státu a vrchnosti je poznání, že sedlák se dřel jen na potřeby státu a vrchnosti a stěžel si své živobytí. Jen letmo tu předvádí nám Pekař historický problém selské zadluženosti.

Celý Pekařův důkaz o vysávací berní politice Vídně a o tom, že z českých peněz vlastně rostla velmocenská politika domu rakouského, měl také pohnutky a cíle mimohistorické, přítomnostné. Ozvalo se tu Pekařovo státoprávnictví, které vinilo vídeňský absolutismus ze zániku českého státu, a které v připomínce jeho významu pro Rakousko pronášelo i svou pohružku. Mluvu minulosti i později častokrát prohlašoval Pekař za moc, kterou nezmůže žádný útisk a žádné násilí.

Obrozenské selství v jeho myšlenkové sféře postihují podobizny dvou vlasteneckých rychtářů, doláneckého Josefa Dlaska a milčického Františka Vaváka.⁶⁾ Oba jsou Pekařovi typickými představiteli a mluvčími selského stavu a vůbec dokumentem národně-kulturní vyspělosti mas, které neztratily svůj duchovní život a

vlastenecké cítění, jež v nich tradicemi a vzpomínkami na slavnou minulost latentně žije dávno před prvními národními obranami buditelskými. Je to především Vavákovo náboženské cítění katolické, jeho boj s osvícenskou kulturou a josefinismem, jeho polemiky s evangelfky a vroucí vlastenectví, které lnulo v duchu selského konservatismu k hodnotám starého světa, jež způsobují, že Pekař staví Vaváka do řady těch, kteří s Balbínem v čele jsou mu dokladem domácích, vlastních kořenů národního obrození. Z původního referátu o Pamětech Vavákových vyrostla Pekařovi psychologickohistorická studie o duchovní náplni selského písma. Vavák přestává být členem uzavřené sociální skupiny selské a vstupuje v kladném zhodnocení Pekařově v duchovní majetek celého národa. Uvědomělý a hrdý sedlák, živící svou národní naději v prožívané lepší minulosti, stává se v podstatě spolutvůrcem nového češství, v němž zaznívá uvědomělý tón národní a státoprávní i silné sociální zabarvení selské. Jak Dlask, tak ani Vavák nezaprou v sobě sedláky, jimž nejmilejší věcí srdce je pozorování přírody, zájem o věci zemědělské a rodinné. Dva stoupcí novodobé selské sociální a kulturní emancipace jsou modelující rukou Pekařovou zachyceni nejen jako svědkové myšlenkové změny národního obrození, nýbrž také jako vlastní doklady činné vůle selského stavu zařadit se jako rovnoprávný člen do národního celku.

Jako historika selského stavu musíme Pekaře hodnotit i tenkrát, když ve svém hledí, politicky zaměřeném na přítomnost a do budoucnosti, provádí *kritiku popřevratové reformy pozemkové.*⁷⁾ Zdálo by se paradoxem, že historik selské minulosti kritisuje dílo, jež mělo hospodářsky a sociálně posílit selský stav a rozšířit přirozenou základnu národně lidového státu. Vskutku však promluvil tady muž, který prost stranických předsudků a agitačních cílů chtěl nutnost hospodářské a sociální reformy ve prospěch středního selského stavu spojit s prospěchem všeho národního a státního celku. Kvap, s nímž zákony o pozemkové reformě byly vydávány, a teoretická radikálnost její, která vskutku pak praxí byla neobyčejně zmirňována, naplňovaly Pekaře obavou o hospodářskou

a sociální budoucnost mladého státu. Motivy jeho vystoupení byly ty nejčistší. Vedle konservativních motivů obavy a obrany působil tu v neposlední řadě moment mravně teleologický, „aby odborník, nespoutaný žádnými ohledy osobními nebo stranickými, nerozpakoval se kdykoliv vystoupiti proti omylům, které mají nesporný vliv na praktické řešení jedné z nejdůležitějších otázek naší přítomnosti a budoucnosti“. Pekař není zásadně proti pozemkové reformě, hodnotí ji jako dílo hospodářské a sociální, které má jednak provést zdravý vzájemný poměr rozličných forem zemědělské držby s ponecháním velkostatku do 10% držby vši zemědělské půdy a přizpůsobením rozdělení velikostních skupin statků podle výrobních podmínek jednotlivých krajín a které má jednak zesílit střední selský stav, vytvořit z trpasličího hospodáře chalupníka a z chalupníka sedláka. Pekařovi pak především jde o rozsah a metodu reformy a tady nesouhlasí s tendencí zákonů o pozemkové reformě. Nesouhlasí především s historickým odůvodněním pozemkové reformy jako trestní akce proti nenárodní pobělohorské šlechtě, která půdu národu vzala, a to poukazem na zásluhy české šlechty o naše národní obrození. Opírá se tu o dílo Hanušovo Národní museum a naše obrození a v mnohých částech svých výkladů vlastně dospívá k obrazu dějinné funkce šlechty v našem národním životě. Domníval se, že k provedení hospodářsky a sociálně reformního díla, které na Slovensku mělo mít program v podstatě jiný, radikálnější, stačí 300.000 až 350.000 ha, které by se získaly ne mravně neoprávněným a hospodářsky škodlivým zákonem záborovým a vyvlastněním, nýbrž tak, že by velkostatek odevzdal státu část své půdy v náhradu za uzákoněnou dávku z majetku, že by tedy ji platil ne v penězích, nýbrž v půdě, a že by vedle toho uzákoněno bylo přednostní právo státu ke koupi velkostatků, daných potom do parcelace. Pekař ovšem představoval si reformu jako dílo důkladné přípravy a dlouholetého provádění. V tom směru vzor německý mu jistě tanul na mysli; otázkou zůstává, zda toto Pekařem navrhované řešení by dospělo předpokládaného cíle a zda se myšlenkově shodovalo se zradikálnějším sociálněpolitickým ná-

zorů chvíle, v níž vznikalo, neboť jen tak by mělo předpoklady na uzákonění a úspěch. Pekař je si vědom této dobové podmíněnosti radikálního rázu reformy a proto žádá ve chvíli vnitřního uklidnění novelisaci zákonů. Obává se zmenšení státních příjmů, poklesu produkce, hospodářského ohrožení nabyvatelů v době nepříznivé a nebezpečí pro kulturní památky naší vlasti. Jestliže mnohé z předpokladů Pekařovy kritiky se nesplnilo, je nutno také říci, že praxe pozemkové reformy se odchýlila od její původní radikální teorie. Kniha Pekařova je jinak historicky významnou skizzou o vzniku a vývoji myšlenky pozemkové reformy u nás po převratě, třebas do zákulisí politického boje o ni, do zrodu plánů a změny stanovisek nemohl přirozeně Pekař ještě vidět. Ale i tak v kritice vzniku, metod a obsahů pozemkových zákonů nebude moci být dílo jeho od budoucího historika pozemkové reformy pominuto. Pekař stává se sám pramenem k nejnovějším agrárním dějinám.

Také v kritice pozemkové reformy jde Pekařovi o poměr půdy selské k velkostatkářské a o rozdělení její mezi jednotlivé velikostní skupiny, jako mu šlo o postižení této relace v minulosti, takže mohl Pekař dobře říci, že psáti *dějiny selského stavu* znamená psáti *dějiny selské půdy*. Toto pojmové vymezení obepíná sice významnou část dějin selského stavu, resp. dějin agrárních, nepostihuje však v této své pregnantní formulaci všechn obsah selských dějin, především ne život selského člověka samého. Je pravda, že nesvobodná půda, majetek to pána, způsobovala hospodářskou, právní a sociální závislost selského poddaného na vrchnosti, že z výtěžku půdy a prací na ní živil se sedlák takřka plně a že konečně tu vyrůstal i určitý osobní psychický poměr k ní — přece však vlastní duchovní život sedlákův prýštil z pramenů jiných. V Pekařově pojetí selských dějin zdá se, jako by základním jejich obsahem byla hospodářská a společenská stavba, rozčleněnost její ve velikostní a sociální kategorie selského obyvatelstva, právní poměr sedláků k pánu a vrchnostenská, státní a církevní břemena. Než v praxi rozšířil Pekař tuto svou prvotní formulaci, pronesenou v Knize o Kosti, o studium psyche selského

člověka v minulosti, a to jak svým rozbořením selské otázky v husitství, tak dějinně psychologickým pohledem do nitra dvou obrozených vlasteneckých rychtářů. Tady ukázal Pekař na nové možnosti výbojů agrárních dějin.

Tato změna v zaměření historikovy pozornosti na duchovní jevy v dějinách selského stavu náleží do *podnětného působení* Pekařova, právě už jako samo po stránce rozvrhu i metody vzorné vypracování agrární monografie kosteckého dominia působilo na naši agrární historiografii. Pekař sám vědomě své dílo k tomuto pedagogickoexemplárnímu cíli pracoval a myslel. Než i jinak vyrůstaly z jeho díla badatelské podněty. Ukazoval na nutnost edicí agrárněhistorických pramenů (katastry a jejich revisitační materiál), upozorňoval na bohatost materiálu pro kulturní a populační dějiny v duchovenských fasích tereziánských katastrů, zdůrazňoval historickou nutnost studia pomístných jmen a probádání panského katastru tereziánského. Svým průkopnickým studiem a dotekem neřešených problémů agrárních dějin vybízel k studiu dějin cen, otázky selského zadlužení v minulosti, k studiu forem a ekonomie panského a selského hospodářství, jejich vztahů, technické vyspělosti, výnosnosti a vůbec k dějinnému studiu hospodářské bilance celého statku. I potřeba studia agrárních reforem, tereziánských a josefinských až do vyvazení z poddanství je v jeho pracích vyslovena. Stejně z jeho díla vyplývá nutnost studia nejnovějších dějin agrárních a selských a celého onoho selského emancipačního pochodu uvědomovacího od obrození až do dnešní doby. To v podstatě už se dotýká nutnosti nové orientace agrárních dějin, kterou tak bohatě ve svém Vavákovi Pekař napověděl.

Pekařovo dílo bylo u nás objevem, nejen pokud se týká látky, nýbrž i pokud se týká *metody*. Metodickým předpokladem pro dějiny selského stavu byla Pekařovi hluboká znalost dějin hospodářských a sociálních vůbec, ústavních a právních zvlášť. A tu jest třeba jmenovat působení Bohuše Riegra na tento Pekařův zájem. Dílo Pekařovo roste z kriticky opatrné analýsy badatelsky dosud nezhodnocených pramenů, jimž jeho experimentálně

kombinující zrak otvírá němá ústa. Zúžením na obvod panského dominia bylo dosaženo hloubky metodické a obsahové, která mohla pak vést k aplikaci a k porozumění celkového vývoje agrárních dějin v zemi. K výsledkům ceny všeobecné dochází Pekař především srovnávací metodou stejnorodého materiálu a k názornému pochopení stavu a vývoje používá jiné cesty srovnávací, srovnání totiž s minulostí a s přítomností. Komparace a relace jsou vůbec typické jevy pro Pekařův výklad hmotných dějin agrárních. Látku k nim poskytovala mu historická statistika, kterou si pracně vytváří a kterou hodnotí jako významnou pomůcku historickou ne sice co do absolutnosti jejich čísel, nýbrž co do relativnosti jejich. Pekař je si vědom toho, že číslice samy o sobě znamenají pravidlem málo, a že hodnoty nabývají teprv vzájemným srovnáním. Výpočty, tabulky a odhady Pekařovy jsou neobyčejně střízlivé, kritické a tudíž i při relativnosti dobových udání pravděpodobné. Staví je do služeb plastičné názornosti svých výkladů a používá jich jako východiskového podkladu svých všeobecných úvah. Nejsou mu cílem, jako se staly v rukou malých jeho následovníků. Aby ovšem mohly mít platnost bezpečnější, musely by mít širší srovnávací základ. To se týká především historie cen, kupní síly peněz a jejich převodů na dnešní poměry právě tak jako celkové hospodářské bilance selského statku.

K významným kladům Pekařova díla v dějinách selského stavu náleží jeho pojmová jasnost a pojmotvorná činnost. Nedává sice ve všem základ terminologii selských dějin, ale ustaluje ji přesným vymezením rozsahu a obsahu některých pojmů a forem hospodářského, právního a sociálního života selského. Vzpomínám jen na Pekařovo vymezení lánu, korce plošného a korce osevu, pojmu a formy svádění gruntů, charakteru poddanské berně nebo jednotlivých sociálních kategorií selských, sedláka, chalupníka, podsedka a j. Historické pojmosloví, které je jednou ze základních podmínek vědecké práce historické, nachází v Pekařově logickém myšlení trvalé obohacení. S pojmovou jasností a logikou vnitřní stavby díla souvisí Pekařův dar pochopitelného

výkladu, který přes svou formální prostotu má klasičnost slovního výrazu a který je na druhé straně podporován epickou kresbou a sugestivně působivým slohem.

Význam Pekařova díla, posvěceného vědeckou a mravní jeho autoritou, je pro české agrární dějiny povahy základní. Jím teprve vpravdě agrární dějiny dostávají suverenního zákonodárce a vládcce, jím teprve vyrůstají v samostatnou vědní disciplinu historickou. Pekař dává agrárním dějinám bezpečný základ v hospodářském a sociálním životě. Objevuje minulou selskou skutečnost, zanechává hypotes a právně sociálních schemat, či lépe: právní a sociální strukturu naplňuje životem. Dosud byl o agrární dějiny zájem převážně juristický a třeba bylo vydáno mnoho bohatého materiálu k agrárním dějinám, nebylo jeho vědeckého ztělesnění. Pekař od strohého materiálu jde k tvorbě, od práva k hospodářství, společenskému životu, k zemědělské technice a naznačuje cesty k vnitřnímu životu selskému, k jeho kultuře, smýšlení a myšlení. Netvoří sice budovu, ale připravuje k ní cesty a klade k ní základy. Mění jako iniciativní vůdce orientaci agrárních dějin, dává jim program a jako duch jasnozřivý vycitňuje jejich budoucí cesty a úkoly. Proto jeho význam není jen věcný a metodický, nýbrž také ideový, proto jeho dílo není jen odkazem, ale také příkazem.

¹⁾ O historickém kolektivismu vzhledem k selským dějinám už v čl. *Memoiren des Bauern Josef Dlask, Politik 1898, 25. Dez.* O významu rozdělení pozemkového vlastnictví v ref. o knize F. A. Slavíkové *O popisu Čech po třicetileté válce, ČČH 1910, XVI, s. 441 sl.*

²⁾ Srovnej k tomu především Pekařovy posudky knih: Leo Heinrich, *Untersuchungen zur Besiedelungs- und Wirtschaftsgeschichte etc.*, O. Hötsch, *Die wirtschaftliche und soziale Gliederung vornehmlich der ländlichen Bevölkerung im Meissnischezgebirg.* *Kreise, Čes. čas. hist. VII, 1901, 76—84.*

³⁾ Je to především kritika literatury o staroslovanské zádruze a díla Jasinského *Očerki i izslédovanija po socialnoj i ekonomičeskoj istorii Čechii v srednie věka.* Viz K sporu o zádruhu staroslovanskou *ČČH VI, 1900, str. 243—267*, a K českým dějinám agrárním ve středověku, *ČČH VII, 1901, str. 326—363.*

- 4) Th. Antl-Jos. Pekař, Kojakovice, ČČH VII, 1901, 163 sl.
- 5) Žižka a jeho doba. I. díl, kap. 14: O sociálněpolitickém obsahu táborství, str. 169—198.
- 6) Viz Memoiren des Bauern Josef Dlask, Politik 1898, 25. Dez. a úvahy o Vavákovi na podkladě jeho Paměti v ČČH XIII, 1907, str. 434—439; XXII, 1916, str. 192—216, Venkov 4. dubna 1915 a Nár. politika 15. a 16. listopadu 1916.
- 7) Omyly a nebezpečí pozemkové reformy, Praha 1923.

III.

Prožití dějin

Poznámky k Pekařovu budování dějinnosti

Jan Hertl

Úvod

Požadavek přesně znáti minulost, abychom pak mohli pěstovat filosofii, vyslovil z mnohých zvláště naléhavě Heinrich Rickert. U něho, jenž si intelektualisoval skutečnost, jenž si z ní vybíral část, aby dosáhl naddějinných hodnot, jež mu teprve skýtaly historické universum — stejně jako u myslitele tak odlišného, jako byl Wilhelm Dilthey, jenž budoval dějinný svět z úplnosti vzájemného působení, z poměru všech důležitých sil, jež jsou poutány v časové souvislosti — u Rickerta jako u Diltheye jsou dějiny a filosofie na sebe vázány. Nelze budovati dějinný svět bez základní otázky „co je to člověk“, aniž lze o člověku uvažovati bez přihlížení k časnosti světa, k času jako skutečnosti samé. Ani přísná archivní analýsa a kritika, v níž byl od Niebuhra vychován Leopold von Ranke, nepřehradila mu cestu v směřování k podstatě bytí, i když tento obezřetný, kritický annalista nebojovně, nevášnivě se vyhýbal spekulativním myšlenkám.

Tato vzájemná vázanost historie na filosofii a filosofie na historii je zvláště výrazná v spekulativním zaměření historismu a moderní myšlení je historismem zcela podmíněno již od dob osvícenství a zvláště v devatenáctém století. Historismem — ovšem jako mnohotvárnou tendencí — je naplněna zvláště filosofie německá a jí je ovlivněno poznání dějinnosti tak silně, že bez toho nového „smyslu“ je dnes složitost lidské podstaty prostě neuchopitelná. Historismus má ovšem rozpětí velmi různého významu. Historismus, jenž ve své osvícenské podobě utkvívá sám v jakémisi generalisačním individua-

lisování, v zmatené naturalistické proměnlivosti, ztroskotává na zdůraznění absolutní platnosti naturalistického evolucionismu, v němž existence člověka, existence světa a života je jen spekulativní analogií anebo psychologickou introspekci. V tom směru ovšem historismus postavil subjekt ve zcela zvláštní, obrácené postavení vůči předmětu jeho zkoumání, neboť mu napřed vytýčil hotovou koncepci člověka a světa, na níž pak měl stavěti svůj pohled na dějinný život. Překonáváním tohoto historismu je dáno dílo především H. Rickerta, E. Troeltsche, M. Webera.

Na druhé straně však historismus přinesl, jak ukazuje Fr. Meinecke, „die tiefen Wandlungen und die Mannigfaltigkeit der Gestaltungen, die das seelische und geistige Leben des Einzelnen und der Gemeinschaften trotz eines dauernden Bestandes menschlicher Grundeigenschaften erfährt.“¹⁾

Zde historismus dovedl z hloubky skutečnosti vyzdvihnouti sílu duševní působivosti člověka v dějinnosti. Takový historismus má svého největšího představitele ve W. Diltheyovi, jenž buduje dějinný svět na nejhlubším základu neustálé životní tvořivosti. Dilthey znovu předkládá dějezpytu konečný cíl, k němuž musí dospěti: k hledání duše.²⁾ Dilthey vrací dějiny k životu, obrací zřetel jejich jen k životu. Rickert kladl důraz v pojmovém třídění dějinného na jedinečnost a jeho theorie hodnot byla vlastně sama o sobě složitou normativní cestou. Rickertovská jedinečnost jevu se ovšem opírá o rozdíl Windelbandem stanovených a jím neprostopně oddělených oblastí „ducha“ a „přírody“. Je tu tedy skutečnost jen relativní a historická totalita je tu jen spekulativní, v podstatě neskutečná. Tato věda má být historickou vědou o principech, neboť „dějiny jsou jedinečné uplynutí (einmaliger Ablauf) kulturního života, jenž má smysl a hodnotu.“³⁾ Naproti tomu Diltheyova objektivace dějin buduje dějinný svět totálně. Jedinečnost v dějinnosti je především dynamicky aktivní, zcela životná, neustále působící. „Smysl“ její je dán energií, jež určuje základní směrnici. Tato „energie“ je vztah všech platných sil a jejich souvislost, již jsou vázány, je časová. Tato energie se objektivuje ve všech projevech dobových, „v kameni, v plátně, skut-

cích i slovech, v ústavách i zákonodárství národů“.⁴⁾ Tého aktivní, životní a tvořivé jedinečnosti udává jakost čas. Čas tvoří dějinnost života, posunuje stále život kupředu, čas — lze říci — v tomto pojetí narůstá, neboť je od života neoddělitelný. Život je vlastně projití, uplynutí v čase. V tomto dynamickém plynutí není přítomnost hranicí historického pojetí. Tvořivost přítomnosti je ovšem zaměřena do budoucnosti, do níž vplyne z minulosti tradice hodnot, jejichž realizování je účelem dějin.⁵⁾

V Diltheyově výkladu dějinnosti je pro dnešní úkoly dějezpytu a filosofie vedle této tvořivosti a vedle neustálého prožívání dějin významné zvláště bezpodmínečné pronikání skutečnosti časem. Čas není již kantovsky transcendentní forma vnějšího nazírání rozumu, není nad jsoucnem, není pojmem, nýbrž je tvořivostí samou, jež vrací dějiny k životu, jež osudově určuje skutečnost. Zde se pojetí času vrací opět k sv. Augustinovi: čas stvořený, čas implicitní jsoucnu, v duši měřitelný, a duše v čase tkvící.

Myšlení Heideggerovo pak dává tomuto pojetí času platnost existenciální. Pro Heideggerovo pojetí času byl směrodatný Dilthey. Heidegger neanalyzuje dějinnost jsoucna tak, že toto bytí je „časné“ proto, že „stojí v dějinách“, nýbrž proto, že obráceně může být a je dějinné, že v podstatě svého bytí je *časné*.⁶⁾ Dějiny jsou pak v čase uskutečněná specifická událost existujícího jsoucna. Heideggerova analýza dějinnosti dává historii zcela zvláštní postavení k objektu. Jeho existenciální pojem „In — der — Welt — sein“ vylučuje, aby něco bylo „událé“. Událé by znamenalo „nicht — mehr — sein“. Je tu tedy naprostá jednotnost jsoucna, jsoucno a událé je totožné. Z toho vyplývá pro dějepis zcela nové hodnocení historických pramenů. Uchovávané památky patří existenciálně stejně k „minulému času“ jako k „přítomnosti“. Tato otázka by se ovšem naskytla jen tehdy, je-li „dějinné“ totožné s „uplynulým“. Správně však historický předmět je historickým jen proto, že sám sebou je dějinný.⁷⁾ Naopak jsoucno, které již není, ontologicky nemohlo „uplynouti“, „odestáti se“, lze říci o něm jen, že zde bylo (rozdíl v něm. *vergangen* proti *da — gewesen*). Je tedy v Heideggerově spekulaci časnost a

jsoucnost fenomenálně stejně prvotná, existenciálně stejně platná. Mají význam ontologický stejně jako historický. Byla by to naprostá objektivace skutečnosti ve smyslu nehodnocení skutečnosti, šlo by vskutku jen o to, zachytit jsoucno bez ohledu na rickertovské „hodnoty“, bez ohledu na diltheyovské „Wirkungszusammenhänge“. Existenciální filosofie vskutku také nedokazuje, nepřesvědčuje, toliko osvětluje, odkrývá.

Bytí však je fenomenálně stejně prvotné jako fenomen „úzkosti“. Základní pocit úzkosti jako vrženost do světa, nikoliv jako znak psychologický, nýbrž jako znak existenční, tvoří strukturu člověka úplného ve své primární existenci. Jako jsoucno, tak i časnost koření v existenciálním bytostném smyslu starosti.

Jedinečnost, „individuálnost“, události stejně jako zákony, „smysl“ jsou všechno pochybené (a zbytečné) otázky pro existenciální osvětlení světa. „Die ‚Auswahl‘ dessen, was der Historie möglicher Gegenstand werden soll, ist schon getroffen in der faktischen, existenziellen *Wahl* der Geschichtlichkeit des Daseins, in dem allererst die Historie entspringt und einzig ist.“⁸⁾

Staví tedy Heideggerova existenciální filosofie subjekt nikoliv již před „poznávání“ dějin, nýbrž před „prožívání“ dějin. Odstraňuje vůbec usilovnou snahu ohraničiti v sobě oblasti subjektu a objektu, k níž směřuje na druhé straně objektivistická noetika sociálních věd Maxe Webera. Existenciální určení časnosti otevírá však poznání dějin nové obzory, v nichž budou zlikvidovány staré spory o hodnocení a dějezpyt se bude patrně „vracet“ k vášnivějšímu, tvořivějšímu chápání ducha, než jak tomu bylo za éry indiferentního pozitivismu a jeho mesologických derivátů.

Dějinnost

Bylo nutno několika stručnými poznámkami naznačiti myšlenkový okruh, v němž se pohybovala filosofie dějin Josefa Pekaře.⁹⁾

Celé jeho dějepisné dílo je od základu intuitivně proniknuto filosofií, a jeho jedinečná schopnost přirozeně, bez apriorních překážek pronikati ke skutečnosti, užívati jasných pojmů, bezprostředním, zdravým uvažováním uchopovati složitou skutečností podstatu lidského osudu — jsou předpoklady jeho neustále podnětného, svěžího díla, stejně jako jeho dostatečná znalost a bezpečná orientace ve výběru filosofických pohledů na dějiny. Myšlenkový okruh, jež jsme naznačili, se ovšem obráží především v jeho drobných avšak dalekosáhlých příspěvcích, v nichž náš zájem může sledovati otázky: smysl dějin, je-li možný „smysl“, zákonitost dějinnosti, vyjádření, uchopení dějin v mnemotechnické či noetické periodisaci, vztah pojmů ke skutečnostem, pojetí dějinnosti vzhledem k rozhraní tří „časů“ — minulého, přítomného a budoucího. V díle Pekařově je splněna těsná souvztažnost přesné znalosti minulosti a filosofie a Pekař je vedle Palackého jediný z našich dějepisců, který českým dějinám dává uvědomělé filosofické upevnění.¹⁰⁾

Zájem Pekařův o otázky filosofické se projevuje již záhy jeho článkem „*O individualismu a kolektivismu v dějinách*“ (ČČH. III, r. 1897), v němž informuje o polemice, již podnítilo kolektivisticko-kausální pojetí dějin K. Lamprechta, jež slibovalo býti velikým protiindividualistickým tažením v dějepisectví, jež však vzbudilo silný odpor svým strohým a nezakrývaným naturalismem. Lamprechtovi je moderní dějepisectví vědou především sociálně psychologickou, zavádí pojmy „činitelů sociálněpsychologických“, „soziale Psyche“, vytváří „vývojovou linii společnosti, která stoupá k vyšším kulturním okruhům“,¹¹⁾ a v níž se třídí dějinné souvislosti na dlouhou řadu stupňů a periodicko-kausálních úseků. Tento comteovsko-marxistický ohlas v dějepisectví vyzdvihuje „dějinné nutnosti“ proti „dějinným osobnostem“.¹²⁾ Mladý Pekař se seznámil s lamprechtovským v těchto a pozdějších letech módním pojetím dějin na svých studiích v Německu, kde všude v seminářích a odborných revuích se o Lamprechtovi zvláště pro jeho organizační schopnosti (vybudoval dokonce ústav podle svého pojetí) mluvilo, pro i proti. Pekař zcela s Lamprechtem ne-

souhlasil (jeho článek je vlastně referující), jinak přece ani nebylo možno, neboť v r. 1895 vyšel tak individualisticky pojatý „Valdštejn“. Pekař není ještě v tomto mladistvém vědeckém zápalu opatrným zkoumatelem pojmů, nepozastavuje se nad akribickým vyjasňováním, k němuž mu bylo potom v pracích širšího rozsahu pojmového stále přihlížeti, zvláště když se octl v ohni diskuse. Avšak již formulace spisu o Valdštejnovi má v sobě to, co Pekařovi pomáhalo i v pracích dějinně filosofických držeti pevně posici: Pekař chápe pojmy se zvláštním pochopením pro jejich vlastní význam slovní, v němž je skutečná zkušenost, prožitá a konkrétní, neschematická, nýbrž živá. Přirozenost řeči, od počátku se kryjící s pojmy, radí úsudky vystihující úplnost a živost, ne částečné chápání jevu nebo dokonce jednostranné pojetí dění. Pekařovo vystihování je skutečně rozumějící, díky jeho intuici a daru řeči, již od počátku jeho vědecké práce.

— Lamprechtův psychologicko-kolektivistický naturalismus vyvolal včasnou reakci Rickertovu. Jeho úsilí je obráceno proti naturalismu nejen Lamprechtovu, nýbrž i proti materialismu a biologismu (jak se později projevil v senačně úspěšném systému Spenglerově). Je to vlastně obrat k filosofii dějin skrze Kanta, kdy subjekt znovu je postaven do středu světa a kde „příroda“ není absolutní realitou, nýbrž je určena „subjektivním“ pojetím. Příroda není tedy „svět“, nýbrž bytostné pojetí vědeckým člověkem. K tomuto objektivování světa subjektem je ve filosofii německého idealismu pojem nepodmíněné hodnoty, jenž by za dnešního historického uvědomění poskytoval hodnotící stanovisko pro vybudování dějinné filosofie. Mezi subjektem a objektem (světem) stojí hodnocení. Není tedy problém rickertovského poznání dějin jen logický, protože v systému hodnot je účinná i empirie. Věda o dějinách má být vědou empirickou a proto je nesmyslné hledati zákonitost jako princip dějinného universa, jak se o to pokouší naturalismus (jakýkoliv). Filosofie dějin jde také k „všeobecnému“, ale jen pokud má co činiti s dějinným universem, k němuž jednotlivosti a individuální vývojovost směřují. V tomto vztahu individuálního členění k celkovosti dějin ponechává Rickert „epo-

chy“ nebo „periody“, které jsou konkrétními vývojovými fázemi, jejichž výrazy dávají smysl dějin nikoliv jako abstraktní hodnotící formulí (vždy nehistorickou), nýbrž jako vylíčení jedinečných vývojových fází.¹³⁾

V otázkách takto Rickertem položených je souhrn nejdůležitějších problémů, jež se dnes vyskytují v poznání dějin. Je zde celý spor o tak zv. objektivismus, jež potom Max Weber rozvinul v metodologii sociálních věd. Pekař tu hledal ve svých diskusích poučení o „smyslu“ dějin, o „zákonitosti“ dějinného plynutí, o možnosti širokých, obecných pojmů, jež vylučoval pak více než Rickert — Max Weber. A konečně i pochybnosti o periodisaci zde Pekař čerpal. Při tomto Rickertovském postavení problému Pekař již zůstal, i když později se seznámil s jinou linií budování dějinnosti, jak jsme vylíčili v úvodě. Svoji řeč o periodisaci českých dějin koncipoval již po četbě Diltheye a Heideggera, avšak objektivistický základ je v ní stále patrný.

„*Masarykova česká filosofie*“ z roku 1912, již Pekař zahájil vlastně nejenom největší spor o české dějiny, nýbrž i jeden z největších našich filosofických sporů, setrvává jen při argumentaci z dějin, neopírá se o filosofickou argumentaci, avšak v obnoveném sporu v r. 1928 („*Smysl českých dějin. O nový názor na české dějiny*“) přichází již Pekař s hlavními výtěžky svých filosofických informací. To již vedle Rickerta podrobně prostudoval Croceho „*Zur Theorie und Geschichte der Historiographie*“, Troeltschův „*Historismus*“, E. Keyserovu „*Geschichtswissenschaft*“. Argumentace z filosofie a sociologie, z filosofů a sociologů pak přibývá po vydání epochálního díla „*Žižka*“.¹⁴⁾

Proti Pekařovu pojetí husitských dějin a proti jeho pojetí dějin vůbec vystupuje odpůrce Jan Slavík, který argumentuje teorií Maxe Webera o nehodnotícím pojetí vědeckého poznání. V polemice mezi Pekařem a Slavíkem o Webera, jež vznikla vlastně pro Slavíkovo nepochopení Weberovi (o hodnotícím subjektu překonaném v nehodnotícím objektivismu — o objektivaci empirické skutečnosti) Pekař obšírně rozvádí objektivistickou metodologii Maxe Webera, k jehož vývodům se plně hlásí.¹⁵⁾

Jepochopitelné, že Pekař Weberovým precisním methodologickým požadavkům velmi dobře porozuměl, že se s nimi (s jejich směřováním ke skutečnosti) ztotožňoval, protože Weberovým východiskem byl Rickert.

Diskuse o Žižkovi je uzavřením jakéhosi rickertovského období Pekařova přibírání filosofie k úvahám o dějinách. V tomto pojetí — zvláště weberovsky precisovaném — vidí Pekař dějiny především jako fakta, jež nabývají jistou koordinací souvislostí kausálních i pragmatických. Po Žižkovi ovšem tvůrčí práce Pekařova zvolna ochabovala. Značné, osobně interesované vypětí je ještě v jakoby novodobé legendě o sv. Václavu. Pak však již následují vlastně jen nová vydání Katastrů, Valdštejna a Knihy o Kostí. Neochabuje však přemýšlení o dějinách. V roce 1932 prosloví Pekař obdivuhodnou, předčasně uzrálou rektorskou řeč „*O periodisaci českých dějin*“ (oč by nám byla její peripetie jasnější, kdyby před ní Pekař byl napsal obšírné dějiny našeho národa, jak měl v úmyslu do poslední chvíle!). Je to úvaha plná filosofické podnětnosti, jistě osobní, dramatické vyznání, jež následuje po poctivé práci, v níž spravedlnost byla vážena tak moudře a obezřetně ať již v osobní či národní osudovosti. Zde také po prvé filosoficky zapochybuje o dostatečnosti toho odkrývání skutečnosti, jež se zastavuje před jakýmkoliv odkrytím relativní skutečnosti druhou absolutní skutečností, či před lamprechtovským odporem k jakékoliv teleologii. Pekař se přece hlásil k empiricko-positivní vědě historické, i když v tom smyslu — jak z jeho díla postřehneme — že hranice jeho poznání jsou jen v oblasti objektivovaného ducha. V periodisaci českých dějin však přichází již nový vliv na jeho určování dějinnosti, patrný v tom, že někdejší „empiricko-positivní věda“ ztrácí své ohraničení poznávacích možností a intuice Pekařova tu buduje dějinný svět již na jiných základech. To již Pekař přemýšlel o diltheyovské kulturní duchovosti, k níž se dostává přes Diltheyova českého blížence Maxe Dvořáka, a tu již je zaujat Heideggerovým essayem o vrženosti do světa, o úzkostné podstatě lidského bytí. Na Dvořákových duchovních výrazech výtvarné dějinnosti (vytýkala se této rektor-

1933

ské řeči nepřípustnost těchto výrazů pro obecnou dějinnost, její základ v Diltheyovi nebyl však u nás postřehnut!) buduje přehled duchovní tvořivosti českého národa vůbec. Vedle toho nadhazují se Pekařovi více zajímavější než podstatně organické nápady: Berďajevův¹⁶⁾ o dějinných cyklech a Lessingův¹⁷⁾ o dějinách jako mythickém básnictví (Berďajev i Lessing vyvozují dějiny z mythu). Zapůsobení Heideggerovo na Pekaře bylo pak v jeho dalším životě velmi silné. Jeho intenzivní intuitivní prožívání našlo v ontickém pocitu úzkosti uvědomění nejenom psychických stavů osobních a vysvětlení zásadnosti, zasutosti lidského bytí, kterou jeho citlivý duch tolikrát v životě pociťoval. V Heideggerově vyjádření času jako jsoucna, v setření jeho „trojstránkovitosti“, v stejném prožití minulosti, přítomnosti jako budoucnosti se pak teprve otevírají Pekařovi široké brány dějinnosti a jeho intuitivní pronikání této dějinnosti pak poskytuje tomu, kdo hledá vysvětlení, klíč.

Hodnocení a smysl dějin

V době, kdy formuluje periodisaci českých dějin, je Pekař již zkušený pozorovatel dějin, jenž obhlíží suverénně minulost, jsa objevovatelem její pevné jistoty.

Cítí však více než v mládí naléhavost otázky po samém cíli dějin, ale ani zde se neodvažuje výslovně jej naznačiti, maje za to, že „jen věřící křesťan najde odpověď bezpečnou“ (str. 8). V tomto závěru není skepse ani resignace hodnotitele současných ideí, víme, že jeho pojetí sv. Václava vyslovuje onu nedějinnou pravdu, onen tajemný, metafysický smysl našeho bytí velmi určitě, je to zkušenost toho, jenž pronikl dějinami v jejich organickém růstu, jenž vidí, kterak „každý dějinný činitel, každá myšlenka jeho i všecko dílo jeho nese na sobě duchovní pečeť své doby; jen s ní a v ní možno je mu rozuměti, jen s ní a z ní možno jej vyložiti“.¹⁸⁾

Zde v této tvorbě komplikované skutečnosti nadto pak ještě znovu a znovu obnovované novým, vždy jinak již postaveným

subjektem, vidí historik, jak těžká je cesta poznání. „Plné shody v posuzování minulosti nebude lze dosáhnouti nikdy.“¹⁹⁾ Proto tedy klade si Pekař úkol úměrný mezím relativní poznávací zkušenosti, v níž se lze bezpečně opřít jen o objekt, existencí jakožto takovou platný a jistý. Bez tohoto primárního předpokladu nelze si jakkoli dějinně uvědomovat existenci, rozpomínati se a dokonce ukojovat vrozenou touhu lidskou po vyprávění dějů. „Fakt, že tuto minulost musím si v představě své nově stvořiti, rekonstruovati ji ve svém nitru, v sobě samém, nemění nic na přesvědčení, že tu o skutečnou životnou minulost jde — tak si zajisté musím v mysli vyvolati a obnoviti událost, kterou jsem viděl včera a o níž dnes podávám zprávu písemnou, tak si v nitru tvořím obraz jednání ve včerejším shromáždění na př. sněmovním, o němž čtu dnes v novinách. Všude záleží jen na správnosti vlastního postřehu nebo spolehlivosti relací svědků a dokumentů, pokud obraz mnou vytvořený bude se blížit k objektivní již neexistující skutečnosti, jde-li o včerejší minulost či o dobu před pěti sty lety, je při tom v principu (přes větší či menší nesnáze dobré reprodukce) jedno a totéž. Obraz mnou vytvořený, i kdyby byl kreslen sebe pečlivěji, bude míti pravdivost ovšem jen relativní, to však platí celkem stejně, kreslím-li, vycházející od spisů jejich, duševní profil kronikáře Kosmy nebo Husa či Havlíčka nebo Ot. Březiny.“²⁰⁾

Je tedy problém spolehlivého poznání minulosti v neustálé souvztažnosti faktů a subjektu v absolutní objektivitě faktů (objektivované časem) a způsobivosti subjektu postřehnouti v události existující skutečnost. Objektivita faktů je prostě časem realizovaná skutečnost, jež je nutně jsoící i když ji nepostihujeme, a k níž subjekt má možnost nalézt vztah bezprostřední (nesporný). Spolehlivost poznání minulosti je ovšem také závislá na schopnosti, s níž v časovém pořadí fakta rekonstruujeme a řadíme. Je tedy v jistém smyslu dějepis rekonstrukcí paměti, v zpracování pak metodicky kvalifikovaném je to „poznání hlavních faktorů dějinného vývoje a výklad souvislostí jimi vytvořených“.²¹⁾

Vyplývalo to z Pekařova pozitivního poznání, jež v své podstatě a v přirozených poznávacích schopnostech bylo správné a nesporné. Osvícenský historismus a historisující sociologismus se nespokojoval jen pozitivním poznáním. V jeho poznání dějin se hromadily již nejvšeobecnější vykonstruované pojmy — Durkheim, Marx, Wundt, Lamprecht, vytvořili pojmy kolektivního vědomí, jako nejvyšší formy psychického života, vědomí všech vědomí, kolektivum jako subjekt o sobě, vymycující platnost svobodné vůle jako jedné z vůlí dějnotvorných. Poznání skutečnosti bylo poznavateli odkazovanému stále více jen na schema spekulativních formulí znemožněno a poznání souvislostí dějinných bylo mu přibližováno nejvýš psychologickou introspekci. Tím byl popřen čas v dějinstvu jedině platný pro porozumění zvláštního postavení faktu, stále jinak uplatňovaného podle relací podmíněných vztahů v čase. Odtud vyplývala i oprávněná nedůvěra Maxe Webera k obecným pojmům, čím obecnějším tím více skreslujícím věcné, objektivní poznání skutečnosti. Až sem dospělo poznání *minulosti*, a ovšem poznání *skutečnosti*, že bylo nutno stanoviti problém takto: „Nicht Lösungen bieten, sondern Probleme aufzeigen.“²²) Empirická věda pak nesmí nikoho poučovati, co *má* — nýbrž co *může* a co *chce*.²³) Tak překonávala empirická věda zhodnocující skreslení skutečnosti, tak se zbavovala *hodnotících ideí*. Tyto hodnotící ideje mohl pak i Pekař překonávati svým stanoviskem pevného postavení v čase se uskutečňujícího dění. „Daleko největší část našeho poznání minulosti tkví na studiu fakt, položených za základ bez jakéhokoli pozoruhodného vlivu ‚hodnotících ideí‘. Teprve tam, kde jde o pojetí ve vyšším slova smyslu, o hodnocení významu, ceny, ‚smyslu‘ dějstva, mísí se do práce historikovy (kromě vlivů, jichž si není ani vědom, ale jež souvisí se zakotvením badatelovým v době, v níž žije a pracuje), vlivy jeho světového názoru, jeho původu, jeho míry vzdělání a nadání i v životní zkušenosti.“²⁴)

Jistou platnost lze přisouditi i hodnotícímu soudu, nejen vzhledem k poměru subjektu k rekonstruované události, nýbrž i vzhledem k subjektivnosti faktu samého, pokud se uplatňuje

jako tvůrčí účastník objektivního faktu v čase. I zde Pekař omezuje tuto platnost hodnotící účasti, kterou Max Weber seřadil v kategorii odstupňované podle vztahu předpokládané ceny té které pravdy, která sama je s to poskytnouti nám zkušenostní vědění. Komu není tato pravda cenná — a víra v cenu *vědecké* pravdy je produktem určitých kultur a nic přirozeně daného — tomu s prostředky naší vědy nemůžeme nic poskytnouti, vykládá správně Max Weber. Jde jen o pojmy a soudy, které jsou empirickou pravdou. Zde je problém objektivního nazírání dějinstva, minulých i současných dějů. A od tohoto objektivního poznání skutečnosti je jen krok k objektivnímu poznání pravdy vyšší, nikoliv „smyslu“ nebo obecného pojmu vykonstruovaného z ne-svobodného tlaku ideje. Tedy tato vyšší pravda je u Pekaře patrna, ačkoliv určitě nevyslovena, neboť Pekař ji nepotřeboval vyslovovati — bylať vyslovena nevysloveně.

Jeden z kritiků Josefa Pekaře — katolický filosof Konstantin Miklík, klonící se spíše ve sporu Pekař — Masaryk k Masarykovi (náboženský smysl českých dějin!), nepochopil právě v tomto bodu, proč musilo zvítěziti noetické stanovisko Pekařovo, jež bylo odvozeno z minulosti, nikoli z programu. Miklík chtěl svěsti tento spor historismu Masarykova s historickou konkrétností Pekařovou na otázku: „Za jakým dějinným cílem nebo podle jakého dějinného programu má se český národ ubírat v přítomnosti a budoucnosti?“²⁶) V tom je nepochopení Pekařova pojetí. Pekař nestavěl program národní a celé jeho dílo nese svědčí o programu, nýbrž o skutečnosti, o existenci. Program ovšem lze odvoditi z nějaké dějinné skutečnosti. Masaryk však tuto skutečnost pominul a postavil apriorní program — historisující. Proto musil proti němu Pekař zdůrazniti dějinná fakta, jimiž překonával historisující dedukce Masarykovy. Masaryk mluvil o náboženském smyslu českých dějin (v podstatě sekularisované navazování na „humanitu“ Českých bratří), kdežto Pekař zdůraznil smysl národní. Všimněme si, jaký byl Pekařův národní „smysl“ českých dějin.

Na historismus Palackého (jenom na jednu složku díla Palackého!) navázala etická norma Masarykova, jež sice této pod-

statné složce Palackého programu odporovala²⁶⁾ a smysl českých dějin dokonce určila jako smysl náboženský, kterážto norma však sekularisovaným pojetím svébytných idejí tak, jak byly příznačné pro historisující století, byla historismem par excellence. Proti tomuto smyslu náboženskému se Pekař postavil. Postřehl, že jsoucno samo, jeho vlastnosti z něho vyplývající a podmínky k němu směřující jsou imanentním smyslem jsoucna, jakým je i národ, o jehož dějiny ve sporu šlo. Není to idea, vnesená do přirozenosti spekulativním hodnocením, porušujícím samu skutečnost a vytvářejícím případně pro skutečnost v příštím (v tom okamžiku však, již jakožto minulém, událém) čase existenci jinak sebezáchovnou, vytvářející jiným kombinačním uskutečňováním novou skutečnost. Pekařova myšlenka národní není vlastně romantická idea, stavějící se mezi skutečnost a poznání, mezi subjekt a objekt. Je to skutečnost sama ve svých předpokladech: je to předpoklad působení směřujícího k existenci, i druhotně z existence vyplývající, nikdy však ji nepřesahující — je to podle slov Pekařových „vědomí sounáležitosti krevní a jazykové a snaha prospěti zájmům a zdaru, vyniknutí a slávě obce národní“.²⁷⁾

Pekařův národní smysl českých dějin není nacionalistickou ideologií v epoše imperialismu. Národu se nedostává smyslu, předpisu, jak si má (třebas ve své vyšší existenci) počínat, aby se stal maniakem svého ideálu, nebo na př. svého předsevzatého umravnění. Jde zde přece o víc — vlastně o vše: jde o to, aby se národ udržel, jde o „zachování vlastní bytosti“, jak Pekař říká, ne ovšem imaginární neskutečné bytosti, nýbrž skutečnosti samé, tak jak se od minulosti přes přítomnost k budoucnosti uskutečňuje v historickém, souvztažném čase. Minulost, existence v historickém čase je i vědomí této existence. „Jen vědomí, že jsme údy téhož kmene, téže rodiny národní, která spoutána je od staletí nejen jazykem a půdou, vlastí fysickou, ale i vlastí tradice dějinné, poutem společných osudů, vědomí, že každé generaci je řešiti za okolností změněných a přece v jádře podobných tytéž problémy, jež péče o zachování vlastní bytosti ukládala předkům našim, je neměnnou základnou, jež postupuje a vskutku nese

naše dějiny. Lze proto říci, že myšlenka národní je smyslem našich dějin? Odpovídám, že je, ba že je více: je podmínkou jejich, je krví jejich, bijícím živým srdcem jejich. Nemohli bychom zajisté mluvit o smyslu českých dějin, kdyby to nebyly dějiny české.“²⁸⁾

Nelze tedy popírat pravdu v poznaných faktech. Pekař je si vědom důsledků této pravdy. A nezamítá ji. Celé jeho dílo směřuje poznáním k pravdě. „A co jmenujeme poznanou pravdou, není naprosto nějaký libovolně pod zorným úhlem předem pojatého stanoviska zkřivený nebo upravený obraz minulosti, je to argumentace z dat a svědectví kriticky zjištěných, při tom argumentace, jež snaží se usnadnit čtenáři co možná zkoušku své spolehlivosti.“²⁹⁾ Je proto zcela správným postupem noetickým poskytnouti autopticky příležitost k této spolehlivosti v „bezprostřednosti a názornosti informace“,³⁰⁾ jak učinil Pekař ve svém díle o Žižkovi.

Gollovský interes historie o pouhý čas a pouhou osobu³¹⁾ nezůstává tedy v naturalisticky omezeném poznání, neboť Pekař (ostatně ani Goll v budování dějinného světa neodděloval tyto dvě skutečnosti) je si vědom ve své práci složitého poměru objektu a subjektu a existenciální podstaty jevu v historickém čase. Není to již tedy dvojitý problém „času a osoby“ — nýbrž „bytí v čase“, v heideggerovském existenciálním pojetí bytí jako originárního, časného základu dějinnosti. Tím se dějinnost ovšem zachraňuje z pouhé pragmatické kontinuity, vytvářejíc již existence vyšší, nikoliv z projevů, vedlejších znaků, nýbrž ze svobodného, nezávislého sebeuskutečnění v dějinnosti.

Tak ovšem Pekař za předpokladu „poznávací schopnosti rozumu“ vytváří pojem „naddějin“, které spoluurčují smýšlení a cítění národů a dávají jim znovu a znovu jinou podobu, jinou tvář, jinou duchovní „fysiognomii“.³²⁾ Tento „vyšší řád“, tento řád naddějin, v němž může historik sledovat i „projevy duše dobové“, je ovšem za poznáním pouhé existence člověka, jež je primární. Je však rozhodující pro určení oněch vyšších existencí, je sám vyšší existencí — Pekař jí stejně jako existenciální filosofie překonával poznání člověka, existence z vlastností, prostředí, z ne-

svobodného určení atributu (jak to činil hl. marxismus a ideologický historismus všeobecně). Neboť „duchovní směrnici jednotlivé doby podřizuje se více nebo méně i život sociální a hospodářský, v základě nehybnější a konstantnější než umění, literatura, věda“.⁸³⁾

Poznání duchovních směrnic v naddějinách je ovšem činnost nikoliv smyslová, nýbrž intelektuální, t. j. nejenom poznání poznatelného, nýbrž i řadění, třídění, soustava, synthesisa. Ovšem ve smyslu protiideologickém a proti hodnocení, jež překonává rozumějící (verstehende) sociologie Weberova a osvětlující („Erhellung“) filosofie existenciální. „Poznání, že každá doba má své oči, jimiž se dívá na svět, své často od předchozí periody odchylné hodnocení minulosti, odchylné ideály a cíle pro budoucnost, zmírní přirozeně nebezpečí, jemuž podléhá historie ve výkladu minulosti. Myslím to tak, že prokáže nejen, jak omezena je autonomie dějin národních vlivy nadnárodními, souvisícími s proměnami duchovní situace v evropském kulturním okruhu, jehož jsme součástí, ale i že si uvědomí plněji mnohonásobnou závislost na době a tradici, v níž žije (svou „časnost v čase“, jak to zve Heidegger) a tím snáze i rozdíly mezi přítomností a minulostí i pravděpodobnost, že k jinému hodnocení dospěje, jiných měřítek pravdy užije budoucnost. Tu všude, opakuji, můžeme zůstat v studiu svém na půdě poznání rozumového, nepřekročující meze toho, co je nepoznatelné. Pro duševní náladu naší doby je ovšem příznačné, že přibývá prací, které chtějí tuto hranici překročit, dovědět se, jakým zákonem, jakým rozumem řídí se dějiny lidstva vůbec, postihnouti tajemný smysl, metafysiku všeho. Mám za to, že tu jen věřící křesťan najde odpověď bezpečnou.“⁸⁴⁾

Lze tedy jistě podrobně ukazovati na příbuznost Pekařova chápání dějin jakožto bytí v čase a Heideggerovy existenciální filosofie. Pekař byl přitahován k Heideggerově filosofii jistě jejím ontickým východiskem: *úzkostí*. V některých nekrologických člancích byla správně uváděna „úzkost“, „strach“ jako podněty Pekařovy pro formulaci jeho názorů o dějinách v jejich dnešním zakořenění, o národě v jeho dnešní situaci. Ovšem úzkost a strach

pociťoval Pekař zajisté nejen jako osobní pocit *duševní*, nýbrž jako „vůdčí znak doby“, jako chápání jsoucna vůbec, viděli jsme, že i jsoucna národa (na př. připsal tak v poznámce k větě Valéryově v *Europäische Revue* 1. IX. 1926 „bouře se přehnala a přece jsme plni neklidu a úzkosti, jako by měla teprve propuknouti“. Jiná jeho poznámka z četby charakterisuje dnešek jako „dobu života podlomeného strachem“⁸⁵). Je tedy i u Pekaře jako u Heideggera úzkost vržeností do světa, do dnešního světa, do dnešní nicoty. Pekař zajisté nedomýšlel tuto vrženost jako Heidegger, avšak filosofické důsledky této tragické nálady nezůstávají již v této rovině existence samé — přecházejí u Pekaře ve víru jakožto „odpověď bezpečnou“, jakožto „metafysiku všeho“, jakožto nejvyšší možnost poznání, jehož rozum nemohl poskytnouti.

Periodisace

Ve svém kompendiu československých dějin a výslovně pak v své přednášce rektorské o periodisaci českých dějin představuje Pekař synthetické zařazení projevů duše dobové — „*duchovní epochy*“. Na rozdíl od přirozeného chápání faktů a existencí, jak jsme je v předešlých poznámkách u Pekaře postihovali, jeví se v jeho periodisaci jistý rozpor organicky narůstajícího historického času a pomocného schematu cyklických a dialektických epoch. V tomto druhém pojetí duchovních období měli největší vliv na takové formulování Hegel (jež poznal prostřednictvím citované knihy Croceho!) a Berďajev. Toto uzavírání epoch, aby mohly být střídány svými antithetickými charaktery, je v jistém smyslu nehistorické. Kategorie času ve vlastním pojetí vytváří dějinný život nikoliv jako uzavřené uchovávání minulého, jež vzhledem k rozhodování člověka v dějinách se může vraceti k podobnému chování duchovních celků, nýbrž jako organická kontinuita neopakuje se situací, faktů k sobě navzájem vždy a všude jinak souvztažných, v níž všechna období jsou stejně k Bohu bezprostřední, jak vyslovil Ranke. Hegelovo idealistické pojetí světových

dějin, jemuž je skutečnost sama se rozvíjející rozumná idea, může ovšem uzavírat epochy ve svobodné, nezávislé absolutní uzavřenosti, tvořené jediné svou vnitřní, imanentní zákonitostí dialektickou. Hegelovsky vidí Pekař, že „spolupůsobí zákon akce a reakce, že střídají se epochy klasicistické a romantické; to znamená ve volném výkladu, že se střídají období mocenského řádu s obdobími novotářského pohybu, nebo jinak řečeno, že klasicistické doby představují převahu panství autority, zákonitosti, normy, vůbec rozumu, řádu a kázně, romantické (k nimž počítám vedle doby romantismu v běžném slova smyslu ovšem především gotiku i barok) víc panství svobody, ideálu, vznětu, touhy“. Tak formuloval Pekař svoji idealistickou dialektiku dějin již ve Smyslu českých dějin (str. 11). Na Hegelovi je příliš silně (jak správně vytkl Masaryk v svém článku v České myslí XXVIII., 3—4, Č. P. O periodisaci českých dějin, str. 139) založena Pekařova periodisace českých dějin. A přece Pekařovi nebylo třeba porušovati pojetí vlivem Hegelovým (a cyklismem Berďajevovým). Vyšel správně z vyšších existencí a viděl onen bod rozhodování, jímž dějiny — u Pekaře šlo jen o dějiny křesťanské éry — dospívají okamžiku, jenž nám právě dovoluje vidět syntesu dějinnosti, naddějiny. Výklad tohoto bodu, je důležitý proto, že se jím rozhodne počátek novověku, důležitý nejen pro pochopení organického narůstání času, nýbrž i pro otázku hodnocení, pro zvláštní — novodobé — postavení subjektu v poměru k minulosti. V tom je problematika pro překonání historismu. Troeltsch tento problém pokládal rovněž za důležitý pro pochopení periodisace, a vůbec pro kulturní syntesu.³⁶⁾ Pro něho tímto rozhodujícím mezníkem bylo stol. XV. vzhledem ke struktuře nové doby v kapitalismu, duchovnímu autonomismu a světové orientaci společnosti.

Dějinné zařazení člověka tkví stále v jeho rozhodování nejen ve vztahu člověka k člověku, nýbrž i v poměru k nejvyšší existenci. Měrou tohoto vztahu je pak *spiritualita*, která vyjadřuje duchovní intenzitu dob, ať ji měříme v románské či gotické době, v renaissanci či osvícenství. Tento rozeznávací postřeh

Pekař učinil: „Nejen zbožnost každé doby je jiné povahy, ale i vývoj církve, ba i dogmata podléhají měnící se situaci, s nimi ovšem i představy náboženské: Bůh doby gotické je na př., řekl bych, zdemokratisován, je blízko člověku, jenž ve chvílích vzrušení náboženského přijímá bezprostředně zjevení nebo očekává sestoupení jeho na zemi, Bůh renaissance je skvělý monarcha, k němuž vede daleká cesta přes řetězy dvořanů, svatých a andělů jeho.“³⁷⁾ Proto je rozhodující pro určení „duchovních epoch“ okamžik, kdy k úplnosti znaků, určujících závěrečný akt, přistupuje rozhodování člověka proti Bohu. To je doba osvícenství a dovršení faktem Velké revoluce francouzské. V polemice s Masarykem to Pekař zdůrazňoval a v tomto jeho důkazu je těžiště jeho námitek: „Propast, která naše obrození dělí od české reformace, se vůbec překlenouti nedala, protože to byla propast mezi Čechem, který křesťansky orthodoxně nevěřil, a Čechem, který věřil křesťansky co nejvroucněji.“³⁸⁾ V tomto rozdílu tkví i nesourodost humanity Herderovy a humanity Českých bratří, i Masarykovo spekulativní pojetí Prozřetelnosti, rozdíl mezi humanitním ideálem osvícenským a humanitním ideálem Českých bratří!

Proto Pekařovo poznání *husitské doby* zachovává imanentní znaky z intenzivnosti spirituality odvozené, které jsou pro středověk rozhodující a přicházejí dokonce s konstatováním středověkosti husitského hnutí, jakési „nadkatolické snahy“ Husovy, jež byla vyjádřením spirituality jako jedné, a to přední možnosti porozumět této epoše.

I období *renaissance* v tomto osvětlení v podrobném sledování spirituality bude — svou složitostí zvláště u nás — představovati jiný obraz: tak jako na př. v dnešním studiu — ovšem již protiburckhardtovském — renaissance v Německu. Pekaře však renaissance příliš neupoutala, nevěnoval jí obšírnější práci, je tedy její obraz u něho jen zběžný, zato barokní doba v tomto průzkumu rozhodování člověka k Bohu vytváří obraz objektivní plnosti.

Vedle doby gotické v 13.—15. stol. klade Pekař důraz na dobu *romantismu* v 19. stol. Obě doby jej nejvíce zaujaly. V gotice

„to zázračné probuzení hmoty, oduševnění materie k hybné výkonnosti nikdy nebývalé, vzepětí katedrály v ohromném rozpětí do oblačné výše, ta fantastická členitost a tvárnost díla a přece jen organická a logická do poslední součástky“ — v romantice „ideál slávy a svobody národní“... jenž „ovládá všechno, vědu, poesii, hudbu, život společenský i myšlenku politickou... (když sílu svou ztratila vše dříve ovládající starost náboženská...)“. V romantice jej udivuje dílo historismu „usilujícího obrazem velké minulosti vyzbrojiti k nové naději přítomnost“, kult rodné krajiny i kult prostého lidu venkovského.

Romantismus je ovšem příliš krátkou dobou neurčitých obrysů, význačný hlavně svou touhou vrátit se. Dokonce vrátit se k době tak velikého vypětí, ale s jednou — základní — změnou — bez Boha. Romantismus je pocit úděsu, jak se doba vzdálila velikého tvůrčího úsilí a chce je opět vzbudit a přivolat. Základní předpoklad gotiky pro to však odmítá — český středověk jako vyšší úsek periodisační v pol. 18. stol. se skončil. „Jakmile vstoupíme do 19. stol., do doby velké sekularisace středověkého názoru životního, jak mluvíme na př. o Palackém, je veta po křesťanském základu snahy náboženské: na místo pozitivního náboženství křesťanského vstupuje filosofie, všelijak poměr svůj k pozitivnímu náboženství určující.“³⁹⁾

A tak se vrací zralé poznání dějin Josefa Pekaře po obsáhlém studiu výkladů, směřujících stále více k postižení vši metafysiky, k otázce, již si mladý historik Josef Pekař položil v Lamprechtově sebeobraně: co je nejvyšší tvůrčí princip dějinného života? Tehdy souhlasil ještě s tím, že „činnost tato nebude se ovšem jeviti zázračnou, ale organicky tvořivou, ne transcendentní ale immanentní“.⁴⁰⁾ Oprostiv však své poznání dějin od „ideologie přisuzovati jednotlivým národům ideje“, překonav tedy tím historismus jakožto odpadnutí od řídicích metafysických pravd, vede své poznání dějin jedinou přirozenou skutečnou cestou, jež dějinné poznání *vidí* jako fakt v čase událý, tedy konečný, časný, ve vyšší pak dějinné existenci konečnost hledající a v me-

tafysice odpověď nalézající. Je tedy jeho konečné pojetí dějin pojetím vyšších dějinných existencí duchovních. V českém dějezdpytu jest Pekařovo chápání dějin prvním předjímáním dějinstva osvobozeného od normativní sekularisace historismu. Smysl ducha spočine znovu v pravdě, jak bylo řečeno Theodorem Haeckerem.⁴¹⁾

Závěr

Dílo Pekařovo jest tedy budováno již od počátku v stejné míře až do posledního svého pohledu stejným bohatstvím intuitivní síly, jistoty a vřelého vztahu k bytostné skutečnosti, již měl, či lépe již byl ve svém národě. Ten předpoklad přesné znalosti minulosti pro filosofii, to jest pro neustálé žhavější, pronikavější pronikání bytí, tento předpoklad Rickertův byl u Pekaře od prvního jeho rozhodnutí pro historii, pro dějiny jeho národa. Jeho dílo, jež bylo tolikrát a s tolika stran vystaveno kritice, v své osobnostní, v své autorsky bytostné a vášnivé podstatě ob stojí právě pro svoji poctivou přímou a zdravou přirozenost poznávací cesty. Vždy v něm bude patrna stará lidská snaha po spravedlnosti, již nemohl nikdo ani jeho osobnosti ani jeho dílu nikdy upříti. S hlediska této mravní kvality uchovává si Pekař všechny vlastnosti — dnešním poučkářům stále nepopulární — skutečného dějepisce, to je uchovatele pravdy, a k tomu dobrého vypravěče příběhů, letopisce a obziratele minulosti v její časnosti a konkrétnosti.

Dějinný svět, který budoval, nebyl mu nikdy světem indiférentním, měl k němu vztah stejně bezprostřední jako měl k světu přítomnému, v němž žil, do něhož zasahoval a v němž uplatňoval svůj hlas. A život Pekařův byl velmi sensiblní. To, že byl svou bytostí, individualitou (řečí, chováním, uvědoměním) tak zakořeněn v svém národě, že byl opravdový představitel a nositel češství, bylo právě důsledkem jeho duchovní příslušnosti, náležitosti k dějinnosti jeho národa. Nebyl jenom jeho

přítomný příslušník, byl i jeho bytostný prociťovatel minulosti, stejně jako odpovědnost této příslušnosti nepociťoval jenom vzhledem k přítomnosti: příslušník národa prožívá svou příslušnost v časnosti, nese odpovědnost za celou dějinnou existenci, z níž není žádný okamžik oddělitelný, vylučitelný, pomijitelný. Tato dějinná totalita, tato celistvost dějinnosti je skutečná, existující. V tom byl jediný z českých historiků, který takto viděl, osvětlil, chápal a prožil českou dějinnost. Byl to v našem národě historik, jenž byl opakem — i touto negací jej chceme postihnouti — „historika čistě okulárního určování“, jak charakterisoval německou historiografii druhé poloviny 19. stol. Diltheyův přítel a často i ukazatel hr. Yorck.⁴²⁾

V národě tak intensivního života, jako je náš, a přece tak málo extensivního, je jakási duchovní úspornost, a chceme-li určit, co pro náš národ znamená tvořivý genius v našich představitelích se vyjevující, často jest nám jej srovnávati a spoluurčovati ze dvou pólů tvořivosti. Jak vystihneme Pekaře v jeho tvůrčí pólovosti? Je v něm z velkých kulturních postav Evropy 19. stol. cosi rankeovského i cosi carlyleovského. V jeho velikém umění zpodobování dějů je rankeovský klid, jímž bez rozporů se uchopuje skutečnosti, jak skutečně byla, t. j. onoho stavu člověčenstva, jenž je již svým vyjádřeným způsobem dán, nikoli spekulován. Vedle tohoto klidného postoje k faktu, k světu předmětnému je v Pekařovi pronikání ke skutečnosti s druhé strany. Je to vášnivý vztah k problému vnitřnímu, k životu, v němž síla ducha tvoří tvářnost vnějšího světa, v němž je tragika hrdinství, v němž napětí sil vytváří epochy, údobí slávy nebo tragického ponížení, v němž je působení viny — trest, víra a heroické vzepětí, hlubiny nálad, úzkostí a touha. To je carlyleovské prociťování dějinnosti. A toto rankeovské a carlyleovské v Pekařovi odpovídá porozumění a prožívání dějin.

V tomto prociťování skutečnosti nebylo anticipování Božího plánu, byla v něm jen úzkost osobně do všeho národního osudu promítnutá, v dějinnosti bytostně pociťovaná. Žil proto Pekař

dějiny v stejně plné intenzitě dneška i včerejška i zítřka, prožíval skutečnou ontickou podstatnost času.

Proto když v roce 1931 přečetl Heideggerovu knihu „*Sein und Zeit*“, intuitivně pochopil její základnu vrženosti do světa, pochopil ontický význam úzkosti a odtud pak hodnotitel díla Pekařova může vyložit to, co je pro ně podstatné: *prožítí dějin*. Pekař prožil celou dějinnost svého národa v kterémkoli časovém stanutí se stejnou úzkostí, se stejnou bytostnou vášnivostí, jako prožil život, do něhož byl postaven.

1) Die Entstehung des Historismus, 1936.

2) Gesammelte Schriften 7, str. 282.

3) Die Probleme der Geschichtsphilosophie, 1924, str. 88.

4) Dilthey, Gesammelte Aufsätze 7, str. 186 a n.

5) Tamtéž, str. 345 a n.

6) Heidegger, Sein und Zeit, str. 376.

7) Sein und Zeit, str. 380.

8) Sein und Zeit, str. 345.

9) Spisy, o nichž se v této stati mluví, lze většinou nalézt v knihovně prof. Pekaře. Byly z velké části Pekařem přečteny a glosovány. Jsou to hlavně tyto knihy: *Karl Lamprecht: Moderne Geschichtswissenschaft*, Freiburg i. B. 1905; *Heinrich Rickert: Die Probleme der Geschichtsphilosophie*, Heidelberg 1924; *Wilhelm Dilthey: Der Aufbau der geschichtlichen Welt in den Geisteswissenschaften*, Leipzig 1927; *Martin Heidegger: Sein und Zeit*, Halle a. d. S., 1931; *Benedetto Croce: Zur Theorie und Geschichte der Historiographie*, Tübingen, 1915; *Theodor Lessing: Geschichte als Sinnggebung des Sinnlosen*, Leipzig 1927; *Nikolaus Berdjajew: Der Sinn der Geschichte*, Darmstadt 1925. Neuvádím tím zajisté všechny filosofické spisy Pekařovy soukromé knihovny (mnoho spisů poznal také z knihovny histor. semináře).

10) Je to ku podivu a jen v našich „diskusních“ poměrech možné, že bylo Pekařovi vytčeno, že „nemá filosofické erudice, byť jen průměrné“, viz Jan Slavík, *Nový názor na husitství*, 1928, str. 31. Pekař se této námitce bránil vznešenou skromností, že vskutku se mu nedostává odborného vychování ve filosofii, zdůrazňuje však, že prokázal přes to neudržitelnost Masarykovy české filosofie dějin proti „vysoce vzdělanému odbornému filosofovi“ (Smysl českých dějin, str. 60). Ovšem pouhý výčet Pekařem prostudovaných filosofických děl bude svědčit o tom, že jeho oponenti — ovšem kromě Masaryka — zdaleka neznali tolik. Slavík tamtéž vytýká Pekařovi, že sice napsal článek „Individualismus a kolektivismus v dějepisectví“, že však bez znalosti sociologie nelze psát o kolektivismu. Tento Pekařův článek

však referoval pouze o *názorech Lamprechtových* a byl otištěn již roku 1897! Znamení argumentace!

- 11) K. Lamprecht, *Moderne Geschichtswissenschaft*, 1905.
- 12) ČČH III, str. 150 a n., článek Pekařův.
- 13) H. Rickert, *Die Probleme der Geschichtsphilosophie*, III. vyd., 1924.
- 14) Pekařův Žižka přichází s tak neobvyklou a geniální metodologií — s methodou pramenné konfrontace a ankety — že by stála za samostatnou studii. Sociolog E. Chalupný nepochopitelně odsoudil tuto methodu jako neobjektivistickou, vědecky nepřípustnou („žádné seriousní dílo vědecké na světě nebylo dosud zpracováno formou ankety nebo interviewu“, E. Ch., „Husitství, Táboři a prof. Pekař“, 1928, str. 27). Je s podivem, že to napsal sociolog, když právě nová objektivistická sociologie pracuje anketovou, interviewovou methodou pro její bezprostřední objektivnost. Pekařův způsob objektivace je dokonalý historický „social survey“.
- 15) Srv. *Smysl českých dějin*, str. 61 a n.
- 16) Pekař podrobně znal Berďajevův *Der Sinn der Geschichte*, ač Berďajev o cyklických fázích střídavého vlnění dob mluví v *Nouveau Moyen-âge*. Znal tedy pravděpodobně i tento spis.
- 17) Th. Lessing: *Geschichte als Sinngebung des Sinnlosen*, 1927.
- 18) *Žižka a jeho doba I*, str. IX.
- 19) *Smysl českých dějin*, str. 51.
- 20) *Smysl českých dějin*, 62—63.
- 21) *Smysl českých dějin*, str. 7.
- 22) Max Weber, *Gesammelte Aufsätze zur Wissenschaftslehre*, 1922, str. 148.
- 23) *Tamtéž*, str. 151.
- 24) Pekař, *Smysl českých dějin*, str. 51.
- 25) K. Miklík, *Masaryk a Pekař*, str. 34.
- 26) „Program Palackého přes všechny své výbornosti je nedostatečný svým historismem a také jistou jednostranností národnostní.“ *Masaryk, O naší nynější krizi*, str. 264. Vidíme, jak je nutno stále si uvědomovati různorodý význam „historismu“!
- 27) *Masarykova česká filosofie*, str. 20.
- 28) *Smysl českých dějin*, str. 20.
- 29) *Smysl českých dějin*, str. 52.
- 30) *Žižka I*, str. 9.
- 31) Srv. Gollův článek v *Atheneu*, 1888—1889, str. 73 a n.
- 32) *O periodisaci českých dějin*, 1932, str. 6.
- 33) *Smysl českých dějin*, str. 11.
- 34) *O periodisaci českých dějin*, str. 7 a 8.
- 35) Rukopisné poznámky a glosy ke knize R. I. Malého „Kříž nad Evropou“.

³⁶⁾ Srv. F. Bauer, Troeltschovo úsilí o překonání historismu novou filosofií dějin. ČČH, 1935, str. 25. Separát.

³⁷⁾ Smysl českých dějin, str. 12.

³⁸⁾ Masarykova česká filosofie, str. 6.

³⁹⁾ Masarykova česká filosofie, str. 15.

⁴⁰⁾ ČČH III, 1897, str. 100.

⁴¹⁾ Th. Haecker: Wahrheit und Leben, 1930. Je to kniha, již Pekař s velkým zájmem v posledních letech pročítal.

⁴²⁾ Gr. Paul Yorck von Wartenburg, Briefwechsel zwischen W. Dilthey und den Gr. P. Yorck 1877—1897, Halle a. d. S. 1923, str. 192. (Yorck to právě byl, jenž uvedl Diltheye na generickou rozdílnost ontického a historického.)

Pekař a Masaryk

Victor L. Tapié

Mezi Pekařem a Masarykem se zdvihl před válkou a pokračoval i po národním osvobození ideový spor dosahu tím většího, že každý z obou mistrů v něm uplatňoval jistý výklad české minulosti, výklad národního uvědomění a jakési poselství k novým pokolením. Tato nová pokolení přistupovala k úkolu nejistějšímu než jejich předchůdci. Chvilé odporu a kritiky už minula, i bylo třeba zabezpečit novému československému státu místo v nové Evropě. Ke kterému z obou mistrů se přiklonit? Byl mezi obojím myšlením nepřeklenutelný rozpor? Anebo se obě vzájemně korigovala a zabraňovala si v možném přestřelení?¹⁾ Po pravdě řečeno, smír nebyl pokládán ani za snadný ani za žádoucí. Byly tu rozděleny skupiny na masarykovce a pekařovce a nic by nebylo zřejmě dětinštějšího ani protivnějšího duchu těchto velkých nauk, než je chtít přihoblovávat, podlamovat a kombinovat v neživotnou syntesu, která jako by spočívala na obou dvou, ale v níž by se ani jedna ani druhá nepoznala. — Avšak i když obě metody jakož i oba závěry si zůstávají navzájem protichůdné, i když se mi oba duchové zdají tak navzájem protikladní jako den a noc, bílé a černé, poznáme bez nesnází mezi oběma osobnostmi společné rysy, skrytou a hlubokou příbuznost, díky které možno se vystříhat stranických bojů vzplanuvších kolem obou těchto mistrů a přejít od oddanosti vůči jednomu k úctě vůči druhému. Tak pochopíme vzájemnou sympatii, vzájemnou přitažlivost, kterou vůči sobě pociťovali a jejímž nejjímavějším symbolem je ona kytice z rudých růží, poslaná Masarykem — starším z obou a zůstávajícím na živu — mladšímu soupeři, jenž právě odešel první, ona kytice, kterou Pekařovi věrní položili nazítří poté učiteli do rakve.

Nejvážnější rozpor mezi oběma mysliteli pocházel z jejich různého náboženského pojetí. Sváříli se prudce ve jménu rozumu, neboť každý z nich se snažil najít trhlinu v logickém uspořádání důkazů a odůvodnění, jak je sestrojil protivník a oba vyvíjeli v své dialektice svrchovanou obratnost. Ale cítili, že tyto vědecké spory znamenají konec konců jen jakési zástěny a že nikdy nemohou dojít k tomu, aby jeden druhého přesvědčili, neboť v hloubi jejich srdcí nebyla táž víra. Ne sice, že bych tím chtěl říci, že tato víra byla přijata předem a všechno odůvodňování že přišlo teprv pak, aby ji ospravedlnilo. Jeden i druhý byli povzneseni nad tuto hru, málo poctivou a dětinskou zároveň. Spíše došlo k opaku. Jejich vědecké bádání, jejich zdůvodňování obohacovalo a živilo u každého z nich víru, již se každý z nich cítil čím dál víc prosáknut. Masaryk nikdy nezatajoval, že jeho intelektuální postoj je postojem náboženským, nevázaným na žádné vyznání, ale věrným duchu husitství. Pekař jakožto historik nepotřeboval dávat svou rekonstrukci minulosti pod žádnou církevní etiketu. Ale vyvodil z české minulosti tradici katolickou; analysoval její účast na češství v rozličných dobách, zavazoval každý pokus o výklad Čech, aby si uvědomil náboženskou skutečnost katolickou. I kdyby nebylo nadto jeho přímých zásahů do veřejného života, i kdyby nebylo jeho křesťanské smrti jakožto syna oddaného církvi, nebylo by lze nepoznat, že měl pro katolickou otázku v Čechách pochopení zabarvené sympaticky. Právě tak, když jsem měl čest otázat se Masaryka na jeho intelektuální rozpor s Pekařem, bylo prvním vysvětlením, které mi dal a jemuž zřejmě přikládal největší váhu: „Pekař je katolík a já jsem husita“. Tím nikterak nerozumíme, že by byli měli od počátku dvě různá východiska (Masaryk, narozen jako katolík, se vyvinul k protestantismu a naopak, katolické pojetí Pekařovo sílilo během jeho života, oddaného studiu), ale poněvadž každý z nich nesl v sobě ideál, jež druhý nemohl přijmout, bylo jim velmi zatěžko ztotožnit kdy své závěry.

Nacházíme mezi nimi, avšak toliko v druhé řadě, tradiční protiklad historika a sociologa. Protiklad v zásadě nepřevoditelný. Historik spojuje fakta, vysvětluje nezaujatě zřetězení udá-

lostí, nevyvozuje žádného zákona. Sociolog naopak hledá ve vývoji lidstva nějakou metafysiku. Události mají jistý smysl, lidská vůle má svou logiku. Práce v prvním případě zdánlivě analytická a v druhém syntetická. Historik plným právem tvrdí, že ony povšechné výklady sociologovy jsou ve většině případů jen klamným zdáním, protože spočívají na obeznámenosti zlomkovité a povrchní. Avšak sociolog odpoví, že historie takto pojatá, postrádající filosofie a na druhé straně neschopná přísných jistot vědy exaktní, neodpovídá potřebám lidského ducha, když ten se zvědavě obrátí do minulosti, že dochází k neplodnému školnímu cvičení, k hromadění znalostí bez jejich pochopení. Protiklad tradiční a ostatně poněkud povrchní. Neboť historie je stejně syntesou jako analýsou, avšak sociologie si musí podržovat nedůvěru k její sklonnosti, vysuzovat určitý zákon z vědomostí do jista prozatímních nebo do určité míry subjektivních. Tento protiklad historika a sociologa, ač jej uznávali, se mi nezdál býti mezi oběma mistry doveden na ten stupeň, v jakém existuje mezi jinými duchy. Pro husitu Masaryka byl možná živější vůči protestantu Denisovi nežli vůči katolíku Pekařovi.²⁾ Nesmí se zapomínat, jak poznamenalo nedávno několik znalců Pekařova myšlení (веду Arne Nováka, Šustu, Odložilíka), že Pekař zlomil některá pouta školy Gollovy, tradice čistě historické, kterou Jaroslav Goll sám čerpal v semináři Waitzově po boku Gabriela Monoda, jenž ji uvedl do Francie přes učitele naší generace, kteří byli jeho bezprostředními žáky. I když Pekař po válce potvrzoval, že jeho odpor k výkladu dějin, jak jej navrhoval Masaryk, je stále stejně živý, přihodilo se, že sám se pokusil o rozdělení dějin českých na periody, v čemž mohl Masaryk právem poznat jistý methodický ústupek sociologii.³⁾

Vlivy, kterými prošli při studiu, je dělily mnohem víc. Každý z obou těchto Čechů obráží mnohem víc než jen ráz svého domovského kraje — Český Ráj u Pekaře a Moravské Slovácko u Masaryka — obráží celé jedno duchovní prostředí, jehož druhý nepoznal. Masaryk nedávno vytýkal Pekařovi, že podléhal toliko školám německým a neznal historiky anglické a francouzské.⁴⁾ Pekař ovšem byl důvěrněji obeznámen s myšlením Němců,

nelze však zapomínat, že tento germánský vliv nebyl výlučný. Doznal korektury — a divím se, že to není rozpoznáno častěji — v lekcích latinity, které historik dostal přímo od svého kraje. Nebyl by směl být citliv tak, jak byl, k středověké tradici, k baroknímu umění, k civilisačnímu vlivu církve ve všech oblastech, aby při styku s duchem katolickým a latinským byl jím nenasákl. Tak, třebaž skorem vůbec necestoval, třebaže neměl úzkých styků s Francouzi nebo Italy, snadno jste rozeznali, pokud alespoň jste sami byli utvářeni katolicky, spřízněnosti jeho myšlení se světem jiným nežli germánským.

Naproti tomu Masaryk, jenž se sotva méně poučoval u německých myslitelů než Pekař, si vyvolil kromě nich učitele jiné, a to, jak se mi zdá, ze své zvláštní záliby, mezi Anglosasy. I on dohání západní svět jen oklikou a na této uchýlené dráze ve dvou etapách — v reformaci a demokracii — nachází výslovněji francouzskou tradici pozitivismu a revoluce. Nuže, každý z jeho pojmů implikuje v jeho očích roztržku s tradicí katolickou. Tak snad není opovržlivostí dovést ke stejným závěrům dvojí duchovní vývoj povah tak rozdílných.

V českém národě je tudíž Masaryk zaujat hodnotou jednotlivce čerpajícího v tradici českobratrské příklad života křesťanského, čistého a pevného, jednotlivce vyprošťujícího se z nátlaků a konvencí, řídícího své skutky i svůj ideál podle rozumu a nikdy nedovolujícího podrobit ducha hmotě. Zato Pekař si nikdy nepředstavoval jednotlivce v takovémto osamocení. Jeho pojetí národních dějin nabylo rázu ne materiálnějšího, ale konkrétnějšího. Čech tu vystupuje doprovázen svými mrtvými a opřen o zem, kterou práce předků učinila tím, čím je. Člověk se nezbaňuje hmoty, nýbrž posvěcuje hmotu svým usilovným snažením. V celém díle Pekařově — díle dějin selských, v němž se s takovou naléhavostí objevují zájmy řádu hospodářského a řádu právního právě v té míře, jak právo určuje podmínky člověka v práci, podmínky této země, předmětu to jeho práce — nacházíme tu jakési posvěcování hmoty člověkem, tak přiměřené celému učení náboženství, jež žehná zemi, žním, věcem hmotným a povznáší je k důstojnosti svátostin. Jinými slovy, Masaryk v svém výkladu českých dějin spatřuje duchovní poslání, jehož se mu český národ

jeví býti opatrovníkem, a Pekař tvrdí, že dějiny Čechů — a snad i širše dějiny Čech — se redukuje na obranu jejich země a jejich práv na ni. Tak mohl Masaryk přijmout všechno to, co bylo příznivé rozvoji určitého ideálu, i když se to příkře odtrhovalo od tradičních obyčejů, kdežto Pekař, neméně citlivý k sociální spravedlnosti či ke zlepšení osudu ponížených, hájil tradice předků či hierarchických forem, které se mu zdály obsahovat světské záruky.

Aby jednotlivec byl větší, ponechával jej Masaryk samotného s vědomím jeho vlastního úkolu, Pekař jej neodděloval od nepřetržité osnovy jeho předchůdců. Jsouce živena stejnou upřímností, jeví se mi tak pojetí obou mistrů v podstatě *nesmiřitelná*. Vznícené debaty, za nichž sami konfrontovali své these a jejich žáci je přetřásali, přinesly do jista nové československé společnosti duchovní potravu výjimečné hodnoty. Mám však za to, že ani spory o metodu, ani úsilí obou stran přesvědčit protivníka nebo ho vyvrátit z omylu, nemohly vést k jinému výsledku, než k tomuto: pochopit tím líp, že dohoda není nikdy možná.

Snaživ se stanovit důvody tohoto protikladu, chtěl bych se nyní pokusit o vysvětlení oné příbuznosti, kterou mezi oběma mistry nalézám a která tou měrou, jak jsem lépe jednoho i druhého studoval, ospravedlňovala vzájemnou úctu, v níž chovali svá díla i své osoby. Především stejně vášnivé zaujetí pro ducha. Jeden jako druhý, oba byli muži myšlenky, pro něž neplatil hmotný prospěch a služba pravdě zůstávala největší pří. Masaryk vzdoroval existující vládě, ale nejenom vládě rakouské, nýbrž i celé společnosti české, svou prestiží i všemi svými silami (a to zde nemluvím o hrdinství jeho činnosti revoluční za války). Pekař, jenž odhodlaně bojoval na české frontě vnitřní pro vítězství státního práva, se nebál, když se již ocítaly pocty na dosah jeho ruky, útočit na nové panstvo, kritisovat s vášnivou rozhodností ty, jejichž úspěch a podnikání už zdánlivě netrpěly rozporem. Vznášel pře, které mohly být pokládány za beznadějné, protože v nich nacházel zneuznanou spravedlnost, opovrhované služby a účinnost, na niž všichni ostatní už málem zapomněli. Masaryk i Pekař, rozdělení svou myšlenkovou soustavou, se mimo nepatr-

nější rozdily svých každodenních zálib a svých povah nacházeli v tomtéž ovzduší nezávislosti a upřímnosti: „Mám Pekaře rád“, řekl mi s laskavostí Masaryk. Jistě jsem nebyl jediný, kdo slyšel tato slova, i když patří k nejvyšším radostem mého života, že jsem je slyšel. V den 85. narozenin prezidentových, nejevě žádný ústupek ze svých intelektuálních posic, prokázal mu Pekař poctu s překvapující nenuceností. Přinesl toto svědectví úcty: „Masaryk imponoval, i když bloudil“. Mimo to, i když se jejich hluboké víry nemohly nikdy smísit v jednu společnou modlitbu, pocházely z téhož pramene. V dnešní době uznávají husita i katolík v materialismu společného protivníka, který je jim každému tisíckrát vzdálenější, než jsou oni sobě navzájem. Barrès říkával: „Jsem z Krista“. Pekař i Masaryk jsou z Krista. Nuže, co v české tradici náleželo křesťanství před reformační roztržkou, vnukalo každému z nich zbožnou úctu, kterou oba sdíleli neomezeně. Tito žáci Kristovi byli týmž právem syny Svatého Václava.

Konečně v těch letech neduživosti a stáří, kdy člověk dělá bilanci svého života a necháváje rozplynout povrchové pěny pozoruje na dně své číše samotné víno, myslili možná oba tyto velcí bojovníci, že je jakýsi jiný cit spojoval úže, než myslili. Byly to tytéž Čechy, které milovali a jimž sloužili a pro tytéž Čechy, hovoříce k nim až do posledního dne řečí rozdílnou, strádali a znova doufali.

1) Tento námět: Masaryk—Pekař je jedním z těch, které bych velmi rád prohloubil. Často na něj myslím, ale necítím se dosud býti s to, abych jej projednal důkladně. Proším tudíž čtenáře, aby v tomto viděl jen náčrt, snad prozatímní etapu mé studie. Píši tyto stránky pro českou veřejnost a předpokládám znalost základních fází intelektuálního sporu mezi Masarykem a Pekařem. V příštím čísle Europe Centrale bude uveřejněn článek s týmž námětem, pojatým jinak. V tom půjde o to, představit veřejnosti francouzské, málo o těchto otázkách poučené, oba muže a oba názory. Tato studie pak bude snad později zařazena do knihy, kterou bych chtěl uvést francouzského čtenáře do základů československého života.

2) Srv. Ernest Denis, *La Bohême depuis la Montagne Blanche*, sv. II., str. 576, pozn. 1.

3) *Česká Mysl* XXVIII, 3—4, roč. 1932, str. 138, in: Č. P. „O periodisaci českých dějin“.

4) Tamtéž.

Politická myšlenka Josefa Pekaře

Karel Schwarzenberg

Snad je potřeba omluvy, pokoušíme-li se nastíniti poměr Pekařův k politice; neboť on chtěl býti toliko mužem vědy. Avšak jeho vědou byla historie, a politika není než pokračováním historie; u nás pak tento svazek je tak zřetelně viditelný, že spíše než na nedostatek zájmu musí si dějepisec stěžovati na rušivé zásahy současného života. Nevyhne se tomu, aby sám do politického života nezasáhl, a třebas jen obhajobou dějinné pravdy. Přes to se Pekař vyhýbal přímému zásahu do politiky, dávaje se pohnouti k takovým projevům jedině tam, kde viděl jednoznačný národní zájem. Ovšem při tom nutně dojdeme k tomu, že pozorujeme v jeho názorech jakýsi vývoj.

Logickou páteří Pekařova vývoje politického je myšlenka, kterou prokázal jakožto vedoucí myšlenku českých dějin: myšlenka národní. Myšlenku národní pojímal ve smyslu tradicionalismu jako souvislost všech pokolení národa. Proto jemu politickým vodítkem byla vždy myšlenka státoprávní. Jejím smyslem je navrátiti a udržeti národu tolik, co mu podle dějinného vývoje náleží. Tak ovšem se lišil Pekař od některých radikálních národovců. Hlavním rysem jeho politických úvah jeví se pak umírněnost a opatrnost. Je to hledisko dějepisce, pamatujícího na střídání štěstí a utrpení národa, na vznikání a hynutí států a národů, na zkázu útvarů kdysi nejpevnějších. Nespolehá, že by vývoj nutně musil uchovati vymoženosti lidské a národní. Naopak, trvá na nutnosti obrany a odolnosti; ale zároveň opatrnost jemu, stejně jako kdysi Palackému a Riegrovi, velí nejíti za meze práva.

Takto jeví se Pekařova politická mentalita jako statická, proti Masarykovu revolučnímu dynamismu, ač ovšem tyto dvě osobnosti se nelišily jen názorem, nýbrž i povahou. Jinak by ze samot-

ných textů Pekařových, který se soustavnému politickému psaní vyhýbal, bylo těžko známou tuto protivu dovoditi. Vůbec proti systematické, zásadní politice Masarykově stojí Pekařova empirie. Je to protiklad filosofa a historika. Ostatně nejde jen o rozdíl v taktice, neboť sám revoluční ideál Masarykův byl cizí Pekařově myšlence harmonie a konservace. Jde ovšem o konservaci, nikoli o reakci; Pekař měl v sobě v každém ohledu mnoho liberalismu, jen záruku svobody viděl v konservaci. Je známo, že postupem let a událostí tento jeho názor se stupňoval. Celý národ po znovuplatnění státní samostatnosti musí v zájmu sebezachování prodělati a vskutku prodělává „obrat vpravo“. Působí i pozorování současných revolucí, zejména ruské.

Pro tento postup ovšem nebylo těžko Pekařovi nalézt mezi jeho předchůdci vzor. „M. Vavřinec z Březové uvítal revoluci jásavě a počal psáti kroniku na oslavu její; po několika letech však, když viděl „dnešní mnohonásobnou a ohromnou nešťastnou záhubu šťastného a slavného kdysi království českého“ škrtl oslavná slova předmluvy původní, aby je nahradil vyznáním, že odhodlal se psáti historii svou z toho důvodu „aby budoucí pokole něčeského národa nebyla oloupena o poznání této hrozné, ano příšerné zkázy a v podobnou nebo horší z bláznivé lhostejnosti neupadla“. (Smysl českých dějin.)

I sám Pekař v mládí, a zejména v replice na urážku Mommsenovu, jeví se obdivovatelem husitské revoluce, ba reformace. Později obměňuje své stanovisko, ač nikdy nepřestal litovati neúspěchu strany podobojí v třicetileté válce. Konečně korunuje svůj vědecký život Žižkou, který není než souhrnem důkazů o škodách, spáchaných státnímu a kulturnímu životu. V paměťhodných úvahách o bitvě na Žižkově vykládá, oč lépe bylo smířiti se s panovníkem, který nechtěl zničiti sídlo svých předků. V otázce husitské se srazil Pekař se školou realistů; i na ni hleděl postupem času jinak. Vyšel od Golla a zůstal odpůrcem Rukopisů; došel však k názoru, že „Masaryk nám vědecky neimponuje“. Nepřestal ovšem uznávati osobní velikost odpůrcovu. „Masaryk imponuje, i když bloudí.“

Hlavní rozpor je v otázce českého státního práva. Masaryk dospěl k jeho ocenění teprve v letech poválečných. Dřívější jeho projevy poznání jsou velmi neurčité; státoprávní stanovisko také nedošlo uplatnění v mírových smlouvách. To vedlo k finančnímu poškození státu: „nový“ stát musel platit za „rakouské“ státní statky. Pekař naopak je velmi daleko od přirozenoprávních názorů. V tom se jeho názor na Rakousko liší od Palackého. Tento hledal v něm možnost svobody národnosti; Pekař pracoval s Rakouskem pouze do toho okamžiku, kdy ztratil víru v uskutečnění státního práva v rámci Rakouska. V tom je pravý význam jeho úvah o znakových úpravách r. 1915. Zdůraznil celý politický význam tohoto aktu, jímž více nežli kterým jiným byl připraven a opodstatněn rozchod českého státu a Domu rakouského. Ale všiml si také jedné formální věci, kterou se jinak antihistorická mysl českých revolucionářů (a dodejme, moderních Rakušanů) málo zabývala. Poukázal na to (a poněvadž rakouská censura to propustila, tedy patrně právem poukázal a správně pochopil), že oním vlastnoručním listem císaře Františka Josefa z titulu arciknížat rakouských byla vypuštěna hodnost královských princů českých. To jinými slovy znamená, že se Dům rakouský vzdal postavení české dynastie tři léta před státním převratem.

Na těchto státoprávních základech stavěl Pekař svůj postup za války. Žádal samostatný stát ve zděděných hranicích, tedy i se sídly českých Němců. Na státoprávním základě je vybudováno i memorandum pro Švehlu. V něm, jakož i v článcích proti německému tisku, vykládán je význam české koruny pro moc rakouské říše — tak jak o něm mluví pověstný reskript.

Po válce vznikl spor o to, do jaké míry válečná činnost Pekařova se shodovala s Masarykovou. Že Pekař národu a jeho samostatnosti neuškodil, je jasno. Byl by jí mohl poškodit jen tehdy, kdyby byl myšlenku legitimacy jinak chápal; kdyby byl šel za Domem rakouským i tehdy, když pod záštitou dynastie, ne ovšem z lásky k ní, německé ruce bouraly český stát. Naopak Pekař opustil dynastii, když se vzdala státu. Podobá se ovšem, že neuznával práva zahraničních organisací řídit českou politiku.

Bylo ostatně ve věci smlouvy pittsburské zjištěno, že Masaryk tehdy vskutku nebyl plnomocníkem a představitelem českého státu. — Bylo Pekařovou schopností viděti obě strany otázky. Nazval Bílou horu neštěstím bez míry a konce — vysvětliv, že opačný výsledek mohl zemi poněmčiti. Podobně složitý byl jeho názor na Rakousko. Nemůže býti pochyby, že uvítal s radostí plnou obnovu samostatnosti. Avšak možnost restaurovati ji v rámci podunajské federace nejevila se mu takovým zlem, jako národovcům typu Dykova. Zde právě jde o historikovu opatrnost. Výhody, plynoucí z federace, viděl Pekař tak jasně, že na ně poukázal i v oslavné řeči na jejího konečného bořítele — Masaryka, ve větě, která jeho názor na Rakousko shrnuje: „... s nenárodní dynastií v čele a v státním spojení s Maďary a alpskými Němci, jež by jisté výhody takového řešení, to jest větší bezpečnosti a větší hospodářské expanse, znehodnocovalo mnohonásob.“

A radost z plné samostatnosti nepřestávalo kalit historikovi vědomí, že je ohrožena zvenčí, ba i zevnitř. Pekařovi totiž byla zjevna skutečnost, že dnes by pohroma samostatného státu nás nevrátila do stavu předválečného, nýbrž by postavení národa o mnoho zhoršila. V Rakousku totiž do války trvaly prvky federalistické, trvala právní možnost státoprávní politiky; trvala integrita království i vtělených zemí. Těchto věcí, které osamostatnění umožnily, bychom dnes po porážce už neměli. A tak vzniklo přirovnání Rakouska ke kleci, která svírala, ale i chránila.

Vůči dvěma posledním představitelům Rakouska sdílel Pekař city většiny národa. I v řeči na oslavu Františka Josefa I. vyzdvihoval zvláště jeho trojí státoprávní slib. Naopak připomínal, jak se Karel III. přičinil (proti vůli vojenských kruhů) o záchranu Kramářovu a o nekrvavý průběh státního převratu. Tohoto okamžiku používá náš autor k působivému protikladu vůči Ferdinandu II., drtícímu povstání mocí. Teprve nyní ovšem mohl s plnou svobodou vysloviti svůj odsudek dualistického režimu, který došel až k výslovnému popření českého státu. Mohl lépe vysvětliti, kterak tato křivda, ale ovšem i reakce národa, byla připravena událostmi od oktroje Obnoveného zřízení zem-

ského přes tereziánské a josefínské reformy až po režim předbřeznový a Bachův absolutismus. Než převrat také změnil různé Pekařovy názory. Uznal, že se mýlil počítaje se zachováním rakouské říše; projevil obdiv osobám velice cizím svému duchu. Nemluví tak o Masarykovi: uznával vždy jeho schopnosti a jinak nezměnil svého názoru. Ale pronesl slova obdivu o Wilsonovi a Denisovi, ač theorie sebeurčení národů, protestantismus a strohý demokratický republikanismus neodpovídaly vývoji Pekařových názorů. Avšak i on dával se unášeti popřevratovým nadšením a shledával, že výsledek převyšuje programy a naděje, k nimž se byl přiznával.

Po novém zřízení státu zasazoval se hlavně o spravedlnost a umírněnost, které by ustálily nový pořádek. Nepřestal se přimlouvati za dobrý poměr s Němci, připomínaje, kterak „v dubnu 1867 na sněmu zemském odpovídal Rieger na tvrzení Němců, že Čechové chtějí český stát, aby Němce potlačovali: »Mohu se vám doložití svou ctí a samým Bohem, že takového úmyslu mezi námi není. Nechcete-li věřiti v naši poctivost, věřte aspoň v naši moudrost. My, věřte mi, tomu rozumíme, že jsme příliš blízko hranic německých, než abychom mohli svých krajanův německých jakýmkoliv způsobem tísniť...«“

Druhá věc, v níž se Pekař obával, že by mladá demokracie mohla býti výstřelky poškozena, ba v nevážnost uvedena, byla pozemková reforma. Dobře sice viděl a tepal chyby našeho stavu, mluvě i o jeho „nenapravitelném němčourství“; ale neuzavíral oči ani před druhou stránkou věci. Za války se zastal mého zesnulého strýce Bedřicha proti útokům „Neue Freie Presse“, nazývaje ji „nejslavnějším chrámem bohyně Lži v tomto státě“. Podobně se dovedl i po válce zastati stavu, jenž měl býti zrušen, obrán a nadto z národa vyloučen. Avšak obrana jednoho stavu by nebyla zásluhou beze zřetele k zájmu národa. Pekař varoval před nevýnosností státních latifundií; právem.

Při tom se postavil za právo, i když bylo odepřeno sirotkům, jimž proti znění mírových smluv bylo zabaveno Konopiště. Mnohým se zdálo, že tu přestřelil právě tak, jako když bránil, aby ně-

mecké universitě nebyla brána souvislost s Karlovou. Právě zde ovšem příkaz tradice — neodlučovati německou universitu od Prahy — byl i příkazem opatrnosti vůči německé nespokojenosti. Tato dávala přednost Liberci. A tak se vůbec právo nejeví jen mravním příkazem, nýbrž moudrostí. O vratkosti mocenské politiky učí dějiny.

„Bez poblouzení maďarského nacionalismu neshlíželi bychom dnes s výšin tatranských daleko, daleko k jihu, kam až oko dosáhne, na osvobozenou zemi slovanskou, naši zemi!

Když po prvé jsem prožíval rozkoš tohoto šťastného pohledu do dáli, myslil jsem si: Kéž dovedeme vyvarovati se tragické viny, která nám darovala tuto zemi!“ (O vině na válce.)

Slovenská otázka musila ostatně Pekaře znepokojovati. Dobře věděl, jak veliká území v minulosti česká koruna získala a zase ztratila. Nadto právě on kriticky hleděl na jeden z ideových základů anexe Slovenska — legendu o husitském Bratrstvu. Maďarů ovšem naprosto nelitoval — oni zmařili uskutečnění českého státního práva.

Proti domácím nepřátelům tradice stál tím odhodlaněji. Je známo jeho ostře protibolševické stanovisko. V komunismu viděl nebezpečí pro všechny své hodnoty: tradici státní, národní stát a jeho dějinné hranice, zděděnou kulturu a její náboženský základ. Stal se i nedůvěřivým ke všemu, co se zdálo cestou k této zásadní revoluci. Zvláště také viděl s nechutí proticírkevní pokrokářství. Jak vypracovával své názory, dovedl chápat i odchylku od svého ideálu objektivní vědy; a hlásá-li se dnes v Němcích, že věda musí národu sloužit, zajímal se o tuto myšlenku.

S protirevolučním stanoviskem Pekařovým souvisí bezpochyby i jeho názor na Židy. Názor pravidlem příkrý. Spojovalo se tu leccos: instinkt sedláka, staré hněvy z dob státoprávních zápasů (kdy opakoval Palackého líčení „šmoků židovských, lidí to pohříchu beze svědomí a studu“), podezření vůči určitému vlivnému prostředí; konečně snad i předsudek historika, jemuž se Židé nehodili do obrazu tradičních činitelů v národě.

A podobně snad lze vysvětliti mentalitou muže, který žil ve světě starých sněmů českých a obeznámen byl s názory tohoto panského a zemanského světa dokonale, mentalitou muže, který

zobrazil Valdštejna — geniem povznesený typ českého pána — a pohroužil se do státoprávních myšlenkových pochodů s jejich kultem staročeských forem ústavních, že mu dnešní politické prostředí bylo hodně cizí a jeho ctižádost varovala se cílů tam dosažitelných. Scottův Bradwardine je přece jen literárním prototypem každého státoprávníka-legitimisty; taková postava se na kolbiště stranických zápasů nehodí. Otázky náboženské literárně řešiti se Pekař střezil. Tyto věci prostě přijímal. Ale i zde české prostředí přivedlo jej k těmto problémům v dějinách a politice. Popíral ovšem zvláštní náboženský úkol českého národa. Neboť tento ve výkladu Masarykově znamenal zásadní revoluci a boj proti evropskému řádu. Ale nemohl se vyhnout obhajobě svato-václavské a svatojanské tradice národa. Dějinný význam baroka, zneuznaný antihistoriky realismu, přivedl jej k obraně katolické kultury. Avšak mezi církevními bojovníky a organisovanými katolíky se neobjevoval, jakkoli jim objevením baroka dodal srdce.

Pekař tedy byl spíše nebojácným strážcem ideálů, než jejich uskutečňovatelem. A jemu, jako celému národu, soustředily se politické ideály kolem postavy svatého Václava. Krásnějšího doprovodu nemohl míti jeho pohřeb nežli Sládkovu píseň, stoupající od dějinné meditace ke vřavě srážky. A neznáme proto lepší shrnutí Pekařových politických nadějí, nežli verše z pobělohorských dob, které ve svém „Svatém Václavu“ podává.

V tvém rameniť my doufáme,
tu naději k tobě máme,
že své vlasti
svého království
neopustíš, Kriste eleison!
Vypros u Boha milosti,
ať slavných předkův hrdinství
užíváme,
v paměti máme
jich statečnost,
bohabojnost...

Němci a Češi v pojetí Josefa Pekaře

Eduard Winter

Každý z nás nese více nebo méně v sobě znak kraje, z něhož pochází a v němž vyrostl. To platí ve zcela zvláštní míře o Josefu Pekařovi. Po celý život zůstal selským synem z pohraničí. Pevně zakořeněn v půdě, záhy si uvědomil a prožil skutečnost jazykové a zemské hranice. Samozřejmě měl původ Pekařův zvláštní vliv na jeho pojetí poměru Němců a Čechů. Po celý svůj život pocítoval rozdílnost obou národů, ale zároveň též jejich osudovou spojitost. Záhy přiveden byl svým starším přítelem a vůdcem Gollem k německé vědě historické, již věnoval po všechna léta své vědecké činnosti největší pozornost. Velmi živě sledoval mladý historik spor školy Rankeovy s Lamprechtem, jak vidno z jeho článku v pátém ročníku ČČH. Na velkých německých historických se vzdělával, a jeho zájem o německé dějepisectví trval až do konce jeho života. Ještě na začátku poslední své choroby mluvil na veřejné přednášce, která vzbudila mnoho pozornosti, o nové organizaci německé vědy historické, jak se utvořila po r. 1933. Stále si toho velmi vážil, že jeho vědecká činnost historická došla pozornosti také v německém kulturním prostředí. Byla to pro něho cesta do velkého vědeckého světa. Jako mu na tom záleželo, že jeho studie o legendách o sv. Václavu a sv. Ludmile vyšly v německém jazyce, tak těšilo jej, když viděl, že jeho kniha o Valdštejnovi, jíž zasvětil síly svého mládí a na jejímž novém vydání se vyčerpával, vychází v německém překladě.

Duchovní autarkii měl Pekař, navazuje na Palackého, za osudnou. Národ, jímž Čechové ze tří stran jsou obklopeni a s nímž po staletí žili v užším či širším spjetí politickém, jsou Němci. Tento velký sousední národ ovlivňoval po staletí směro-

datně Evropu a jest národem světovým. Sousedství s národem německým jest právě tedy osudovým pro národ český. Ale právě proto, že Pekař neustále měl na zřeteli tuto skutečnost, byl si také vědom nebezpečí, které by mohli Němci pro Čechy znamenati. Proto se vždy zasazoval o tak zvané české státní právo a za toto vyznání se nestyděl ani po roce 1918. Spojení zemí Koruny české ve zvláštní státní celek, třeba i v nějakém větším volnějším rámci, bylo mu ideálem, jak to přednesl v memorandu posledního Habsburkovi 1917. Takto zdála se mu existence českého národa vůči německému nejlépe zajištěna. Čin sv. Václava, patrona země české, měl pro něho symbolický význam. Není to již osvícený patriotismus zemský, jak jej hlásal Bolzano. Jeho patriotismus je národně — česky podložen. Český národ v prvé řadě jest nositelem tohoto patriotismu. Přesto však nepřehlíží Pekař nikdy skutečnost, že země koruny české takřka ze třetiny jsou německé. Němci musí se cítiti v zemi doma a nesmějí proto nikterak býti utlačováni. V rozporu s veřejným míněním po r. 1918 zasazoval se Pekař hned od začátku rozhodně pro dorozumění s Němci v zemi. Odvážil se napsati proti pozemkové reformě zvláštní spis, který vyšel též německy a francouzsky. Rovněž tak ostře obrátil se proti lex Mareš, která pražské německé universitě upírala nárok zváti se následnicí staré university Karlovy. Pekař hleděl též po r. 1933, zase v rozporu s českým veřejným míněním, získati porozumění pro vzrůstající německý nacionalismus v Německu i ve vlasti. Odvážil se toho ve svém vlastním silném nacionalismu, od dětství v nitru zakořeněném.

Bylo Pekařovi vždy věcí srdce hlásati mezi Čechy pravý nacionalismus. Palacký jevil se mu při tom jako velký příklad života vycházejícího z pravého nacionalismu. V roce 1912 nazval Pekař, navazuje na Palackého, nacionalismus „školou odporu ke každému násilí a každé lži a školou úcty k právu a pravdě“ a ve slavnostní řeči na Staroměstské radnici k padesátému výročí Palackého smrti v roce 1926 měl Pekař za nutné obhájit nacionalismus jak on mu rozumí. Pravý nacionalismus není záští a ničením, nýbrž jen láskou k vlastnímu národu a

ustavičnou činností pro tento národ. Podle Pekaře možno se účastniti na povznesení lidstva jen tehdy, pracuje-li se na povznesení vlastního národa. Jen skrze lásku k vlastnímu národu přichází Pekař k lásce k lidstvu a právě na Palackém vidí Pekař příklad „jak úrodnou, jak mocnou, jak mravně výchovnou a kulturně pozeňnanou silou je láska národní, je nacionalismus“ (ČČH 1926, str. 241). Tento pravý nacionalismus nemá naprosto nic společného s oním malicherným, nenávisťným snižováním a potlačováním jiných národů, což též bývá zvané nacionalismem. S plným důrazem vyzdvihuje Pekař slova Palackého: „Varujme se křivdy, abychom zůstali na vrchu morálním“ a „Svoboda, bez mravního základu, bez práva a spravedlnosti není než despotickým tyranstvím“.

Se stanoviska tohoto pravého nacionalismu, který pozdvihl český národ v Palackém a v celém českém obrození v poměrně krátkém čase na takovou výši, vidí Pekař poměr německo-český. K tvořivému nacionalismu musí podle Pekaře přistupovati vždy láska k vlasti, za niž Čechové jako hlavní národ v první řadě nesou odpovědnost, ale k níž náleží i Němci. Výzva k českému nacionalismu vrcholí ve výzvě k patriotismu.

Vášnivě miluje Pekař svůj národ, ale tato láska jest mravně vytríbena, ba úctou k odkazu patronů české země nábožensky ozářena. K tomu přistupuje jeho smysl pro skutečnost a jeho vyhraněná láska k spravedlnosti; proto může Pekař zaujmouti k jiným národům kladné stanovisko. Především platí to pro národ německý, který považuje Pekař dílem za národ sousedský, dílem za národ v společném státě žijící. Bázně Pekař nezná. Má nejen lví hlavu, ale i lví odvahu. Stále cítí se rovným mezi rovnými a zná mezi národy jen závodivé úsilí ve výkonech uměleckých a vědeckých. Usiluje o takové výkony, které vydávají svědectví jeho národu, ježž tolik miluje. Nic Pekař tolik nenávidí jako domýšlivost a sebepřeceňování, nejen u svého, nýbrž i u ostatních národů. Pohrdání českým národem nesnese. Ostře rozchází se s německými historiky, s těmi, o nichž se domnívá, že křivdí jeho národu a jeho české vlasti. Rozhodně se postavil velkému

německému historiku Mommsenovi, když urazil český národ. Jako mladý docent napsal r. 1897 „Čechové jako apoštolé barbarství“ proti světovému učenci: „Vy jste své velké evropské jméno, neznaje našich dějin ani našich poměrů, hodil na váhu proti nám, s brutálním výzvem proti ‚apoštolům barbarství‘, ale připoutav je zároveň k věci nespravedlivé a nemravné, k programu národního útisku, k apoštolátu barbarství v pravém slova smyslu, Vy jste je potřísnil...“ — Co nejostřeji odmítal sudetoněmecké historiky Lipperta a Bretholze, kdykoliv se domníval, že nacionální předpojatost nedává jim viděti skutečnosti. Profesoru Schreuerovi odpověděl 1902 příznačnými slovy: „Nepopíráme německé vlivy a v tom také ne německé blahodárné vlivy na náš vývoj v minulosti — mohu odkázati k tomu, co jsem v té příčině napsal v tomto časopise proti Jasinskému — ale tak ukvapené a násilné dovozování a hledání vlivu toho musíme označiti za zjev politováníhodný a za znamení nevysokého niveau...“ Pekař mohl právem odmítnouti výtky Vančurovy českým historikům hlavně pro národní nestatečnost činěné, s poukazem na to, jak on sám vždy vystupoval proti každému německému povyšování, takže si tím zjednal mnohé nepřátele a ve světě vědeckém málem úplně se isoloval. Jeho rytířskému duchu odpovídalo, že mluvil nejen za sebe, nýbrž i za své přátele Golla, Kroftu a Šustu.

Spory s německými historiky, někdy opravdu velmi ostré, nemohly však Pekaře nikdy roztrpčiti proti německému národu a proti německé vědě. Radostně přiznával, kdykoliv u Němců nalézal porozumění pro Čechy a Slovany a pro země Koruny české, jako na př. u Voigta, a se zadostiučiněním zaznamenává v posudku Palackého Památníku, jak Jan Palacký opravil nesprávné mínění o protiněmeckém smýšlení otcově. Jan Palacký odkazuje totiž domnělé slovo otcovo „wenn ich Deutsches finde, so überschlage ich es“ do říše bajek. Nenávist nebo odpor proti německému národu, zvláště proti Němcům v zemi, byly Pekařovi již z nacionalismu jemu vlastního cizí.

Souhrnně a pronikavým způsobem pojednal Pekař ve svých pracích o otázce česko-německé. Budiž proto doslovně uvedeno:

„A druhým faktorem nesmírného dějtvorného účinku je naše geografická poloha mezi národy, v tom především *naše poloha mezi Němci*. Měla vliv směrem několikerým; vytkněme z toho to nejdůležitější. Především byli to Němci, jejichž prostřednictvím a v jejichž rouše vstupovaly k nám pokroky, vzory a duchovní směrnice Evropy — nezapomínám přímých styků s Itálií nebo s Francií, Anglií, Španěly, Nizozemím, ale německé prostředkování i německé vlivy přímé měly nepochybnou převahu. Při tom pro dobu středověkou třeba položit důraz na to *prostředkování* — dnes na př. víme, na rozdíl od doby Palackého, že ani feudalismus není zjev původem německý nebo germánský, ani že to nebyli Němci, kteří stvořili stav městský se vším, co s tím novotvarem ohromné sociální, hospodářské i kulturní důležitosti souviselo — ale byli to Němci, kteří jej od západu převzali, a k nám v německé podobě vnesli. Co dále? Od počátku svých dějin byli jsme s krátkými výminkami závislí na moci německé i politicky — zdatnosti našeho kmene, chráněné poloze země i dobré politice našich panovníků se sic podařilo zlomit nebezpečí této závislosti a konečně dáti státu českému přední, privilegované postavení v říši, dáti českým králům v ruce moc císařův římských. Ale vše to nestalo se leč za cenu značné germanisace rodiny královské a dvorské společnosti, ano za neodporování tomu, že země naše staly se de facto zeměmi osazenými dvěma národy, Čechy a Němci, že nám hrozil osud Slezska nebo Slovanů polabských, ztráta vlasti, ba co více, vlastní bytosti. A když v 2. pol. 18. stol. počali naši králové z rodu Habsburského budovati, opírajíce se především o naše země, nový stát, Rakousko, a to proti Prusku, event. Německu celému, snažili se z důvodů podobných vtisknouti státnímu životu charakter německý, počala se germanisace programová. Je s dostatek známo, jak toto ohrožení samé národnosti naší působilo v našich dějinách, jak tvořilo a živilo český nacionalismus, a to v takové horoucnosti a síle, že mu ve středověku není u jiného národa příkladu — úzkost a ohrožené dědictví předků, snaha dobýti zpět napolo ztraceného prvenství na vlastní půdě, byla spodním nosným živlem revoluce husitské

a změnila zemi po stránce národnostní podstatně, podobně jako od konce 18. stol. a v 19. stol. živil romantismus obrodnou myšlenku národní k zanícenému boji proti druhé či třetí vlně německé cizoty. Doby osvobozujícího charakteru, gotika a romantismus, se tu setkaly v téže myšlence a téže linii; i doba baroka má v tom odporu proti německému snad významnější místo, než doba národně vlašné renaissance, kdy poněmčila se znovu část země a kdy v paradoxním zkřížení souvislostí musila to býti Bílá Hora, aby s nepodajnými ve víře Čechy vypudila za hranice i množství Němců.

Ale třeba povědět, mluvíme-li o vlivu německém jako činiteli českých dějin, že ten vliv neznamenal jen výchovu k nacionalismu protiněmeckému nebo nestvořil pouze přátelství česko-polské v 15. stol., ne pouze myšlenku slovanskou a naděje v Rusko, velkého strýčka na východě, v 17.—19. stol., nýbrž že on podle vyložené povahy své, uváděje k nám Evropu, vykonal mnoho velikého a požehnaného v naší vlasti, přizpůsobuje ji — opakují, že v kooperaci s přímými vlivy ostatní západní Evropy — vyšším formám života v kultuře duchovní i hmotné, v právních i společenských poměrech i v hospodářství. Výčet toho, co na naší půdě Němci vykonal, čemu nás naučili, byl by velmi obsáhlý — vybudování měst a městského stavu a v těsné souvislosti s tím pozdněstředověký mocenský, kulturní i materiální (vzpomeňme i dolů stříbrných) rozmach a bohatství země, byly na př. v podstatě jejich dílem (jedním z mnohých), jako v 19. století vybudování velkého průmyslu, a to namnoze v krajích přírodními dary nejchudších, o něž Čech od počátku nestál a kde i z nejhorší půdy dovedl německý kolonista vytlouci si živobytí. A výchově k nacionalismu, o němž jsem se zmínil, netřeba rozumět jen v tom smyslu, že Němec z nás dělal nepřátele Němců, ale i v tom smyslu, že nás nutil k napodobení, závodění, ke snaze vyrovnat se pokrokům a dovednostem a zámožnosti a moci jeho — i v tom směru měla naše osudová poloha mezi Němci na nás vliv velmi blahodárný; jsme-li v schopnosti hospodářské a průmyslové, jsme-li v administra-

tivě, kázni a pracovitosti dále než ostatní národové východní, děkujeme za to především výchově německé. A třeba říci, že víc než výchově: my se během staletí s Němci promísili mnohonásob, přijali mnoho krve německé do svých žil, změnili i rasově podstatně svou povahu: má-li dnes čtvrtina Čechů v Čechách jména německá, je to dokumentem nikoliv germanisace, nýbrž čechisace, ukázkou, kolik asi Němců odcizeno bylo své národnosti na tomto historickém českoněmeckém zápasišti. I ten fakt působil ovšem nesmírně na naši míru odolnosti vůči Němcům a na naši snahu vyrovnati se jim — Němci se zčásti počestili jazykově, my poněmčili vlastnostmi a schopnostmi.“ Pekař ukazuje zde při vší své lásce k národu svůj vyhraněný smysl pro pravdu a skutečnost.

Svůj odkaz českoněmecké otázce učinil však Pekař ve svém článku v časopise „Přítomnost“ z 20. března 1935. Prohlášení československé vlády přibližně po dvou letech, z 18. února 1937, vypadá jako počátek plnění programu německo-českého soužití, jak je viděl Pekař. Píše: „Ale právě proto, že jsem českým nacionalistou, t. j. posuzuji všechny veliké otázky našeho života podle toho, jaký bude míti řešení jejich vliv na prospěch české společnosti národní, jsem proti všem metodám, jež jsme cítili jako křivdu, když jich proti nám užívalo Rakousko, a jež představujeme světu jako státní *raisonu*, užíváme-li jich sami proti svým Němcům. Jsem proti nim, protože jsem přesvědčen, že tyto metody naší věci neprospějí, nýbrž ji poškodí, snad nenapravitelně poškodí...“

Co zdá se mi nejpovážlivějším pro psychologii našeho postupu, je fakt, že takový důraz klademe na pouhé *vnějšnosti*. Jen na venek, aby všechno hodně česky *vypadalo*, česká jízda národní aby stanula s vlajícími prapory na libereckém náměstí, český úřední jazyk *usque ad finem*, české tabulky — hlavně a především nápisy a tabulky.

O poměru síly Čechů a Němců v této zemi — *o to jde*, a mně jako českému nacionalistovi jde ovšem také o to, aby ten poměr lepší se ve prospěch Čechů — nerozhodnou ani tabulky, ani

nápisy na bankovkách, ani skácené sochy Josefa II. nebo vnučený úřední jazyk, nýbrž *mravní síly*, žijící v obou společnostech národních, počet a zdraví jejich dětí, pracovitost, spolehlivost a inteligence jejich dělnictva a úřednictva, poctivost a zdatnost v řemesle, obchodu a průmyslu a mravněkulturní hodnota jejich škol, jejich literatury a vědy. V těchto směrech jsou české podmínky a vyhlídky částečně příznivé, částečně nepříznivé — a zde bych viděl *hlavní a rozhodující pole národní propagandy*, zde také hlavní úkoly zdravého, požehnaného nacionalismu. V době nesvobody byla naše společnost uschopněna k boji tohoto rázu, tuším, dokonaleji než dnes: v té době jsme také, neužívající žádného násilí, dobyli pozoruhodné části ztracených posic v tak zv. uzavřeném území. Tichá a houževnatá práce našich menšin, směřující jen k dobytí práva, vykonala tu dílo úctyhodné.

Proti jednostrannému národnímu rázu kladu důraz na česko-národní *hodnotu, kvalitu*, t. j. na živý obsah, ne na vnější, často prázdné a někdy škodlivé zdání.

Sedm set let obývá německá menšina s námi v této zemi a a srostli jsme spolu a prostoupili se místně, hospodářsky, ba i duchovně, že na rozchod není rozumně pomyslení; společný státní život staví nás neustále před stejné potřeby a problémy, takže vzájemné dohadování a dorozumívání je nezbytností. Jsme si krví i vlastnostmi a schopnostmi mezi všemi národy nejbližší — to vše způsobilo odvěké míšení v staletém soužití (počeštili jsme Němců více, než oni nás poněmčili) a podléhání výchovnému příkladu a vlivu Němců... Vše záleží na tom, budou-li mítí naši vůdčí činitelé dostatek politického rozmyslu a dostatek odvahy, aby našli cestu k řešení, jež by důvodným žalobám a stížnostem vyšlo vstříc a dovolilo Němcům znáti se bez sebezapření k našemu státu a jeho budoucnosti. *Justicia regnorum fundamentum.*“

Pekař a právo

Josef Kliment

Fides rectumque

Slovo právo!

Stejně mohutné jako prázdné, stejně velebné jako rouhavé, program nebo jen rouška, čin i zločin, podle toho, pronášeli je násilník či zazní-li z úst osvíceného filosofa. Nikdo ze skutečných duchovědných pracovníků nemůže nezaujmouti stanovisko k tomuto odvěkému problému. Jak se mohl vyhnouti této ose společenské problematiky citlivý duch Pekařův, jemuž byl společenský život člověka od jeho prvních asociací až do dnešních komplikovaných útvarů otevřenou knihou? Pekař se nevyhnul ani studiu a kritice hotových právních institucí, ani daleko obtížnější otázce základní, co jest podstatou práva. Budiž dovoleno povšimnouti si nejprve Pekařových názorů o podstatě práva.

Pekařovo vědecké působení spadá do doby, kdy problém podstaty práva se zdál definitivně vyřízen ve jménu lidského pozitivismu: člověk byl prohlášen za konečnou autoritu v otázce, jaká pravidla lidských vztahů mají platiti, a povýšeně byly odvrženy všechny dosavadní předpokládané autority, ať již šlo o Boha, přírodu, vědu či samovolného ducha národa. Pekařovi však tato lidská omnipotence neučarovala. Zůstal si vědom jasného rozdílu mezi dočasným pozitivním právem a vyšším řádem právnosti. Snad nejvýrazněji formuloval toto své stanovisko v prvním ze dvou svých dobrých zdání, podaných r. 1919 revolučnímu Národnímu shromáždění v otázce pozemkové reformy. V tomto elaborátu, jenž jest otištěn v díle *Omyly a nebezpečí pozemkové reformy* (1923), uvádí Pekař na str. 74 výslovně, že „mravní cit jest si vědom své převahy nad pozitivním právem a že chce tvořiti právo nové“. Na jiném místě opět hodnotí chystané zákonodárné

opatření s hlediska právního citu a odmítá určité řešení proto, že jest „nesnesitelnou anomalií pro právní cítění“. Po této stránce možno řaditi Pekaře k moderním filosofům, kteří ve svrchovaný čas postavili proti nebezpečnému pozitivismu právo jakožto absolutní hodnotu obsahovou, na rozdíl od ojedinělých badatelů (Kelsen a jeho škola), shledávajících podstatu právnosti pouze ve formální stránce normové hierarchie a neuznávajících vyšších mezí lidského právního řádu. Daleko častěji než výslovnou formulací právněfilosofickou projevil ovšem Pekař svůj názor o podstatě práva svým meritorním stanoviskem k jednotlivým právnickým otázkám. Kdyby byl býval Pekař věřil všemohoucnosti lidského zákonodárce, nestavěl by mu na př. v otázce pozemkové reformy na oči imaterielní hodnoty, jako jest povinnost k spravedlnosti a vyššímu právu (str. 67), nezdůrazňoval by, že nová republika má býti „štítem práva“ (str. 61) a vůbec by byl neapeloval ve zmíněných dobrých zdáních tolika historickými argumenty na rozvahu v otázce tak ožehavé, jakou byla pozemková reforma. Stejným svědectvím Pekařova právněfilosofického postoje jest i jeho role v bojích o české státní právo. Právo na státní samostatnost, které dovedl Pekař obhájeti i za svízelné situace válečné, a které jest i osou jeho návrhu adresy novému císaři Karlovi z roku 1917,¹⁾ není subjektivním právem pozitivním. Naopak, pozitivista uznávající za právo každý projev dočasného zákonodárce, nemohl by budovati na staré právní situaci, překonané novými zákony absolutistického a hlavně konstitučního režimu rakouského. Kdo však vychází z vyšší ideje právnosti, spatřuje v řádně nabytém historickém právu mocnou závoru pro dočasného držitele moci. A snad možno v této souvislosti připomenouti i Pekařovu dějinnou filosofii, jeho hledání mimolidských společenských sil a dobových tendencí.

Tolik v letmém pohledu o Pekařově stanovisku k podstatě práva. Tážeme-li se nyní, jaký zájem projevil o hotové právní instituce, zejména o právní minulost, vděčně přiznáváme, že zasáhl do těchto otázek dokonalou metodou právního historika. Neplatí to pouze o Pekařových právněhistorických monografiích,

nýbrž o vůdčí myšlence, kterou oplodnil historické bádání vůbec. Studium právních zařízení minulých dob považuje totiž za nezbytný znak moderního historika vůbec. Nevím, zda formuloval tuto zásadu výstižněji jinde, než jak našel jsem ji v příležitostném článku „O t. zv. mapách základních.“²⁾ K modernějšímu chápání historie dospějeme podle Pekaře (str. 346) „až z dějin hradů a zámků, jež dosud bývají soupisem střídajících se majetníků jejich, stanou se dějiny dominií s vylíčením bohatého poučení a problémy vývoje a života jejich, až monografie měst a městeček vedle zajímavých vnějších osudů osady budou zajímati se více i o zřízení a hospodářství obcí a společenské rozvrstvení městského obyvatelstva“. Jaký monumentální postřeh, hodný největšího právního historika. Jak dosud nepozbyl aktuality! Neboť ve zpracování dějin veřejné správy do roku 1848, do kdy vyčerpávala se tato správa na jedné straně administrativou vrchnostenských panství, dělených na dvory a vesnice, na druhé straně pak správou královských měst, nedospěli jsme dosud ke skutečnému právnímu dílu. Pekař ovšem neadresoval výzvy jen svému okolí. Sám nejkrásněji ukázal, jak upřímně své devisy prožívá, když pod názvem díla o jediném hradě, proslavené *Knihy o Kostí* (1909—1911), věnoval celý druhý i nevydaný díl třetí obrazu poměrů poddaného lidu na panství kosteckém. Dítkem téhož právněhistorického založení jest i další veliká práce *České katastry 1654 až 1789*,³⁾ kde název důležitého čistě právního zařízení jest titulem celého vyčerpávajícího díla, i když právněhistorický rozbor byl tu cílem k obecnějšímu historickému poznání dat z finančního hospodaření habsburského.

Vzácné porozumění pro otázky právněhistorické způsobilo, že Pekař zasáhl významným způsobem do největší diskuse, která dosud byla provedena o právněhistorické otázce slovanské, totiž do diskuse o záduze. Bylo zásluhou největšího našeho znalce slovanských právních dějin, zvěčnělého Karla Kadlce, že tato otázka byla ve velkých rozměrech rozvířena. Roku 1898 vydal totiž Kadlec proslulé dílo *Rodinný nedíl čili záduha v právu slovanském*, v němž po prvé vystoupil s thesí, že současné rodinné

zřízení ruské a jihoslovanské jest zbytkem společného praslovanského institutu, zádruhy, který ovšem u jednotlivých národů již brzy počal ustupovati principu individuálního vlastnictví. Stanovisko Kadlcovo plně akceptoval r. 1899 polský právní historik Oswald Balzer, s opačným názorem však vystoupil J. Peisker prací *Slovo o zádruze*, popíraje, že by šlo o zřízení staroslovanské, a tvrdě, že jde o pozůstatky berního zřízení byzantského. Když Peiskrovi odpověděl ještě Kadlec sám (*K Slovu o zádruze*, Národopisný sborník českoslovanský VI—1900) zasáhl do diskuse Pekař obsáhlou studií *K sporu o zádruhu staroslovanskou* (ČČH VI—1900, str. 243—267). Vylíčil nejprve stav dosavadního bádání o společenském zřízení starých Slovanů a pokusiv se zjistiti vzory, podle nichž vylíčena byla zádruha v rukopise Zelenohorském, vytkl Pekař dílu Kadlcovu, že na staroslovanskou zádruhu usuzuje vlastně zpětným pochodem z dochovaných pozdějších pramenů jednotlivých slovanských národů. Přitom však uznale zhodnotil veliký přínos Kadlcův, spočívající v tom, že na základě rozsáhlého materiálu podal srovnávací obraz rodinného zřízení všech hlavních slovanských národů. Pekař bystře vystihl proti odvážným hypotézám Peiskerovým, že v tomto srovnávacím díle Kadlcově tkví veliká jeho cena, i když vlastní otázka praslovanského jednotného zřízení rozřešena jednoznačně nebyla. Zůstane ostatně již osudem vědy o slovanském právu, že v očích realistů, jakým byl v historii nesporně Pekař, bude vždy chápána více jako srovnávací pravověda slovanská, než jako věda o jednotném slovanském právu z doby před X. stoletím; neboť již toto datum samo praví, jak málo bude možno při řešení této otázky počítati s historickými prameny v pravém slova smyslu. Realismus Pekařův vysvětlí nám i rezervovanost, s jakou se vyslovil o dedukcích Kadlcových tam, kde z nedostatku historických zpráv pramenných bylo nutno se uchýlovati k argumentům filologickým, topografickým a j.

A budiž závěrem dovoleno použití k dokladu Pekařova nejživějšího zájmu právníckého malé osobní vzpomínky. Když jsem v roce 1928 napsal pojednání *Glejty v českém státě*, dostalo se mi

nečekaně vřelého ocenění Pekařova. V dopise, jímž mi Pekař své příznivé stanovisko oznamoval, položil mi otázku z blízkého oboru, totiž jaké právní povahy byl glejt Husův. Ve své práci, omezené na glejty českého státu, jsem se totiž Husova glejtu, jenž byl glejtem říšským, dotkl pouze mimochodem, zhodnotiv dosavadní literaturu. Pekař tázal se mne výslovně právnicky, zda šlo podle mého mínění o pouhý glejt před mocí, jak on se domnívá (viz též ČČH 1915, str. 406, v recenzi Novotného), či snad i před právem. Rozdíl byl podle toho, co jsem vytěžil o těchto skupinách ve svém spise, ten, že glejt před mocí zaručoval podezřelé nebo dokonce již proskribované osobě (psancovi) bezpečný přístup k soudu a hladký průběh soudního líčení, aniž však chránil před rozsudkem; glejt před právem pak znemožňoval i rozsudek. Upozornil jsem prof. Pekaře, že nelze usuzovati na pouhý glejt před mocí, kdyžtž byl výslovně slíben i návrat domů, avšak zároveň jsem i zdůraznil pochybu, zda Zikmund byl v takovém poměru ke koncilu, aby tak dalekosáhlý glejt mohl vydati, čili zda právní chyby se nedopustil Zikmund. Nepomyslil jsem tehdy, že touto výmluvnou epizodou budu končiti jednou posmrtnou vzpomínku na Pekaře — právního historika.

¹⁾ K českému boji státoprávnímu za války (ČČH 1930, též samostatně).

²⁾ ČČH VI—1900, str. 341 a násl.

³⁾ ČČH 1913—1916, samostatně 1915.

Poslední vědecké zájmy Pekařovy

Josef Klik

Když před sedmi lety vydal Historický klub k oslavě šedesátin Pekařových dvoudílný sborník *Od pravěku k dnešku*, měl jsem příležitost otisknouti tam podrobnou *Bibliografii prací Josefa Pekaře* (str. 580—612, též zvl. otisk). Bibliografie tato obsahuje celkem 388 čísel, z nichž jest sice hojně referátů, ale referátů, v kterých je plno nového poučení, myšlenek, nápadů, námětů nebo aspoň podnětů. Při zpracování této Bibliografie zaujala mne zvláště skutečnost, že Pekař se nevyhýbal ani jediné otázce z celého komplexu toho, co souhrnně zveme československé dějiny, počítajíc do toho i všechny t. zv. vědy pomocné. Když ne v původních člancích, tedy aspoň v recensích nebo v glosách se dotýkal stejně na př. numismatiky nebo topografie jako otázky smyslu dějin; stejně dob předhistorických jako problémů současného dění politického. Z *Věcného přehledu prací J. Pekaře*, který jsem sestavil ke zmíněné Bibliografii, jest šíře Pekařova zájmu patrna nejlépe. Soupis Pekařových prací doplňuji nyní seznamem knih, článků, ev. recenzí, které vydal Pekař po r. 1930 a připojuji i výčet několika hesel, která napsal v l. 1894—1895 do Ottova slovníku naučného a která mi r. 1930 ušla.¹⁾ Výčet nových prací Pekařových z let 1930—1936 ukazuje, že Pekař se celkem již neobíral zcela novými tematy, nýbrž že své dřívější práce doplňoval, prohluboval, případně i revidoval nebo některé problémy jejich nově formuloval. Vše to ukazuje, že staršími i novějšími pracemi již plně uzrálo dílo mistrovo a že zbývalo jediné: aby jeho tvůrce dal naší obci národní práci vrcholnou: souhrnné dějiny československé. Pekař je sice napsal pro střední školy; ale touhou jeho bylo rozšířiti a přepracovati tuto knihu v dílo

monumentální, které by bylo také závěrečným slovem životního díla jeho a do jisté míry i celé Gollovy školy. Chtěl se ještě jen vypořádati znovu s problémem svého mládí — s otázkou valdštejnskou, a dosáhnouti i osobního dostiučinění německým vydáním této knihy a pak se dáti do psaní knihy, k níž byl nejdokonalěji připraven a povolán. Osud jej srazil s výše, na niž dospěl, a tak snad celé generace zase budou čekati, než se zrodí autor díla, k jehož napsání scházelo Pekařovi několik měsíců zdraví.

Nejdůležitější knihou Pekařovou z posledních let jest nepochybně IV. díl *Žižky*. Jest to důstojné zakončení největší práce, jež kdy o Žižkovi byla napsána. Obsahuje sice jen poznámky, doplňky a rejstřík, ale ty jsou tak bohaté poučeními, že nutí znovu k respektu nad tímto obrazem Žižky i husitství. Zvláště Rejstřík věcný, pracovaný stejnou methodou jako kdysi Rejstřík k Českým katastrům, odhaluje obrovské bohatství myšlenek, jichž se Žižka dotýká, a ukazuje, co nejrozmanitějších problémů zvl. z duchovního života husitských Čech jest v knize dotčeno. Pekař psal i tento díl s vášnivým přímo zájmem, ale marně čekal na rozbor své mohutné práce, které věnoval mnoho let svého pilného úsilí. Se všech stran bylo slibováno, že dílo bude podrobeno kritice, jakmile vyjde díl závěrečný — ale místo kritického rozboru — jak si Pekař znovu a znovu trpce stěžoval — přinášela mu pošta novinové výstřižky z nejrůznějších krajů republiky, v nichž mu bylo urážlivě spíláno za jeho obraz doby husitské. — Upřímně proto vítal ohlášenou recenzi Kroftovu; dával pro ni k dispozici místo v ČČH, ale když Kroftova práce vyšla knižně, byl již Pekař nemocen tak, že si z ní prohlédl pouze několik stránek. — Vyhýbali-li se jiní odborné kritice Pekařových názorů na Žižku a na husitství, napsal naopak Pekař v posledních letech řadu referátů, v nichž zhodnotil studie ostatních badatelů o době husitské, ať již to byl Bartoš, Varsík, Neumann, Spáčil, Holinka, Ryšánek, Titz, Urbánek a j.

S husitskými studii Pekařovými souvisí i jeho stati o *Lipanech* vyvolané výročím r. 1934. I zde vyhraněné stanovisko

autorovo narazilo na odpor, ač bylo pouze ostřejší formulací toho, co psal Pekař již před 30 lety. Již v brožuře vydané r. 1900 pod titulem *O době husitské* psal Pekař doslovně, že u Lipan nebyla poražena česká demokracie, že se husitství nedovedlo tak emancipovati od středověkého myšlení, aby neznalo rozdílů stavů, a že se zhoršovalo sociální postavení sedláků po válkách husitských. Jsou tedy i nové formulace některých Pekařových názorů na husitství, Lipany atd. vlastně in nuce obsaženy v pracích, které psal ve svém mládí. — Také these, že národní myšlenka je hlavním smyslem našich dějin, v posledních letech nejjasněji vyjádřená v rektorské přednášce z r. 1931 *O periodisaci našich dějin* jest velmi přesně vyslovena již r. 1902 v přednášce proslovené 5. července na Staroměstské radnici o J. Husovi a vydaná téhož roku u Bursíka. Vlastní otázky thematu týkající se periodisace českých dějin jsou pak nadhozeny již v známé učebnici *Dějiny naší říše* z r. 1914.

Velmi mocný rozruch způsobily brzy po Pekařových šedesátinách zprávy o tajemném memorandu, které napsal Pekař v r. 1917 pro chystanou návštěvu císaře Karla. Pekař i zde ukázal známou mužnost a otevřenost: nejen se k memorandu přiznal, nýbrž je otiskl v plném znění a vznik jeho vyložil v obsáhlém článku *K českému boji státoprávnímu za války*, v němž snesl velmi mnoho materiálu k českým politickým dějinám v době války a osvětlil i svůj podíl na vytváření těchto dějin. Článek jest vhodným a vítaným doplňkem jeho mužné knihy *Z české fronty*. Stejnou otevřenost projevil Pekař když byl r. 1935 vyzván, aby pronesl slavnostní přednášku k pětaosmdesátým narozeninám *T. G. Masaryka*. Nic neslevuje ze svých zásad dovedl Pekař pronést svůj soud o zásluhách prvního presidenta „tak říkajíc na hrotu polemického meče“, jak dobře to charakterisoval K. Čapek.

V posledních letech vyšly nově i starší práce Pekařovy. Nezměněně byly přetištěny *České katastry*, s malými jen korekturami *Knihy o Kosti*, zato však zcela byl přepracován *Valdštejn*. Stará látka Pekaře tak zaujala, že po měsíce od rána do noci pracoval na novém vydání své práce habilitační a že po měsíce žil jen

tomuto temat. Sám v úvodu vykládá, co je hlavním ziskem tohoto úsilí: poznání, že ve Valdštejnově jednání lze nalézt snahu pomoci k vítězství utištěnému právu českému a přispěti k uskutečnění programu české emigrace. Tedy jinými slovy: tragédie Valdštejnova byla do jisté míry i tragedií národa. Valdštejnské jubileum vyvolalo ještě jiné Pekařovy studie, jejichž výsledkem jsou cenné poznámky ke knize *Odhalení o Valdštejnově zradě a smrti*, skvělá stať *Valdštejn a česká otázka* a ovšem i kritika nové valdštejnské literatury. Kniha o Valdštejnovi vzbudila tentokrát zasloužený ohlas hlavně v německém světě historickém; práce spojená s německým vydáním Valdštejna měla být podle Pekařových plánů poslední před souhrnným dílem o českých dějinách. Německé korektury Valdštejna však již nedokončil. Nemoc, která mu v květnu 1936 vyrazila péro z ruky, zbavila nás pak naděje na jeho Československé dějiny.

Bibliografie prací Josefa Pekaře v letech 1930-1937

1930

- K českému boji státoprávnímu za války.* ČČH XXXVI (1930), str. 520—551. Též zvl. otisk v Praze 1930, nákl. Historického Klubu.
- J. V. Šimák.* Otištěno ve sborníku „Přátelé čsl. starožitností svému učiteli“. Praha 1930, str. III—X.
- Předmluva ke knize J. R. Kinský, Rod Kinských na Chlumci.* Praha 1930 (soukromý tisk), str. 3—4.
- Pozdrav Jar. Preissovi.* Ve Sborníku J. Preiss šedesátníkem. (Vydal J. Bělohříbek, Pr. 1930.)
- K. Kramář.* Ve sborníku K. Kramář, red. VI. Sís. Praha 1930, nákl. Pražské akciové tiskárny.
- Dopis.* (Věnováno dr. J. Svítlovi-Karníkovi k šedesátinám.) Horácké besedy, roč. IV., číslo 7—9 z 15. srpna 1930, v Novém Městě na Moravě, str. 12 (měsíční příloha Horáckých listů).

- Ref.*: A. Neumann, *Nové prameny k dějinám husitství na Moravě.* (Olomouc 1930.) ČČH XXXVI (1930), str. 407—408.
- : St. Zháněl, *Jak vznikla staročeská šlechta.* ČČH XXXVI (1930), str. 588—590.
- : A. Novák, *Der Geist d. českischen Literatur.* (Prager Rundschau II.) ČČH XXXVI (1930), str. 591—592.
- : R. Holinka, *Sektářství v Čechách před revolucí husitskou.* (Bratislava 1929.) ČČH XXXVI (1930), str. 599—600.
- : F. Ryšánek, *Husovy rektoráty universitní.* (Listy filologické 1930.) ČČH XXXVI (1930), str. 601.
- : E. Kubíček, *Národní vědomí českých jesuitů až po dobu Balbínovu.* (Praha 1930.) ČČH XXXVI (1930), stran 609—610.
- : R. Chélard, *Responsabilité de la Hongrie dans la guerre mondiale.* (Paris 1930.) ČČH XXXVI (1930), str. 625—628.

1931

- O Kristiána.* ČČH XXXVII (1931), str. 208—228.
- Triumf domažlický.* Národní listy LXXI (1931), č. 222—223 (14. a 15. srpna).
- Z dějin Českého ráje.* V publikaci *Český ráj v barevných dřevorytech Karla Vika.* Turnov 1930, nákl. Müllera a spol., str. 7—36.
- K výročí tolerančního patentu.* Národní listy LXXI (1931), č. 278 (11. října).
- O úkolech naší inteligence v politice.* Příspěvky k anketě. Nár. listy LXXI (1931), č. 353 (25. prosince).
- Ref.*: K. Kazbuda, *České hnutí r. 1848* (Praha 1929). ČČH XXXVII, str. 124—128.
- : O. Fischer, *Básně J. Golla.* (Praha 1930.) ČČH XXXVII. (1931), str. 191.
- : J. Dobiáš, *Německé osídlení ostrůvku jihlavského.* (Časopis Archivní školy 1931.) ČČH XXXVII (1931), str. 422—423.

- Ref.: F. V. Krejčí, Češství a evropanství. (Praha 1931.) ČČH XXXVII (1931), str. 648—649.
- : H. Jedin, Die Relation Ottavio Piccolominis über Wallensteins Schuld u. Ende. (Zeit. f. Gesch. Schlesiens 1931.) ČČH XXXVII (1931), str. 659—660.

1932

- O periodisaci českých dějin.* (Přednáška při rektorské instalaci 5. prosince 1931.) ČČH XXXVIII. (1932), str. 11.
- Německy pod titulem *Zur Periodisierung der tschechoslovakischen Geschichte.* Prager Rundschau I (1932), str. 481—495. Přeložil A. St. Mágr.)
- České katastry 1654—1789.* Druhé vydání. Praha 1932, nákl. Hist. Klubu, str. IV + 368.
- Svatý Václav.* Definitivní vydání s poznámkami. Zvláštní otisk ze Svatováclavského sborníku, díl I., str. 95.
- M. Tyrš.* V publikaci Soubor přednášek, proslovených při oslavě Tyršově 25. VI. 1932. [Tyršův sborník XIV.]
- Úvod ke knize Blahoslavená Anežka Přemyslovna.* Praha 1932.
- Úvodní slovo ke knize Biskup Antonín Podlaha, český kněz, archeolog a historik.* Praha 1932, nákl. L. Kuncíře, str. 13—15.
- Ref.: F. Hrubý, Moravské zemské desky z l. 1348—1642 (Brno 1932). ČČH XXXVIII (1932), str. 188—189.
- : J. Pfitzner, Die Geschichtsbetrachtung d. Tschechen u. der Deutschen in d. Sudetenländern (Hist. Zeitschrift 1932). ČČH XXXVIII. (1932), str. 426—428.
- : B. Spáčil, Učení M. Jana Husi. (Brno 1931.) ČČH XXXVIII (1932), str. 438—442.
- : F. M. Bartoš, Husitika a bohemia několika knihoven německých a švýcarských. (Praha 1931.) ČČH XXXVIII (1932), str. 636—637.
- : K. Titz, Tábor (Listy filol. 1932). ČČH XXXVIII (1932), str. 637—640.

272

1933

- Žižka a jeho doba.* Díl čtvrtý. Poznámky k dílu třetímu. Opravy a dodatky. Rejstříky. Praha 1933, nákl. Vesmíru, str. XIX + 298.
- Jan Peisker.* Nekrolog. ČČH XXXIX (1933), str. 450—451.
- Ref.:* J. Šusta, Dějepisectví (Praha 1933). ČČH XXXIX (1933), str. 177—178.
- : F. M. Bartoš, Manifesty města Prahy z doby husitské. (Sborník příspěvků k dějinám m. Prahy VII.) ČČH XXXIX (1933), str. 186—187, 423.
- : F. M. Bartoš, Nové zprávy o Žižkovi a jeho rodině (Jihočeský sborník V). ČČH XXXIX (1933), str. 187.
- : W. Bobek, Bohuslav Balbín (Bratislava 1932). ČČH XXXIX (1933), str. 196—198.
- : F. M. Bartoš, Počátky nár. bible v Čechách (Bratislava 1932). ČČH XXXIX (1933), 420—421.
- : B. Varsik, Husiti a reformácia na Slovensku (Bratislava 1932). ČČH XXXIX (1933), 423—425.
- : Z. Kalista, Mládí Humprechta Jana Černína z Chudenic (Praha 1932). ČČH XXXIX (1933), str. 439.
- : J. Šusta, Histoire de Tchécoslovaquie 1925—1930 (Revue Hist. 171, 172). ČČH XXXIX, 622—623.
- : W. Wostry, Drei St. Wenzel-Studien (Prag 1933). ČČH XXXIX (1933), str. 633.

1934

- Valdštejn 1630—1634.* (Dějiny valdštejnského spiknutí.) Druhé, nově vzdělané vydání. Praha 1934, nákl. „Melantricha“. Díl I., str. XII + 340; díl II. str. XII. + 370.
- Odhalení o Valdštejnově zradě a smrti.* České znění relací Jaroslava Rašína a Octavia Piccolominiho. Překlad Zdenka Kristena. Úvod a poznámky Jos. Pekaře. Praha 1934, nákl. Hist. Klubu, stran 126.

- Valdštejn a česká otázka.* ČČH XL, str. 1—11.
- Francouzsky v článku *Waldstein et la Bohême.* L'Europe Centrale 1934, str. 145—146; 160—162.
- Přehled literatury k jubileu valdštejnskému.* ČČH XL (1934), 212—213, 440—441, 640—641; XLI (1935), 426—427.
- K výročí Lipan.* Národní politika LII. (1934), 27. května.
- Předmluva ke knize K. Schwarzenberg, Lancknechta Bedřicha Schwarzenberga Fragments.* Praha 1934, nákl. „Řádu“.
- Přehled literatury k pětistému výročí bitvy u Lipan.* ČČH XL (1934), str. 434—439.
- Předmluva ke knize J. Šusta, Úvahy a drobné spisy historické.* Praha 1934, nákl. Hist. Klubu, str. VIII—IX.
- Ref.: R. Urbánek, Bitva u Lipan ve vývoji poznání historického.* (Praha 1934.) ČČH XL. (1934), str. 573—577.
- : R. Urbánek, Lipany a konec polních vojsk. (Praha 1934.) ČČH XL (1934), str. 573—577.
- : J. Pfitzner, Die Geschichte der Sudetendeutschen (Vergangenheit u. Gegenwart 1933). ČČH XL (1934), str. 428—429.
- : K. Beer, Neue Forschungen über d. Schöpfer des Dialogs „Der Ackermann aus Böhmen“ (Jahrbuch d. Ver. f. Gesch. d. Deutschen in Bhm. 1931). ČČH XL (1934), str. 431—432.
- : J. Hromádko, Česká cesta na Slovensku a Žižkovo tažení do Uher r. 1423 (Čas. Uč. spol. Šafaříkovy 1933). ČČH XL (1934), str. 432—434.
- : J. Slavík, Husitská revoluce (Praha 1934). ČČH XL (1934), str. 633—635.
- : E. S. Hauner, Naše veliká revoluce. (Soc. problémy III.) ČČH XL (1934), str. 635—636.
- : K. Titz, Tábor (Listy fil. 60). ČČH XL (1934), str. 636.

1935

Knihy o Kostě. Kus české historie. Druhé vydání. Nákl. „Melantricha“ v Praze 1935. Díl I., str. XII + 209; díl II., str. X + 211.

- K 85tým narozeninám T. G. Masaryka.* V publikaci Universita Karlova T. G. Masarykovi 1850—1935. Pr. 1935, str. 13—20. Bibliofilské vydání nákl. J. Loužila, Jaroměř 1936, str. 14.
- O německé otázce.* Článek v anketě. Přítomnost XII. (1935) č. 11, 20. březen, str. 161—162.
- Projev o významu kompaktát.* Psáno Osvětovému sboru v Jihlavě 7. IX. 1935. Otištěno v Jihlavských listech 30. I. 1937 spolu s dopisem psaným v podolském sanatoriu 10. VI. 1936.
- Předmluva ke knize J. Klik, Bibliografie vědecké práce o české minulosti za posledních čtyřicet let.* Praha 1935, nákl. Hist. Klubu, str. II—V.
- Ref.:* Z. Kamper, Kronika mladoboleslavská od M. J. Bydžovského (M. Boleslav 1935). ČČH XLI (1935), str. 594—597.
- : J. Pfitzner, Die Geschichte Osteuropas u. die Geschichte d. Slawenthums (Hist. Zeitschrift 1934). ČČH XLI (1935), str. 194—197.
- : J. Bergl, Wer war der Verfasser des Chaos perduellionis? (MVGDB 72). ČČH XLI (1935), str. 206.
- : J. Melich, A tábor szoról (Magyar 1935). ČČH XLI (1935), str. 629—631.

1936

- Wallenstein.* 1630—1634. Tragödie einer Verschwörung. Vom Autor überwachte Übersetzung nach d. tschechischen Original-Ausgabe. Berlin, A. Metzner-Verlag. I. díl str. XII + 710; II. díl (Anmerkungen) str. 336.
- Ref.:* F. M. Bartoš, Řeči Mikuláše z Pelhřimova. (Archiv Tábor-ský I.) ČČH XLII, str. 184—185.

1937

- Projev pro zachování hradu Humprechta.* Psáno 5. prosince 1936. Otištěno ve Věstníku hospodářského družstva v okrese soboteckém (Věstník sobotecký), roč. 47, č. 1. (1. ledna 1937). (Poslední veřejný projev Pekařův.)

Doplňky k bibliografii prací Josefa Pekaře

1894

Egmont. Ottův Slovník naučný, sv. VIII., str. 402—403.

1895

Francie. Dějiny. Ottův Slovník naučný, sv. IX., str. 590—602.

Francouzsko-německá válka 1870. Ottův Slovník naučný, sv. IX., str. 610—612.

Franky. Ottův Slovník naučný, sv. IX., str. 631.

Gambetta. Ottův Slovník naučný, sv. IX., str. 892—893.

Garibaldi. Ottův Slovník naučný, sv. IX., str. 921—923.

1926

K sporu o rodiště Husovo. Přípis k posudku F. M. Bartoše. Právo lidu 1. dubna 1926, č. 78.

¹⁾ Rozbor těchto hesel provedl M. Bidlas v čl. „Josef Pekař, historik velké revoluce francouzské“ (Lidové noviny 14. II. 1937). Závěr článku, hodnotící Pekařův podíl na práci v Ottově Slovníku, neodpovídá skutečnosti; Bidlas zapomněl uvést i články Václav Svátý a z Waldštejna Albrecht, které můj soupis zachytil. Připomínám, že Pekař nějakou dobu vypomáhal redakci Slovníku a psal v té době i články nešifrované, a to i zeměpisné; rukopisy jejich jsou nyní v Nár. museu, kde je archiv Slovníku. Pekař těmto pracím váhy nepřikládal. Zajímavé však je, že při revisi Bibliografie, kterou jsem mu předložil, zapomněl i na hesla veliká (jako na př. Francie), ač jsem se ho znovu dotazoval, zda do Slovníku přispěl hesly z obecných dějin.

IV.

Příspěvky a materiály k životopisu

Josefa Pekaře

Josef Hobzek

Dva z význačných rysů,¹⁾ provázejících Josefa Pekaře po celý jeho život — láska k rodnému kraji turnovskému a láska a zájem o přítomnost i minulost stavu selského — dány jsou již původem a minulostí Pekařova rodu. Od konce století sedmnáctého, od kdy lze předky Pekařovy sledovati, všichni byli životem svým spjati s krajinou turnovskou a všichni byli stavu selského. První zpráva o předcích jména Pekařova je z roku 1740, kdy Samuel Pekař ujal se chalupy v Malém Rohozci čp. 19.²⁾

Tam také se dne 12. dubna 1870 Josef Pekař narodil. Pokřtěn byl téhož dne v kostele sv. Jiří v Jenišovicích kaplanem Václavem Krupičkou, za kmotra a svědka byli mu jeho děd Jan Pekař, výměnkář z Malého Rohozce, a teta jeho Aloisie Černá (sestra matky jeho) z Daliměřic. Otec Pekařův jmenoval se též Josef; narozen 13. července 1832, oženil se 4. června 1867 s Františkou, dcerou sedláka Jana Černého z Daliměřic čp. 18., 1. srpna 1867 převzal po svých rodičích hospodářství, ale hospodařil v Malém Rohozci jen do r. 1874, kdy — 18. ledna — svou chalupu prodal a koupil usedlost od svého tchána v Daliměřicích čp. 18. Daliměřice staly se tak Josefu Pekařovi, tehdy neještě čtyřletému, druhým a pravým domovem, ostatně malý Josef byl i dříve v Daliměřicích jako doma, bylť to statek jeho děda. Otec Pekařův, pravý sedlák, nebyl sice zdraví pevného, již od svých třiceti let stále postonával na žaludek, ale tuberkulosní nebyl. Matka Pekařova, Františka Anna, rozená Černá (narodila se r. 1848), byla tuberkulosní; zemřela v mladém věku 36 let. Děti z manželství jejich nebyly — až na profesora Josefa Pekaře — zdravý. Kromě prvního, které se narodilo mrtvé, a kromě Josefa Pekaře, který byl druhým — to

byli: Jaroslav Jan, 12. listopadu 1871 narozený, zemřel tuberkulosou 24. května 1892 (byl doma při hospodářství); — Marie Aloisie, rozená 5. září 1874, zemřela rovněž tuberkulosou, 11. dubna 1886, mírné to, jemné dítě; — Anna (*20. ledna 1878, †16. října 1888) zemřela taktéž tuberkulosou, povahou opak Marie, poněkud tvrdohlavá a ješitná; — Josefa (*31. května 1879, † 27. února 1898), v rodině „Pepou“ zvaná, byla hezké děvče, červených lící, ve škole však málo chápavá, po vyjití obecné školy zůstala pak doma, učila se při tom též šití v Turnově, přes rok těžce stonala tuberkulosou, až v 19 letech zemřela. Josef Pekař, tehdy již docent, přijel na její pohřeb a políbil ji v rakvi — sám pak krátce nato jevil jakési známky plicní choroby, což rodiče jeho přisuzovali též onomu políbení. — Další sourozenec Pekařův Jan Křtitel (* 26. ledna 1881) zemřel také v mladém věku tuberkulosou, ač jižjiž se zdálo, že ujde smutnému údělu svých čtyř starších sourozenců. Byl to silný jinoch, prostřední postavy, ramenatý, v obličeji červený; po vyjití obecné školy v Turnově byl doma, krátkou dobu — sotva dva měsíce, někdy v r. 1898, byl na učení u řezníka v Mladé Boleslavi, což mu našel bratr Josef Pekař; vrátil se však brzy domů a působil rodičům mnoho starostí svou nedbalostí, neposlušností a hrubostí. Pracoval též — asi čtvrt roku — v hruborohozeckém pivovaru, jehož chasu vyhledával a přespříliš pití se věnoval, čímž nemoc svou — suchotiny plicní i krční — tak zhoršil, že po několikaměsíční těžké chorobě dne 7. června 1903 skončil. — Posledním děckem matky Pekařovy byl syn František, záhy zemřelý (* 14. července 1882, † 25. září 1883); matka ho následovala brzy, zemřela suchotinami 9. února 1884. Profesor Pekař vždy jí vzpomínal s láskou a pohnutím. Byla to jemná a něžná žena. Otec Pekařův oženil se pak po druhé 18. května 1885 s Marií Novákovou z Příhraz (* 14. června 1856, † 3. března 1923) a měl s druhou svou manželkou tři děti: Marii Magdalenu (* 2. května 1886), provdanou Brožovou, jejíž manžel, rolník ve Ktové, zemřel v r. 1935, a která pak Josefa Pekaře obětavě v nemoci obsluhovala a až k smrti mu dosloužila; — syna Františka (* 22. prosince

1889), který byl nástupcem na statku otcovském, člověka to jemného a dobrého, později starostu daliměřického, činovníka v několika spolcích v obci, horlivého režiséra i herce-ochotníka, který se r. 1930 oženil a 30. prosince 1936 k žalu profesorově po krátké nemoci zemřel; — dceru Bohumilu (* 25. června 1896), nyní za Ladislava Černého v Turnově provdanou.

Pekař chodil do obecné školy do Turnova, v letech 1876 až 1880. Třídy měly 80—90 žáků, vzpomínky Pekařových spolužáků — jako J. V. Šimáka (v článku „Josef Pekař“ ve sborníku „Od Ještěda k Troskám“, roč. VIII., 1930) i jiných — nejsou ani nijak obsáhlé. Pekařův prospěch na obecné škole je velmi pěkný, mravy jsou již horší — Pekař byl zajisté hoch chápavý, nadaný, letory patrně živé, všelikým klukovským uličnictvím přístupné. Podáváme přehled prospěchu Pekařova na obecné škole³):

I. třída, školní rok 1876/7, třída měla 95 žáků, řídící učitel J. Kaucký, třídní učitel Josef Ladislav Srp, katecheta Fr. Macoušek.

<i>návštěva školní</i>	1	1	1	1
<i>mravné chování</i>	1	1	1—	1
<i>pilnost</i>	1	1	1	1
<i>náboženství</i>	1	1	1	1
<i>čtení</i>	1	1	1	1
<i>počty</i>	1	1—	1	1
<i>znalost tvarů měřických a jich kreslení</i>	1	1—	1—	1
<i>psaní</i>	2	1	1—	1
<i>věcné učení</i>	1	1	1	1

zameškané 4 dny, z nichž 1 den neomluven (20. březen 1877 — po svátku sv. Josefa).

II. třída, školní rok 1877/78, třída měla 89 žáků, řídící i třídní učitel týž, katecheta nepodepsán.

<i>návštěva školní</i>	1	1	1	1	1	1	1	1	1
<i>mravné chování</i>	1—	1—	1—	1—	1—	1	1	1—	1
<i>pilnost</i>	1—	1	1	1	1	1	1	1	1

<i>náboženství</i>	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
<i>čtení</i>	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
<i>mluvnice a pravopis</i>	1—	1	1	1	1	1	1	1	1	1
<i>počty</i>	2	1—	1	1	1	1	1	1	1	1
<i>znalost tvarů měřických</i>										
<i>a jich kreslení</i>	3	2	1—	1	1	1	1	1	1	1
<i>psaní</i>	2	2	1—	1—	1—	1—	1—	1	1	1
<i>zpěv</i>	2	1	1	1	1	1	1	1	1	1
<i>tělocvik</i>	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
<i>zevnější podoba písem-</i>										
<i>ných úkolů</i>	2	2	2	2	2	2	2	1—	1—	1—

zameškaných hodin 52¹/₂, z nichž 4 hodiny neomluveny (29. října 1877 2 hod. a 10. ledna 1878 2 hod.)

III. třída, školní rok 1878/79, třída měla žáků 87, řídící, třídní i katecheta jako ve třídě I.

<i>návštěva školní</i>	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
<i>mravné chování</i>	2	2	2	2	2	2	2	2	3	2
<i>pilnost</i>	2	2	2	1	1	1	1	1	1	1
<i>náboženství</i>	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
<i>čtení</i>	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
<i>mluvnice a pravopis</i>	2	2	2	1	1	1	1	1	1	1
<i>sloh</i>	3	2	1	1	1	1	1	1	1	1
<i>počty</i>	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
<i>zeměpis a dějepis</i>	2	2	2	1	1	1	1	1	1	1
<i>znalost věcí přírodních</i>	2	2	1—	1	1	1	1	1	1	1
<i>znalost tvarů měřických</i>										
<i>a jich kreslení</i>	3	2	2	1	1	1	1	1	1	1
<i>psaní</i>	3	3	3	1	1	1	1	1	1	1
<i>zpěv</i>	2	1	1	1	1	1	1	1	1	1
<i>tělocvik</i>	2	1	1	1	1	1	1	1	1	1
<i>německá řeč</i>	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1—
<i>zevnější podoba písemných</i>										
<i>úkolů</i>	3	2	2	2	2	1—	1—	2	2	2

zameškaných hodin 5, všechny omluveny.

IV. třída, školní rok 1879/80, třída měla 92 žáků, řídící a třídní tíž, katecheta nepodepsán.

<i>návštěva školní</i>	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
<i>mraavné chování</i>	1—	1—	3	1—	2	2	1	2	1—	1
<i>pilnost</i>	1	1	1—	1	1	1	1	1	1	1
<i>náboženství</i>	2	2	2—	1	1	1	1	1	1	1
<i>čtení</i>	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
<i>mluvnice a pravopis</i>	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
<i>sloh</i>	1	1	2	1	1	1	1	1	1	1
<i>počty</i>	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
<i>zeměpis a dějepis</i>	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
<i>znalost věcí přírodních</i>	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
<i>znalost tvarů měřických</i>										
<i>a jich kreslení</i>	1—	1—	1	1—	1—	1	1	1	1	1
<i>psaní</i>	1—	1	2	1—	1—	1	1	1	1	1
<i>zpěv</i>	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
<i>tělocvik</i>	1—	1	1	1	1	1	1	1	1	1
<i>německá řeč</i>	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
<i>zevnější podoba písemných</i>										
<i>prací</i>	2	1—	2	1—	1—	2—	1	2	1—	1

zameškaných hodin 34, z nich neomluveno celkem 7 (10. února 1880 2 hod. a 4. března 1880 5 hodin);

(známka 1— znamená mezi jedničkou a dvojkou).

Pekař vypráví⁴⁾ vzpomínku ze svých dětských let: na turnovském náměstí zažil — někdy v listopadu či prosinci 1877 — politickou demonstraci, oslavu pádu Plevna (Rusové vypudili Turky z jimi obsazeného bulharského města Plevna). — Jinak žádná významná událost neměla vlivu na Pekaře v těchto letech. Pekař vypráví však o sobě sám,⁵⁾ že již v té době, kdy chodil do obecné školy, slézal ještě s jinými kamarády zříceniny hradů turnovského okolí, v romantické představě tajemné jejich minulosti. Tuto okolnost Pekař sám uvádí jako přední příčinu, proč se stal historikem: z touhy po poznání minulosti Turnovska, svou krásou a hojností starých hradů, památek minulosti, dráždící

touhu poznání. Již jako školák pozoroval každodenní cestou do školy se silnice daliměřické (tenkrát ještě nezastavěné jako dnes) celé půvabné okolí turnovské; naučil se je milovati a zůstal mu věren až do smrti.

Ze IV. třídy obecné školy turnovské vstoupil Pekař do gymnasia, a to do Mladé Boleslavě. Období jeho let gymnasiálních (1880—1888) vylíčil Zdeněk Kalista ve studii „Středoškolská studia Josefa Pekaře“, Lumír roč. 63, 1937. Poznamenáváme ještě jen některé drobnosti. Pekař žádal (25. července 1881) o přijetí — jako bezplatného chovance — do knížecího arcibiskupského konviktu v Praze, žádal tam s odůvodněním, že pochází z vikariátu, jehož příslušníkům zemřelý biskup Petr Krejčí vyhradil několik míst v onom konviktu. Arcibiskupská konsistoř však žádost jeho zamítla (19. srpna 1881) s podotknutím, že uprázdněná dvě místa zemřelého biskupa Krejčího byla obsazena jinými žadateli. (Roku 1884 žádal Pekař pravděpodobně znovu, také marně.) — Zachovalo se několik dopisů, které mladý Pekař psal z Boleslavě svému otci. Dopisy ty, v nichž Pekař otci vyká, psány jsou úpravným, čitelným písmem a pěkným slohem. Zejména dal si záležeti na blahopřejných dopisech k otcovu svátku, na den sv. Josefa, kdy často nalepil v čelo listu obraz květin pro ozdobu. V dopisech kolikrát píše mladý student Pekař o potřebě peněz. Statek otcovský v Daliměřicích, ač největší v obci,⁶⁾ neskýtal právě v osmdesátých a devadesátých letech mnoho výnosu, kdy na Turnovsku cena obilí a hospodářských plodin vůbec byla velmi nízká; statek nadto byl (podle stavu roku 1884) zatížen knihovními dluhy 3.900 zl. a neknihovních dluhů bylo 3.000 zl.;⁷⁾ rodina byla početná, kromě toho otec — jak svrchu již podotknuto — stále postonával, takže nemohl vykonávat hospodářských prací, čímž též výnos usedlosti byl hodně zmenšen; mladý Pekař mnoho z domu dostávat nemohl. (Jeho podíl po zemřelé matce — 300 zlatých — byl brzy na studie vyčerpán.) Také ovšem míval Pekař v Boleslavi dluhy, které ho někdy velmi tísnily. — Pekař zmiňuje se ve svých dopisech domů — jen tak mimochodem — i o své práci

v museu (dopis ze září 1887), i o tom, že se zabývá ruštinou a francouzštinou (týž dopis); v oktávě překládal hodně z francouzštiny, jednu povídku ze sbírky Emila Souvestra „Sous la tonelle“ nabídl redaktorovi „Vlasti“ (Tomáši Škrdlemu) pod pseudonymem J. Marek (nebyla ve Vlasti otištěna). Nebo žádá otce (opět v témže dopise) o potvrzení svolení k návštěvě hostince, aby si mohl přečísti noviny. Jindy (dopis z 5. července 1887) vypisuje, jak vítali — ve $\frac{3}{4}$ 12 h. v noci — americké Sokoly, ptá se dále na stav osení a referuje o úrodě na polích na Boleslavsku. Píše „Já sice ekonomii mnoho nerozumím, ale rád poslouchám, mluvili-li se o stavu osení“.

Je vidět, že již v kvartě zabýval se Pekař historií mimo školu a že sledoval i pražské časopisy — na př. chválí „Světobor“ před „Prahou“. Jindy i jemný humor objeví se mezi jinak vážnými řádky jeho dopisů; tak na př. píše (září 1887): „professory máme jako loni; o dědkovi (to znamená řiditele) nevíme ještě půjde-li pryč čili nic“ — nebo píše (18. června 1888) — krátce před maturitou: „My teď všichni dřeme i v boží neděli, když je sváteční klid. Jest to roztomilá, zábavná a povznášející práce“ — nebo dále píše, jak se hledí zavděčiti bytné, jak jí říká rukulíbám, „ostatně ženským se vlichotit není nic těžkého“. — Pekař byl též — v jarních měsících 1887 — pokladníkem jakési studentské svépomocné pokladny matiční, z níž si studenti vypůjčovali — ovšem jen zcela malé částky. — Po maturitě, kterou složil 18. července 1888 — zůstal Pekař ještě v Boleslavi až do prvních dnů srpnových. Píše o tom domů 21. července, že jej prof. Bareš požádal, aby v Boleslavi se „nějaký čas ještě zdržel a pomohl mu opisovati ze starých knih místa školství se týkající. Já příliš ochoty nejevím a tu Bareš pravil, že vše, co by mne to stálo tady, tedy byt a stravu by mi zaplatil, že mluvil o tom s dr. Mattušem, že dá účet městské radě (to dílo pracuje p. prof. pro město). To sem nechtěl přijati; pravil sem, že mám do konce července zaplacíno (ač dosud ne — 5 zl.) a do té doby že tu mohu zůstat. P. prof. tedy pravil, že mi to v Praze nahradí; zná se s p. professory na universitě a to prý se u nich přimluví. Tak sem slíbil.

Dnes píše paní do Prahy, aby sem přijeli Dvorští,⁸⁾ tak se tu shlédáme.“ Dále píše, že byl právě na procházce se starým dr. Konvalinkou „diškurýrovali sme o staré Boleslavi, totiž o Mladé Boleslavi, jak za stara vypadala“. — V dopise ze dne 30. července 1888 (ještě z Ml. Boleslavě) píše Pekař otci: „... P. prof. Bareš nabízí mi, že se za mne přimluví u pp. Dr Emlera a dr Čelakovského, kteří spravují městský archiv Pražský, abych tam byl přijat za písaře (to i strýc Černý chce). Já ovšem přijal, ale o ucházení se za písaře do archivu zemského neřek' jsem mu nic, ač v pravdě jen o toto poslední místo usiluji. Myslím, že by to bylo dobré pro ten případ, kdybych *hned* v zemském archivu místo nedostal. O Prahu se již vůbec nebojím. Budu tam míti doporučení a mocných doporučení dosti a nejvíce sebe sama. Přečetl jsem celý archiv Boleslavský a tu jsem nad jiné spůsobilý k podobné práci. Také dr Píč docent na universitě, bude mi maličko zavázán za nějakou službu a tak se již neztratím. *Dvorští sem* neprijedou. Škoda! ... Budu p. Dvorskému psáti tedy až v srpnu, pošlu mu opis vysvědčení a otáži se ho, zda se musím představití p. Gindelymu. Vzkázal mi opět, že se o to postará, abych byl přijat.“ Psaní to Pekař datuje: „30. 7. 1888. Datum v sídle našem Boleslavu Mladém, v zajetí archivářském“.

Prospěch Pekařův na gymnasiu byl celkem dobrý. Bytní a zároveň „dozorci“ byli: Václav Zouplna, kovář v Mladé Boleslavi 27-II na Novém městě (1880—1884, v primě až v kvartě), Františka Beránková, vdova po úředníku v Mladé Boleslavi, Železná ul. č. 1 (1884—1885, v kvintě), a Josef Bečvárovský, majitel domu v Mladé Boleslavi čp. 77-II. na Novém městě (1885—1888, v sekstě až oktávě).

Podáváme přehled prospěchu Pekařova na gymnasiu mlado-boleslavském:⁹⁾

Výsledek zkoušky přijímací: *náboženství: dobrý, český jazyk: dostatečný, počty: chvalitebný.*

V prvé B třídě, první pololetí školního roku 1880/1 — *vysvědčení třídy prvé s vyznamenáním, číslo 12. mezi 39 žáky řaděnými (vysvědčení je z 12. února 1881, podepsáno Dr. J. Hradilíkem jako*

zastupcem ředitele a Vilémem Kacerovským jako třídním): mravné chování: chvalitebné, pilnost: náležitá, náboženství: dobrý (Dr. J. Procházka), jazyk latinský: chvalitebný (V. Kacerovský), jazyk český: výborný (V. Kacerovský), jazyk německý: dobrý (F. Bareš), dějepis a zeměpis: výborný (F. Bareš), matematika: dobrý (Hoffmann), přírodopis (zoologie): výborný (Hoffmann), kreslení: výborný (T. Scheller), krasopis: výborný (T. Scheller), vnější úprava prací písemných: úhledná. Počet zameškaných hodin: 2, z nich neomluveno 0.

V prvé B třídě, druhé pololetí škol. roku 1880/1 — vysvědčení třídy prvé s vyznamenáním, číslo 7. mezi 39 žáky řaděnými (vysvědčení je z 15. července 1881, podepsán: Dr. J. Hradilík jako zástupce ředitele, V. Kacerovský třídní): mravné chování: vzorné, pilnost: vytrvalá, náboženství: výborný (Dr. J. Procházka), jazyk latinský: výborný (V. Kacerovský), jazyk český: výborný (V. Kacerovský), jazyk německý: chvalitebný (F. Bareš), dějepis a zeměpis: chvalitebný (F. Bareš), matematika: dobrý (Hoffmann), přírodopis (zoologie): výborný (Hoffmann), kreslení: výborný (T. Scheller), krasopsaní: výborný (T. Scheller), tělocvik: dobrý (T. Scheller), vnější úprava prací písemných: úhledná. Počet zameškaných hodin 41, ze kterýchž neomluveno: 0.

V druhé B třídě, prvé pololetí školního roku 1881—82, vysvědčení třídy prvé s vyznamenáním, číslo 10. mezi 37 žáky řaděnými (vysvědčení je z 11. února 1882, podepsán: Hajnovský ředitel a V. Kacerovský třídní): mravné chování: chvalitebné, pilnost: náležitá, náboženství: výborný (Dr. J. Procházka), jazyk latinský: chvalitebný (V. Kacerovský), jazyk český: výborný (V. Kacerovský), jazyk německý: dobrý (F. Bareš), dějepis a zeměpis: výborný (F. Bareš), matematika: dobrý (Fr. Reiss), přírodopis (zoologie): výborný (Hoffmann), kreslení: chvalitebný (T. Scheller), zpěv: dobrý (V. Folprecht), vnější úprava prací písemných: obstojná. Počet zameškaných hodin: 0.

V druhé B třídě, druhé pololetí škol. roku 1881/2, vysvědčení třídy prvé s vyznamenáním, číslo 10. mezi 34 žáky řaděnými (vysvědčení je z 15. července 1882, podepsán: Hajnovský ředitel a Vil. Kacerovský třídní): mravné chování: chvalitebné, pilnost: náležitá, náboženství: chvalitebný (Dr. J. Procházka), jazyk latinský: chvalitebný (V. Kacerovský), jazyk český: výborný (V. Kacerovský), jazyk německý: dobrý

(Fr. Bareš), dějepis a zeměpis: chvalitebný (Fr. Bareš), matematika: dobrý (Fr. Reiss), přírodopis (botan.): výborný (Hoffmann), zpěv: dobrý (V. Folprecht), kreslení: chvalitebný (T. Scheller), vnější úprava prací písemných: obstojná. Počet zameškaných hodin: 0.

V třetí B třídě, první pololetí škol. roku 1882/3, vysvědčení třídy první, číslo 15. mezi 39 žáky řaděnými (vysvědčení je z 10. února 1883, podepsán: Hajnovský ředitel a V. Kacerovský třídní): mravné chování: chvalitebné, pilnost: náležitá, náboženství: chvalitebný (Dr. J. Procházka), jazyk latinský: chvalitebný (V. Kacerovský), jazyk řecký: dobrý (V. Kacerovský), jazyk český: chvalitebný (V. Kacerovský), jazyk německý: dobrý (V. Kacerovský), dějepis a zeměpis: chvalitebný (F. Bareš), matematika: chvalitebný (Dr. H. Konvalinka), přírodopis (mineral.): chvalitebný (Dr. H. Konvalinka), kreslení: chvalitebný (T. Scheller), zpěv: dobrý (Fr. Hruška), vnější úprava prací písemných: obstojná. Počet zameškaných hodin: 16, z nich neomluveno: 0.

V třetí B třídě, druhé pololetí škol. roku 1882/3, vysvědčení třídy první s vyznamenáním, číslo 7. mezi 39 žáky řaděnými (vysvědčení je ze 14. července 1883, podepsán: Hajnovský ředitel a V. Kacerovský třídní): mravné chování: vzorné, pilnost: náležitá, náboženství: výborný (Dr. J. Procházka), jazyk latinský: chvalitebný (V. Kacerovský), jazyk řecký: chvalitebný (V. Kacerovský), jazyk český: výborný (V. Kacerovský), jazyk německý: chvalitebný (V. Kacerovský), dějepis a zeměpis: chvalitebný (F. Bareš), matematika: chvalitebný (Dr. H. Konvalinka), silozpyt: výborný (Dr. H. Konvalinka), kreslení: chvalitebný (T. Scheller), tělocvik: dobrý (T. Scheller). Počet zameškaných hodin: 8, z nich neomluveno: 0.

V třídě čtvrté B, první pololetí školního roku 1883/4, vysvědčení třídy první s vyznamenáním, číslo 7. mezi 32 žáky řaděnými (vysvědčení je z 9. února 1884, podepsán: Hajnovský ředitel a Ant. Kvapil třídní): mravné chování: chvalitebné, pilnost: náležitá, náboženství: výborný (Dr. J. Procházka), jazyk latinský: chvalitebný (Ant. Kvapil), jazyk řecký: chvalitebný (Ant. Kvapil), jazyk český: výborný (Ant. Kvapil), jazyk německý: dobrý (Ant. Kvapil), dějepis a zeměpis: výborný (F. Bareš), matematika: chvalitebný (V. Valášek), silozpyt: chvali-

1936

tebný (V. Valášek), kreslení: chvalitebný (T. Scheller). Vnější úprava prací písemných: úhledná. Počet zameškaných hodin 5, z nich neomluveno: 0.

V třídě čtvrté B, druhé pololetí školního roku 1883/4, vysvědčení třídy prvé s vyznamenáním, číslo 7. mezi 32 žáky řaděnými (vysvědčení je z 15. července 1884, podepsán Hajnovský ředitel a A. Kvapil třídní): mravné chování: chvalitebné, pilnost: náležitá, náboženství: výborný (Dr. J. Procházka), jazyk latinský: dobrý (A. Kvapil), jazyk řecký: chvalitebný (A. Kvapil), jazyk český: výborný (A. Kvapil), jazyk německý: dobrý (A. Kvapil), dějepis a zeměpis: výborný (Bareš), matematika: dobrý (V. Valášek), silozpyt: chvalitebný (V. Valášek), kreslení: výborný (T. Scheller). Vnější úprava prací písemných: úhledná. Počet zameškaných hodin: 23, z nich neomluveno: 0.

V třídě páté, prvé pololetí škol. roku 1884/5, vysvědčení třídy prvé s vyznamenáním, číslo 12. mezi 46 žáky řaděnými (vysvědčení je ze 14. února 1885, podepsán: Hajnovský ředitel a Dr. J. Hradilík třídní): mravné chování: chvalitebné, pilnost: náležitá, náboženství: výborný (Dr. J. Procházka), jazyk latinský: chvalitebný (Dr. E. Štoloušský), jazyk řecký: chvalitebný (J. Placek), jazyk český: výborný (T. Frána), jazyk německý: chvalitebný (T. Frána), dějepis a zeměpis: chvalitebný (F. Bareš), matematika: dobrý (Dr. J. Hradilík), přírodopis (mineral.): chvalitebný (Dr. H. Konvalinka), jazyk francouzský: chvalitebný (T. Frána). Vnější úprava prací písemných: slušná. Počet zameškaných hodin 5, neomluveno: 0.

V třídě páté, druhé pololetí školního roku 1884/5, vysvědčení třídy prvé, číslo 18. mezi 43 žáky řaděnými (vysvědčení je z 15. července 1885, podepsán: Hajnovský ředitel a Dr. J. Hradilík třídní): mravné chování: chvalitebné, pilnost: náležitá, náboženství: chvalitebný (Dr. J. Procházka), jazyk latinský: chvalitebný (Dr. E. Štoloušský), jazyk řecký: dobrý (J. Placek), jazyk český: výborný (T. Frána), jazyk německý: dobrý (T. Frána), dějepis a zeměpis: chvalitebný (Fr. Bareš), matematika: dobrý (Dr. J. Hradilík), přírodopis (botan.): chvalitebný (Dr. H. Konvalinka), jazyk francouzský: dobrý (T. Frána), vnější úprava prací písemných: slušná. Počet zameškaných hodin: 0.

V třídě šesté, první pololetí škol. roku 1885/6, vysvědčení třídy prvé s vyznamenáním (vysvědčení je z 13. února 1886, podepsán: Haj-

novský ředitel a Dr. J. Hradilík třídní): mravné chování: chvalitebné, pilnost: náležitá, náboženství: výborný (Dr. J. Procházka), jazyk latinský: chvalitebný (K. Havránek), jazyk řecký: chvalitebný (K. Havránek), jazyk český: výborný (A. Hobl), zeměpis a dějepis: výborný (F. Bareš), matematika: dobrý (Dr. J. Hradilík), přírodopis (zoologie): výborný (Dr. H. Konvalinka), jazyk německý: dobrý (Vilém Goth), vnější úprava prací písemných: slušná. Počet zameškaných hodin: 0.

V třídě šesté, druhé pololetí¹⁰) škol. roku 1885/6, vysvědčení třídy první s vyznamenáním (vysvědčení je z 15. července 1886, podepsán: Hajnovský ředitel a Dr. J. Hradilík třídní): mravné chování: uspokojivé, pilnost: náležitá, náboženství: výborný (Dr. J. Procházka), jazyk latinský: chvalitebný (K. Havránek), jazyk řecký: chvalitebný (K. Havránek), jazyk český: výborný (A. Hobl), zeměpis a dějepis: chvalitebný (Frant. Bareš), matematika: dobrý (Dr. J. Hradilík), přírodopis (zool.): výborný (Dr. H. Konvalinka), jazyk německý: dobrý (Vilém Goth), vnější úprava prací písemných: slušná. Počet zameškaných hodin: 3, neomluveno: 0.

V třídě sedmé, první pololetí školního roku 1886/7, vysvědčení třídy první s vyznamenáním (vysvědčení je z 12. února 1887, podepsán: Hajnovský ředitel, F. Hrbek třídní): mravné chování: uspokojivé, pilnost: náležitá, náboženství: výborný (Dr. J. Procházka), jazyk latinský: dobrý (F. Hrbek), jazyk řecký: chvalitebný (K. Havránek), jazyk český: výborný (J. Weger), zeměpis a dějepis: chvalitebný (F. Bareš), matematika: chvalitebný (Dr. J. Hradilík), silozpyt: dobrý (Dr. J. Hradilík), filosofická propaedeutika: výborný (Dr. H. Konvalinka), jazyk německý: dobrý (F. Hrbek), vnější úprava prací písemných: čistá. Počet zameškaných hodin: 0.

V třídě sedmé, druhé pololetí škol. roku 1886/7, vysvědčení třídy první s vyznamenáním (vysvědčení je z 15. července 1887, podepsán: Hajnovský ředitel, a F. Hrbek třídní): mravné chování: uspokojivé, pilnost: náležitá, náboženství: výborný (Dr. J. Procházka), jazyk latinský: dobrý (F. Hrbek), jazyk řecký: chvalitebný (K. Havránek), jazyk český: výborný (J. Weger), zeměpis a dějepis: chvalitebný (F. Bareš), matematika: dobrý (Dr. J. Hradilík), silozpyt: dobrý (Dr. J. Hradilík), filosofická propaedeutika: výborný (Dr. H. Konvalinka), jazyk německý:

dobrý (F. Hrbek), vnější úprava prací písemných: obstojná. Počet zameškaných hodin: 0.

V třídě osmé, první pololetí škol. roku 1887/8, vysvědčení třídy první: mravné chování: uspokojivé, pilnost: náležitá, náboženství: výborný, jazyk latinský: dostatečný, jazyk řecký: dobrý, jazyk český: výborný, zeměpis a dějepis: chvalitebný, matematika: dobrý, silozpyt: chvalitebný, filosofická propaedeutika: výborný, jazyk německý: dostatečný, tělocvik: výborný, vnější úprava prací písemných: obstojná. Počet zameškaných hodin: 13.

V třídě osmé, druhé pololetí škol. roku 1887/8, vysvědčení třídy první: mravné chování: uspokojivé, pilnost: dostatečná, náboženství: výborný, jazyk latinský: dostatečný, jazyk řecký: chvalitebný, jazyk český: výborný, zeměpis a dějepis: chvalitebný, matematika: dobrý, silozpyt: dobrý, filosofická propaedeutika: výborný, jazyk německý: dostatečný, vnější úprava prací písemných: obstojná. Počet zameškaných hodin: 18.

Vysvědčení maturitní: mravné chování: uspokojivé, náboženství (podle sem. vysvědčení): výborný, jazyk latinský: dobrý, jazyk řecký: dobrý, jazyk český: výborný s prominutím ústní zkoušky, dějepis a zeměpis: chvalitebný — známka průměrná, matematika: dostatečný, fyzika: dobrý, přírodopis: výborný (podle sem. vysvědčení), filosofická propaedeutika: výborný (podle sem. vysvědčení), jazyk německý: dostatečný. Ježto tedy zkoušený předpisům zákonným dosti učinil, vydává se mu vysvědčení dospělosti ke studování na universitě. V Mladé Boleslavi dne 18. července 1888. J. Lepař, za c. k. zem. škol. inspektora, předseda zkuš. kommisie. Členové zkuš. kommisie: Norb. Hajnovský (ředitel), Hrbek František (jazyk latinský a německý), Jan Weger (jazyk český), František Bareš (zeměpis a dějepis), Karel Havránek (jazyk řecký), Václav Valášek (matematika a fyzika).

Stupnice známek stejná jako na vysvědčeních pololetních.

Z gymnasia odešel Pekař v mladém věku osmnácti let na filosofickou fakultu do Prahy, studovat profesuru dějepisu a zeměpisu. Nerozmýšlel se ovšem ani dost málo, který obor si má vybrat, zabývá se — i odborně — studii historickými již kolik let na gymnasiu. Pekařovi tanul na mysli ovšem hned s počátku

cíl: dráha vědeckého pracovníka. Také již hned v prvních letech věnoval se práci vědecké, nepřistoupil na fakultu s cílem středoškolské profesury. Státní zkoušky z dějepisu ani zeměpisu vůbec nekonal (ač ještě 18. prosince 1893 žádal ředitelství zkušební komise pro učitelství na gymnasiích a školách reálných o prodloužení lhůty k odevzdání domácí práce; lhůta ta byla mu — téhož dne co žádost podal — prodloužena do 17. března 1894, ale v tu dobu již byl Pekař na studiích na universitě erlangské). Hlavní zájem Pekařův obrátil se ovšem na historii středního a nového věku, a zvláště na dějiny české. Goll, Rezek a Emler byli jeho hlavními učiteli. Uvádíme zde seznam přednášek, které měl Pekař na filosofické fakultě (jako řádný posluchač) zapsány:

Zimní semestr 1888/9: Durdík: *O rozdělení věd* (publice, 1 hod.), Masaryk: *Náčrt dějin filosofie* (publice, 1 hod.), Emler: *O palaeografii latinské* (3 hod.), Emler: *Cvičení diplomatická* (2 hod.), Palacký: *Evropa* (publice, 1 hod.), Hattala: *O mladogramatické škole jazykozpytné* (publice, 1 hod.), Polívka: *Tvarosloví jazyka staroslověnského* (1 hod.).

Letní semestr 1889: Rezek: *Dějiny mocnářství rakouského nové doby (18. a 19. stol.; 3 hod.)*, Emler: *Cvičení palaeografická* (2 hod.), Emler: *Starší dějiny rakouské se zvláštním zřetelem k pramenům a literatuře jejich* (3 hod.), Goll: *Dějiny říše německé a Itálie ve středověku, I. část* (4 hod.), Kalousek: *Dějiny české ve 14. stol.* (3 hod.), Píč: *Dějiny národního znovuzrození rakouských Slovanů* (3 hod.), Palacký: *Asie* (publice, 1 hod.), Gebauer: *Česká literatura nauková (pokračování, 5 hod.)*.

Zimní semestr 1889—1890: Rezek: *Dějiny mocnářství rakouského* (5 hod.), Emler: *Cvičení palaeografická* (2 hod.), Goll: *Dějiny římské. Úvod. Vývoj ústavy státní do r. 300 př. Kr.* (publice, 2 hod.), Goll: *Dějiny říše německé a Itálie ve středověku, 2. část* (3 hod.), Palacký: *Fysikální zeměpis. Kosmická fysika a geogenie* (3 hod.), Gebauer: *Soustavná mluvnice jazyka českého, I. skladba* (5 hod.), Hattala: *Nauka o konjugaci hlavních nářečí slovanských* (2 hod.), Masaryk: *Praktická filosofie* (4 hod.), Emler: *O dějinách rakouských a pramenech jejich věku 13. a 14.* (3 hod.).

Letní semestr 1890: Goll: *Dějiny říše německé a Itálie ve středověku*, 3. část (4 hod.), Goll: *Dějiny římské. Vývoj ústavy státní do r. 300 př. Kr., dokončení* (publice, 1 hod.), Gebauer: *Soustavná mluvnice jazyka českého, I. skladba* (4 hod.), Emler: *O heraldice* (3 hod.), Emler: *O regestech. Návod ku zhotovování jich* (publice, 1 hod.), Kalousek: *O českých letopisech doby Přemyslovské* (publice, 1 hod.), Palacký: *Středověký zeměpis* (publice, 1 hod.).

Zimní semestr 1890/1: Emler: *Cvičení palaeografická* (2 hod.), Goll: *Dějiny římské v posledním století republiky* (2 hod.), Goll: *Dějiny říše německé a Itálie ve středověku*, 4. část (3 hod.), Jireček: *Dějepisné prameny jihoslovanské* (2 hod.), Píč: *O starších dějinách slovanských se zvláštním zřetelem k archaeologii* (1 hod.), Palacký: *Národopis I. (Asie)*, 3 hod.), Gebauer: *Soustavná mluvnice jazyka českého, II. nauka o slově* (5 hod.), Hattala: *O poměru epické poesie k historii* (publice, 1 hod.), Masaryk: *Dějiny filosofie 19. stol.* (2 hod.).

Letní semestr 1891: Goll: *Dějiny 15. stol.* (5 hod.), Emler: *Cvičení palaeografická* (2 hod.), Emler: *O formulářích* (publice, 1 hod.), Rezek: *Dějiny mocnářství rakouského r. 1848—49* (3 hod.), Rezek: *Dějiny Čech a Uher 1648—1705* (2 hod.), Gebauer: *Soustavná mluvnice jazyka českého. Nauka o slově, pokračování* (5 hod.), Kalousek: *Dějiny zřízení zemského v Čechách a v Moravě* (5 hod.), Palacký: *Národopis III. Národy středomořské, incl. Arabů* (3 hod.), Masaryk: *Logika* (4 hod.).

Zimní semestr 1891—92: Goll: *Dějiny 16. stol.* (5 hod.), Emler: *O chronologii římské a křesťanské* (3 hod.), Kalousek: *Dějiny české věku Poděbradského a Jagellonského* (3 hod.), Gebauer: *Česká literatura básnická od nejstarších dob do Komenského* (4 hod.), Čelakovský: *Dějiny práva v zemích českých* (5 hod.), Palacký: *Fyzikální zeměpis* (3 hod.), Mourek: *Historická mluvnice jazyka německého* (3 hod.).

Letní semestr 1892: Goll: *Dějiny anglické ve středověku* (2 hod.), Goll: *Čechy a Prusy ve středověku* (publice, 1 hod.), Emler: *Cvičení palaeografická a diplomatická* (2 hod.), Rezek: *Nejnovější dějiny Evropy a zvláště Rakouska od r. 1815—1848* (3 hod.), Rezek: *Repetitorium rakouských dějin pro kandidáty učitelství na středních školách* (2 hod.), Palacký: *Balkánský poloostrov* (1 hod.), Čelakovský: *Dějiny práva v zemích českých* (5 hod.).

Po absolutoriu fakulty filosofické (červenec 1892) dal se Pekař zapsat jako mimořádný studující na českou fakultu právnickou, kde měl — v zimním semestru 1892/3 — zapsány tyto přednášky: Heyrovský: InSTITUTE práva římského, Heyrovský: Dějiny římského práva a Hanel: Říšské i právní dějiny německé.

Ze zprávy (německé) ředitelů historického semináře profesorů Emlera a Golla z 24. března 1890 (psané vlastní rukou Emlerovou), podané na vídeňské ministerstvo kultu a vyučování, dovídáme se, že v zimním běhu 1889—1890 účastnil se cvičení v obou odděleních (t. j. v Gollově i Emlerově) i Pekař, vedle: Balcara, Dobiáše, Antonína Doležala, Fišara, Jaroslava Frankeho, Hajna, Klicmana, Frant. Klímy, Knorreho, Kulhánka, Frant. Linharta, Václava Novotného, Frant. Nerada, Salaby, Vahalíka, Jana Zítka a Žmavce. V Gollově oddělení probíral se Fredegar a Widukindovy „Res gestae Saxonicae“, v Emlerově oddělení pak jednáno o literatuře, o pramenech rakouských dějin (oester. Geschichtsquellen) a probírána II. kniha Chronicon Aulae Regiae. Předloženo bylo 8 prací, z nichž 7 navrženo k odměně (a to práce posluchačů: V. Novotného, F. Nerada, F. Linharta, F. Klímy, J. Zítka, A. Doležala a J. Frankeho) — Pekař práci neodevzdal.

O činnosti hist. semináře v zimním semestru 1890/1 podávají ministerstvu vyučování do Vídně zprávu ředitelé seminářů Emler a Goll dne 26. března 1891 (psáno vlastnoručně Emlerem). Dovídáme se z ní, že cvičení v obou odděleních (Emlerově i Gollově) účastnili se kromě Pekaře ještě posluchači: Bidlo, Doležal, Friedl, Heinrich, Klíma, Knorre, Košut, Kulhánek, Pešek, Preinhälter, Rejthárek, Ryba, Šimara, Zítek, Zvolský, a jako mimořádný posluchač stud. iuris Demel.¹¹⁾ U Golla probírány některé prameny k dějinám císařství za Jindřicha III. a prameny k dějinám II. pruské výpravy Přemysla Otakara II., u Emlera probírán úvod do metody dějezpytu a dějepisu, pak Vita S. Severini. — Předloženo bylo 7 prací, z nichž 5 doporučeno k odměně, mezi nimi na prvním místě práce Pekařova „Kandidatury Přemysla Otakara II. na německý trůn“ (vzniklá v oddělení Gollově), o níž ve zprávě jest referováno: práce ta

„uzavírá své vývody: králi Přemyslu Otakarovi II. nebyla nikdy německá koruna nabídnuta. Autor vychází vždy z pramenů a ovládá literaturu této otázky takřka úplně. Práce vyznamenává se kritickým ostrím a samostatností úsudku; její uveřejnění bylo by žádoucím“ (byla to pak Pekařova práce disertační, a vskutku byla uveřejněna v Časopisu Matice Moravské roč. XVI. a XVII., 1892 a 1893). Ostatní k odměně navržené práce byly od posluchačů: Bedřicha Knorreho a Františka Rejthárka — jim navržena odměna po 25 zl., a od Karla Peška a Antonína Doležala — těmto dvěma navržena odměna po 20 zl., kdežto Pekařovi navržena odměna 30 zl. (Zpráva ještě podotýká, že práce, kterou odevzdal cand. iuris Demel je sice velmi dobrá, ale jelikož jde o posluchače mimořádného, nemůže býti k odměně navržena.) Navržené odměny byly skutečně ministerstvem uděleny (výnosem z 13. dubna 1891).

Další zpráva ředitelů semináře Emlera a Golla, psaná rovněž vlastní rukou Emlerovou, datovaná 24. července 1891, referuje o činnosti semináře v letním semestru 1891. V obou odděleních účastnili se cvičení tito posluchači: vedle Pekaře Bidlo, Doležal, Friedl, Klíma, Pešek, Rejthárek, Zítek, Zvolský jako řádní členové a stud. iuris Demel jako člen mimořádný. U Golla kriticky interpretovány prameny 11. století, u Emlera Vincentius Pragensis a projednávány seminární práce písemné. — K odměně navrhují se práce: Frant. Rejthárka, Frant. Klímy, Jana Zítka, Jaroslava Bidla („Vzájemné vztahy Čech a Polska v II. polovině XI. a v I. polovině XII. století“), Josefa Pekaře, Karla Peška a Antonína Doležala. Pekař odevzdal práci „Povstání proti Václavu I. v letech 1248 a 1249“, o níž zpráva ředitelů semináře referuje: „práce podává chvalné svědectví obzvláštní bystrosti kritiky pramenů a obratnosti v užití získaných poznatků“; odměny (stipendia) navrženy po 30 zl. Fr. Rejthárkovi, Fr. Klímovi, J. Zítkovi, J. Bidlovi a J. Pekařovi, — po 25 zl. K. Peškovi a A. Doležalovi.

Zpráva vídeňskému ministerstvu vyučování a kultu o činnosti historického semináře v zimním semestru 1891/2 je psána

taktéž (německy) vlastní rukou Emlerovou, datována 11. dubna 1892 a je kromě ředitelů semináře Emlerem a Gollem po prvé podepsána i Rezkem (který zahájil též semin. cvičení). Seminárních cvičení účastnili se jako řádní členové posluchači: Jaroslav Bidlo, Gustav Friedrich, Václav Heinrich, Jan Hofmann, František Mísař, Josef Pekař, Josef Pospíšil, Karel Pešek, František Rejthárek, Josef Šimák, František Tomášek, Josef Turek, Josef Válek — a jako mimořádní členové Josef Šusta a iuris stud. Jaroslav Demel. U Golla probírán Otto Freisinský a prameny 12. století, u Emlera přehled a kritika českých pramenů 14. stol., 4. kniha Kroniky Beneše Krabice z Veitmile a životopis Karla IV. — dále projednávány písemné práce posluchačů. U Rezka probírána látka novějších rakouských a všeobecných dějin, zvláště prameny a literatura k dějinám církevního hnutí II. polovice XVI. stol., protestantské Unie a katolické Ligy, boje mezi Rudolfem II. a arcivévodou Matyášem, české povstání, třicetiletá válka a její následky v zemích rakouských. — Předloženo 11 prací, z nich 6 navrženo k odměně, a to práce posluchačů: Jaroslava Bidla („Veslavínův Historický kalendář“), Gustava Friedricha („Vztahy mezi císařem Karlem IV. a vévodou rakouským Rudolfem IV.“), Jana Nováka („Postavení českého krále Jana v boji Ludvíka Bavora s římskou kurií v letech 1323 až 1335“), Josefa Pekaře („Albrechta z Valdštejna jednání s nepřáteli císařovými v letech 1630—1634“), dále ještě práce Karla Peška a Františka Rejthárka. Práce označeny všechny za pilné, a všem navrženy odměny po 30 zl.

Zpráva o činnosti hist. semináře za letní semestr 1892 je rovněž psána vlastní rukou Emlerovou, podepsána Emlerem, Gollem a Rezkem, datována 20. července 1892. Praví se v ní, že cvičení se účastnili posluchači: Jaroslav Bidlo, Gustav Friedrich, Václav Heinrich, Jan Hofmann, František Mísař, Jan Novák, Josef Pekař, Karel Pešek, Josef Pospíšil, Josef Šimák, František Tomášek, Antonín Turek a Josef Válek. U Golla pojednáváno „o několika thematech dějin 14. a 15. století“, u Emlera probírána Kronika opata Petra Zbraslavského (hlavně II. kniha), kromě

toho pojednáno o některých „literárních zjevech středoevropských“ a probírány písemné práce posluchačů. U Rezka pojednáváno o agrárních a poddanských poměrech v rakouských zemích v 17. a 18. století až k Josefu II., se zřetelem na agrární poměry v současné Francii a Prusku; dále o pramenech a literatuře dějin evropských a zvláště rakouských v letech 1815—1848, a konečně probírány písemné práce posluchačů. — Ve zprávě referováno o 7 pracích, navrhovaných k odměně, a to posluchačů: Gustava Friedricha („Vztahy saského vévody Viléma ke králi českému Jiřímu od smrti Ladislava Pohrobka až k úmluvám chebským“), Václava Heinricha, Jana Nováka, Josefa Pospíšila, Josefa Šimáka („Selské povstání v severních Čechách roku 1680“), Antonína Turka a Josefa Válka. Pekař patrně práci neodevzdal žádnou.

V zimním semestru 1892—1893 (zpráva ministerstvu Emlerem psaná a ještě Gollem a Rezkem podepsaná je z 27. března 1893), zúčastnili se cvičení posluchači: Vojtěch Fousek, Gustav Friedrich, František Jiřík, Bohumil Konečný, J. Mrkos, Jan Novák, Karel Pešek, Josef Šimák, Josef Šusta, J. Tomášek, Antonín Turek, Josef Válek a František Vlk jako členové řádní a jako hospitanti: Josef Pekař (od 20. února 1893 doktor), iur. stud. Šimon, Max Dvořák a Antonín Podrábský. U Golla probírány „některé otázky dějin středověkých“ (vedle dějepisu i materiál aktový, „Aktenstücke“), — u Rezka pojednáváno o dějinách vývoje moderního dějepisectví, o Macchiavelliho spise „Il Principe“ a o vlivu jeho na mocenské dějiny 16. století, — a u Emlera pojednáváno o úkolech dějepisu, methodologie, pak čtena část IV. knihy kroniky Beneše z Veitmíle a probrány písemné práce posluchačů. K odměně navrženo pět prací (Fouskova, Friedrichova „Kancelář moravských markrabat Jindřicha Vladislava a Přemysla a z nich vyšlé listiny“, Šimákova „Rodina Vodňanských z Uračova a její paměti“, Novákova „Politika Přemysla Otakara I. v době sporů o trůn mezi Filipem Švábským, Otou IV. a Fridrichem II.“ a práce Peškova), Pekař patrně neodevzdal práci žádnou.

Z těchto zpráv, které jsou dosti podrobné, ale kde — kromě v prvních třech — neudáno, kterých oddělení se kteří posluchači účastnili, aniž u kterého z ředitelů kdo svou písemnou práci podal — vyplývá dosti zřetelně program seminárních cvičení. — Jest známo, že na Pekaře největší vliv měl Goll, a k práci valdštýnské že jej inspiroval Rezek. Pekař o tom píše sám v nekrologu o Rezkovi v ČČH, roč. XV., 1909, na str. 150—151. Učitelská činnost ostatních profesorů, jejichž přednášky Pekař měl zapsány, neměla na Pekaře daleko takový vliv, jako měli Goll a Rezek, ač zvláště Gebauerovu a Kalouskovu vědeckou činnost Pekař horlivě sledoval. Zeměpisný ani filologický či filosofický seminář Pekař neabsolvoval. — Nejen pro výjimečné nadání, ale i pro jeho ušlechtilou povahu oblíbil si Goll Pekaře tak, že jejich vzájemný poměr možno přirovnati jen k poměru otce k synovi. A vztahy jejich — Goll brzy Pekařovi tykal — zůstaly nezkaleny až do Gollovy smrti († 1929). Ale i Rezek měl Pekaře upřímně rád a jak mohl staral se o jeho zaopatření hmotné.

Ani jako posluchač universitní nikterak neměl Pekař peněz nazbyt, ba naopak. Z domova rodiče sice mu něco posílali, ale tyto příspěvky samy nemohly Pekařovi stačiti. Jeden čas otec Pekařův (někdy 1889 nebo 1890) již pochyboval, zda je mu možno syna Josefa v Praze na studiích udržeti, zda by nebylo lépe, aby se někde uchytil jako úředník středoškolák. Pekař jednou — v dopise ze 17. července 1890 — když jeho bytná (či jak Pekař vždy píše „paní“) psala jeho rodičům, že jí již hodně Pekař dluží — odpovídá otci na jeho výtky či úvahy, zda neměl studovat něco jiného, méně nákladného: „Že studuji professuru — to mne pranic nemrzí, ba myslím, že to je daleko výhodnější než právnictví či medicína. Není to žádná strašná budoucnost, — zaplať Pánbůh ale, že to mínění o ní tak jest rozšířeno. Aspoň každý se bude bát na to jít. Seminář je ovšem kratší a pohodlnější — ale připomínám, že bych Vás nestál ani o krejcar méně — ne-li více — kdybych byl v semináři, než vás stojím nyní... *Že byste kdy měli litovati toho, že já šel na studie, neb že bych Vám byl někdy k hanbě — k tomu bohdá nedojde.*¹²⁾ — Končím, doufaje, že mne laskavě při-

jmete a docela se usmíříte, až mne uvidíte... Pozdravuje Vás Váš Josef.“ — Pekař žádá různé instituce o podporu: tak výbor jubilejního fondu akademického čtenářského spolku v Praze — nebo podává 10. října 1891 žádost profesorskému sboru filosofické fakulty, ucházeje se o vypsanou cenu z „jubilejního fondu císaře Františka Josefa pro posluchače c. k. české university Karlo-Ferdinandovy“, a přikládá k této žádosti rukopis své práce „Kandidatury krále Přemysla Otakara II. na německý trůn“. Děkan (t. č. Goll) dává 16. října 1891 tuto žádost k posudku prof. Rezkovi („nejdéle do 10. listopadu 1891“), Rezek vyřizuje věc ústně 1. listopadu 1891 a Goll jako děkan vlastnoručně píše 13. listopadu 1891: „Sbor profesorský fakulty fil. 12. XI. 1891 udělil zadané práci polovici vypsané odměny, která děkanství vyplacena bude dne 2. XII. 1891.“

V prvním semestru svých studií (zimní běh 1888—1889) platil Pekař kolejné 4 zl. 20 kr., pak byl až do absolutoria od kolejného zcela osvobozen, i jako mimořádný posluchač na právnické fakultě (zimní běh 1892—1893) byl také zcela osvobozen.

Jako posluchač vysoké školy bydlil Pekař v Praze nejprve ve Štěpánské ulici č. 22 (čp. 615 v Praze II., dodnes je to též čís. orient. 22) u paní Anny Kocourkové, a to od prvního semestru (1888—1889) až do zimního běhu 1890—1891 včetně; pak v letním semestru 1891 bydlil v Lípové ulici č. 5 (čp. 1467 v Praze II., čísla domu i dnes stejná), a pak — v zimním i letním semestru školního roku 1891—1892 bydlil ve Štěpánské ulici č. 51 (čp. 644 v Praze II., dnes je to Štěpánská ulice orient. čís. 37) zase u paní Kocourkové, která se přestěhovala.

Pekař kromě zmíněných již odměn za práce seminární měl svůj příjem z kondic. Učil v rodině Černovických a pak v rodině inspektora technické finanční kontroly Aloise Kaše (inspektora cukrovarů při zemském finančním ředitelství). V rodině Kašů, značně zámožné, učil Pekař od jara 1889 do jara 1893, doporučen profesorem Josefem Ladislavem Pičem. Vyučoval tam syna Kašova Aloise (* 1879), který byl nejprve (ve školním roce 1889—1890) pro tělesnou slabost a neduživost externistou I. třídy

gymnasiální, pak privatistou gymnasia akademického a v III. tř. gymnasia na Smetance (v době co jej Pekař učil), a kromě něho učil bratra jeho Albrechta (* 1875), tehdy kvartána gymnasia v Žitné ulici¹³⁾ a kvintána a sextána akademického gymnasia.¹⁴⁾ Pekař přicházel do rodiny Kašovy takřka denně,¹⁵⁾ před polednem, zůstal na oběd a na svačinu, a velmi často přicházel i na večeri. Kašovi bydlili nejprve — až do r. 1890 — v Žitné ulici, v domě, kde je kavárna Deminka, pak se přestěhovali (v roce 1890) na Vinohrady do domu, v němž byl Grandrestaurant Heine (na rohu nynější Fochovy třídy a Italské ulice), kam k nim Pekař docházel téměř tři roky. Aloise Kašeho — který do školy jako privatista nechodil, — připravoval Pekař na zkoušky ze všech předmětů, nejprve až na konci škol. roku konané, pak na konci každého pololetí; Albrechta Kašeho spíše jen „přiučoval“, pomáhal mu v domácích úkolech a pod.¹⁶⁾ Vztah Pekařův k celé rodině byl srdečný, Kašovi brávali Pekaře s sebou i na Slovensko na prázdniny, kam jezdili k otci paní Kašové Johannu Eisenhutovi, který byl pachtýřem na statcích kníž. Alfreda Windischgraetze, bývalého ministerského předsedy, v Nádaši severozápadně od Trnavy. Pekař byl v Nádaši o prázdninách snad třikrát, určitě však prý dvakrát v letech 1889—1892, ovšem ne po celou dobu prázdnin, ale někdy dosti dlouho; starý pan Eisenhut (Čech sice, ale více německy hovořící, znal se též s Palackým, Riegrem, Olivou) rád s Pekařem rozmlouval — i do Prahy ke Kašům jezdíval — byl Staročech, kdežto Pekař Mladočech, a o to často se přeli, pan Eisenhut zejména Pekařovi radil, aby se učil německy (na což pak Pekař s povděkem vzpomínal). Pekaře měl velmi rád, říkával o něm: „Pekař ist ein sehr gescheiter Mensch, nur hat er den Fehler, daß er nicht deutsch lernen will — er wird eine große Zukunft haben.“ V Nádaši do „kaštilu“, jak říkali polozámeckému obydlí Eisenhutových, scházívali se o prázdninách každou neděli odpoledne majetnější lidé v okolí — hospodářští správcové, důchodní, větší sedláci — k Eisenhutovým na kuželky; objednáno bylo plzeňské a pražské párky, přicházely i dcerky návštěvníků, kterým se mladý Pekař, sličný, urostlý a duchaplný mladík, velmi

líbil, on však na ně velmi málo dal, jen jedna dcerka jakéhosi správce ze Somolán se mu líbila... U Kašů Pekař hovořival i o škole, o svých profesorech universitních, o Zikmundovi Wintrovi (to byl profesor Albrechtův), o Píčoví; o politice Pekař příliš nemluvil. Někdy i s hochy do divadla šel, ale to jen na historické kusy, jinak se o divadlo mnoho nezajímal, skoro vůbec ne o hudbu. Též o Turnovsku Pekař vyprávěl, o Hrubé Skále i jiných hradech. O rukopisech Královédvorském a Zelenohorském mluvil jako o padělcích, kdežto Albrechtův profesor češtiny na akad. gymn. František Prusík hájil jejich pravost, kterýžto rozpor svých učitelů prý Albrecht někdy ve škole i na své kůži pocítil. Někdy v kvintě měl Albrecht domácí úkol z češtiny na téma „vpád Tatarů na Moravu“; úkol ten vypracoval mu Pekař, a začínal slovy: „Rok 1241 zapsán jest krví v jihovýchodním Slovanstvu. Tak jako silou gigantickou v ničeho netušící kraj vyhrnula se spousta Tatarů, ničíc a pleníc nivy slovanské...“ a tak dále. Profesor Prusík prý pod to napsal: „...práce obsahem výborná, poněvadž ale ani pro oktávána možná, následkem toho nedostatečná“. Pekař měl zálibu pro poesii a často citoval u Kašů báseň Uhlandovu „Des Sängers Fluch“: „Es stand in alten Zeiten ein Schloß so hoch und hehr, weit glänzt es über die Lande bis an das blaue Meer“ a vždy pak s důrazem a přímo s ochutnávající zálibou řekl: „to je krásná báseň...“ Inž. Alois Kaše vypráví též historku, jak Pekař, když byl po prvé představen paní Barboře z Kriegelsteinu, která ke Kašům dvakrát týdně chodila na oběd, dámě, jež i profesory medicínské fakulty k nejvyšší společnosti počítána byla a již ruka vždy byla líbána (byla vedoucí porodní asistentkou v tajném oddělení zemské porodnice), Pekař jí jen rukou silně potřásl a stiskl ji se slovy: „Těší mne, paní z Kriegelsteinu“, načež si ona dáma stěžovala: „Ein ordinärer Mensch, der Arm tut mir jetzt noch wä“; ač ovšem pak se s ním smířila a dobře se snášeli. —

Pekař se zajímal ovšem již jako posluchač filosofické fakulty horlivě o současné události politické, sledoval noviny a jejich zprávy přijímal kriticky. Pozoruhodný je dopis, který psal domů, věda, že v Daliměřicích bude to všechny zajímati, o smrti ná-

sledníka trůnu Rudolfa v lednu 1889; psaní to je téměř mistrným referátem o novinářských zprávách o smrti Rudolfově.

Hned po absolutoriu filosofické fakulty (v červenci 1892) přistoupil Pekař k filosofickému doktorátu. Za disertační práci předložil svoji studii z Gollova semináře „Kandidatury krále Přemysla Otakara II.“; děkanství filosofické fakulty oznamuje mu 7. listopadu 1892, že práce ta byla oběma recensenty (profesory Kalouskem a Rezkem) schválena, a vybízí jej, aby se k rigorosu přihlásil. Vskutku již dne 3. prosince 1892 Pekař složil dvouhodinové rigorosum z historie a z latiny. Zkoušeli ho profesori Josef Kalousek a Antonín Rezek z dějepisu a Jan Kvíčala z latiny. Výsledek: jednohlasně výborně. Pekař se poté připravoval k rigorosu z filosofie. I při tom zápolil se starostmi o peníze — nedostává se mu na černý oblek k promoci, tíží jej i kolky k žádosti o stipendium do ciziny a kolky na přílohy k ní, má vydání za uhlí, byly větší mrazy než jindy, nehledíc k výdajům běžným. Píše domů žertovně koncem ledna 1893 (když byl vypsál své starosti materiální): „Zdá se mně, že dnes nějak hloupě píšu, ale to je snad tím, že studuju nyní samý tak hrozně učený věci, že člověk z toho hloupne. Do opravdy to ale bráti nemusíte,“ a na konci dopisu poznamenává a podtrhuje: „já se nyní jmenuji *Phil. Cand. Jos. Pekař*“. Dne 11. února 1893 složil Pekař rigorosum z filosofie, zkoušeli ho profesori Durdík a Hostinský, u obou byl výsledek „dostatečně“ (stupnice známek je: výborně, dostatečně, nedostatečně). 20. února 1893 měl Pekař promoci: promotorem byl profesor Kalousek, děkanem filosofické fakulty romanista Jan Urban Jarník, rektorem profesor právnické fakulty Jiří Pražák. Pekařův otec přijel na promoci. (V protokolu rigorosním má Pekař číslo 99, číslo 98 má univ. profesor Vladimír Novák, fysik — promoval 19. prosince 1892, číslo 97 má univ. profesor klasický filolog František Groh, promoval však až 14. července 1893, a číslo 100 má univ. profesor historik Václav Novotný — promoval 22. března 1893. Je vidět, že filosofické promoce tehdy byly daleko vzácnější než dnes, při čemž v ně byly zahrnuty i nynější doktoráty věd přírodních.)

Po promoci hodlal Pekař odjetí na studie do Německa, a to již na letní semestr 1893, který se začínal až po velikonocích. Žádost o stipendium na cestu si již podal dříve, hned po hlavním rigorosu. Jak o tom píše domů v lednu 1893, Goll mu ji celou napsal a on ji jen opsal. Profesorský sbor usnesl se žádost podporovati a pověřil Rezka, aby vypracoval referát o ní pro ministerstvo vyučování a kultu. Stalo se tak v lednu 1893, ale vyřízení dlouho nešlo.¹⁷⁾ Zatím stal se Pekař členem redakce Ottova Naučného slovníku, resp. stálým přispěvatelem, což bylo v té době nepochybně hlavním pramenem Pekařových příjmů. Články do Ottova Naučného slovníku, i zeměpisné a jiné, psal Pekař tedy v té době z důvodů převážně materiálních, výdělečných, jenom některé z nich podepsal — značkou Pkř. Většinu hesel však nepodepsal.¹⁸⁾ Pekař říkával žertem, že tyto články jsou hodny jeho jména, totiž že je „pek’“.

Zatím Pekař již pracoval horlivě o své práci o valdštejnském spiknutí, která měla býti jeho prací habilitační.

Dne 28. října 1893 píše Pekař vlastnoručně:

An das Prorektorat der Universität Erlangen.

Der ehrerbietigst unterzeichnete Ph. Dr. Josef Pekař wendet sich an das Prorektorat der Universität Erlangen mit der Bitte ihn zur Immatrikulation vormerken zu wollen.

Derselbe ist bereits beschäftigt mit einer größeren wissenschaftlichen Arbeit, welche er in Erlangen wegen Mangel des Quellenmaterials nicht beendigen könnte. Bittet deshalb um Bewilligung, sein Eintreffen an die Universität bis zum äussersten Termin, eventuell noch über denselben, hinauszuschieben können.

Seine Papiere wird er unverzüglich, sobald er nur ihre Abschriften erhalten wird, dem Prorektorate einsenden.

Prag, den 28. October 1893.

Dr. Josef Pekař.

(Prag, Stephansgasse, Nr. 24.¹⁹⁾

Někdy v polovině října 1893 (psaní je nedatováno), píše Pekař otci: „Pojedu do Bavor, do města Erlank a sice asi až 20.—25.

listopadu. Mám zde totiž zmíněnou již práci a s tou musím být hotov. Goll se ptal tam, kdy nejpozději mohu přijet a přišla odpověď, že až do 30. listopadu. Na posvícení²⁰) jsem nemohl přijeti — měl jsem a mám tolik práce, že 2—3 dny bych musil mnoho dohánět do noci. Konečně bylo před posledním a já neměl nazbyt peněz. Ale je možné, že se doma zastavím koncem listopadu... Peníze mi půjčí Goll, ale bude mi to dávat jen měsíčně, 100 zl. na cestu, první měsíc a zápis. Z toho tedy útraty za šaty a boty a dluhy nebudu moci platit a je toho najednou na mne moc.

Mohl bych snad také přijeti na Všechny svaté, ale jen tehdy, budu-li do té doby hotov s ustanovenou částí práce.

Jinak jsem zdrav a přeji si, abyste byli také všichni vespolek zdraví. Zvláštního tu není nic, leda ten výmínečný stav, který ostatně ujde a nikomu mimo Národní listy nemusí překážet. Co se venku o tom povídá je jak jsem slyšel, mnoho přehnáno.“

Do Erlang dostal se však Pekař až v prvních dnech lednových roku 1894, 4. ledna byl ještě v Praze. 7. ledna již byl určitě v Erlangách. Na universitě erlangské frideriko-alexandrinské immatrikulován byl dne 8. ledna 1894 za prorektora (což byla nejvyšší akad. hodnost, rektorem byl princ regent bavorský Luitpold) historika Friedricha von Bezolda (1848—1928). Druhého dne po immatrikulaci píše Pekař obšírný dopis rodičům:

(tištěná hlavička)

GG. Windhorn's

Hôtel Walfisch

Erlangen

Erlangy, v úterý večer 9. ledna 1894.

Drazí!

Psal jsem naposled z Norimberka a dnes dopoledne z Erlang korrespondenční lístek s udáním adresy mého bytu.

Byt by nebyl zvlášť drahý — 11 zl. se zvláštním vchodem, sám a sám, — to musí platit se v Praze nanejmeně. Dnes však pozoruji, že bude velmi studený. Budova jest stavěna jako pro léto; jen z cihel, které nemají

venku omítky a vnější okno jest na rohy cihel položeno tak, že mezi otvory, povstávajícími tím, že v rozích nad sebou ležících cihel malta schází, vidíte skrz první okno přímo ven. Jest tedy vlastně jen okno jednoduché a to za nynějších mrazů znamená buďto mráz v pokoji nebo dvojnásobné topení. Váhám přece dáti výpověď, protože hledání bytu a stěhování stojí mnoho starostí i peněz a protože konečně paní, stará paní, vdova po lékárníkovi, jest vzor ochoty, jaký jsem v Praze nepoznal a konečně žije v poměrech snad ubohých. Řekla mi aspoň, že má tři prázdné pokoje a že musila nábytek zastavit. Káva je výborná; v Praze bych ji musil platit aspoň 15 kr; zde platím za ni 20 pfeniků, t. j. 12 kr.

Co za takových poměrů nutně potřebuji, je teplé bačkory. Ptal jsem se dnes zde, co takové stojí, ale bylo mi řečeno, že 3—4 marky, to jest okolo 2 zl. Myslil bych, že byste mi mohli teplé bačkory poslati, přišly by i se zásilkou mnohem laciněji — dát 2 zl za bačkory (zde říkají: plstěné střevíce) zdá se mi mnoho a nevím, zda bych do konce měsíce vystačil, když ze 100 zl, které jsem dostal na cestu a na leden od prof. Golla, mám již sotva polovici. Kdy přijde stipendium celé, nevím, ale myslím, že v únoru. Cesta stála na 15 zl, zápis na 26 zl, 10 zl v Praze za dluhy a ještě mne čeká zaplacení za kufr, který dosud nepřišel, ježž však čekám v nejbližších dnech. To jsou ovšem všechno mimořádná vydání — jinak lze zde žít stejně draho jako v Praze a doufám tedy v únoru ušetřiti, co jsem musil nyní vydati více.

O universitě nebudu mnoho psáti — poslouchám jen jednoho profesora, známého Gollova²¹) a dokončuji zde své staré práce. Budu snad pracovati v universitě, abych doma ušetřil topení. Město jest dost velké, to jest roztažené kolem dvou náměstí a velkého parku, uprostřed něhož stojí staré a nové universitní budovy. Domy jednopatrové téměř veskrze, ulice široké a rovné jako podle liniálu, život na ulicích skrovný. Pro toho, kdo přichází z Prahy, je to, jakoby přišel na vesnici. Potěšilo mne včera, když jsem z jedné stodoly slyšel mlátit cepama. Vzpomněl jsem si mimovolně na Daliměřice. To ovšem v Praze nikde a nikdy jsem neslyšel.

Strava jest dost podobná naší, ale ovšem tak dobře upravený pokrm jako v Praze zde se nedostane. Omáček k masu nemají vůbec; dostal jsem jednu řípu, jednu brusinky a jednu jakousi kaši ze zeleniny a brambor. Ke všemu dostane člověk rozkrájené brambory, opečené a maštěné, což lze

ještě dobře jísti. Pivo je dobré všude a silné, ovšem černé pivo a stojí 14—18 pfeniků, t. j. 8—9 krejcarů půllitr. Každá sklenice má cínové víčko, což se mi nemálo líbí.

Jsem tu sám a to mi není zvlášť milo. Zdá se mi vůbec, že zde žije se mnohem pořádněji a přísněji než v Praze. Nejen starší lidé, ale i studenti jsou zde jaksi vážnější než v Praze a vysvětluje se to tím, že tu jsou protestanté. Erlangy jsou protestantské město a protestanti drží víc na pořádný a zbožný, lze-li slova tohoto užítí, život než katolíci. Jen v neděli jsem se s několika zdejšími studenty pobavil výborně — koukali se na mne ovšem, jakmile zvěděli, že jsem z Čech, jako na zvláštní zvíře.

Co jest zde příjemnější než v Praze, jest ochota všech, s kterými se člověk setká a jichž na to či ono potřebuje se zeptat. V Prešpurku v Uhrách mi jednou kluk nadal, protože jsem mu dal za kufřík z nádraží do města 40 kr; — zde dal jsem za týž a těžší kufřík 60 feniků, t. j. 35 kr. a posluha z nádraží mi děkoval, ač dostal méně, než dle taxy dostati měl.

Škoda, že tu nejsem v létě, — v létě musí zde býti krásně. Kolem jsou vrchy a lesy; v městě jsou veliké parky a krásná stromořadí; musí to býti radost zde prodlévati. Prozatím musím se spokojiti s tím, den co den doma nad svou prací seděti a jen v neděli někam zapadnouti.

České noviny zde ovšem nejsou mimo pražskou protičeskou Bohemii. Předplatil jsem se na pražskou „Politik“, to jest ještě nepředplatil, ale psal o její zasílání. V universitě jest krásná čítárna, kde vyloženo je mnoho německých a cizozemských časopisů.

Tím myslím jsem Vám to nejbližší a nejnnutnější sdělil a mohu ukončiti. Opakuji svou adresu: Pan Dr. J. P. in Erlangen (Bayern), Universitätsstraße, Nr. 36. Opište to pozorně!

Všechny srdečně pozdravuje a na Turnov a Daliměřice, tak daleko, tak daleko vzdálené vzpomíná Váš Josef.

P. S. Že pozdravuji pana Lhotáka, jež vidím s jeho veselou, stále úsměvnou tváří seděti na lavici u okna, s dýmkou v ústech a Markovy.

Zatím bylo vyřízeno — výnosy ministerstva vyučování a kultu z 14. dubna 1893 a z 3. ledna 1894 — Pekařovo stipendium: uděleno mu ve výši 800 zlatých za účelem „návštěvy cizí university k zdokonalení se vědeckému v oboru dějepisu a pomocných

věd“. Děkan (jest jím právě prof. Rezek) vyrozumívá o tom Pekaře zprávou z 31. ledna 1894.

V dalším dopise domů z Erlang — ze 4. února 1894 — Pekař vypočítává ceny běžných potřeb každodenních, a pochvaluje si erlangský svěží a zdravý vzduch, který mu „nadobyčej svědčí“. V dopise otci ze 6. března 1894 Pekař píše, že má „hrozně mnoho práce“ a za 14 dní že už pojede domů.²²⁾

V květnu 1894 je Pekař v Praze (seminární vysvědčení z Erlang — jen prosté potvrzení o účasti na cvičeních v zimním semestru (to se tam praví výslovně) — od profesora Fr. von Bezolda je datováno 8. května 1894, ale zdá se, že bylo vyžádáno a poštou posláno.²³⁾ 10. května 1894 již z Prahy žádá Pekař rektorát berlínské university o záznam immatrikulační a o povolení termínu až do 18. května. Vskutku immatrikulován byl na universitě Friedricha Viléma v Berlíně dne 25. května 1894, na filosofické fakultě, za rektora Karla Weinholda (filologa-germanisty, * 1823, † 1901) a za děkana filosofické fakulty Otto Hirschfelda (žáka Mommsenova, historika starověku, * 1843, † 1922). V Berlíně, kde Pekař bydlel v čtvrti Berlin N., Linienstr. 96, účastnil se Pekař seminárních cvičení profesorů Paula Scheffer-Boichorsta (* 1843, † 1902, dějepisce zejména 11. až 13. století) a hlavně Maxe Lenze (* 1850, † 1932, proslulého učitele — též Boh. Navrátil a Lad. Hofman z českých historiků se u něho školili). Max Lenz vystavil Pekařovi (20. července 1894) vlastnoruční vysvědčení: Herrn Dr. Joseph Pekař bestätige ich hiemit, daß er meine Seminarübungen über die Anfänge der Regierung Friedrichs des Großen mit regem Eifer besucht hat und ihnen mit sichtiger Aufmerksamkeit gefolgt ist.

Berlin, den 20. Juli 1894.

Dr. Max Lenz,
ord. Professor der Geschichte.

Kromě toho poslouchal Pekař přednášky historika Heinricha von Treitschke (*1834, † 1896), filosofa Eduarda Zellera (* 1814, † 1908) a j.

Poté Pekař se vrátil do Čech, 27. července 1894 jest již najisto v Praze, proto formálně byl 23. ledna 1895 ze seznamu posluchačů berlínské university škrtnut. V té době — koncem roku 1894 a začátkem 1895 Pekař připravuje svého „Valdštejna“ k tisku. Česká Akademie pro vědy, slovesnost a umění, kde spis měl vyjít, vrátila Pekařovi dne 2. listopadu 1894 rukopis jeho práce (nazývala se tehdy „Zrády Albrechta z Valdštejna a zpráva Rašínova“) k přepracování. Spis pak vyšel, poněkud zkrácen, až ke konci roku 1895. 6. dubna 1895 zmiňuje se Pekař v dopise domů, že práce jeho (totiž Valdštejn) se tiskne, ale píše, že má býti již do konce července hotova. — Jaké v té době měl Pekař příjmy, z čeho žil, přesně nevíme, v dopise výše citovaném (ze 6. IV.) píše „já jsem zdrav a takto mám se dobře. Nějakou dobu jsem učil na obchodní akademii němčině, a neměl jsem proto mnoho času“ (snad na některé obchodní škole?). Pekař psal v té době též ještě články do Ottova Naučného slovníku.

Dne 3. května 1895 nastupuje Pekař jako suplující učitel na gymnasiu v Mladé Boleslavi, na témž gymnasiu, které před sedmi lety jako maturant opustil. A nastupuje tam jako zástupce onemocněvšího profesora dějepisu a zeměpisu Františka Bareše, svého bývalého učitele, který od té doby až do konce školního roku měl dovolenou. Pekař učil v Boleslavi však jen krátce, jen do konce školního roku (zakončen tehdy 13. července 1895), za substituční odměnu 50 zl. měsíčně (výnos zemské školní rady z 8. června 1895) — ovšem až do 15. září 1895, přes prázdniny — jest Pekař členem sboru gymnasia mladoboleslavského. Pekař, „c. k. suplující učitel“, učil zeměpisu a dějepisu (tehdy to byl jeden předmět) ve třídách: I.a, I.b (po 3 hodinách, učilo se jen zeměpisu), ve třídě čtvrté (4 hodiny, učilo se zeměpisu i dějepisu), ve třídě páté (3 hodiny, jen dějepis) a ve třídě šesté (4 hodiny, též jen dějepis). Jiným předmětům neučil; měl celkem 17 hodin týdně.

Ve sboru mladoboleslavském byl Pekař kromě profesora Ignáce Konvalinky jediný doktor. Z celého sboru nebyl nikdo nijak pronikavě literárně činný. Ředitel, Josef Podstatný, byl

klasický filolog. Mnozí profesori ovšem byli tíž jako v dobách Pekařových studií na tamním ústavě, a někteří z jeho nynějších kolegů byli dříve jeho profesory. Mezi Pekařovými žáky v Boleslavi byl (v třídě I.b) též nynější universitní profesor bratislavský, historik Václav Chaloupecký. Profesor Chaloupecký pamatuje se na mladého Pekaře z dob boleslavské jeho supletury velmi dobře; vypráví, že si o něm studenti říkali, že stejně je určen za profesora na universitě, že jen tak na léto do Boleslavě přišel — a Chaloupeckému neušlo — stejně jako jinému jeho žákovi, Josefu Šťastnému z kvarty — jak Pekař přezíral středoškolské poměry, byl zcela odlišný od ostatních profesorů, ani obvyklého notesu profesorského neměl, nýbrž jen jakýsi kus papíru, a kolikrát přecházel po třídě nevnímaje ani odpovědi žáků. Působil mocným dojmem i na mladé žáky, svou elegancí i svým chováním, celým zjevem. — Žákem Pekařovým — v sextě — byl též známý botanik Josef Podpěra.

O prázdninách 1895 byl Pekař nejprve doma v Daliměřicích, pak od konce července a v srpnu patrně v Praze; někdy v říjnu píše Pekař domů, že byl v srpnu nemocen chřipkou. V první polovici září byl Pekař krátkou dobu v Drážďanech, a od polovice září byl suplentem na gymnasiu v Praze v Truhlářské ulici. Pekař píše domů (v říjnu 1895): „Dostal jsem to náhodou a připravuji se nyní při tom k docentuře. Mé práce jsou vytištěny již dvě třetiny; ... tisk jde ovšem pomalu: práce je veliká a nyní mám dosti málo času, neboť škola ztráví ho nejvíce“; zve dále rodiče, aby přijeli na výstavu do Prahy a udává novou svou adresu: Štěpánská ul. č. 31, 3. poschodí (je to dům čp. 567 v Praze II., nyní Štěpánská ul. č. 15 n.).²⁴⁾

Prof. Bareš nastoupil začátkem školního roku, v září 1895, opět na gymnasiu v Mladé Boleslavi, Pekař nezastupuje ho tedy již v Boleslavi, a — jak shora již uvedeno — přichází hned na začátku školního roku, který zahájen byl 18. září 1895, na gymnasium na Novém městě v Praze, v Truhlářské ulici. Přichází opět jako „náměstný“, suplující učitel, a to k zastupování profesora dr. Františka Šembery, který obdržel na školní rok 1895/6

úplnou dovolenou. Pekař vyučoval v Truhlářské ulici hned od začátku školního roku (výnos zemské školní rady o jeho povolání na gymnasium do Truhlářské ulice je až z 25. října 1895— opoždění zcela obvyklé, datum od kdy přikázán pražskému ústavu je 16. září 1895). Učil tam po celý školní rok až do jeho ukončení, což bylo dne 8. července 1896. Členem sboru zůstal však až do 31. srpna 1896, neboť teprve dnem 1. září 1896 nastoupil s právní účinností na nové své místo ve Strakovské akademii. Pekař dnem 1. září 1896 na své místo suplentské na gymnasiu v Truhlářské ulici resignoval.

Současně s Pekařem — na podzim 1895 — přišel na gymnasium v Truhlářské ulici též ThDr. Antonín Podlaha (pozdější světící biskup a znamenitý archeolog a historik) jako skutečný učitel katolického náboženství. Podlaha také stejně s Pekařem ústav opustil, přijav rovněž jako Pekař místo prefekta ve Strakovské akademii. — Ředitelem gymnasia v Truhlářské ulici byl tehdy historik František Sobek, autor školních učebnic zeměpisu a též učebnice rakouských dějin pro oktávu („Děje mocnářství Rakousko-Uherského“), který sice Pekařovi nedal vysvědčení nejhorší, ale ústně se o něm vyjadřoval nepříliš příznivě, zejména skepticky se vyjadřoval o Pekařových schopnostech paedagogických. To bylo v roce 1895/6, a tři roky na to — 3. ledna 1899 — obrací se vídeňské ministerstvo vyučování na Pekaře přímo, aby podal odborný posudek, zda se hodí k účelům vyučovacím nově vyšlá učebnice rakouských dějin pro osmou třídu gymnasijní Kameníček-Dvořák: Dějepis mocnářství rakousko-uherského! A později Pekařova oktávánská učebnice rakouských a pak československých dějin vytlačila všechny ostatní a je dílem mistrným! — Kromě zmíněných již Antonína Podlahy a Františka Šembery (který však měl po celý rok dovolenou) byla tehdy na ústavě celá řada profesorů vynikajícím způsobem literárně činných. Tak přírodopisci Bohumil Bauše a Viktor Nejdrl, docent klasické archeologie Hynek Vysoký, pozdější univ. profesor filosof František Čáda, češtinář František V. Vykoukal. — Pekař učil v Truhlářské ulici zeměpisu a dějepisem (což byl ten-

krát jeden předmět) v třídě II.a (4 hodiny), v III.a (3 hodiny), v kvartě (4 hodiny) a v kvintě (3 hodiny), a (nepovinné) němčině v kvartě (4 hodiny), celkem 18 hodin. Pekař byl též správcem kabinetu zeměpisného. Ve výroční zprávě gymnasia je zevrubně popsán školní výlet (datum neudáno, patrně v létě 1896), který podnikla kvarta a kvinta za vedení profesorů Boh. Bauše, Jos. Čapka, Jaroslava Červenky, dra F. Čády a dra Jos. Pekaře do Berouna, odtud na horu Děd a k lesní samotě na Lisku, do Hudlic do rodného domku Jungmannova, do Králova Dvora do hutí a pak zpět do Prahy.

Mezi tehdejšími žáky Pekařovými nalezneme v třídě III. a) malíře a grafika Jaroslava Bendu, spisovatele Stanislava Mojžíše-Loma, v kvartě známého šachistu Oldřicha Důrase a profesora Zdeňka Záhoře, v kvintě historika Zdeňka Kampra. Žák Pekařův ze sekundy a) Ladislav Erben, nyní vládní rada české finanční prokuratury, pamatuje se na Pekaře jako na svého učitele v Truhlářské ulici velmi dobře. I v jeho vzpomínkách jeví se Pekař jako elegantní mladý muž; všichni ve třídě ho měli rádi. VI. rada Erben vzpomíná, jak Pekař zhusta projevoval své horlivé vlastenectví, a jak též upozorňoval své žáky na současné politické události a vysvětloval je, používaje této příležitosti též k osvětlení probíraných partií dějepisných a zeměpisných. Vzpomíná též jak všichni sledovali pilně průběh tehdejší války italsko-habešské, stranice ovšem Habešanům jako národu také „kulturně méněcennému“, za jaký tehdy často národ náš prohlašován. Když přišla zpráva o porážce Italů u Aduy (1. března 1896), Pekař byl tak rozradostněn, že toho dne ani nezkoušel, ač jindy zkoušel každou hodinu. I v Truhlářské ulici Pekař však příliš horlivě svému učitelskému povolání středoškolskému se nevěnoval, vida svůj cíl jinde. Velmi často nepřednášel, nýbrž četl z učebnice, ba někdy dal čísti některým z žáků²⁵⁾ a sám při tom něco psal nebo četl. Žáci uzavírali z toho, že Pekař toho „moc neumí“, a byli pak nemálo překvapeni, když se habilitoval. Zajímavá je i vzpomínka na malou epizodu: jeden sekundán popěvoval si o přestávce písničku o pekařovi a pekařce, narážející zřejmě na

prof. Pekaře. Pekař se to dozvěděl a žáka si zavolal ke katedře a přímo mu to vytkl. Žáček se dal do pláče, a tu Pekař do smíchu a řekl: „No, víte, kdybych byl tím opravdovým pekařem s malým ‚p‘, tak bych se měl jistě lépe, než jako Pekař s velkým ‚p‘.“ Věc tím byla odbyta. — Ředitel Národního divadla Stanislav Mojžíš-Lom vzpomíná na Pekaře jako na mladého elegantního profesora z Truhlářské ulice, velmi živého a zcela se lišícího od ostatních členů sboru. Vzpomíná, jak ho měli žáci rádi — jednou, kdy už Pekař dávno z Truhlářské ulice odešel, vzkřikl o přestávce jeden ze spolužáků do třídy: Pekař je tu — a všichni hrnuli se honem radostně ke dveřím; byl to však pekař s houskami. — Stanislav Mojžíš-Lom vypráví též, s jakou vervou a pathosem Pekař jim přednášel při probírání dějin visigotských Vrchlického báseň o Alarichovi, dikcí hodnou obdivu (jenže pak terciáni přezdívali Pekařovi „Alarich“). Pekař, ač byl laskavý, kázeň měl takřka vzornou. Poměr jeho k řediteli Sobkovi byl zcela vlažný, zato zemského inspektora se tehdy Pekař přece bál. — Od terciánských dob utkvěl St. Lomovi v paměti Pekař jako člověk ušlechtilý a výjimečně osobně milý a milování hodný.

Pekař měl v Truhlářské ulici plat 600 zlatých ročně ze studijního fondu zemské hlavní pokladny v Praze a substituční přídavek 100 zlatých ročně. Jak již bylo řečeno, Pekař dnem 1. září 1896 na toto místo resignoval, ale obdržel ještě plat za dobu od 1. do 15. září 1896 (25 zlatých z platu a 4 zl. 16 kr. ze substitučního přídavku).

Pekařovi se na střední škole mnoho nelíbilo. Zejména vyučování zeměpisu a partií jeho zájmu odlehlých ho nevábilo. Po odchodu z Truhlářské ulice už nikdy Pekař na střední škole neučil; ještě 20. září 1896 upozorňuje ho ředitel obchodní akademie v Hradci Králové Josef Pazourek, že na jeho ústavě bude právě vypsán konkurs na místo profesora dějepisu a zeměpisu, ale Pekař již přijal místo jiné. Odešel z Truhlářské ulice spolu s Podlahou i Čádou (ten přešel na gymnasium smíchovské), s Podlahou přešli spolu na Strakovu akademii. Akademie ta, zřízená z nadace českého hraběte Jana Petra Straky z Nedabylic

a Libčan (* 1645, † 1720), byla právě otevřena. Budova, s jejíž stavbou na bývalé jezuitské zahradě pod Letnou započato v r. 1893, byla dokončena teprve v roce 1896, nákladem přes jeden milion zlatých, se zařízením na tu dobu nejmodernějším (s ústředním topením, elektrickým osvětlením, koupelnami atd.). Ředitelem akademie jmenován již r. 1894 JUDr. Josef Trakal (* 1860, † 1913, od r. 1888 docent, od 1891 profesor filosofie práva a mezinárodního práva na české právnické fakultě), který vykonal pak studijní cestu po internátech v cizině; ústav, mající tehdy 26 chovanců, byl otevřen 18. listopadu 1896, slavnost otevření konána až 21. března 1897. V akademii, která byla vyhrazena synům české šlechty katolického náboženství, byli chovanci, jichž zaopatření hrazeno z nadace Strakovy, i chovanci platící, všichni však nosili stejnokroje a byli podřízeni jednotnému pevnému domácímu řádu. Později — 1899 — zřízeno bylo na ústavě i zvláštní soukromé gymnasium, předtím to byl jen internát, kde však vyučováno i předmětům vzdělání doplňujícím, jako cizím jazykům, hudbě, tělocviku. Správu jmění nadačního obstarával zemský výbor za vrchního dozoru státního; akademii řídilo kuratorium, skládající se z předsedy (v době Pekařova pobytu v akademii jím byl Karel kníže Öttingen-Wallerstein a po něm Alfred kníže Windischgraetz) a šesti členů; bezprostřední řízení vedl ředitel, jmenovaný, stejně jako předseda kuratoria, císařem.

Kuratoriem Strakovské akademie vypsán byl 17. dubna 1896 konkurs na obsazení dvou, eventuálně tří míst prozatímních prefektů (konkurs uveřejněn byl v „Pražském denníku“, v „Prager Abendblattu“ 29. dubna 1896, v „Brünner Zeitung“ a v „Moravských novinách“), lhůta k podání žádostí stanovena byla do 28. května 1896. Žádali podle pořadí: ThDr. Antonín Podlaha, Alois Svoboda (* 1851, vychovatel v rodině Trauttmansdorffů ve Vídni), PhDr. Jaroslav Weltrubský z Weltrub (* 1856, lékárník v Rakovníku), kněz PhDr. Jan Košťák (* 1838), PhDr. Josef Pekař a František Müller (* 1872, suplent v Praze). Přijati byli Podlaha, Svoboda a Pekař (Pekař o tom píše 25. června 1896

rodičům: „bylo k tomu třeba mnoho štěstí a mnoho protekce — měl jsem obojí, protekci ovšem zas od obou pp. profesorů univ., jež znáte“ — není těžko uhadnout, že Gollovu a Rezkovu). Pekař podal žádost — velmi stručnou — datovanou 27. května 1896, z níž se mimo jiné dovídáme, že byl zaměstnán po všechna čtyři léta svých studií universitních jako vychovatel v rodině p. Aloise Kaše, inspektora cukerní daně (viz výše), a pak že v tu dobu bydlel ještě ve Štěpánské ulici č. 31; k žádosti přikládá Pekař domovský list, opis doktorského diplomu, vysvědčení ředitelství gymnasia mladoboleslavského (z 16. září 1895), kvalifikační výkaz z ředitelství gymnasia v Truhlářské ulici,²⁶⁾ křestní list, immatrikulační listy universit erlangské a berlínské, vysvědčení okresního lékaře (MUDr. Jaromíra Nečase, je datováno 26. května 1896 a praví se v něm, že Pekař je „pravidelného a silného těla a že nejeví ani na čidlech ani na ústrojích vnitřních žádné stopy nějaké nepravidelnosti aneb choroby“ — s tímto dr. Nečasem byl Pekař znám již za své doby vychovatelské u Kašů), a konečně přiloženo vlastní rukou Pekařovou psané Curriculum vitae:

Josef Pekař narodil se 12. dubna 1870 v Malém Rohozci u Turnova. Školu obecnou navštěvoval v Turnově, gymnasium v Ml. Boleslavi, kdež studoval s vyznamenáním a maturoval 18. července 1888. Dav se zapsati na filosofickou fakultu české university v Praze, poslouchal přednášky z historie, geografie, filologie a filosofie a pracoval zejména v historických seminářích profesorů drů Emlera, Golla a Rezka. V semináři Gollově vznikla studie „Kandidatury krále Přemysla Otakara II. na německý trůn“ (otištěna v „Časopisu Matice Moravské“ 1891—93), na jejímž základě podrobil se přísným zkouškám doktorským. Složil hlavní rigorosum z historie a latiny s všeobecným vyznamenáním, žádal o státní stipendium k návštěvě německých universit k dalšímu vzdělání a 20. února 1893 byl promován na doktora filosofie. Zároveň poslouchal na c. k. české fakultě právnické přednášky o dějinách práva a národní hospodářství a pracoval o větší práci o valdštejské otázce, již se byl obíral již v semináři prof. Rezka a již později vydala Česká Akademie („Dějiny valdštejského

spiknutí“ , v Praze 1895, nákl. I. tř. České Akademie císaře Františka Josefa). Obdržev státní stipendium, o něž byl žádal, poslouchal v zimním semestru 1893/4 přednášky prof. Fr. v. Bezolda v Erlangách v Bavořích a v letním semestru 1893/4 přednášky a seminární cvičení prof. M. Lenze, a Scheffera-Boichorsta, Treitschkeho, Zellerera a j. na universitě berlínské. Vrátil se pokračoval ve svých studiích historických připravuje se k habilitaci. V květnu r. 1895 byl jmenován suppletem při gymnasiu v Ml. Boleslavi, v září téhož roku suppletem v Praze v Truhlářské ulici, kdež dosud působí.

Ve schůzi kuratoria akademie hr. Straky ze dne 8. června 1896 byl Pekař ustanoven suplujícím prefektem 2. třídy III. kategorie. V dekretu téhož dne, podepsaném Karlem knížetem Oettingen-Wallersteinem, určen jest též jeho plat (podle normy o platech funkcionářů při akademii ustanovených, schválené výnosem zemského výboru českého ze dne 1. dubna 1896), a to roční služné 700 zl. a celé zaopatření v ústavě.²⁷⁾ Intimace dekretu kuratoria provedena ředitelstvím — to jsou dva odlišné orgány — dne 20. června 1896, kde se též stanoví, že den nastoupení služby jest 1. září 1896. Podepsán Dr. Trakal jako ředitel. Dne 1. září 1896 sepsán též zápis o nastoupení služby (vlastnoručně podepsaný Pekařem a Trakalem) a zároveň „panu prefektovi“ vydána instrukce a normál o platech funkcionářů Strakovské akademie. Služební přísaha vykonána pak dne 9. září 1896. — Dne 22. prosince 1896 žádá Pekař zálohu 50 zl. z důvodů mimořádných výloh ve věcech rodinných, ředitel dr. Trakal hned téhož dne žádosti vyhovuje a povoluje splátky v šesti měsíčních lhůtách, které sráženy budou dnem 1. ledna 1897 počínajíc. Dne 25. února 1897 oznamuje Pekař písemně kuratoriu, že se habilitoval, a kuratorium ve schůzi téhož dne a v dekretu téhož data, 25. února 1897, Pekařovi povoluje, aby mohl „bez újmy povinností s úřadem prefekta při akademii spojených odbývati jakožto soukromý docent přednášky na c. k. české fakultě filosofické v příštím letním semestru universitním. Uvažuje však zároveň nesrovnalost povinností kamerátního pre-

fekta při akademii s funkcemi soukromé docentury na universitě, lituje kuratorium, že mu nelze nadále, t. j. od 1. září 1897 na působení Vašeho Blahorodí jakožto prefekta akademie hr. Straky reflektovati“. Podepsán Alfred kníže Windisch-Graetz (intimát ředitelství—podepsán dr. Trakal—je z 24. března 1897). — Dne 3. dubna 1897 oznamuje Pekař písemně kuratoriu, že byl ustanoven suplentem rakouských dějin na české universitě, což kuratorium vzalo ve schůzi, dne 12. dubna 1897 konané, na vědomí a výnosem z téhož dne, podepsaným opět Alfredem knížetem Windischgraetzem, Pekařovi o tom dalo zprávu, s poukazem na vyřízení jeho podání z 25. února 1897 (oznámení, že se habilitoval).

Pekař byl tedy ve Strakově akademii právě rok — od 1. září 1896 (akademie zahájila činnost v polovině listopadu 1896) až do 31. srpna 1897. Jaká byla jeho působnost jako prefekta? Podle služební instrukce pro prefekty akademie, schválené kuratoriem akademie 8. června 1896, v téže schůzi, co byl Pekař za prefekta přijat, byly povinnosti prefektů stanoveny velmi přesně, v podstatě takto: 1. ustavičný, avšak nenápadný dohled na chovance, společenství při stole i v ložnicích, 2. zacházení s chovanci má se díti zcela individuálně podle povahy a založení jejich, 3. prefekti mají dbáti o své svěřence péčí otcovskou, mírným domlouváním, přísností až v krajním případě, 4. kromě toho: I. jsou prefekti zodpovědni za dodržování domácího řádu, II. mají dohled na účasti na vyučování, III. dohled na domácí studium, IV. na vyučování akademické, V. na výchovu mravní, náboženskou, vlasteneckou, VI. na modlení, VII. na soukromou četbu, VIII. na místní pořádek, IX. na soukromé styky, korespondenci atd., X. mají vedení disciplinární, XI. dohled při hrách, XII. dohled na čistotu tělesnou, XIII. na stav zdravotní, XIV. na hmotné poměry chovanců, XV. mají dozor na službu sluhů, XVI. mají zastupování kamerát v ředitelství, a konečně za XVII. mají dohled resp. zprostředkují po př. styk s rodiči a příbuznými.

Pekař měl ve Strakovské akademii příjmy slušné, měl stravu, byt, světlo, teplo, lékařskou pomoc zdarma, ovšem časově byl

hodně omezen. Sám často vypravoval, jak bylo obtížné připravovati si v jedné místnosti s chovanci přednášky universitní. Pekař byl prefektem v t. zv. kameratě (oddělení) V. O půl šesté ráno se vstávalo, do šesti hodin bylo umývání a oblékání, od 6 h. do 7 h. ranní modlitba, snídaně, studium, od 7 h. do 7 h. 40 m. mše sv., příprava do školy. Dopoledne byli chovanci ve škole, ve 12 h. 35 m. byl oběd, pak od 1 h. 40 m. až do 4 h. studium, ve 4—4 h. 30 m. svačina, pak studium, hry nebo volné zaměstnání, nebo hodiny hudby, zpěvu, francouzštiny, v 8 hodin večere, v 8 h. 55 minut večerní modlitba, a poté se šlo spat, v 9 h. 15 minut byl již úplný klid. Prefekti musili být doma do 11 hodin večer. V neděli se vstávalo v 6 hodin, studia bylo méně a byly hodiny pro návštěvy a vycházky.

Do supletských dob Pekařových v Truhlářské ulici a do doby jeho prefektství ve Strakově akademii spadá Pekařova habilitace. Žádost habilitační podal Pekař dne 19. dubna 1896, pro všeobecný dějepis. Je psána vlastní jeho rukou a zní:

Slavný profesorský sbore c. k. české fakulty filosofické.

V úctě podepsaný žádá slavný sbor profesorský, aby mu byla udělena na c. k. české fakultě filosofické venia docendi pro všeobecný dějepis.

Doklady k žádosti potřebné jsou přiloženy (příl. A—D).

V Praze dne 19. dubna 1896.

Dr. Josef Pekař.

Přiložené curriculum vitae, vlastnoručně psané, zní:

Curriculum vitae.

Josef Pekař narodil se 12. dubna 1870 v Malém Rohozci u Turnova. V Turnově navštěvoval obecnou školu, v Ml. Boleslavi gymnasium (v l. 1880/81—1887/88). V čtyřletí 1888/89—1891/92 byl zapsán na filosofické fakultě české university, kde poslouchal přednášky z historie, filosofie, zeměpisu a filologie, pracuje zejména v historických seminářích. V semináři prof. Golla vznikla jeho studie „Kandidatury krále Přemysla Otakara II. na německý trůn“ (otištěna v „Časopisu Matice Moravské“

r. 1892, dodatek „*Annales Ottocariani*“ r. 1893), již byla udělena universitní cena z Fondu císaře Františka Josefa při české universitě. V semináři prof. Rezka obíral se dějinami války třicetileté a zejména otázkou valdštejnskou, z kterýchžto studií vyšla později kniha, kterou nyní předkládá jako spis habilitační. Uživ práce o „Kandidaturách“ za dissertaci, byl 20. února 1893 promován za doktora filosofie a na základě téže práce obdržel po návrhu sl. sboru profesorského české fakulty filosofické státní stipendium 800 zl. z fondu pro vzdělání sil učitelských k návštěvě ciziny. Opustiv Prahu, kde byl dosud zapsán jako mimořádný posluchač na české fakultě právnické (dějiny právní a národní hospodářství), odebral se na zimní semestr 1893/94 do Erlang, kde dokončil práci o valdštejnském spiknutí, poslouchaje na universitě zejména prof. Bezolda a pracuje v jeho semináři. Letní semestr r. 1894 ztrávil v Berlíně, kde účastnil se horlivě seminárních cvičení prof. Scheffera-Boichorsta a prof. M. Lenze, obíraje se po výtce dějinami doby nové. V studiích těch pokračoval dle sil svých i po návratu do Prahy. Od května r. 1895 je suplujícím učitelem na státních středních školách.

Další příloha, program přednášek, vlastní rukou psáno:

Podepsaný má úmysl, bude-li mu udělena venia legendi, čísti:

1. *Přehledné přednášky o dějinách středního a nového věku.*
2. *Specialní kollegia, jako na př.:*
 - Dějiny války třicetileté.*
 - Dějiny pruské od r. 1640.*
 - Dějiny Marie Terezie.*
 - Francouzská revoluce.*
 - Dějiny Evropy od r. 1815.*

Dr. Josef Pekař.

Pekařova žádost habilitační přikázána byla v sedění sboru profesorského dne 30. dubna 1896 k posouzení komisi, skládající se z profesorů Golla, Rezka a Kalouska. Pekař doplnil podáním z 25. května 1896 přílohy k habilitační žádosti ještě seminárními vysvědčeními profesora Fr. von Bezolda z Erlang a prof. Maxe

Lenze z Berlína. Tříčlenná komise habilitační podává svůj posudek profesorskému sboru dne 18. září 1896. Posudek ten, psaný vlastnoručně Gollem, zní:

„Slavnému profesorskému sboru c. k. české filosofické fakulty v Praze!

Phil. Dr. Josef Pekař, jenž se uchází na české fil. fakultě o habilitaci pro všeobecné dějiny středního a nového věku, narod. se r. 1870, studoval na gymn. v Ml. Boleslavi a potom po 4 léta (1888/9—1891/2) na této fakultě; později poslouchal také některé přednášky na fakultě právnické. R. 1893 byl na naší universitě promován za doktora filosofie, od května 1895 do července 1896 byl supplujícím učitelem na gymn. v Ml. Boleslavi a v Praze a jest nyní praefektem akademie hraběte Straky. — R. 1893 uveřejněno bylo od dra Pekaře v Čas. Matice Moravské pojednání „O kandidaturách krále Přemysla Otakara II.“ (s dodatkem „Annales Ottacariani“ v následujícím ročníku), ke kterému částečně (co se týče kritiky některých pramenů) dán byl podnět v hist. semináři této fakulty, která však potom vypracována byla samostatně. Za tuto práci byla dru Pekařovi od našeho sboru přisouzena cena z jub. nadace cís. Františka Josefa a na základě této práce byl také od téhož prof. sboru odporučen vys. c. k. ministerstvu kultu a vyučování k udělení stipendia k dalším studiím na jiných vys. školách a ku přípravě k učitelství akademickému.

Obdržev takovou podporu, dr. J. Pekař ztrávil zimní běh 1893/4 v Erlankách a následující letní (1894) v Berlíně, kde vedle přednášek, které poslouchal, účastnil se cvičení a prací v seminářích prof. Bezolda, Scheffer-Boichorsta a Lenze.

Již v hist. semináři naší fakulty byl dán podnět také ke druhé práci dra Pekaře, ve které za svého pobytu v cizině pokračoval a kterou po svém návratu dokončil. R. 1895 vydána byla tiskem v Rozpravách České Akademie cís. Františka Josefa jako objemná kniha (507 str.) s titulem „Dějiny Valdštejnského spiknutí 1630—1634“. Tuto knihu předkládá nyní dr. J. Pekař jako spis habilitační.

Podepsaní členové kommissee znají dra J. Pekaře, svého někdejšího žáka, jako muže bohatě nadaného, jeho práce pak svědčí, že se mu hojně dostává toho, čeho historikovi třeba; jevíť se v nich kritičnost při užívání pramenů, dar kombinace při jich doplňování a obratnost při výkladu co se týče cesty,

kteřou se bádání ubírá, i výsledků, ke kterým dospělo. I budiž tu zvláště vytknuto, že dr. Pekař již ve své první práci týkající se krále Přemysla Ot. kusé prameny snažil se doplňovati hypotesami, které potom podporu našly v pramenech teprve později nalezených, ale dříve ještě neznámých. Co se pak týče formální stránky, vyniká v knize o Valdštejnovi zvláště úvod i stkvěle psaný doslov. V úvodě, ve kterém se vykládají dějiny tak zv. Valdštejnské otázky i podává přehled její přehojné literatury, přednesena a (jak se říká) kondensována látka velice rozsáhlá, v doslovu pak pěkně pověděno, v čem především záleží zvláštní stránka knihy o Valdštejnovi, že se v ní totiž jeho dějiny objevují nejen jako část dějin všeobecných, nýbrž také jako část dějin českých; úplněji a podrobněji nežli ve starší literatuře tu ukázáno jaké místo v dějinách a osudech věvodových náleží snahám a plánům tehdejší české emigrace; v tom lze spatřovati zvláštní přednost a zásluhu knihy p. Pekařovy. Dále také o tom pochvalně zmíniti se dlužno, že jak zmíněný doslov tak i mnohé jiné části knihy napsány jsou vřele, ale při tom vždy také historicky objektivně.

Proti tomu, zdá se, že dr. Pekař v nepřiznivém posuzování a odsuzování Valdštejna nezachoval vždy a ve všem dostatečné míry zdrželivosti, čímž ovšem nemá nikterak býti řečeno, že se měl přidati k jeho apologetům; neboť v tom smyslu otázku tak zv. Valdštejnskou lze pokládati za vyřízenou, že další apologie pozbyly oprávnění. V posuzování Valdštejna dr. Pekař stojí nejbliže Gindely-mu. Gindely sám sice k složení díla, ke kterému ode dávna jeho studie a práce směřovaly, nedospěl, ale z toho, co napsal, dosti patřno, že by se mu byl obraz Valdštejnův v době 2ho generalátu podobně vydařil, jak nyní spatřujeme v knize dra Pekaře... Kommissse přidává se ke konečnému úsudku, který o této knize napsán byl od jednoho člena jejího (Rezka) v Českém Čas. Hist. II., že totiž dr. J. Pekař v této své první větší práci ukázal nepopíratelný talent k historickému badání a líčení a že jeho objemná kniha v rozsáhlé literatuře o Valdštejnovi podrží své místo. Vracejíc se pak kommissse k své vlastní úloze, vyslovuje své dobrozdání v ten smysl, že kniha dra Josefa Pekaře je té ceny a povahy, že zasluhuje, aby prof. sborem přijata byla jako spis habilitační pro všeobecné dějiny středního a nového věku a by žadatel byl připuštěn k ostatním stadiím habilitace.

Na konec kommissse upozorňuje také na to, že obě práce dra Pekaře (pojednání o Přemyslu Ot. i kniha o Valdštejnovi) spadají jak do dějin

všeobecných, tak i do dějin českých a rakouských, tak že by se byl dr. Pekař také mohl ucházeti o habilitaci pro dějiny rakouské, dále že dr. Pekař podle předloženého programu kromě přehledných přednášek o dějinách středního a nového věku míní čísti také speciální kollegia jako na př. o 30leté válce, o dějinách pruských od r. 1648, o dějinách Marie Terezie, o franc. revoluci, o dějinách Evropy od r. 1815, tedy kollegia podobná těm, která dosud míval v letních semestrech prof. Rezek, z čehož patrně, že by habilitací dra Pekaře aspoň částečně vyplněna byla mezera, která v nejbližší době v přednáškách na této fakultě konaných odchodem prof. Rezka z této fakulty nastane.²⁸⁾

V Praze dne 18. září 1896.

*Goll
Rezek
Kalousek*

Profesor rakouských dějin Antonín Rezek byl totiž Nejvyšším rozhodnutím ze dne 16. srpna 1896 jmenován ministerským radou v ministerstvu kultu a vyučování a od 1. října 1896 úřadoval již ve Vídni. Dne 21. srpna 1896 vydalo ministerstvo vyučování výnos, aby profesorský sbor filosofické fakulty navrhl způsob, jak nahraditi profesora Rezka. Hned v prvním sedění profesorského sboru na podzim 1896 zvolena k tomu konci komise, skládající se z profesorů Golla, Kalouska a Fridy (Jaroslava Vrchlického).

Dne 10. října 1896 podává Pekař vlastnoručně psanou žádost o změnu habilitace z všeobecných na dějiny rakouské:

Slavnému sboru profesorskému c. k. české fakulty filosofické.

Ve vší úctě podepsaný podal dříve žádost za habilitaci pro všeobecné dějiny. Hledě k tomu, že obě práce, na kterých se tato žádost zakládá, spadají také do oboru rakouských dějin, dovoluje si pozměniti žádost svou v tom smyslu, by mu byla udělena venia legendi pro dějiny rakouské.

V předloženém programu přednášek nastala by jen ta změna, že by míval přehledné přednášky o celých dějinách říše Rakouské a mimo to přednášky specialní, jako v předloženém programu se vytýkají.

V Praze dne 10. října 1896.

Dr. Josef Pekař.

Hned dne 11. října 1896 dodává děkan (t. č. prof. Král) žádost tuto komisi profesorů Golla a Kalouska k vyřízení do příští schůze sboru. Goll vlastnoručním přípisem z 13. října 1896 (podepsán i Kalousek) věc vyřizuje:

Vzhledem k tomu, co již bylo řečeno v posledním odstavci zprávy o hab. spise dra Pekaře, a také vzhledem k tomu, že po odchodu prof. Rezka si je přáteli, by zase brzy na naší fakultě byly zastoupeny předměty o dějinách rakouských, činí se návrh, aby žádosti bylo vyhověno, tedy aby dru J. Pekařovi na místě dějin všeob. byla udělena venia leg. pro dějiny rakouské.

13. 10.

Goll

Kalousek

Sbor konán dne 15. října 1896 a Pekařovu žádost za habilitaci z rakouských dějin jednohlasně přijal a schválil, aby Pekař připuštěn byl k habilitačnímu kolokviu. Děkan uvědomuje o tom Pekaře přípisem z 24. října 1896. Ze dne 10. prosince 1896 je pozvánka k habilitačnímu kolokviu, které je určeno na čtvrtek ve 4¹/₄ hod. odpoledne dne 17. prosince 1896 v zasedací síni v Klementinu. Kolokvium vskutku v ten den konáno a jednohlasně schváleno. V témž sedění byla Pekařovi na návrh Gollův prominuta přednáška na zkoušku, s odůvodněním, že Pekař učil na středních školách, a usneseno Pekaře doporučiti k habilitaci, protože též není námitek proti charakteru. Děkan filosofické fakulty (Král) podáním z 23. prosince 1896 habilitaci Pekařovu ministerstvu školství k schválení doporučil.

Jak již podotknuto, uvažováno hned o tom, jak nahraditi nepřítomného prof. Rezka. Komise k tomu začátkem školního roku 1896/7 zvolená podala dne 4. ledna 1897 profesorskému sboru výsledek své porady z téhož dne: usneseno 1. nenavrhovati na ten čas nového obsazení uprázdněné profesury, nýbrž 2. — v předpokladu, že habilitace Pekařova bude potvrzena — komise navrhuje, aby Pekařovi bylo uloženo suplování řečené profesury, počínaje letním během 1897 s obvyklými při této stoličce povinnostmi a s remunerací při suplování profesur stanovenou. Co se

týče kvalifikace Pekařovy, odkazuje komise k aktům habilitačním, ministerstvu již předloženým. Podepsáni (4. ledna 1897) J. Goll, Dr. Josef Kalousek, Dr. Emil Frida. Profesorský sbor schválil návrh této komise ve schůzi dne 28. ledna 1897. V tu dobu podal Goll dne 12. ledna 1897 prostřednictvím filosofického děkanství ministerstvu vyučování návrh, aby Pekař jmenován byl zatímním vedoucím historického semináře. Návrh ten, vlastnoručně Gollem psaný, zní:

Hohes k. k. Ministerium für Cultus und Unterricht. Als Leiter des Historischen Seminars der k. k. böhm. flos. Fakultät zu Prag erlaube ich mir ehrerbietigst den Antrag vorzulegen,

das Hohe Ministerium möge den Phil. Dr. Josef Pekař — die Bestätigung seiner, so weit sie in die Kompetenz der Fakultät fällt, abgeschlossenen Habilitation für österr. Geschichte vorausgesetzt — zum provisorischen Leiter des genannten Seminars von dem Sommersemester 1897 an ernennen mit den üblichen Obliegenheiten, namentlich mit der Verpflichtung 2 Stunden wöchentlich Übungen auf dem Gebiete der österr. Geschichte zu halten, so wie mit der üblichen Remuneration von 200 fl. ö. W. für jeden Semester.

Zur Begründung dieses Antrags, der einem Privatdozenten am Anfange seiner akademischer Lehrtätigkeit eine Stellung zuweisen möchte, die in der Regel mit einer Professur verbunden ist, erlaube ich mir dem Hohen Ministerium in Erinnerung zu bringen, dass sich die Verhältnisse an der genannten Fakultät, was den historischen Unterricht betrifft, unvorhergesehener Weise der Art gestaltet haben, dass die Lage der Dinge den Antrag rechtfertigen dürfte.

Das Historische Seminar stand unter der Leitung von 2, dann von 3 Direktoren (Goll, Emler, Rezek), und der Unterzeichnete darf wol ohne Anmassung, da er ja nicht von sich allein spricht, sagen, dass er unter dieser Leitung Schule gemacht hat. Allerdings nicht in dem Sinne, als ob hier ganz besondere Lehren und Methoden zu finden wären: die Leiter des Seminars waren vielmehr stets bestrebt, unbeirrt von allen Nebenzwecken, von aller Tendenz und den Strömungen des Tages, frei auch von äusseren Einflüssen guter Traditionen getreu zu bleiben und mit dem

*Fortschritte der Wissenschaft, der sich sonst vollzieht, Föhlung zu behalten. Es sei gestattet zu bemerken, dass die nicht ungünstigen Resultate dieser Lehrtätigkeit ersichtlich sind in der seit 2 Jahren erscheinenden *Histor. Zeitschrift* (*Český Časopis Hist.*), so wie in dem Umstande, dass sich die Zöglinge des Seminars auch als Mitglieder des Instituts für österr. Geschichtsforschung bewährt haben.*

Wenn der Ausdruck Schule behalten werden darf, so geht diese Schule zurück auf die Lehrwirksamkeit der Professoren der alten, ungetheilten Universität (Höfler, Tomek, Gindely), derer Schüler zwei von den genannten Leitern des Seminars gewesen sind (Goll, Rezek), während der dritte (Emler) aus der Wiener Schule hervorgieng; daneben darf sich der Unterzeichnete, der den Abschluss seiner akademischen Ausbildung in Göttingen gesucht hat, auch der Schule von Georg Waitz beizählen.

In Folge der leider andauernden Krankheit des Prof. Emler, in Folge der Berufung Prof. Rezeks in einen anderen Wirkungskreis ist der Unterzeichnete bei der Leitung des Hist. Seminars allein zurückgeblieben, und dies gerade in dem Zeitpunkt, als durch Herrichtung von den dringendsten Bedürfnissen entsprechenden Lokalitäten, durch Erhöhung der Dotation, durch Begründung der Hist. Zeitschrift die ersten Schritte geschehen sind, um das Seminar einem weiteren Ziele, der Ausbildung zu einem Institut, näherzubringen. Soll nun in der Entwicklung des Seminars kein Stillstand eintreten, soll demselben aus der eingetretenen Lage der Dinge keine Schädigung erwachsen, so muss rechtzeitig der Ersatz gesucht und gefunden werden, der sich unter den gegebenen Umständen als der beste empfiehlt. Der Unterzeichnete fühlt sich berechtigt und verpflichtet, seiner Überzeugung Ausdruck zu geben, dass von diesem Schritte das weitere Gedeihen, die Zukunft des Seminars abhängt.

Gewiss kann es für einen Lehrer keine grössere Genugthuung geben, als seine Schüler neben sich als Collegen, als seine einstigen Nachfolger wirken zu sehen, gewiss hängt auch das Gedeihen einer unter mehreren Leitern stehenden Anstalt von ihrem harmonischen Zusammenwirken nicht an letzter Stelle ab, doch liess sich der Unterzeichnete bei seinem Antrage nicht durch diesen, gewiss berechtigten, subjektiven Momente allein leiten, sondern vor allem von der Überzeugung, es gelte, die Continuität in der Entwicklung des Seminars zu wahren, seine, wie behauptet werden darf,

guten Traditionen zu erhalten. Der Unterzeichnete hat in der Vergangenheit seine schriftstellerische Thätigkeit seiner Lehrwirksamkeit untergeordnet, ist auch in der Zukunft bereit es zu thun und möchte in der Genehmigung seines Antrags den besten Lohn für etwaiges Verdienst, das er neben seinen Collegen für sich in Anspruch nehmen dürfte, erblicken.

Was die Eignung des Dr. J. Pekař betrifft, so erlaube ich mir zu bemerken, dass sich das Professorencollegium diesbezüglich, wie aus den dem Hohen Ministerium vorliegenden Habilitationsakten hervorgeht, in günstigster Weise ausgesprochen hat, und dass Dr. Pekař am Anfange seiner zu erhoffenden akademischen Lehrwirksamkeit eine literarische Thätigkeit hinter sich hat, die an Quantität und wol auch an Qualität das bei der Mehrzahl von Habilitationen vorkommende Mass übertrifft. Was dann insbesondere die Eignung für seminaristische Lehrwirksamkeit betrifft, so glaubt sie der Unterzeichnete dem Dr. Pekař als sein ehemaliger Lehrer, namentlich so weit diese Eignung ein paedagogisches Talent vorausgesetzt, zusprechen zu dürfen. Auch hat sich Dr. Pekař während seiner Studien in Deutschland und durch seine Theilnahme an den Hist. Semin. in Erlangen (Bezold) und Berlin (Scheffer-Boichorst, Lenz) Erfahrungen gesammelt, die gewiss unserem Seminar von Nutzen sein möchten, da der akademische und namentlich der seminaristische Unterricht vor allem von Dilettantismus zu bewahren ist und eines von Natur veranlagten und auch methodisch geschulten Lehrers bedarf. Der Unterzeichnete darf sich demnach der Hoffnung hingeben, das Hohe Ministerium werde auch in dieser Beziehung seinen Antrag genügend begründet finden.

Prag, am 12. Januar 1897.

*Prof. Dr. Jaroslav Goll
als Leiter des Hist. Seminars
der k. k. böhm. philos. Fakultät.*

Děkan filosofické fakulty podal tento návrh se svým doporučením ministerstvu vyučování dne 15. ledna 1897.

Zatím pokračuje řízení habilitační: 7. ledna 1897 žádá ministerstvo vyučování pražské místodržitelství o policejní zprávu o chování Pekařově po stránce mravní a politické; místodržitelství výnosem z 10. ledna 1897 dotazuje se na to pražského policejního ředitelství (dvorního rady Jiřího Dörfla), které odpovídá

zprávou z 18. ledna 1897, že „während seines (t. j. Pekařova) hiesigen Aufenthaltes hieramts in keinerlei Beziehung ein Anstand vorgekommen ist“. Dne 4. února 1897 podává pak místodržitelství tuto zprávu vídeňskému ministerstvu školství (instanční postup vždy zachováván). Zprávu tu viduje dne 10. února 1897 Rezek jako ministerský rada, a dne 12. února 1897 ministr vyučování a kultu, Pavel sv. pán Gautsch von Frankenthurn, Pekařovu habilitaci potvrzuje.²⁹⁾ Akt ten odeslán přímo děkanství filosofické fakulty, došel 16. února 1897, téhož dne viduje její i rektor university (Jaromír Hanel) a téhož dne opis jeho vypraven Pekařovi. Dne 19. února 1897 rektor Hanel oznamuje ministerstvu vyučování, že právě potvrzený docent dr. Pekař ohlásil prostřednictvím filosofického děkanství pětihodinovou přednášku na letní semestr 1897 „Dějiny 17. stol. se zvláštním zřetelem k zemím domu Rakouského“. 25. února 1897 Pekař oznamuje svoji habilitaci kuratoriu Strakovy akademie.

Na základě usnesení profesorského sboru filosofické fakulty z 28. ledna 1897 navrhuje děkan Král podáním ze 6. února 1897 pražskému místodržitelství Pekaře k ustanovení suplentem rakouských dějin a kromě toho navrhuje se, aby Pekař měl 60% systemizovaného platu (podle dvorského dekretu z 3. června 1839 § VI). Místodržitelství postupuje tento návrh podáním ze dne 23. února 1897 ministerstvu školství do Vídně, akt ten viduje ministerský rada Rezek dne 5. března 1897 a dne 7. března 1897 ministr Gautsch ustanovuje Pekaře suplentem rakouských dějin i spoluředitelem (zatímním) historického semináře, vyřizuje tak zároveň podání děkanovo z 15. ledna 1897. Místodržitelství české intimuje jmenování ze 7. března děkanství filosofické fakulty výnosem ze dne 16. března 1897, kde se praví, že od letního semestru 1897 počínajíc až do dalšího svěřuje se Josefu Pekařovi suplování uprázdněné stoly pro rakouské dějiny na české universitě v Praze za plat normálního šedesátiprocentního substitučního poplatku ve výši 1200 zlatých ročně. Kromě toho se v tomto výnosu oznamuje, že ministr schválil, aby Pekař od letního semestru 1897 účastnil se vedle profesorů Golla a Emlera řízení cvičení v historickém semináři

a povolil mu za námahu s tím spojenou remuneraci 200 zlatých za semestr. Dále se praví, že se zemské hlavní pokladně v Praze zároveň poukazuje, aby onen substituční poplatek Pekařovi dnem 1. března 1897 počínajíc v měsíčních předem splatných lhůtách vyplácela. Opis intimace této vypraven Pekařovi filosofickým děkanstvím dne 22. března 1897. Pekař oznamuje své jmenování suplentem kuratoriu Strakovy akademie dne 3. dubna 1897.

Pekař dosáhl tedy ve věku necelých 27 let nejen docentury, nýbrž i suplentury stolice universitní, postavení na venek úplně stejného jako řádného profesora, i řízení semináře mu svěřeno.³⁰⁾ Plat slušný, poměrně hodně volného času, jen příprava přednášek tíživější než jak tomu bývá u docentury. Pekař, když píše blahopřání svému otci k sv. Josefu v březnu 1897, oznamuje mu radostnou zprávu o svém jmenování zástupcem prof. Rezka. Do konce školního roku zůstane — píše — ještě na akademii (t. j. Strakovské), pak — „věnuji se cele universitě, t. j. budoucnosti, která byla mým cílem ode dávna“.

Prvními jeho posluchači (přednáška 5 hod. „Dějiny 17. století se zvláštním zřetelem k zemím rodu habsburského“) — v letním běhu 1897 — byli: Rudolf Bezděkovský, Fr. Fresl, Ferdinand Götz, Ladislav Hofman, Josef Holeček, Florian Horut, František Hýbl, Čeněk Chyský, Tomáš Kalina, Vincenc Kramář, Boh. Los, Fr. Machát, Eugen Muška, Zdeněk Nejedlý, Jindřich Pick, Bedřich Pokorný, Bedřich Profeld, Pavel Roubík, Ota Řečinský, Ladislav Seidl, Jindřich Steinmann, Josef Šeda, Jan Tesař, Rudolf Urbánek, Bohuš Vrzala, Růžena Corvinová, Helena Tuskanová a právník Stanislav Fechtner. Kolejné činilo 72 zl. 2½ kr. — Členové prvního Pekařova semináře — letní semestr 1897 — byli: Fr. Brunclík, Hubert Doležil, Julius Glücklich, František Hýbl, Adolf Krejčík, Fr. Machát, Eugen Muška, Bedřich Profeld, Pavel Roubík, Jindřich Steinmann, Jan Tesař a Jan Vrabc.

Po svém odchodu ze Strakovské akademie bydlil Pekař na Malé straně na Újezdě v domě čp. 402 (tehdy orient. číslo Újezd 27, nyní Újezd 39), nebydlil tam však dlouho, někdy v květnu

1899 přestěhoval se do sousedství, do domu čp. 403 (tehdy orient. číslo Újezd 25, nyní Újezd 37)³¹⁾ „u Pavlánských“ zvaného, kde ve čtvrtém poschodí obýval dvoupokojový byt s nádhernou vyhlídkou na Prahu po celých 36 let — až do r. 1935.

Se suplenturou stolice rakouských dějin a s vedením semináře (fakticky byli jen dva ředitelé: Goll a Pekař) přišlo brzy i jmenování členem zkušební komise pro učitelství na gymnasiích a reálkách. Na návrh předsedy komise zkušební (prof. Vincence Strouhala) z 28. července 1898 Pekař byl jmenován výnosem ministerstva vyučování a kultu z 25. srpna 1898³²⁾ členem zkušební komise na gymnasiích a školách reálných s českým jazykem vyučovacím. Byl jmenován II. examinátorem dějepisu (Goll byl I.; dějepis zkoušeli jen tito dva), týmž dekretem jmenován mimořádný profesor František Pastrnek II. examinátorem pro češtinu a mimořádný profesor Arnošt Kraus II. examinátorem pro němčinu. Ředitel zkušební komise prof. Dr. V. Strouhal sděluje toto jmenování Pekařovi přípisem z 3. září 1898, přikládaje výtisk zkušebního řádu. Po prvé u státních zkoušek zkoušel Pekař v letním termínu 1899, kdy po prvé je podepsán v protokolu zkušební komise³³⁾ (souhrnném za celý letní termín), datovaném 16. června 1899: Pekař zkoušel tenkrát kandidáty profesury dějepisu: Vojtěcha Fouska, Dr. Františka Hýbla, Josefa Methoda Jakubičku, Jaroslava Rotta, Jana Soukupa, Juliana Svobodu, Pavla Šimka. — Výnosem ministerstva vyučování a kultu z 23. srpna 1901 (intimovaným ředitelem zkušební komise pro učitelství na gymnasiích, reálkách a školách obchodních, prof. V. Strouhalem, dne 1. října 1901) jmenován pak Pekař i členem zkušební komise pro učitelství na dívčích lyceích. — Pekař stává se tak v 28 letech examinátorem kandidátů středoškolské profesury, několik málo let po tom, co sám hodlal státní zkoušku složit — a nesložil.

Dnem 1. října 1898 zvýšen Pekařovi substituční plat z 1200 zlatých na 1920 zlatých ročně (výnos ministerstva vyučování a kultu z 22. prosince 1898, intimovaný výnosem místodržitelství pražského ze dne 31. prosince 1898, Pekař vyrozuměn přípisem

děkanství filosofické fakulty ze 16. ledna 1899). — Pekařovi bylo vypláceno též i kolejně, a to ne nízké (ve školním roce 1897/98 celkem 249 K 12 h, v roce 1898/9 celkem 488 K 77 h), za zimní semestr 1899/1900 nebylo Pekařovi kolejně dlouho vypláceno, až Pekař písemným podáním (z 2. dubna 1900) výplatu urgoval. Avšak tu teprve se na to přišlo, že kolejně Pekařovi vůbec omylem bylo vypláceno, jako suplentovi mu nenáleželo. Kvestor Fr. Hausman věc vysvětluje (zprávou z 2. května 1900) tak, že Pekařovi doposud kolejně vyplácel „omylem, k němuž mne svedl titul v seznamu přednášek docent a supplet, myslil jsem, že jemu jakožto docentu kolejně patří a že titul supplet jaksi čestný jest, totiž že suppluje zároveň professuru po nynějším ministru Dr. Rezkovi“. Pak ovšem vyplácení kolejného přestalo.

Na zimní semestr 1899—1900 si Pekař vyžádal ze zdravotních důvodů snížení úvazku přednáškového z pěti hodin na tři (výnos ministerstva vyučování z 20. listopadu 1899 na základě zprávy filos. děkanství z 14. listopadu 1899, Pekařovi sděleno děkanstvím přípisem z 23. listopadu 1899; lékařské vysvědčení z 12. listopadu 1899 — docenta dr. J. Hnátka — neuvádí jméno nemoci, jen doporučuje snížení učební povinnosti). Pekař tenkrát churavěl, dostal silnou žloutenku a katar, takže se začátkem prosince 1899 odebral podle rady dr. Hnátka na léčení do Abbazie,³⁴⁾ aby hlavně plíce se osvěžily. V polovici ledna 1900 je Pekař zase v Praze. Jeho onemocnění vzbudilo velký zármutek a těžké obavy v Daliměřicích u rodičů, zvláště otec, který byl na svého syna hrd, byl nešťasten. Bohudík nebylo to tak zlé.

Pekař, ač docent, vykonával, jak již řečeno, veškeré povinnosti učební řádného profesora (také ovšem neměl nijakého jiného zaměstnání). Proto již velmi brzy bylo přistoupeno k návrhu na jmenování profesorem mimořádným. Dne 28. června 1900 podávají Goll a Kalousek návrh profesorskému sboru filosofické fakulty, aby Pekař byl doporučen k jmenování mimořádným profesorem.³⁵⁾ Ve schůzi sboru dne 7. července 1900 návrh ten přikázán komisi, skládající se z profesorů Golla, Kalouska a Niederleho. Komise vypracovala zprávu, kterou napsali vlastní

rukou Goll (odslov „Dr. Josef Pekař, narozený 1870,“ až „...supplování stolice učitelské.“) a Kalousek (začátek až po slova „tuto zprávu:“ — a pak od slov „Největší spis . . .“ až do konce; v textu Gollem psaném jsou též některé drobné vsuvky Kalouskovy):

*Referát ke jmenování dr. Pekaře
mimořádným professorem rak. hist.*

C. k. professorský sbor fakulty filosofické!

Ve schůzi tohoto professorského sboru dne 5. července 1900³⁶) podepsaní professori Goll a Kalousek podali návrh, aby soukromý docent a suppletent rakouského dějepisu dr. Josef Pekař byl doporučen k ustanovení za mimořádného profesora téhož předmětu. Ku poradě o tom návrhu sbor professorský zvolil kommissi, která se skládá z profesorů níže podepsaných. Kommissi tato zvolivši profesora Kalouska za referenta, podává o věci jí přikázané tuto zprávu:

Dr. Josef Pekař, narozený r. 1870, dokončil svá studia na české fakultě filosofické letním během 1892. Byl roku 1893 povýšen za doktora filosofie, byl v letech 1895 a 1896 supplujícím učitelem na gymnasiích v Mladé Boleslavi a v Praze, a roku 1896/7 praefektem v Strakovské akademii v Praze.

Mezi tím obdržev k návrhu professorského sboru studijní stipendium od c. k. ministeria kultu a vyučování, dr. Pekař ztrávil zimní běh 1893/4 v Erlangách a následující letní běh v Berlíně, kdež byl členem seminářův prof. Bezolda, Scheffer-Boichorsta a Lenze.

V školním roce 1896/7 habilitoval se dr. Pekař za soukromého docenta dějin rakouských, a byl návrh zdejšího sboru professorského o tom potvrzen výnosem c. k. ministeria kultu a vyučování ze dne 12. února 1897 č. 3269. Jeho docentská činnost se počala letním během 1897. Zároveň jemu bylo uloženo k jednohlasnému návrhu sboru professorského výnosem c. k. ministeria kultu a vyučování ze dne 7. března 1897 č. 1573, aby počínaje od letního běhu 1897 suploval řádnou stolicí rakouských dějin, kteráž tehdáž se uprázdnila povoláním prof. Rezka k službě v ministerstvu vyučování. Týmž ministerským výnosem bylo schváleno, aby dr. Pekař počínaje letním semestrem 1897 vedle prof. Golla a Emlera účastnil

se v řízení cvičení v historickém semináři této fakulty. Dr. Pekař tedy již osmý semestr (zimní běh 1900—1901 počítaje jako osmý) plní učitelské povinnosti profesora svého předmětu. Od roku 1898 začínaje jest také členem zkušební kommisce pro české střední školy.

Co se týče spisovatelské činnosti, kommisce připomíná, že již doktorská dissertace dra Pekaře (o kandidaturách Přemysla Ottokara II. na trůn německý) byla tak zdařilá, že se hodila k tisku a vyšla na veřejnost v Časopise Matice Moravské 1893, a že — jak ukázala pozdější badání jiných na základě pramenů dříve neznámých — podržela svou cenu dodnes.

Habilitačním spisem dra Pekaře byla objemná kniha o 507 stranách, kteráž pod titulem „Dějiny valdštejnského spiknutí“ byla vydána r. 1895 od České Akademie císaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění. Přítomná kommisce ukazuje na pochvalné úsudky o ní v Č. Časopise Historickém 1896, str. 197, od prof. Rezka, pak v referátě kommisce (Goll, Rezek, Kalousek) o habilitační žádosti dra Pekaře, a v Revue Historique 1899 od prof. Golla. Jen na tom základě, že dr. Pekař jako práci habilitační předložil dílo tak objemné a tak cenné, mohl sbor professorský c. k. ministeriu učiniti návrh, aby dr. Pekařovi hned na počátku docentské činnosti svěřeno bylo plné supplování stolice učitelské.

Největší spis, jež docent Pekař od té doby napsal, týká se dějepisectví českého v letech 1848—1898 a vyšel v Památníku, jež Česká Akademie vydala 1898 na oslavu panovnického jubilea J. Vstava císaře a krále Františka Josefa (stran 58 ve foliu). Shoda zevnějších okolností způsobila, že autor byl požádán o napsání té stati pozdě, musel pracovati na spěch, ba lhůta dopadající nedovolila, aby podle plánu a v rozměru, jehož se přidržel při počátku, také dovedl ten spis až do konce; pročež ten přehled dějepisecké činnosti české vypadl nesouměrně a neúplně. Však nicméně to, co obsahuje, jest velmi platným příspěvkem ku kritickému vylíčení dějepisecké činnosti u Čechů v naznačené době; autor opět osvědčil svou umělost v pěkném líčení a bystrou soudnost, kteréžto vlastnosti výborně jej uzpůsobují k dějezpětu a k dějepisectví. Část toho přehledu, která se týče Františka Palackého, vyšla r. 1898—1899 v jiném zpracování také ve feuilletonech německé Politik.

Od roku 1898 docent Pekař jest vedle prof. Golla spoluredaktorem Českého Časopisu Historického. Mezi četnými referáty, kteréž napsal do

toho časopisu o nových zjevech literárních, vynikají složitostí a nesnadností předmětu zprávy o současných sporech o individualismus a kolektivismus v dějepisectví 1897, o záduze 1900 a jiné.

Opírajíc se o tyto úvahy a důvody, podepsaná kommisse přistoupila jednomyslně k návrhu svrchu zpomenutému, a činí také se své strany týž návrh:

Aby c. k. sbor professorský doporučil c. k. ministeriu kultu a vyučování docenta Josefa Pekaře k ustanovení za mimořádného profesora dějin rakouských na c. k. české fakultě filosofické.³⁷⁾

V Praze 15. října 1900.

*Dr. Josef Kalousek
Jaroslav Goll
L. Niederle.*

Zpráva ta schválena profesorským sborem ve schůzi dne 18. října 1900, a dne 3. listopadu 1900 předložilo děkanství návrh na jmenování Pekaře mimořádným profesorem ministerstvu vyučování (po vidování rektorem, prof. Stupeckým). Ministerstvo vrací akt dne 12. listopadu 1900 pražskému místodržitelství k podání policejní zprávy, místodržitelství dotazuje se proto 19. prosince 1900 pražského policejního ředitelství, jež podává místodržitelství zprávu dne 9. ledna 1901 (uvádí tam, že Pekař je nemajetný, „vermögenslos“, má ročního platu 3840 K a 800 K remuneraace za vedení semináře, uvádí dále sourozence a konečně že po stránce mravní i politické nepříhodil se „kein Anstand“). Dne 23. února 1901 vrátilo místodržitelství tuto zprávu ministerstvu vyučování, které teprve dne 26. listopadu 1901 předložilo příslušný návrh kanceláři císařově. Nejvyšší rozhodnutí císařovo je ze 7. prosince 1901.³⁸⁾ Intimace ministerstva vyučování filosofickému děkanství přes pražské místodržitelství je ze 16. prosince 1901 (ministr vyučování Dr. Wilhelm Ritter von Hartel), ustanovuje se v ní též, že v každém semestru má Pekař míti pětihodinovou přednášku v týdnu, zároveň jmenován tam Pekař spoluředitelem historického semináře (před tím byl „prozatímním“ spoluředitelem) s remuneraací 400 K za semestr. Plat je 3.600 K ročně vedle aktivního přídavku 840 K, a to počínaje

1. lednem 1902 (substituční poplatek se dnem 31. prosince 1901 zastavuje). — Akt ten vidoval dne 18. prosince 1901 ministr krajan dr. Rezek, místopředsedou pražské vyrozumívá o tom děkanství filosofické fakulty výnosem z 10. ledna 1902, děkanství vyrozumívá o tom hned Pekaře a odevzdává mu jmenovací dekret. Dne 14. ledna 1902 složil Pekař do rukou českého místopředsedy (Coudenhovea) přísahu.

Jmenován mimořádným profesorem, Pekař zkoušel již u rigoros. První kandidát a první den co Pekař zkoušel u rigorosa byl 14. květen 1902, kandidát Jaroslav Fikrle (* 1879; jeho disertační práce byla „Čechové na koncilu kostnickém“; od Pekaře dostal „výborně“, od Kalouska, který byl druhým examinátorem, též „výborně“), — druhé rigorosum co Pekař zkoušel bylo až dne 4. května 1903, kandidát Josef Růžička, pak třetí 29. května 1903 nato, Alice G. Masaryková.

Dne 5. října 1904 podávají profesori Goll a Kalousek profesorskému sboru filosofické fakulty návrh, aby Pekař byl doporučen k jmenování řádným profesorem.³⁹⁾ Návrh ten projednán ve schůzi profesorského sboru dne 27. října 1904, kde zvolena tříčlenná komise (Goll, Kalousek, Niederle), aby vypracovala definitivní návrh. Komise ta podala dne 18. listopadu 1904 profesorskému sboru zprávu, psanou vlastnoručně Gollem:

Professorskému sboru c. k. české fil. fakulty!

Kommission složená z podepsaných profesorů (Golla, Kalouska a Niederle), která byla zvolena 27. října 1904, vzala v úvahu a jednomyslně schválila návrh podaný od dvou jejích členů (Golla a Kalouska), aby mimoř. profesor rak. dějepisu dr. Jos. Pekař byl doporučen k ustanovení řádným profesorem téhož předmětu. Kommission předkládá nyní sboru tento návrh k definitivnímu přijetí.

Dr. Josef Pekař, narozený r. 1870, dokončil svá studia na naší fakultě a byv r. 1893 povýšen na doktora filos., pokračoval v školním roce 1893/4 ve svých studiích, obdržev k tomu konci podle návrhu sboru studijní stipendium od ministerstva kultu a vyučování, na universitách v Erlankách

a v Berlíně, při čemž byl členem historických seminářů řízených profesory Bezoldem, Scheffer-Boichorstem a Lenzem. Po svém návratu byl dr. Pekař v letech 1895 a 1896 supplujícím učitelem na gymnasiích v Ml. Boleslavi a v Praze.

V školním roce 1896/7 habilitoval se dr. Pekař za soukr. docenta dějin rakouských na základě snesení sboru této fakulty potvrzeného výnosem c. k. ministerstva kultu a vyučování ze dne 12. února 1897 č. 3269. Jeho docentská činnost se počala letním během 1897. Zároveň jemu k jednohlasnému návrhu sboru professorského uloženo výnosem téhož ministerstva ze dne 7. března 1897 č. 1573, aby supploval hned od téhož letního běhu 1897 začínaje řádnou stolicí rakouského dějepisu, kteráž tehdaž se uprázdnila povoláním prof. dra Rezka ke službě v ministerstvu kultu a vyučování, při čemž na něho hned také vzeseno účastenství v řízení cvičení v Histor. Semináři této fakulty. Podle návrhu přijatého jednomyslně od sboru prof. v sezení dne 18. října 1900 byl dr. Jos. Pekař Nejvyšším rozhodnutím ze dne 7. prosince 1901 jmenován mimořádným professorem rakouských dějin a zároveň ustanoven od ministerstva definitivně spoluředitelem Semináře Historického. Dr. Pekař plní tedy již 16. semestr učitelské povinnosti profesora svého předmětu, letní běh 1897 jako první a běžící zimní 1904/5 jako poslední počítaje. Od r. 1898 jest také členem zkušební kommisie pro české střední školy.

V druhé části tohoto referátu podává se přehled dosavadní dra Jos. Pekaře činnosti literární.

První větší vědecká práce, která na dra Pekaře pozornost obrátila a která svou cenu podržela dodnes, jest pojednání vydané r. 1893 v Čas. Mat. Moravské „O kandidaturách Přemysla Otakara II.“ s dodatkem „Annales Ottacariani“ v následujícím ročníku téhož časopisu.

Roku 1895 vydala Česká Akademie dosud nejobjemnější dílo historické dra Pekaře s titulem „Dějiny Valdštejnského spiknutí 1630—1634 (800 str.), o kterém kratší příznivé posouzení lze najíti od A. Rezka v Č. Č. H. 1896 a obšírnější od podepsaného referenta v Revue Historique 1899.

Roku 1898 Památník vydaný Č. Akademií na oslavu panovnického jubilea J. V. císaře a krále Frant. Josefa I. přinesl od dra J. Pekaře (na 58 str. ve foliu) vylíčení dějepisické činnosti českých historiků v 2. polovici

19. století, které však, jak povaha věci vyžaduje, přihlíží též k době předcházející. Nejvíce místa a nejpodrobnější rozbor zde věnován Fr. Palackému a jeho vědecké práci. O Palackém a jeho vědecké práci psal současně dr. Pekař i jinde, všude osvědčuje (referát tento zde opakuje, co již bylo řečeno v referátu, kterým dr. Pekař byl odporučován k jmenování prof. mimořádným) „svou umělost v pěkném líčení a bystrou soudnost, kteréžto vlastnosti výborně jej uzpůsobují k dějezpětu a k dějepisectví“.

Ostatní literární práce dra J. Pekaře je skoro celá uložena v Českém Časopise Historickém, jehož spoluredaktorem jest od r. 1898 vedle podepsaného referenta. Zde vyšla řada pojednání, která opírajíce se obyčejně o nové zjevy literární, nejsou pouhými referáty, nýbrž obsahují většinou kritické, a nejednou též polemické rozборы otázek velmi nesnadných a složitých přicházejíce často k výsledkům novým. Podobné povahy a ceny jsou většinou také četné recenze menšího objemu uveřejněné v témže časopise. Z větších pojednání budtež uvedena zejména tato:

V ročníku III. (1897) str. 146—160 pojednání „Spor o individualismus a kollektivismus v dějepisectví“. Je to kritický referát o sporu, týkajícím se některých základních rozdílů v nazírání historickém, který povstal mezi K. Lamprechtem a některými jeho protivníky.

V ročníku VI. (1900) dvoje pojednání:

1) Str. 243—267 „K sporu o zádruhu staroslovanskou“. Podnětem byly k napsání tohoto pojednání některé novější práce zejména Peiskrovoy, než spisovatel vychází tu hned od starší literatury a přihlíží kriticky také k názorům v ní vládnoucím.

2) Str. 341—348. „O tak zv. mapách základních“; jedná o předmětu důležitém zvl. pro dějiny hospodářské.

To jest přehled literární činnosti dra Pekaře do konce r. 1900, tedy do té doby, kdy od sboru prof. této fakulty byl odporučen k jmenování profesorem mimořádným.

Od té doby přibylo v VII. ročníku Č. Č. H. (1901) dvoje pojednání: 1. „K českým dějinám agrárním ve středověku“ str. 326—363. Referent pokládá z podobných kritických pojednání vydaných v Č. Č. H. toto za nejdůležitější a, pokud se obrací proti Jassinskému (Očerki atd.), za oprávněné v této své polemice. 2. „K dějinám stavovského státu“ str. 439—448; vykládá se tu podstata a povaha státu stavovského, částečně polemicky proti

Teznerovi. — V X. ročníku (1904) str. 45—58 „K sporu o zakládací listinu biskupství Pražského“.

Jiné povahy je vědecká práce, kterou přinesl r. 1902 VIII. ročník Č. Č. H. s názvem „Nejstarší kronika česká“ str. 386—481. Tato práce vyšla hned roku následujícího podruhé revidovaná, rozšířená a doplněná jako 5. číslo „Historické Biblioteky“ s titulem „Nejstarší kronika česká. Ke kritice legend o sv. Ludmile, sv. Václavu a sv. Prokopu“ (202 str.); na konci přidáno nové vydání legendy o sv. Václavu a sv. Ludmile.

„Nejstarší kronikou“ míněna velká legenda o sv. Václavu a sv. Ludmile, která obsahuje zároveň souvislé vypsání českých dějin až do smrti sv. Václava. Tato legenda v starší literatuře bývala pokládána podle svého prologu za dílo Kristiana, syna knížecího, bratra Boleslava II., později však Dobner položil sepsání její do století 12., Dobrovský do století 14. Odtud nazývá se legendou Pseudo-Kristiánovou. Dr. J. Pekař se tedy vrací k staršímu mínění, podle kterého legenda sepsána byla již v X. století. Dr. Pekař setkal se po vydání této své práce se souhlasem i s odporem; tím vznikla diskuse o otázce anebo lépe řečeno o řadě otázek, o kterých se v ní pojednávalo. Dr. Pekař sám přidal k své práci řadu nových dodatků a doplňků, namnoze polemických, vydaných vesměs v Č. Č. H., v roč. IX. na str. 125—163, na str. 300—320, na str. 398—414, v roč. X. na str. 37—44, na str. 304—321 a na str. 414—433.

Diskuse a polemika prací dra Pekaře o legendě o sv. Václavu a sv. Ludmile vzbuzená a dosud trvající neobmezila se na otázku či thesi hlavní, pochází-li totiž řečená legenda opravdu již ze století X., nýbrž, jak naznačeno, dotýká se ještě mnohých otázek jiných s ní souvislých anebo důsledků, které lze z těchto otázek vyvozovati. Referent nepokládá zde, v tomto referátu, za svůj úkol podrobněji vykládati, oč tu běží a jaký dosah tyto otázky mají, ani udávati pokud on sám k tomu, co dr. Pekař tvrdí a dokazuje, se přiznává a přidává. Podotýká jen, že podle jeho mínění některé otázky již dnes považovati lze za vyřízené, pokládaje při tom za zvláště cenné poznání, že mezi latinskými legendami o sv. Václavu nejstarší a základní není legenda Gumpoldova, nýbrž jiná, jež se počíná Crescente fide. Dr. Pekař podle mínění referentova dále ukázal, že dlužno hagiografickou literaturu, legendy o sv. Václavu i jiné, které jsou zároveň důležitým pramenem pro nejstarší dějiny české, podrobiti novému prozkoumání, což on

sám již z části učinil, že třeba při tom přibrati ještě také legendy jiné, polozapomenuté a že by se tato hagiografická literatura měla nově vydati systematicky a kriticky. Práci dra Pekaře lze tedy uznati za takovou, která do bádání o starších dějinách českých hlouběji zasáhla, jemu nové úkoly vytkla, a nové výsledky přinesla.

Na konec budiž ještě připomenuto, že dr. Pekař jest mimoř. členem kr. České Společnosti Náuk a dopisujícím České Akademie.⁴⁰⁾

V Praze dne 18. listopadu 1904.

Goll, referent.

Kalousek.

Niederle.

Zprávu tuto přednesl Goll na schůzi sboru dne 1. prosince 1904, a sbor se poté usnesl jednomyslně Pekaře doporučiti k jmenování řádným profesorem. Dne 7. prosince 1904 děkan (Pastrnek) předkládá o tom zprávu ministerstvu vyučování a kultu (po vidování rektorem university prof. Storchem), a žádá zároveň o brzké provedení návrhu. Dne 19. prosince 1904 ministerstvo žádá pražské místodržitelství o podání policejní zprávy, dne 27. prosince 1904 místodržitelství dotazuje se policie, která místodržitelství odpovídá zprávou z 8. ledna 1905 (opětně „kein Anstand“ ani co do mravního ani politického chování Pekařova).⁴¹⁾ Dne 30. ledna 1905 podává účetní oddělení pražského místodržitelství zprávu svému presidiu, 10. března 1905 pak vrací akt místodržitelství ministerstvu. Zprávou ze dne 3. dubna 1905 předkládá ministr vyučování (dr. Wilhelm Ritter von Hartel) celý spis císařově kanceláři (4. dubna 1905 viduje jej Antonín Randa jako ministr krajan) a císař podepisuje dne 23. dubna 1905 vlastní jmenování.⁴²⁾

Dne 24. dubna 1905 dostal akt zpět ministr vyučování, výnosem ze dne 5. května 1905 vyrozumívá o tom ministerstvo vyučování děkanství filosofické fakulty. Ve výnosu tom praví se též, že k přednáškám pěti hodin týdně přistupuje ještě povinnost v každém třetím semestru konati collegium publicum ze speciálních partií rakouských dějin. Akt ten viduje dne 19. května ministr krajan Randa, a výnosem ze dne 12. června 1905 naři-

zuje pražské místodržitelství zemské hlavní pokladně, aby Pekařovi vyplácela počínaje 1. říjnem 1905 jeho ordinariátní požitky, t. j. roční služné 6.400 K, vedle aktivního přídavku 960 K. Kromě toho podává se děkanství zpráva, že Pekař potvrzuje se ve svém úřadě učitelském a že se vyrozumívá o vyměření služební taxy ve výši 1933 K 34 h, která ve dvanácti měsíčních lhůtách počínaje 1. říjnem 1905 srážena bude. — Zatím dne 18. prosince 1904 podal si Pekař na děkanství filos. fakulty žádost k ministerstvu vyučování „o ustanovení definitivní“.⁴³⁾ Děkanství žádost tu zprávou z 31. prosince 1904 postupuje ministerstvu vyučování, výnosem ze dne 13. ledna 1905 ministerstvo postupuje ji pražskému místodržitelství (k stejnému vyšetření jako vlastní návrh sboru) a místodržitelství zprávou ze dne 10. března 1905 vrací spis ministerstvu (zprávou odlišnou než podává návrh sboru, resp. děkana). Ministerstvo tuto žádost Pekařovu vyřizuje současně s intimací Nejvyššího rozhodnutí ve výnosu z 5. května 1905, shora již citovaném: Pekař potvrzuje se ve svém úřadě učitelském.

Jmenováním řádným profesorem je úřední postup Pekařův zakončen. Ve školním roce 1909—1910 je Pekař děkanem filosofické fakulty, v roce 1910—1911 jejím proděkanem, ve školním roce 1931—1932 rektorem Karlovy university, v roce 1932—1933 jejím prorektorem. Ostatní úřední akta jeho činnosti universitní omezují se v podstatě na věci platové nebo na dovolené. Dne 10. června 1906 žádá Pekař ministerstvo vyučování o udělení dovolené na zimní běh 1906/07. Žádost tu Pekař vlastnoručním podáním odůvodňuje: „Byv r. 1897 potvrzen docentem rakouských dějin, byl podepsaný zároveň jmenován suppletem řádné stolice někdy prof. dr. A. Rezka, zároveň pak ředitelem historického semináře a členem c. k. zkušební komise. Celá tíha řádné profesury — vděk sice jak jeho ambicím, tak potřebám materiálním, ale spolu s neobyčejnými nároky na jeho pracovní sílu, když šlo zároveň o to, aby vědeckou prací samostatnou dokázal způsobilost svou k postupu na profesora mimořádného a řádného — spočívala tak na bedrech jeho od počátku let do-

centských. Nyní, kdy podepsaný dosáhl řádné profesury a kdy obor jeho na fakultě zastoupen je již soukromým docentem,⁴⁴) shledává podepsaný vytouženou příležitost, aby dožádal se u c. k. ministerstva dovolené k tomu cíli, aby — dokud jest ještě poměrně mlád — ztráviti mohl příští zimní semestr v studiích svého oboru ve Francii a Itálii. Podepsaný jest té naděje, že vysoké c. k. ministerstvo udělením žádané dovolené vyjde jeho opravdovým, k dokonalejšímu vzdělání v mnohých směrech směřujícím intencím vstříc.“

Děkanství, žádost tu ministerstvu podávajíc, doporučilo ji co nejdříve, napsalo: „...seine Publikationen (besonders seine Studien über die alten böhmischen Chroniken) fanden eine allgemeine Anerkennung der wissenschaftlichen Welt des In- und Auslandes“. V semináři zastupoval Pekaře za této jeho dovolené prof. Šusta. Pekař odjel vskutku do Paříže (bydlil tam v rue Jacob 22 v Hôtelu d'Angleterre), byl tam v lednu až v březnu 1907, a pak znovu o prázdninách 1907 (kdy navštívil též Ostende a Švýcarsko).

Výnosem místodržitelství z 23. srpna 1910 zvyšuje se o I. pětiletý přídavek 800 K Pekařovo roční služné z 6.400 K na 7.200 K, výnosem místodržitelství z 25. srpna 1915 zvyšuje se roční služné o II. pětiletý přídavek 800 K ze 7.200 K na 8.000 K.

Po převratu 1918 podal prof. Václav Novotný jako děkan fakulty nedatované podání profesorskému sboru, v němž navrhuje v dohodě s Pekařem, aby v seznamu osob bylo uvedeno, že Pekař je profesorem „českých dějin“. Profesorský sbor to schválil 28. listopadu 1918 (tak se mění též obor Kroftův dle návrhu prof. Novotného na „dějiny zemí státu československého se zvláštním zřetelem k dějinám uherským“ — a obor docenta Glücklicha na „české dějiny se zvl. zřetelem k dějinám novějším“).

Vlastnoručním podáním ze dne 4. dubna 1927 žádá Pekař o dovolenou na tři týdny po velikonocích od 24. dubna do 14. května 1927 na cestu do Itálie. Pekař píše tam: „Podepsaný profesor odjíždí na svátky do Itálie. Poněvadž dosud nepoznal ani střední Itálie, ani Říma (což si jako historik vyčítá) a doba velikonočních prázdnin k cestě, již zájem jeho žádá, nedostačuje,

má rozšíření dovolené na žádanou dobu za žádoucí. Velké prázdniny letní se při věku podepsaného pro takovou cestu již nehodí; žadatel je ostatek po řadu minulých let vyplnil vědeckou prací, jež vlastní prázdnou, pro odpočinek určené, ztenčilo na minimum.“ Pekař navštívil tehdy v Itálii města: Benátky, Bolognu, Sienu, Řím, Assisi, Florencii. Do Itálie jel Pekař ještě v roce 1930 na jaře, na delší dobu, ale zůstal jen v severní Itálii, hned na začátku svého italského pobytu si zlomil ruku.

Ačkoliv Pekařovy universitní přednášky⁴⁵⁾ nebyly nikterak suchopárné, naopak, Pekař často odbočoval k srovnání s jinou dobou nebo s dějinami jiného národa, a zvláště s přítomností — a ačkoliv u Pekaře v seminářích byl styk s posluchači nejužší — přece jeho význam učitelský jedaleko za významem badatelským.⁴⁶⁾ Pekař sám i při přednáškách často říkal posluchačům, že více než poslušáním přednášek vzdělávají se ve své vědě sledováním odborné literatury, časopisů, pozorováním přítomnosti, čtením novin. Od historika požadoval znalost stavu přítomného. Říkal: „Jaká je to komedie studovat dopodrobna třeba finance za Přemysla II. a neznat stav dnešní!“ Při přednáškách se ptával třeba na státní rozpočet, na ústavu a pod. Zdůrazňoval znalost cizích jazyků a sám říkal, že lituje, že se v mládí neučil jazykům více (ovládal němčinu, francouzštinu a domluvil se polsky i rusky, ještě v posledním roce svého života dovedl recitovati z paměti sta veršů Mickiewiczových z originálu; — po převratu se chtěl naučit maďarsky). Všestrannost vzdělání pokládal u historika za nutnou. Zejména chválil kombinaci dějepis-čeština. Znalost literatury zdůrazňoval, literatura byla mu — zvláště pro starší periody — součástí dějin. Nabádal též k poznání krajín, zemí. Psal-li o které bitvě, zajel si na místo a obhlížel terén. Při přednáškách ptával se znenadání: kdo z vás byl v Chebu, v Liberci, v Brně... Pekař sledoval ve svých přednáškách a poučoval i o literatuře právně-historické, sám svou činností vědeckou hojně do ní zasahuje. U posluchačů cenil hlavně zájem — co nejživější zájem o věc — věda, že bez něho nevznikne dokonalejší práce.

Jak již řečeno, Pekař po celý život lnul přímo dojemnou láskou k svému rodnému kraji. Láska ta učinila ho historikem, Turnovsko, bohaté na hrady a zříceniny, probudilo romantický jeho zájem o minulost. Již v kvartě jako třináctiletý, čtrnáctiletý hoch opisoval si z Heberových Burgen, z Jakuba Malého Slovníku historického, z Bílkových Dějin konfiskací, z Tomkových Dějin města Prahy, z Palackého, z Časopisu Českého Musea a z jiných děl články a místa, týkající se Turnovska a Boleslavska. A nejen opisoval, sám se již v té době pokoušel o podobné články (o Hrubém Rohozci 1885). Pekař kolikrát veřejně vyznal svoji lásku k Turnovsku, a již r. 1925 napsal,⁴⁷⁾ že chce býti pohřben na hřbitově u sv. Jiří v Jenišovicích.

O prázdninách jezdíval Pekař v mládí k rodičům na Daliměřice, jezdíval též jako student na posvícení do Sobotky k tetě Peldové. V Praze byl členem studentského spolku Jizeran. Jako vysokoškolák i pak jako mladý doktor hrával Pekař v Daliměřicích i divadlo: v Daliměřicích vytvořili si studenti pěkný ochotnický spolek „Lyru“, hrávali za vedení vlasteneckého vzdělaného kontrolora ve výslužbě Lechleitnera, dobrého grafika, s družinou mládeže, jejímiž hlavními členy byly děti hruborohozeckého sládka Krále: Jan, Vojtěch, Karel, Eduard, Ludmila a Marie, dále synové a dcery hruborohozeckého správce hospodářského Pecha, pak František Černohouz, syn hostinského z Rohozce, s kterým mladý Pekař obzvláště kamarádil, dcery daliměřického starosty Salmona Růžena a Božena, sl. Bursová, Ludská, sestry Junovy a sestry Volfovy z Turnova, dcera královéhradeckého profesora Anna Vocásková,⁴⁸⁾ sestry Hákovy (dcery turnovského starosty), Marie Mlejnková, i turnovští studenti: František Holman, Alois Verich, Viktor Fotr, Jaroslav Verich, Jaroslav Hák, Kopal, Jirkovský, Boháček a j. Již za Pekařových let gymnasijských mládež ta horlivě sledovala loutková představení kočovného divadélka, pak v letech devadesátých hrálo se doopravdy, i kusy vážné: F. X. Svobody „Směry života“, Stroupežnického „Václav Hrobčický z Hrobčic“ a „Vojtěch Žák výtečník“, ale i veselohry, jako: „Svatba na velo-

cipedu“ od Jana Vávry, Šamberkovy „Břínkalovy trampoty“, „Jedenácté přikázání“, „Palackého třída č. 27“, nebo kusy „Praha je Praha“ (od Blumenthala-Kadenburga), „Reduta“ (Bisson-Caré) a j. Hrál se v Králově hospodě na Daliměřicích (nájemce hostince Linhart) nebo v hospodě Černohouzově na Rohozci. Pekař hrával též, ale ne často,⁴⁹⁾ více účinkoval jako napověda. — Pekař sám, vzpomínaje⁵⁰⁾ tehdejších dob, vypráví o výletech do blízkých hostinců na Rohozec k Černohouzovům, nebo na nádraží turnovské ke Komorousovům či do blízkých Nudvojovic nebo na Valdštejn. Dále od Daliměřic chodilo se jen zřídka, to až pak později. Ale kromě divadla bavila se mládež i sbíráním květin, brouků, polodrahokamů nebo i starých mincí. O prázdninách Pekař pomáhal i v hospodářství, pak jako doktor však již ne — byl pýchou rodičů, pro něho, jak to bývalo vůbec, lépe se vařilo, nepodroboval se domácímu pořádku, mohl déle spáti, také večer přicházel později domů. Přes den, nechodil-li na výlety, četl nebo psal. Dne 28. listopadu 1894 vyhořel daliměřický statek Pekařův, Pekař přijel z Prahy hned domů a zdržel se několik dnů. Oheň ten byla velká rána pro jeho rodiče. — Z Bolešlavě, když tam Pekař učil na gymnasiu, přijížděl domů nejméně každou druhou sobotu. Na vánoce jezdil mladý Pekař domů vždy, na velikonoce též, ale to přijížděl až na Bílou sobotu odpoledne. V roce 1896 Pekař po prvé nebyl o prázdninách přímo doma u rodičů: připravoval se k habilitaci, píše domů, že se bude musit učit, najal si tedy pokoj v Králově hostinci v Daliměřicích, a na obědy chodil do Turnova, aby ušetřil rodiče výdajů. Od té doby již pak jezdil Pekař domů jen jako host: o prázdninách bydlíval v Turnově nebo ve Šteklově pensionátě na Hrubé Skále (v červenci 1897 a v srpnu 1899,⁵¹⁾ později v Sedmihorkách. Pekař a Sedmihorky — to je kapitola sama pro sebe! V Turnově bydlíval Pekař střídavě nejdříve v hotelu „Petrohrad“ u Koubusů,⁵²⁾ u Šéblů (nynější Centrál), nebo ve Slavii. Za války bydlíval v hotelu u Pleslů u nádraží, pak též v soukromém bytě v podnájmu, po válce většinou v hotelu Slavie, a v poslední době v hotelu „Modrá Hvězda“. — Od roku 1913 bydlíval Pekař

v Turnově jen při příležitostných zájezdech, o vánocích, o velikonocích, léto trávil vždy v Sedmihorkách.

Otec Pekařův byl na svého syna ovšem hrd. Když Pekař napsal (1897) známou obranu proti Mommsenovi, turnovský knihkupec Martinec ve Skálově ulici měl ji dlouho vyvěšenu za výkladem: Turnovští o ní mluvili a Pekařovu odvahu chválili a měli z ní radost. V Daliměřicích ovšem též. — Otec Pekařův postonával celý život. Dožil se však přece 72 let. Dne 12. listopadu 1904 vážně se rozstona, přišla horečka a mrazení, lékař dr. Reiner z Turnova pochyboval o uzdravení. Prof. Pekař hned byl o tom zpraven, neměl však stav za vážný: odpověděl, že má mnoho práce, že má čas přijet jen na krátko, od vlaku k vlaku, a proč „ho zbytečně alarmují“ — přijel však v sobotu 19. listopadu 1904 odpoledne v 5 hodin, vrazil nedočkavě do světnice a hned ve dveřích zvolal, že otec přece vypadá dobře, proč ho z Prahy volají! Ale sestřenice Melicharová (rozená Vitáková) Pekařovi řekla, že otec je už zaopatřen, otec pak na to synovi řekl: „Jo, jo, Josefe, je to vážné se mnou, už jsem se připravil na tu poslední cestu“. — Pekař nařídil své sestře Marii, aby mu obden psala. — „Ne: denně“ — opravil se, a pak hned v půl sedmé k večeru odjel do Prahy. Otec Pekařův zatím slábl den ze dne, byl však velmi trpělivý. Celou noc z úterka na středu, z 22. na 23. listopad, vyprávěl neobvykle klidným a pevným hlasem, že nic nepropil, nic nepromarnil, všech oněch pohřbů svých dětí litoval, a o synovi Josefu profesorovi mluvil jako o příští hlavě rodiny. Ve středu dne 23. listopadu 1904 ráno v 9 hodin zesnul. Pekařovi do Prahy hned telegrafováno. Pekař přijel v 5 hod. odpoledne, vrhl se na mrtvolu svého otce a plakal hořce a hlasitě. Pak ujal se starostí o pohřební přípravy. Pohřeb byl velmi slavný, farář Hájek (týž, co v roce 1930 napsal dva články o rodu Pekařově) měl krásnou řeč, v níž pravil, že jméno Pekařovo nevymizí a je a zůstane chloubou kolatury. Tělo otce Pekařova pohřbeno do rodinného hrobu na hřbitově jenišovickém (nynější hrobka postavena až v roce 1912, kdy též ostatky všech sourozenců a předků z Malého Rohozce tam přeneseny). Prof. Pekař převzal pak poručenství nad nezletilými svými

sourozenci (příliš horlivým ani obratným v této své funkci však nebyl).

O prázdninách jezdil Pekař na Turnovsko pravidelně. Někdy se nezdržel dlouho, jezdil i do ciziny. V roce 1900 a 1901 byl ve Ferleiten v Solnohradsku, v roce 1902 v Berlíně, v roce 1904 cestoval po Německu (byl v Mnichově, i v Gdansku), v roce 1907 na delším pobytu ve Francii. V roce 1911 byl Pekař v Dánsku, po převratu zajel do Polska, později dvakrát do Itálie. Při výčtech cest zmiňujeme se též o málo známém faktu, že Pekař přednášel v rámci „lidových přednášek české university Karlo-Ferdinandovy“ v březnu 1903 v Chrudimi (Přehled českých dějin společenských, se zvláštním zřetelem k stavu městskému), před tím, dne 25. května 1902, přednášel Pekař v Semilech „O českých dějinách sociálních“ (na „manifestační schůzi pro slovanské university“, pořádané městem a Sokolem semilským).

Dle záznamů lázeňských hostů bydlil Pekař v lázních Sedmihorkách po prvé roku 1902, pak roku 1906, 1907, a od roku 1913 každým rokem až do 1936. Sedmihorky, nebo jak se dříve též říkalo Wartemberg, je klidné letovisko, položené na místě z nejkrásnějších na Turnovsku — pod Hrubou Skálou, s překrásným pohledem na Kozákov i na Trosky. Od poloviny minulého století jezdila tam vybraná společnost pražská, ale i z jiných měst. Mezi dlouholetými věrnými návštěvníky nalézáme později cestovatele Josefa Kořenského, profesora lékaře Antonína Ostrčila, vrchního ředitele Zemské banky dra Karla Mattuše, později ministra ing. Lad. Nováka a jiné. Jezdili tam universitní profesori (Jan Janošík, Ladislav Syllaba, Jan Hnátek, Karel Weigner, Kamil Henner, Vlad. Slavík, Jan Krčmář, Josef Šusta, Josef Gruber, Cyril Horáček, Jaroslav Goll, Václav Rubeška, August Miříčka, František Vavřínek, Vilém Laufberger, v posledních letech Miloš Weingart, Arne Novák a jiní), spisovatelé, herci, poslanci, atd. Pekař bydlil stále ve stejném pokoji — říkával rozmarně „my v Sedmihorkách jsme konservativní“ a podnikal dříve delší — později kratší výlety a vycházky. Jeho oblíbenou procházkou — v posledních 18 letech snad každodenní, — byla odpolední vycházka

na kávu k „Hlouškovům“, což je hostinec „v Českém Ráji“ pod Hrubou Skalou.⁵³⁾ Tam sedával na svém zamilovaném místě pod stromem a jen v svrchované nutnosti utekl se při lijáku dovnitř do hostinské místnosti; slabší deště vydržel spokojeně venku. V dřívějších letech chodíval Pekař velmi často na Valdštyň — všude tam, kde byla dobrá káva. Také se velmi rád koupával, hlavně v Jizeře v Turnově, kam ze Sedmihorek dojížděl vlakem. Jeho denní program v Sedmihorkách byl velmi pravidelný, v posledních dobách asi tento: vstával poněkud později, když došla pošta a hlavně noviny. Po snídani si sedl na lavičku před kolonádou a četl noviny, pak na krátkou procházku, stále s novinami, v poledne oběd, po němž — aspoň v poslední době — chodil do svého pokoje ke krátkému spánku, a pak k Hlouškovům pod Skálu na kávu. Po svačině chodíval — dříve pravidelně — na návrší u hruboskalského dvora, odkud je překrásný pohled na Trosky, a pak zpět na večeri do Sedmihorek. Někdy ovšem procházku změnil v jinou, jakých je v okolí Sedmihorek krásných bezpočet. Po večeri seděl ještě venku nebo v pavilonu až do půl 11 hodiny, kdy šel spat.

Jiným oblíbeným místem Pekařovým byla Kost a její okolí. Jezdíval tam od mladých let, zvláště v době, kdy psal *Knihu o Kosti* (1908—1911); zastavoval se tam se svou „turnovskou četou“ v hospodě Helikarově, kterou hleděl zachovat ve staré podobě stůj co stůj. Na nátlak okresního úřadu však přece stará hospoda zbourána a postavena nová (1926). Pekař se rozzlobil i na majitele a dokonce chléb, který pro něho mu u Helikarů pekli a do Prahy posílali, odřekl, a po celý jeden rok na Kosti se neukázal. Pak přece jen se usmířil, a každoroční posvícení (druhou neděli v říjnu) na Kosti slavně slavil.

Do Daliměřic zajížděl Pekař často na návštěvu, v posledních letech obzvláště měl radost ze svých synovců, nositelů jména Pekařova, Josefa (* 1931) a Václava (* 1933) Pekařových, synů to bratra Františka. Velmi rád zajížděl Pekař ke své sestře Marii, provdané za Maxmiliána Brože, kteří byli nájemci hospodářství v Jivanech u Rovenska (čp. 3, od srpna 1913 do května 1921), pak v Kněžnicích u Libuně (čp. 2, od května 1921 do dubna 1933)

a v roce 1933 v dubnu si koupili statek ve Ktové pod Troskami (čp. 32). Od r. 1914 jezdíval Pekař k Brožovům se svou společností, vždy okolo svátku paní Brožové — Marie Magdaleny, 22. července, pak současně s kosteckým posvícením, což spadalo též v čas jmenin Maxe Brože (12. října), o vánocích, o velikonocích a na svato-dušní svátky. Do Jivan přijíždíval Pekař i s prof. Gollem nebo Šustou, též prof. Šimák byl v Jivanech — nebo se svými druhy turnovskými: Václavem Müllerem (nyní sekční šéf ministerstva školství v. v.), knihkupcem Karlem Jirošem,⁵⁴) profesorem Kopalem, Janem Folprechtem; též cestovatel Kořenský přicházíval. Za války opatřovali Brožovi aprovisaci nejen Pekařovi, nýbrž často i pro Golla, Šustu, Šimáka, Braunera. V Kněžnicích byly návštěvy ještě početnější. Prof. Goll jezdíval tam do roku 1923, jinak přijížděli: sekční šéf Václav Müller, redaktoři Venkova Antonín Nečásek a František Nepilý, profesor Rudolf Pavler, knihkupec Karel Jiroš, Jan Folprecht, ředitel Rudolf Křepinský s chotí, profesor psychiatrie Heveroch, ředitel Hypoteční banky Hybš, poslanec Jan Dubický, Josef Crha, berní ředitel Karel Jappl s chotí, ředitel hruboskalského panství Leopold Anger (společník Pekařův v Sedmihorkách), ing. Ladislav Novák (bývalý ministr obchodu, též věrný návštěvník Sedmihorek), prof. Arne Novák s chotí, vrchní soudní rada dr. Antonín Pařízek s chotí, ředitel František Kořínek, turnovský obchodník s drahokamy Durych se svou sestrou paní Roschauerovou, cestovatel Kořenský, a pak příbuzní: advokát z Hradce Králové dr. Josef Janků, jeho bratr lékárník z Plzně František Janků, bratr Pekařův František z Daliměřic, rodina velkoobchodníka s fotografickými potřebami Vladimíra Albrechta z Vinohrad a jiní příležitostní hosté. Jezdilo se pak i do Ktové (kde z návštěvníků přibyl ještě turnovský okresní školní inspektor dr. Ferdinand Romportl s rodinou), nemoc však a smrt pana Brože (zemřel po delší chorobě dne 22. září 1935) a nemoc profesora Pekaře samého omezila podstatně tyto návštěvy. — To byla společnost, kde ovšem smutno nebylo. Profesor Pekař byl jí středem, ale nebylo formalit, vše se srdečností a upřímností, jako mezi starými přáteli.

Mnozí z této společnosti provázeli Pekaře po celý život i v Praze. Pekař, starý mládenec, stravoval se v hostincích. Dlouhá léta chodíval na obědy do „Domácnosti“, která nejprve byla u Stýblů, pak ve vlastním domě v Lazarské ulici. Do „Domácnosti“ chodíval se spisovatelem Františkem Táborským, někdy sedával tam u jejich stolu i Antonín Randa (jeho choť byla předsedkyní „Domácnosti“, spolku pražských paní). I Ervín Špindler tam chodíval. V „Domácnosti“ Pekař obědvával mezi lety tak 1900 až asi 1919, po obědě odtamtud zašel obyčejně do kavárny Union, přečíst si noviny. Později vystřídal Pekař několik restaurací, jako Národní kavárnu, u Kleinhampla, u Choděrů, u Bumbříčka, v posledních letech chodil do Opery (Urban) ve Vítězné třídě. V těchto restauracích bylo možno Pekaře bezpečně nalézt, tam za ním chodili se svými věcmi nejen studenti, ale i historikové a literáti, lidé veřejně činní. — Před válkou snídával Pekař v Malostranské kavárně (pod kostelem sv. Mikuláše), od války, když kavárny měly slabou smetanu — vařival si snídani sám až do posledních měsíců před smrtí. — Pekař, jak již řečeno, bydlil dlouhá léta na Malé straně v domě u Pavlánských na Újezdě čp. 403. Bydlil ve čtvrtém poschodí; když překročil šedesátku, činilo mu to potíže (schodů bylo 108), zvláště při jeho robustnosti a katarrech dýchacích cest. Nemohl se však dlouho s bytem, kde ztrávil více než půl svého života a kde napsal velikou většinu svých děl, rozloučiti. Hledal byt a hledali mu jej jeho přátelé již od letních měsíců 1934. Teprve však ve dnech 12. až 14. března 1935 provedeno stěhování: Pekař se stěhoval na Smíchov čp. 453,⁵⁵⁾ na nábřeží Legií č. 4, kde ve zvýšeném přízemí měl byt pohodlněji mu dostupný, prostranný; v něm též zemřel. Zařízení Pekařova bytu bylo nadobyčej prosté, nejpodstatnější kusy nábytku (zejména psací stůl) pořídil mu jeho kamarád truhlář František Šéfr z Turnova v letech 1899 a 1900 (ještě též do dřívějšího bytu na Újezdě čp. 402); Pekař přikupoval pak již velmi málo. Ovšem hlavní inventář celého bytu byly knihy a zase knihy. Bylo již na více místech psáno, v jakém neladu a ladu byly kolikrát po stolech, židličkách i zemi rozloženy, ale Pekař sám se v nich dobře vyznal.

Jako — ze zevnějšího života Pekařova — Turnovsko a Sedmihorky jsou takřka znaky Pekařovými, tak v Praze hostinec u Kupců ve Štěpánské ulici. Pekař, bydle jako student-filosof v těchto končinách, chodíval tam již od svých studentských dob. Z původní společnosti kupcovské dnes již jen málo jich žije. V pozdějších a posledních letech patřivali k ní vedle turnovských Pražáků i jiní přátelé Pekařovi z Prahy, a zajisté veselo tam bývalo vždycky (píše o tom sekční šéf V. Müller v článku „Prof. Pekař v kruhu svých“ ve sborníku „Od Ještěda k Troskám“, roč. VIII. 1930). Táž společnost chodívala též k Ježíškovi do Spálené ulice, později do hostince Heverova „U zlatého klasu“ ve Spálené ulici. Rovněž do kavárny u Karla IV. na Karlově náměstí se večer chodívalo. Kruhy vědecké převládaly ve střeďeční společnosti večerní na Wilsonově nádraží, kam také politikové k stolu přisedávali. — Jako mladý profesor chodíval Pekař večer též do Donátovy pivnice ve Spálené ulici, a nesmíme zapomenout na Nebozízek, Pekařovi velmi milý.

Matka Pekařova i jeho sourozenci z prvního manželství otce, jak již řečeno, zemřeli tuberkulosou. Pekař sám v mladých letech stonával zřídka, a nikdy ne vážně — až na onu dobu koncem roku 1899, kdy odjel na léčení do Abbazie. Dlouho však se Pekař domníval, že i on nosí v sobě zárodky tuberkulosy. Snad to bylo i jedním z důvodů, proč se neoženil. V pozdějších letech, po válce, přišel chronický katar průdušek, který způsoboval jistou dýchavičnost, Pekařem nesprávně často asthmatem zvanou. Celkem však byl Pekař zdravý, v mladých letech velmi živý, pohyblivý, štíhlé postavy, elegantní (málo je známo, že někdy kolem roku 1900 nosil, ovšem jen krátkou dobu, plnovous); později zesílil, ale dlouho zůstal stále pružným, byl velmi dobrým turistou;⁵⁶⁾ teprve po padesátce zpoehodlněl a výlety podnikal jen nepříliš namáhavé.⁵⁷⁾

Rok 1934 znamenal u Pekaře zhoršení zdravotního stavu; v červenci toho roku byl ještě v Sedmihorkách, v srpnu pak v Praze, odkud — kolem 20. srpna — odjel do Jáchymova, kde se zdržel asi

čtrnáct dní; začátkem září se zase vrátil do Prahy. Přijel pak ještě do Turnova, 29. září 1934 udělalo se mu tam velmi zle od žaludku, takže pozdě večer sháněli lékaře. Ačkoliv byly obavy z nejhoršího, nestalo se nic, ale dlouho se zažívání neupravovalo a nastaly střevní potíže. Bylo tudíž podezření z rakoviny či nějakého zhoubného nádoru. (Pekař se pak ještě dlouho domníval — až skoro do smrti — že má rakovinu). Vyšetřeno, že nádor určitě to není, nýbrž chronický střevní katar (na žaludeční potíže stěžoval si Pekař ještě roku 1936). Na vánoce 1934 byl Pekař jako obvykle v Turnově, přijel před Štědrým dnem, štědrovečerní večer ztrávil v Daliměřicích u bratra, na Boží hod byl ve Ktové u sestry, po sv. Štěpánu pak zase se vrátil do Prahy. O vánocích těch cítil se již lépe. V tu dobu mu však dělalo hodně starostí stěhování, byl velmi mrzut — až konečně v polovině března 1935 se přestěhoval do nového bytu na smíchovském nábřeží Legií č. 4; dne 6. března 1935 měl Pekař svou velkou řeč o T. G. Masarykovi při univerzitní oslavě jeho pětadesátých narozenin, řeč, která měla hodně ohlasu v tisku.

V novém bytě se Pekař poněkud zotavil; o velikonocích byl opět v Turnově, o svatodušních svátcích též, koncem června přijel již do Sedmihorek, kde zůstal až do začátku srpna. Vrátil se do Prahy, zamýšlenou cestu do Rakouska nepodnikl. Dne 22. září 1935 zemřel jeho švagr Maxmilián Brož po delší chorobě, snad rakovině. Nemoc a smrt jeho rozrušila Pekaře a způsobila, že začal úzkostlivě pozorovati svůj zdravotní stav. — Dne 13. října 1935 byl Pekař na kosteckém posvícení. — V listopadu a prosinci 1935 byl pravidelný a klidný život Pekařův poněkud vzrušen kandidaturou na presidenta republiky, kterou mu někteří činitelé političtí nabízeli, již však Pekař bez váhání odmítl.⁵⁸⁾ O vánocích byl Pekař opětně v Turnově, přijel 20. prosince 1935, 22. prosince v neděli byl na obědě v Daliměřicích (zároveň slaveny narozeniny bratra jeho Františka Pekaře), byl i ve Ktové u sestry a dne 27. prosince 1935 odjel do Prahy. Silvestra 1935 již oslavil v Praze, kde zůstal nepřetržitě až do velikonoc 1936 — necítě se stále zdráv. Na Velký pátek 10. dubna 1936 přijel do Turnova, na své narozeniny v ne-

děli dne 12. dubna obědval v Daliměřicích u bratra, 13. dubna byl u sestry ve Ktové a brzy potom odejel zase do Prahy, ač se chtěl zdržet déle. Studené počasí jej vyhnalo z Turnova. Stav Pekařův se horšil, jevílo se to zatím stupňovanou podrážděností. Dne 27. dubna 1936 zkoušel naposledy u rigorosa (Marii Cedlovou; poslední posudek o disertační práci — písemný — je však ještě ze 4. prosince 1936: o práci Jiřiny Votočkové). Dne 12. května 1936 zkoušel Pekař naposledy u státních zkoušek (poslední Pekařův posudek — písemný o domácí státní práci je ze dne 23. září 1936: o práci Zdeňka Kincla: „Korunování Leopolda II. za krále českého“). Pekař počátkem května 1936 přehlížel rukopis Arensova překladu Valdštejna, 15. května (nebo nanejvýše o den dříve či později) jej poslal do Berlína k tisku, ale v neúplném doplnění (proto se tisk této knihy zdržel, začato s ním až v září 1936). V neděli dne 17. května 1936 dostavilo se drobné krvácení mozkové, postupující sklerosa mozkových cév. Kornatěním trpěl Pekař již delší dobu, projevovalo se u něho, jako u duševního pracovníka, hlavně na cévách mozkových. Pekař dne 17. května 1936 ztratil onou poruchou orientaci časovou i místní. Péčí svých přátel sekčního šéfa Müllera, generála Tischera, ředitele Křepinského, profesora Pavlera a hlavně prof. Šusty, kteří po oba následující dny, 18. a 19. května, dbali pokud možno nenápadně o stav Pekařův, dopraven byl Pekař nejprve k prohlídce prof. Pelnářovi a pak, ve středu dne 20. května 1936, do podolského sanatoria. Den před tím, v úterý večer, byl ještě Pekař u Kupců! Stav jeho byl velmi vážný, ale v podolském sanatoriu se choroba přece ještě značně upravila, Pekař mohl i vycházet ven. V podolském sanatoriu byl Pekař až do 17. června 1936,⁵⁹⁾ přijímal návštěvy svých přátel a příbuzných a byl celkem spokojen a dobré nálady. Obavy vzbuzovala však jeho apatie, kdy ani noviny ho příliš neupoutávaly. — Dne 17. června 1936 odjel Pekař z Podolí přímo do Sedmihorek, v průvodu sekčního šéfa dr. Müllera. V Sedmihorkách se tehdy zdržel kromobyčej dlouho, až do 31. srpna, byl to také jeho poslední pobyt tam. V Sedmihorkách se Pekař dosti zotavil. Zachovával

v celku stejný denní program jako jiná léta, ovšem méně chodil, ač někdy podnikl vycházku i několikakilometrovou. Jeho přátelé navštěvovali jej i tam, do Doubravice přijel prof. Šusta, delší dobu byl v Sedmihorkách prof. Miloš Weingart s rodinou, v polovině srpna přijeli za Pekařem Arne Novák s chotí, a každoroční hosté sedmihorští dělali mu společnost. Pekař byl ke všem velmi laskavý, velmi pozorný (už i v podolském sanatoriu), což hodně kontrastovalo proti letům dřívějším, kdy kolikrát zle pochodil, kdo ho chtěl v jeho četbě či myšlenkách vytrhovat. I tato změna byla snad průvodem jeho nemoci a byla přátelům nápadná. Ing. Ladislav Novák (bývalý ministr obchodu), který Pekaře dne 31. srpna 1936 autem do Prahy odvážel, vypravuje, že toho dne Pekař odpoledne dlouho seděl za verandou sedmihorskou a díval se na Kozákov. Na otázku Novákovu odpověděl: „...snad se tu dívám naposled“. Toho dne se přišli s ním do Sedmihorek rozloučit jeho sourozenci, paní Brožová a bratr František. — Po jeho příjezdu do Prahy snažil se prof. Šusta, který se o něho staral jako o bratra, dostat jej znovu do podolského sanatoria, ale nedošlo k tomu. — Pekař v Praze pak chodíval denně do Urbanovy kavárny ve Vítězné třídě (dříve kavárna Opera), kde trávil většinu dne při čtení novin, které kolikrát jen držel v ruce, dívaje se zasněně jinam. Jeho stav nebyl nejhorší, ale Pekař ponenáhlu chřádl, jeho chůze byla čím dál tím sehnutější a jeho zájem o věci veřejné stále slabší a slabší. Dne 3. října 1936 přijel odpoledne z Prahy přímo do Ktové k sestře, po svačině odjel do Turnova (spal tehdy v hotelu Slavie) a druhého dne (v neděli 4. října) účastnil se posvícenského oběda u svého bratra v Daliměřicích. Vzpomínal tehdy svých mladých let, svých zemřelých příbuzných a turnovských kamarádů, byl velmi smutný a teskné nálady. Ještě téhož dne odjel k večeru vlakem do Prahy. V sobotu dne 10. října vrátil se však na Turnovsko znovu a v neděli dne 11. října byl na Kosti na posvícení, naposled. Ještě toho dne vrátil se do Prahy. V tu dobu Pekař byl nálady tesklivé, melancholické. Kdo ho však navštívil, nepozoroval toho, vzrušení způsobené návštěvou, příchodem přítele či známého naráz zaplašilo

u něho převládající smutek a skleslost. — V polovině října navštívila ho v Praze jeho sestra paní Brožová — v úmyslu zůstatí u něho již jako hospodyně, ale Pekař ještě se bránil, nechtěje se zříci svého studentského života: Pekař po celý život byl bez hospodyně, sám v bytě, měl jen posluhovačku. — Dne 4. listopadu předsedal Pekař shromáždění na filosofické fakultě k oslavě šedesátin Kamila Krofty, dne 26. listopadu zahájil obvyklou každoroční večeři Historického klubu (bylo to v I. poschodí Národní kavárny na Národní třídě), dne 4. prosince poslechl přednášku prof. Otakara Sommra v Historické společnosti na filosofické fakultě o římském právu v nynějším Německu, dne 5. prosince napsal v kavárně Urbanově na vybídnutí svého bratrance ředitele Živnostenské banky Miloše Peldy projev k zachraně zámku Humprechta u Sobotky (otištěno ve Věstníku hospodářského družstva v okrese soboteckém — zkrác. „Věstníku Soboteckém“ — roč. XLVII., čís. 1, ze dne 1. ledna 1937; byla to poslední jeho tištěná věc). — Mezi 13. listopadem a 11. prosincem chodil Pekař k profesorovi Josefu Drahoňovskému na umělecko-průmyslovou školu, který ho modeloval — bylo to asi 12 sedění. — Dne 11. prosince zúčastnil se Pekař debatního večera studentského odboru Historického klubu (na filosofické fakultě) na téma „problémy studia dějepisu“ s přednáškou docenta Zdeňka Kalisty, a sám i debatoval. — Ve dnech 11. až 13. prosince navštívily Pekaře v Praze jeho sestry paní Brožová a paní Černá; dne 17. prosince byl Pekař na promoci Anny Masarykové; 18. prosince šel do parních lázní, brzy po tom nastalo další krvácení mozkové, které mělo za následek ochrnutí nohy a pak i ruky — ale to ještě nebyl stav kritický. Dne 21. prosince v poledne obdržel Pekař autorské exempláře německého překladu svého Valdštejna; zlobil se, že mu je tak dlouho nedodávají, když už několik dní je měli knihkupci za výklady — a toho dne, 21. prosince v pondělí večer, odjel do Turnova. Bydlel tam u Modré hvězdy; 22. prosince kupoval si v Turnově límce, nemohl však pro sebe vhodných dostat, až mu je odpoledne koupil bratr František. 23. prosince přinesla mu sestra paní Brožová dar k Ježíšku — ubrusy. Smála

se, že jsou „do mladé domácnosti“ (Pekař konečně se rozhodl pro hospodyni). Nebyl toho dne nijak mrzut, jen si stěžoval na revmatism (bylo to ovšem ochrnutí). Na Štědrý večer byl Pekař u svého bratra na Daliměřicích, na Boží hod na obědě též na Daliměřicích, bratr František již všechno nejedl, stěžoval, si že ho bolí břicho, ale ještě chtěl večer hrát divadlo. V ten den, 25. prosince odpoledne, byl Pekař naposledy na kávě u Hloušků pod Hrubou Skalou (všude jezdil ovšem automobilem); 26. prosince byl odpoledne u sestry ve Ktové, to ještě mohl sám chodit, byl však apatický ke všemu. V neděli dne 27. prosince byl bratr Pekařův František čekán na obědě ve Ktové, zatím však jej dopoledne dovezli do semilské nemocnice k operaci zánětu slepého střeva. Operace hned provedena, ale bylo vidět, že je to případ beznadějný. V pondělí 28. prosince chtěl původně Pekař odjet — s paní Brožovou — do Prahy, ale čekal a sám telefonoval do Semil, jaký je výsledek operace. 29. prosince sdělili ze Semil, že návštěvy u nemocného nejsou přípustné, ve středu dne 30. prosince však přes to jel profesor Pekař se svou sestrou paní Černou do Semil, přijela za nimi i druhá sestra, paní Brožová, a tak se, k polednímu, všichni sourozenci sešli u lože umírajícího Františka. Stav jeho byl beznadějný, ale František ještě všechny poznal. Po poledni, pobývše u něho skoro hodinu, odjeli Pekař se sestrami do Turnova, a František ve tři čtvrti na pět odpoledne skonal. Prof. Pekař byl právě u své sestry Černé, když ze Semil telefonicky oznámili jeho smrt; Pekař byl zdrcen. První z kondolentů byl hruborohozecký velkostatkář dr. Mikuláš Desfours-Walderode, který za Pekařem hned autem přijel. Smrt bratrova Pekařův stav značně zhoršila. Byla to nejen ztráta bratra, nýbrž i ztráta hospodáře na otcovském statku, na němž tolik lpěl, která ho naplnila starostmi. Na Silvestra byl Pekař večer v hostinci „U belgického dvora“ na náměstí se svými turnovskými přáteli — večer truchlivý. Na Nový rok 1937 vstával Pekař pozdě, paní Brožová přijela k němu do Modré hvězdy, 2. ledna chtěl mluvit s vrchním soudním radou dr. Antonínem Pařízkem, svým dávným přítelem, aby se s ním radil o věcech pozůstalosti bratrovy, nedošlo

však k tomu; v neděli dne 3. ledna 1937, odpoledne ve dvě hod., byl pohřeb Františkův z daliměřického statku na hřbitov jenišovický; na pohřeb přijel i profesor Šusta, účast byla obrovská. Pekař nemohl již sám bez pomoci chodit; nejen z pohřbu, nýbrž i z této okolnosti byl dojem tísnivý a přesmutný. V pohřebním průvodu jel Pekař autem, na hřbitově kladení rakve do hrobu bylo již téměř za tmy, ve tři čtvrti na pět; Pekař, podpírán sestrami, děkoval u hrobu jménem příbuzných za účast na pohřbu, mluvil krásně a tklivě o tom, jaká ztráta postihla rodinu, děti, „a mě stihla zvlášť“, řekl — a nedomluvil pro pohnutí. — Druhého dne, v pondělí dne 4. ledna, odjel dopoledne se svou sestrou paní Brožovou a s hospodyní druhé sestry Annou Vaničkovou do Prahy, osobním vlakem a III. třídou; v Praze toho dne obědvali u Urbana (v Opeře). Ještě druhého dne, 5. ledna, Pekař obědval v Opeře, snídal však již toho dne — po delším čase po prvé — doma, odpoledne pak spal, svačina byla doma, ale večer zajel autem ke Kupcům; toho dne — 5. ledna 1937 — byl u Kupců naposledy a toho dne také naposledy byl vůbec mimo byt. Ve středu 6. ledna přišel prof. Pelnář, který jel skrze Prahu (přivedl ho prof. Šusta) a zakázal Pekařovi vycházet. 7. ledna šla paní Brožová na Pelnářovu kliniku pro asistenta MUDr. Karla Mathona, který od toho dne denně, i v neděli, k Pekařovi docházel, obvykle k večeru, někdy po poledni; prof. Pekař ho vždy již očekával, neboť dr. Mathon dovedl ho povzbudit a i rozveselit. Prof. Pelnář přicházel dvakrát týdně, obvykle ve 12 hod. v poledne, vždy s dr. Mathonem, a vždy s prof. Šustou. Prof. Šusta chodil k Pekařovi denně, a nemohl-li výjimečně přijít, telefonoval. Přicházeli k Pekařovi i jiní přátelé, generál Tischer (též skoro denně), prof. Sommer, prof. Cibulka, prof. Žákavec, dr. Hertl, sochař Šejnost, ředitel Šišma, prof. Klik, docent Kalista, prof. Flajšhans, prof. Odložilík, sekční šéf Müller, ředitel Kořínek, bratrance Miloš Pelda a Jaromír Černý, dr. Anna Masaryková⁶⁰), lékárník Král s chotí, dr. Králová, restaurátér Hevera, paní domácí Fischerová, pedel Siegel, paní Pavlerová, přijela ze Ktové neteř Jarmila — všichni hleděli nějak Pekaře potěšit a po-

vzbudit. Vítával každého úsměvem, ovšem někdy — zvláště později — dlouho třeba nic nepromluvil a byl netečný; poznal však každého. Sestra Pekařova, paní Brožová, ošetřovala jej co nejpečlivěji a snažila se udržeti jej v dobré náladě, zejména aby pohlížel na stav svůj co nejoptimističtěji. Někdy mluvil o tom, že ten a ten časopis by rád odbíral, jindy zase mluvil velmi pesimisticky — že již se neuzdraví a že života jeho je namále. Ze začátku ledna ještě čítával noviny, ale pak už ani ty ne. Kouřil však stále, teprve poslední dny před smrtí ne, už mu nechutnalo. 16. ledna nastalo patrně další krvácení mozkové, stav jeho se rychle horšil, od toho dne skoro vůbec Pekař nejedl, jen ráno kávu, a pil vodu s vínem. Jako dříve i nyní však celý den trávil ve své pracovně, za dne na pohovce, dívaje se z okna, k večeru v křesle, s holí (věnovanou mu jeho přáteli k šedesátinám) v ruce. Ale ještě i v posledních dnech měl o leccos zájem a litoval na př., že se nemohl účastnit oslavy výročí Šafaříkových Starožitností a Palackého Dějin (19. ledna), a se zájmem vyslechl zprávu o této slavnosti. Ve středu dne 20. ledna byl velmi potěšen květinami, jež mu poslali Arne Novák s chotí; ač těžko již mluvil (i jazyk byl ochrnut) nařizoval mi s důrazem, abych poděkoval a napsal, že byl velmi, velmi potěšen. Toho dne byl u něho naposledy prof. Šusta, neboť sám druhého dne ulehl s horečkou. Čtvrtek 21. ledna trávil naposledy Pekař den v křesle, v pracovně, po prvé si nenasadil umělý chrup. V pátek 22. ledna ač chtěl, nemohl již ráno vstát, a v 11 hodin dopoledne upadl do agonie, z níž se již neprobral. Toho dne přidružil se i zánět plic. K polednímu zašel k nemocnému prof. Sommer, přinesl mu ukázat nové číslo „Geistige Arbeit“ s článkem Arensovým o poslední Pekařově práci valdštejské, ale Pekař ovšem již nevnímal. Po poledni přispěchal dr. Mathon; pak přišel prof. Cibulka a udělil Pekařovi svátost posledního pomazání. Ke čtvrté hodině přišel prof. Pelnář s dr. Mathonem: nedá se již nic zachránit, ani injekce nebyly by nic platny. Přicházejí ostatní přátelé, dr. Müller, generál Tischer, bratranec Pelda, dr. Klik; dech Pekařův je stále těžší, konec může přijít každou chvíli.

Telefonováno do Turnova k Černým, též aby vyřídili ve Ktové. K večeru se od Černých znovu dotazují. Před 9. hod. večer přišla ošetrovatelka Táňa Šmatová ze spolku „Patricia“, která bděla u lože Pekařova až do konce. Půl hodiny po půlnoci z pátku na sobotu dne 23. ledna dech Pekařův stával se těžkým a chrčivým. Lékař však (dr. Mathon) nemůže již pomoci, telefonicky jsem se ho v tu chvíli dotázal. Dech nemocného pak vynechával, na kratší i pak na delší intervaly, ošetrovatelka obdivovala silné srdce; pojedné hodině jsou již chvíle, kdy myslíme, že již již to byl výdech poslední; umírání pro nás bolestné, ale nejvýš klidné. Pekař ležel tu na prosté železné posteli, s rukama na půl obnaženými, s hlavou vysoko podloženou, a lehce doleva skloněnou. Nohy i ruce byly již chladné, nehty u prstů modrající. Život však ještě zcela neunikl. Teprve v jednu hodinu dvacet minut v noci nastal konec. — Při jeho smrti byli přítomni: paní Brožová, Anna Vaničková, ošetrovatelka Táňa Šmatová, prof. Klik a já. Prof. Klik otevřel okno, aby duše zemřelého vzlétla k výšinám. Nespali jsme pak ovšem až do rána. Noc ta byla z nejsmutnějších, co jsem prožil.

1) Jednoho z důležitých pramenů, korespondence Pekařovi zasláné, nemohlo být použito, poněvadž korespondence není dosud uspořádána.

2) O rodu prof. Pekaře píše Jan Hájek ve dvou člancích: „O rodu Josefa Pekaře“ ve sborníku k šedesátinám Pekařovým „Od pravěku k dnešku“, II. díl 1930, a „Rod Pekařův“ ve sborníku „Od Ještěda k Troskám“, roč. VIII., 1930.

3) stupnice známek byla:

návštěva školní („chodil do školy“)	1	2	3	4
mravné chování („choval se“)	1	2	3	
pilnost („učil se“)	1	2	3	4
prospěch („prospěl“)	1	2	3	4

Známkování bylo značně přísné, jak vidno z katalogů, nejhorších známek, t. j. čtyřek a z chování trojek, bylo hodně.

4) V příloze „Národních listů“ k čís. 169 ze dne 20. června 1925 v článku „O Turnovsku“.

5) „Pár vzpomínek“ v almanachu „Od kolébky Riegrovny“ 1908, přetištěno též ve sborníku „Od Ještěda k Troskám“ roč. VIII., 1930.

6) Dle stavu z r. 1884 měl 14 jiter 1518 sáhů v katastru daliměřickém, 5 jiter 892 sáhů v katastru turnovském, celkem tedy skoro 12 ha; úhrná cena 7.000 zl. a obytné stavení v ceně 1.000 zl.

⁷⁾ roku 1891 bylo knihovních dluhů 8.200 zl., neknihovních 2.000 zl., roku 1893 bylo knihovních dluhů taktéž 8.200 zl.

⁸⁾ František Dvorský (1839—1907), archivář zemského archivu a od roku 1892 jeho ředitel. „Paní“ je míněna bytná, paní Bečvárovská.

⁹⁾ Stupnice známek (nezměněna až do února 1886): mravné chování: vzorné, chvalitebné, zákonné, méně zákonné, nezákonné; pilnost: vytrvalá, náležitá, dostatečná, nestálá, nepatrná; prospěch: výtečný, výborný, chvalitebný, dobrý, dostatečný, nedostatečný, zcela nedostatečný. = V závorce uvedené jméno jest jméno profesora předmětu.

¹⁰⁾ Od letního pololetí 1886 mění se stupnice známek v mravném chování: chvalitebné, uspokojivé, zákonné, méně zákonné, nezákonné; a v prospěchu: výborný, chvalitebný, dobrý, dostatečný, nedostatečný, zcela nedostatečný.

¹¹⁾ Pozdější docent právnické fakulty.

¹²⁾ podtrhuje sám Pekař.

¹³⁾ Tam učil ho prof. J. L. Pič, který prý řekl, doporučuje Pekaře otci Kašemu: „Dávám vám filosofa Pekaře, člověka nadaného, který má ohromnou budoucnost.“

¹⁴⁾ Alois Kaše působil pak jako inženýr v cukrovarech lounském, čakovickém, pak v Čuprii v Srbsku, v Ušaku v Turecku, též ve Francii, od několika let žije nyní v Praze. Prof. Pekař, který mu až do své smrti tykal, stýkal se s ním občas a poměr jejich zůstal velmi srdečný. — Albrecht Kaše je nyní inspektorem stráže bezpečnosti v Mukačevě.

¹⁵⁾ Dle vyprávění inž. Aloise Kašeho. Teprve ve školním roce 1892—1893 přicházel Pekař jen občas.

¹⁶⁾ Ve školním roce 1892—1893 byl Albrecht Kaše již na obchodní akademii a to ho Pekař již vůbec neučil.

¹⁷⁾ Pražské místodržitelství vyžádalo si v té věci dne 22. března 1893 zprávu od pražského policejního ředitelství (vládní rada Jiří Dörfel). Policie podala zprávu dne 25. března 1893. Dovídáme se z ní, že Pekař právě dlí na velikonocích v Daliměřicích, dále že stále bydlí ještě u vdovy Kocourkové ve Štěpánské ulici čp. 644, a že bytná ta označila ho jako „sehr fleissiger Student“. Po stránce chování mravního i politického zpráva referuje, že dosud policie neměla příležitosti s Pekařem přijít do styku.

¹⁸⁾ Podepsána jsou hesla: Ebro, a Lamoral Egmont v VIII. díle (vyšel 1894); v IX. díle, vyšlém 1895, jsou podepsána hesla: Francie — dějiny (ale jen od roku 1774), Francouzsko-německá válka 1870—1871, Franky, Leon Gambetta, Giuseppe Garibaldi (a Menotti a Ricciotti Garibaldi). — Články Pekařovy začínají vůbec až od písmene E. Z písmene D není příspěvek ani jeden. Nepodepsané články Pekařovy (pokud je bylo lze podle rukopisu zjistiti) jsou: v VIII. díle: Eadmer, Eachard, Eap, East-Retford, Eastwick Edward Bockhouse, Eaux-Bonnes, Eaux-Chaudes, Eauze, Ebel Johann Gottfried, Ebel Johann Wilhelm, Ebel Hermann Wilhelm, Ebeleben, Ebelej,

Ebeling Friedrich Wilhelm, Ebeling Adolf, Ebelmen Jacques Jos., Ebelsberg, Ebenalp, Ebenézer, Ebenfurth, Ebensee, Eber (Eberus) Paul, Eberbach, Eberhard Konrad (sochař a malř), Eberhard Christian Aug. Gottlob, Eberl Anton (pianista, † 1807), Eberle Adam, Eberlein Georg, Eberlein Gustav, Ebermayer Arnořt Vilém, Ebernburg, Ebersberg Joh. Sigmund, Ebersberg Otokar Franz, Ebersdorf 6. (též Kaiser-Ebersdorf), Ebersheim, Eberstadt, Eberstein, von Eberstein Ernst Albrecht, von Eberstein Wilhelm Ludwig, Eberswalde, Ebert Johann Arnold, Ebert Friedrich Adolf, Ebert Karl (krajinář), Eberth Karl Jos., Eberty Georg Friedr. Felix, Eberty Eduard Gustav, Eberwein Traugott Maxim., Ebingen, Eblana, Eble Burkhard, Ebnerová z Eschenbachu Marie, Eboli (město), Ebon, Eboracum, Ebrach, Ebrard Johann Heinrich August, Ebreichsdorf, Ebroin, Eburodunum, Ecbasis cuiusdam captivi, Ecija, Eck Johann, von Eck Heinrich, Eckart Ludwig, Eckartsberga, Eckenbrecher Themistokles, Eckermann Johann Petr, Eckernförde, Eckerö, Eckersberg Christoffer Wilhelm, Eckmühl, Eckstein Ferdinand, Eckstein Ernst, Écluse, Economy, Ecouen, Ecrevisse Peter, Ecsedský močál, Ecuanduréo, Ed (přístav), Edam, Edelinck Gérard, Edelmann Johann Christian, Edenkoben, Eder (řeka), 2. Edessa (starověké město v Makedonii), Edidit, Editio, Editor, Edlund Erik, Edmonds John Worth, Edonie, Eeckeren, Eeckhout Gerbrand, Eeckhout Jakob Joseph, Eecloo, van Eeden Frederik, Eem, Eendragt, Eenens Alexis Michel, Efat, Eferding, Eforus, Eforyn Anselm, Efraim ben Jakób ben Kalonymos, Efrát, Efrón, Egede Hans, Egedesminde, Egeln, Egerbegy, Egersund, Eggan, Egge, Eggeling Julius, Eggenberg (obec ve Štýrsku), Eggenburg, Eggenfelden, Eggers Johann Karl, Eggers Friedrich, Eggert Franz (malř 1802—1876), Eggstein, Egill Skallagrímsson, Egilsson Sveinbjörn, Egisheim, Egli Johann Jakub, Egmond aan Zee, van Egmont Justus, Egmont Mount, Egnach, Egri-Palanka, Egriipo, de Eguia Francisco Ramon, Egyetértés, Egypt — dějiny (na str. 430—431, od slov „Turecko svolilo jen...“ až „...spíše ku Francii“), Ehingen, Ehle, Ehlers Otto Ehrenfried, Ehrang, Ehrenberský průmysk, Ehrenbreitstein, Ehrenfeld (město), Ehrenfriedersdorf, Echallens, les Échelles, Echinady, Echuca, Eibau, Eibenstock, Eibské jezero, Eiderstedt, Eidsvold, Eigelstein, Eiger, Eichstätt (město), Eilenburg, Eilendorf, Eīmeo, Einbeck, Eindhoven, Einsiedeln, Eira, Eisack, Eisenärzt, Eisenařská konference církevní, 4. Eisenberg (město ve vévodství Sasko-Altenburském), Eisenerz, Eisenhut (hora), Eisfeld, Eisleben, Ekenäs, Elberfeld, of Ellesmere Thomas Egerton, Ellevangen, 2. Elm (ves ve Švýcarsku), Elmen, Elmína, Elsmhorn, Elne, Elouges, Elsa (řeka v Itálii), Elsholtz Franz, Elsterberg, Elsterwerda, Elterlein, Eltmann, Emme, Emmenthal, Emmer, Emmerich (pruské město), Ems 1. město, Emsdetten, Emscher, Enže 1., 2., Eureský departement, Eure et Loir, Ewerbeck Franz, Faaborg, Faemund, Fachingen, Falaise, Falcon, Faleme, Falkenberg (město ve Slezsku a město ve Švédsku), Falkenburg (město v Pomoranech), Falken-

stein (1.—5. : místa, str. 1030—31), Falkenstein Julius, Falköping. — Nepodepsané články Pekařovy v IX. díle (1895): Falun, Fassa, Flinsberg, Fôrcalquier, Forchtenberg, Francie — dějiny (1774—1895) podepsáno, ale i literatura franc. dějin str. 602—603, Frankfurt nad Mohanem, Frankfurt nad Odrou, Freiburg (1.—4.), Friedland (5., pruské město), Furka, Fürth (bavor. město), Füssen, — (hesla Pekařem psaná počínaje písmenem „G“ jsou většinou v rukopise označena šifrou Pkř, někdy jen Pk., ojedinele celým jménem), — Gaarden, Gaba, Gabaon, Gablenz (předměstí), Gäbris, Gad (hebr. štěstí), Gadará, Gadderbaum, Gadebusch (město), Gadjač, Gador, Gaeta (pevnost), Gaia (město), Gailenreuth, Gaillac, Gaillon, Gainesville, Gainsborough (město), Gaisberg, Gajsin, Galič (město), Galilea, Gallarate, Galliate, Galluzzo, Galovac, Galston, Gaming, Gandersheim, Gandia, Ganges (město), Gangi, Gannat, Gap, Gard (2., département), Gardelegen, Garmisch, Garrovillas, Gartz nad Odrou, Garvolin, Gastein (1.—3.), Gaster, Gath, Gâtinais, Gaudenzdorf, Gauhati, Gaurisankar, Gaurus, Gbely (městys na Nitran-sku), Gdov, Geelvinčský záliv, Geer (řeka), Geertsbergen, Geeste, Geestemünde, Geilenkirchen, Geilnau, Geisenheim, Geislingen, Geithain, Gelati (klášter), Gelderland, Geldern, Geldry, Gelenau, Gelnhausen (město), Gelsenkirchen, Gembloux, Gemona, Genazzano, Generalitní země, Geneva (dějiny města a kantonu, str. 1025 až 1027), le Génevois, Gengenbach (město), Faure François Félix (v doplňcích). — Nepodepsané články Pekařovy v díle X. (1896): Gentilly, Genzano, Georgijejsk (psáno spolu s Josefem Tomkem), Gera (řeka i město), Geras, Germersheim, Gers (řeka i département), Gex (krajina i město), Giaveno, Gibellina, Gibraltar — dějiny (str. 113), Glarus — dějiny (str. 173—174).

Články jsou psány na papíru redakci dodaném, písmem dobře čitelným, ale hodně v nich škrtnuto; jen delší články jsou patrně přepisovány, ostatní psány hned na čisto.

¹⁹⁾ Jest to Praha II., čp. 617 (dodnes obě čísla nezměněna).

²⁰⁾ To je v Daliměřicích na první neděli po sv. Václavu.

²¹⁾ T. j. Friedricha von Bezolda (pozn. autora článku), známého historika německé reformace i českého husitství.

²²⁾ Pekař děkuje v předmluvě k I. vydání „Valdštejna“ (datované v prosinci 1895) mimo jiným též „správě král. bavorské universitní knihovně v Erlangách, bibliotekáři dru J. Wolfovi zejména“.

²³⁾ Ač Pekař v před. k I. dílu „Valdštejna“ 1933 píše, že původní práci dokončil za svého pobytu „na universitě v Erlangách v květnu 1894“. Patrně se mylí.

²⁴⁾ Před tím bydlel ve Štěpánské ul. 43a (jak tuto adresu uvádí v dopise sl. Anně Vocáskové z 26. července 1895 — jest to dům čp. 648 v Praze II., nyní Štěpánská ulice č. 29 n.)

²⁵⁾ Vlastně oni se na určité partie připravili a pak je s katedry přednášeli. V sekundě a) dějepis takto vykládali hlavně Václav Líva, nyní profesor-

historik na gymnasiu malostranském, a Jan Hofmann, nyní konservátor v Bratislavě, zeměpis hlavně Josef Borek.

²⁶⁾ Je z 26. května 1896: duševní schopnosti a zběhlost v učebním předmětu: *výborné* schopnosti i zběhlost v učebních předmětech, — didaktická a paedagog. způsobilost: *chvalitebná*: vyučuje kromě dějepisu a zeměpisu také *německému jazyku* s prospěchem uspokojivým — konání povinností v jednotlivých směrech: *chvalitebné*; vůči řediteli ústavu a ke členům sboru profes. vždy uctivý a úslužný. K žákům přívětivý. — Znalost normalií: dobrá, — mravnost: zcela bezúhonná — politické chování: veskrze správné a loyální — stav zdravotní: výborný — způsobilost k úřadu žádanému: způsobilý. — Podepsán: F. Sobek, c. k. ředitel.

²⁷⁾ Toto zaopatření oceněno ročně na 310 zl.; poplatek z ustanovení, 20 zl., vyměřen úřadem pro vyměřování poplatků dne 29. července 1896.

²⁸⁾ Přeloženo na děkanství do němčiny.

²⁹⁾ In Erledigung des Berichtes vom 23. December 1896, Z. 131 finde ich den Beschluss des Professoren-Collegiums der philosophischen Facultät der böhmischen Universität in Prag auf Zulassung des Dor Josef Pekař als Privatdocenten für österreichische Geschichte an der genannten Facultät unter Nachsicht des Probevortrages zu bestätigen.

Die Beilagen des Berichtes folgen im Anschlusse mit Ausnahme des curriculum vitae und des Vorleseprogrammes zur weiteren Veranlassung zurück.
Wien, am 12. Februar 1897.

Der Minister für Cultus und Unterricht: Gautsch.

³⁰⁾ Jen úřední legitimaci na železnici Pekař nedostal (žádost Pekařovu o ni místodržitelství zamítlo 16. května 1897, a znovu 2. března 1898).

³¹⁾ V domě čp. 403 je Pekař policejně hlášen až od 1. prosince 1899, avšak bydlil tam již nepochybně od květnového kvartálu; 12. května 1899 píše otcí: „...neposlal jsem měsíčních obvyklých 10 nebo 12 zlatých, stalo se to proto, že musil jsem platit činži za 3 měsíce a že se stěhuji. Bydlím nyní Újezd 25“. Rovněž ze 6. června 1899 je doklad, že již bydlel na Újezdě 25.

³²⁾ Ministr Arthur hrabě Bylandt-Rheydt.

³³⁾ Protokol ten podepsali tito zkuš. komisaři: Strouhal jako ředitel komise, Kvíčala, Gebauer, Studnička, Dr. Palacký, A. Kraus, Fr. Pastrnek, Král, Rob. Novák, Vrba, Vejdovský, Velenovský, Goll, Pekař, Koláček.

³⁴⁾ Bydlil tam v „Pensionu Hausner“.

³⁵⁾ Přípis ten, vlastnoručně Gollem psaný, zní:

Professorskému sboru c. k. české filos. fakulty.

Podepsaní navrhují, aby s. docent a suppl. rakouského dějepisu *dr. Jos. Pekař* byl doporučen k ustanovení za *professora mimoř.* téhož předmětu.

Tento návrh budiž přikázán 3čl. kommissi.

Dne 28. června 1900.

Goll,
Kalousek.

36) 7. července 1900.

37) Přeloženo na děkanství do němčiny.

38) Zní: Ich ernenne den Privatdozenten Dr. Joseph Pekař zum ausserordentlichen Professor der österreichischen Geschichte an der böhmischen Universität in Prag mit den systemmässigen Bezügen. Wien am 7. Dezember 1901.
Franz Josef.

39) Návrh psal vlastnoručně Goll, zní:

Professorskému sboru c. k. české filosofické fakulty!

Podepsaní navrhuji, by mimoř. prof. rakouského dějepisu dr. Jos. Pekař byl doporučen k jmenování řádným profesorem téhož předmětu. — Návrh budiž přidělen 3čl. kommissi.

Dne 5. října 1904.

Goll.

Kalousek.

40) Německý překlad celé této zprávy pořídil vlastnoručně Goll.

41) Zprávu tu na místodržitelství někam založili, proto ji 23. února 1905 místodržitelství na policii znovu urgovalo, zatím se však našla. Nastalo tím kratší zdržení.

42) Nejvyšší rozhodnutí to zní:

Ich ernenne den ausserordentlichen Professor Dr. Josef Pekař zum ordentlichen Professor der österreichischen Geschichte an der böhmischen Universität in Prag mit den systemmässigen Bezügen und zwar mit der Rechtswirksamkeit vom 1. Oktober 1905.

Wien, am 23. April 1905.

Franz Josef.

43) Žádost ta, Pekařem vlastnoručně psaná, zní:

Vysoké c. k. ministerstvo kultu a vyučování.

V hluboké úctě podepsaný, jenž Nejvyšším rozhodnutím ze dne 7. prosince 1901 mimořádným profesorem rakouského dějepisu na české universitě Karlo-Ferdinandově jmenován byl, žádá tímto o ustanovení definitivní.

V Praze dne 18. prosince 1904.

Dr. Josef Pekař,

c. k. mimoř. prof. rak. dějin
Praha III., Újezd 25.

44) Je to Kamil Krofta.

45) Pekař přednášel zprvu v Klementinu, pak v sále Lázeňském na Malé straně (čp. 286, Lázeňská ulice č. 6 n.), v letech dvacátých ve velké posluchárně v Břehové ulici, posléze v nové budově filosofické fakulty. Od r. 1926 přednášel místo pěti hodin vždy jen tři hodiny týdně. Naposledy přednášel v letním běhu 1935, kdy též naposled konal cvičení seminární. Na školní rok 1935/36 měl Pekař úplnou dovolenou. 12. března 1936 žádal (ústně) za snížení učební povinnosti na dvě hodiny týdně pro školní rok 1936/37 z důvodů zdravotních — seminář že konat bude. Pak dne 18. září 1936 žádal Pekař o úplnou dovolenou od přednášek i seminářů na zimní semestr 1936/37, ač v Seznamu přednášek ohlášená na tento semestr přednáška „K dějinám

let 1419—1436, 2 hod. týdně“, i seminář. Přednáška ani seminář nebyly konány.

⁴⁶⁾ Pekařova vážnost a jakási vznešenost jeho zjevu bránila tomu, aby vztah jeho k studentům byl příliš srdečný a důvěrný. Jeho ušlechtilost a příkladná spravedlnost jevila se však ve styku s každým z jeho žáků. Budiž zde uvedeno, co Pekař jinak nikomu neřikal: Pekař chudým svým žákům, které zkoušel u rigoros, po zkoušce — ovšem diskretně — vracel rigorosní taxu.

⁴⁷⁾ V článku „O Turnovsku“ v příloze Národních listů k čís. 169 ze dne 20. června 1925.

⁴⁸⁾ Nyní ovdovělá Hálová v Hradci Králové. Byla v červenci a v srpnu 1892, tehdy sedmnáctiletá, na prázdninách v Turnově u své kamarádky Volfové. Pekařovi se velmi líbila; před jejím odjezdem napsal jí báseň na rozloučenou na jednom z výletů — datovanou ve Ktové 12. VIII. 1892. Psával jí pak i básně, a k jmeninám ještě řadu let. Od r. 1892 se však již nikdy neviděli.

⁴⁹⁾ Podle sdělení jednoho z jeho kamarádů z té doby, Eduarda Krále, nyní lékárníka na Žižkově, hrál Pekař v kusech „Praha je Praha“ a „Břinkalovy trampoty“.

⁵⁰⁾ V „Jubilejní revui studentstva turnovského 1873—1923“, Turnov 1923.

⁵¹⁾ Snad již i několik dní o prázdninách 1896.

⁵²⁾ Dnes již zrušen.

⁵³⁾ V roce 1934 byl Pekař o prázdninách na valdštýnské výstavě ve Frýdlantě, kde slavnostní průvod v historických krojích se mu zejména velmi líbil, ale přes to spěchal již, aby odpolední kávu u Hloušků nezanedbal!

⁵⁴⁾ Jehož knihkupectví Pekař v době turnovského svého pobytu každodenně navštěvoval.

⁵⁵⁾ Policejně ohlášen na Smíchově čp. 453 dne 19. března 1935.

⁵⁶⁾ V letech před válkou jezdil Pekař často na výlety se svými přáteli, do okolí pražského i na Turnovsko, s Františkem Táborským i jinými jezdil Pekař často na Bezděz, Mnichovohradištsko, na Kost i na Krkonoše, dávno před válkou.

⁵⁷⁾ Poslední větší cestou Pekařovou byl zájezd na Moravu v srpnu 1932. Nejprve byl Pekař na návštěvě u prof. Cibulky v Ústí n. Orlicí, pak s ním přijel do Proseče k manželům Arne Novákovým. Odtamtud jel Pekař s rodinou Arne Nováka do Nového Města na Moravě, na Perštýn, jímž byl zcela okouzlen, pak přes Kunštát, Brno do Kroměříže. Potom do Bystřice pod Hostýnem k Františku Táborskému, nahoru na Hostýn, příští den na Rusavu (první valašská vesnice), kde se obzvláště Pekařovi líbilo, pak přes Valašské Meziříčí do Hodslavic k rodnému domku Františka Palackého (ač prof. Pekař nepřestával tvrdit, že Palacký se duchovně narodil až v Prešpurce, a na tom že záleží), pak nahoru na Radhošť, dále přes Frenštát pod Radhoštěm na Rožnov do Bílé, pak přes St. Hamry, Čeladnou, Nový Jičín do Teplic

u Hranic, přes zříceniny Helfštýna do Lipníka, přes Přerov, Tovačov, Prostějov do Stražiska, odtud do Moravské Třebové, z České Třebové pak zpět do Prahy. — Moravu Pekař jinak velmi málo znal.

⁸⁸⁾ Že by bylo šlo snad o kandidaturu presidentství České akademie, jak vyslovil J. V. Šimák při své přednášce na tryzně Pekařově v Turnově 14. února 1937, je zcela omyl. Celkem správně o tom psal (mimo jiné nekrology) Josef Borovička v Lidových novinách z 24. ledna 1937, nebo František Žákavec ve Štencově „Umění“, sv. X., čís. 3—4, únor 1937.

⁸⁹⁾ K vstupu do sanatoria nebylo ho tenkrát ani příliš těžko přimět. Byl tam již v roce 1930 (od 5. do 16. srpna, měl karbunkl) a v roce 1931 (od 5. do 18. ledna, tehdy měl rúži, velmi těžký případ, kdy život jeho byl jen na vlásku; některé noviny měly prý tenkrát již přichystány nekrology). Znal tedy Pekař podolské sanatorium dobře, a pak — ředitel sanatoria dr. Jedlička byl jeho přítelem.

⁹⁰⁾ Přinesla Pekařovi květiny, z nichž měl radost — zastihla Pekaře při posledním dobrém — poměrně — stavu, takřka výjimečném (15. ledna). Malou chvíli před její návštěvou podepsal Pekař lehce čtyři dopisy, které jsem za něho psával a jež on podepisoval; před tímto dnem však po řadu dní nebyl podpisu schopen.

Z veršů mladistvého Pekaře

Slečně Anně V. na rozloučenou věnuje Josef Pekař
Ktovy pod Troskami 12. VIII. 1892

Vím, jistě vím, že často v srdce naše
tvá slunná teplá záře bude plát,
ó vzpomínko!

Zrak stihat bude plaše
jak v temno ulic sníh se sype bílý,
chlad, mlha, stín jak kryjí slunce jas. -
Tu smutek padne v srdce: jak by shas'
ruch žití v něm, zmlk' tlukot jeho čilý -
chlad bude v něm...

Tu budem' vzpomínat!
Vzpomínat budem úsměvného léta,
vzpomínat budem zlatých, krásných chvil,
kdy naše mladá sprátelená četa
ples, radost, štěstí na svůj psala cíl,
vzpomínat budem' tance, zpěvu, šumu,
úsměvu rtů a nachu v lících žen,
kdy ohněm plál zrak zpod kadeří tlumu
a Mílek smál se, kdesi utajen -
kdy zraků dívčích žár žár nový šířil,
dívek zvonil smích v klid večera,
kdy motýl-štěstí v ňadra všem nám mířil
v té dumné aleji, úchvatné za šera,
či v nádheře dne, v středu skal a háje
ve sladkém náručí českého ráje...
Dnes zpráva smutná zalétla nám v srdce...
ta mládí družina má býti zmenšena!

Květ její krásný nutnosti rvou ruce
nezdolné nám... Zdaž bude stržena
tím páska přátelství a vroucí lásky,
již tkalo očí Vašich vzácné kouzlo
a ducha spanilost - vážená slečno?

My nevěříme. Zde platit nebude
ni „naposled“, ni hrozné „nikdy víc“!
A až zvěst radostná nám k sluchu přibude,
že vracíte se zpět - tu tisíckrát
nám nahrazena bude bolest loučení!

Velectěná!

To slovo známé obecně-li platí,
kající jeden víc než mnozí svatí
nebi že dražší - doufat mohu živě,
list ten že slečna přijme milostivě.

V májový večer místo pobožnosti -
včera to bylo - v denní společnosti
dleli jsme tiše v našem štamlokále
(jemužto dal vtip pana Vojty Krále
to jméno zvláštní „Hôtel Kuří Oko“).
On Vojta zkoumal, skloněn přehluboko
v večerník „Hlasu“, řeči Heroldovy,
chvílemi dával nadšenými slovy
„Ten mu dal!“ „Kašťák!“ - znát své potěšení,
že pořádné dal vládě naučení.
(Jeť radikál on hrozný, hrozný věru
a rozhodně se k tomu hlásí směru,
jenž s holí v ruce vše chce rozřešiti,
Nemladočechy všechny vyhubiti,

by vlast se stala přece zemí blaha!)
Mne zajímala opět božská vláha,
již k blahu lidstva vaří Smíchov čilý,
z talíře smál se kotlet roztomilý,
v hod přímo vábil salát okurkový
a myslí táhly zrady Valdštejnovy,
Arnim, Thurn, Kinský, páni ze suity -
když náhle vkročil kaprál od sanity!
(Vulgárnost rýmu prosím promiňte mi
i s předchozími čtyřmi verši těmi,
v nichž realismus hrubý triumfuje -
ta „poesie“ fin de siècle sluje.)
Pan kaprál ihned obrátil se ke mně,
zmíniv se stručně a nepřiliš jemně
cos jako „škandál“ a podal mi psaní.
Vzal jsem je od něj s třesoucí se dlaní
a četl, četl... Ruměn v tvář mi vstoupil...
Ten dopis rázem pokoj nitra zloupil,
svým mene tekem páčil na dno duše.
V něm pisatelka psala stručně, suše,
že slečna Anna uražena cele
pro jednání, jež - možno říci směle -
nesnese jména, neb ví každé dítě,
za přání třeba že dík vzdáti hbitě
(rým lepší nevím vzdor úmorné snaze)
a připojila cosi o povaze...
Vrátil jsem list a zahleděl se v dáli,
zatím co bratří s gustem sledovali
mé rozpaky a tlumenou bouř v duši
(na tomto místě pověděti sluší,
že psycholozi učí s určitostí,
tvor každý že má kus škodolibosti).
„Nu, je to pravda. - Zasloužím to cele!“
pravil jsem pak a hleděl zatvrzele
dál do prázdna kams, v plakát pivovaru -

A zřel jsem Ji zas v celém krásy čaru
v své duši cítil plát to kouzlo oka...
A mysl létla, létla do daleka
v českého ráje ten klín usměvavý,
kde k slunci pnou se Trosek tvrdé hlavy -
ty Trosky, jež se nejmáblněji pnuly,
když Její oči na nich spočinuly -
a mysl létla, létla dále, spěla
k Valdštejnu patě, kde se na rtech chvěla
kdyš láskou dýšící a bolem slova,
v alejí řad pak upjala se znova
a žila znovu, žila chvíle štěstí...

To nepřestalo v duši mojí kvěsti
i přes ten hřích, jenž zle vykládá se!
Povaha, pravda, ale jinak má se
záhadná věc ta, zná-li ji kdo blíže.
Někdo-li zná, nuž dobrý ten muž ví, že
mi ono přání nejmilejší bylo,
že jenom ono žárem naplnilo
ten zrak, jenž tenkrát nebyl sídlem blaha -
ví dále on, že podepsaný váhá
vždy s odpovědí v samém odkládání,
že nikomu on neděkoval ani
(snad hrozné to, než odpuštění slova
necht' dojde plná zpověď hříšníkova),
že přátel dvě mu z dálky vědět dává,
že odpovědi již rok očekává...

Vím, hřích že můj omluven dost není,
však přes to věřím, věřím v rozřešení,
v dobrotu srdce doufaje i slova,
jež k tomu cíli opakují znova:
Ta věta známá obecně-li platí,

kajícíník jeden víc než mnozí svatí
nebi že dražší - nadít chci se živě,
list ten že slečna přijme přívětivě.

J. Pekař (v červenci 1892)

Vzpomínám toho minulého léta...
Jest v vzpomínce té tolik skryto síly
a tolik skryto dojemného stesku
vřelého citu a jasu a záře,
že mysl znovu ráda k ní se vrací,
jejímu kouzlu blažena se poddá
a s rozkoší se kochá v jejím čaru...
Zjeví se náhle úsměvná a něžná,
s úsměvem na rtech v srdce brány vchází,
s úsměvem na rtech dobude je celá,
jak královna, jež v sídlo své se vrací
vítána nadějí a láskou lidu...
A srovnání niť chceš-li dále tkáti...
Jest královna, v jejímžto černém oku
Gruzinky žár s tichého touhou stesku
(jež dětem svým údělem Sláva dala)
se snoubí v kouzlo jímající duši,
to kouzlo, které k srdci volá vzhůru,
je plní silou tajemného citu,
tou silou, která chví se v žalném bolu
v národní písni elegické dumě
či jásá s ní v kypícím varu vášně,
tou silou, která plní, znovu tvoří světy...

Vzpomínám toho minulého léta...
Snad banální a nemoderní verše,
jež skeptik vítá jen s úšklebkem v tváři,

moudrého vzpomínaje Šalamouna,
v němž vedle oné známé slavné věty
„Silnější nežli smrt je milování“,
číst můžem též, že všechno jest jen marnost!

Hle cit a rozum. Illuse a pravda
či pravda ne? Však prostý pozdrav lepší,
tak jak to bez ozdůbek náš lid říká:
Řekněte, že slečnu pozdravuji
a vzpomínám a často že se stýská
nám v dáli tu po její přítomnosti...

Váš nejoddanější Josef P. (v květnu 1893)

•

Seznam obrazových příloh

1. Fotografie z r. 1932 (Foto Langhans). U strany 8
2. Pekařův rukopis článku „Hrubá Skála“, který vyšel v Athenaeu r. 1890. U strany 32
3. Fotografie z r. 1898. U strany 64
4. Fotografie z r. 1912 (Foto Langhans). U strany 96
5. Rukopis přednášky a článku o Denisovi z r. 1919. U strany 128
6. Fotografie z r. 1923 (Foto Langhans) U strany 160
7. Rektorská fotografie z r. 1932 (Foto Langhans) U strany 192
8. Fotografie z r. 1933 (Press Photo Service) U strany 224
9. Rukopis předmluvy ke knize Pekař-Kristen: „Odhalení o Valdštejnově zradě a smrti“ z r. 1934. U strany 256
10. Ve Ktové pod Troskami v létě 1936 (Foto-
grafoval univ. prof. Dr. O. Sommer). U strany 288

Obsah

I.	<i>Jaroslav Seifert</i> : Návrat	13
	<i>Jan Zahradníček</i> : Rekviem	14
	<i>Václav Renč</i> : Pekařovy Čechy.	15
	<i>František Lazecký</i> : Stavitel dějin	18
	<i>František Křelina</i> : Krajina zaslíbená	23
II.	<i>Rudolf Holinka</i> : Dílo Josefa Pekaře	31
	<i>Josef Vařica</i> : Pekařův Kristián	145
	<i>Jan Vilikovský</i> : K Pekařovým studiím o českém středověku	148
	<i>Zdeněk Kalista</i> : Český barok u Josefa Pekaře	153
	<i>František Kutnar</i> : Josef Pekař - historik selského stavu	199
III.	<i>Jan Hertl</i> : Prožití dějin	217
	<i>Victor L. Tapié</i> : Pekař a Masaryk (přeložil Václav Renč)	241
	<i>Karel Schwarzenberg</i> : Politická myšlenka Josefa Pekaře	247
	<i>Eduard Winter</i> : Němci a Češi v pojetí Josefa Pekaře (přeložil Josef Hobzek)	254
	<i>Josef Kliment</i> : Pekař a právo	262
	<i>Josef Klik</i> : Poslední vědecké zájmy Pekařovy	267
IV.	<i>Josef Hobzek</i> : Příspěvky a materiály k životopisu Josefa Pekaře	279
	Z veršů mladistvého Pekaře	364
	Seznam obrazových příloh	371

Tuto knihu v knihách Řádu vydal Ladislav Kuncíř v Praze na podzim roku 1937. Redigoval ji Rudolf Holinka, upravil Břetislav Štorm. Písmem garmond Baskerville vytiskla knihtiskárna Politika v Praze. Přílohy vytiskl podle vlastních štočků Štencův grafický závod v Praze.